

SLAVICA SLOVACA

ROČNÍK 43 • 2008 **2**

SLAVISTIKA

CENA 60 SK

VYDAVATEĽSTVO MATICE SLOVENSKEJ

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A MATICE SLOVENSKEJ

Hlavný redaktor: Ján Doruľa

Redakčná rada:

Mojmír Benža, Vincent Blanár, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková,
Adriana Ferenčíková, [Ľudovít Haraksim], Emil Horák, Ivo Pospíšil,
Zuzana Profantová, Imrich Sedlák, Vincent Sedlák, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa redakcie:

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava

OBSAH

ŠTÚDIE

P. ŽEŇUCH: Patria cyrilské paraliturgické piesne do kontextu slovenskej kultúry?	97
V. BLANÁR: Slovenská onomastika v medzinárodnom kontexte	108
B. ЛЯШУК: Лінгвістычныя аспекты семантычнай карэляцыі ў беларускіх і славацкіх праявіх фальклорных тэкстах	118
V. GAŠPARÍKOVÁ: Rozprávkové zápisy Sama Cambela a ich neskorší vývin	139
A. KULIHOVÁ: Sériové preklady z chorvátskej literatúry (Milan Begović: Bez tretieho)	146

ROZHLADY

J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Hranice na severe Slovenska v premenách času	155
--	-----

SPRÁVY A RECENZIE

P. ŽEŇUCH: Za PhDr. Ľudovítom Haraksimom, CSc.	163
J. PÁCALOVÁ: Ľudová prozaická tradícia na Slovensku v období konštituovania profesionálnych vedeckých disciplín – národopisu, jazykovedy, historiografie a literárnej vedy	163
S. ZAVARSKÝ: Kde sídlili uhorské múzy?	165
Z. VODIČKOVÁ: Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy	166
J. VAŇKO: GLOVŇA, J. – LINDNER, J. – OBST, U.: Slovákische, russische und deutsche Phraseologismen. Ein Handbuch für Studierende	168
E. HORÁK: JANKOVIČ, J.: Slovník překladatel'ov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny	169
E. KRÁLIK: Varia Slavica. Sborník příspěvků k 80. narozeninám Radoslava Večerky	170
I. POSPÍŠIL: Starší východoslovanská kultura a myšlení jako demiurg modernosti (inspirující dílo Hryhorije Skovorody)	171
E. LUKOVINY: ЛАПТЕВА, Е. Р.: Историја славяноведенија в Россіи в XIX веке	174
E. KRÁLIK: ШЕЛЕПОВА, Л. И.: Русская этимология. Теория и практика	175
M. JANKOVIČOVÁ: STĚPANOVÁ, L.: Rusko-český frazeologický slovník	176
M. DOBRÍKOVÁ: KREJČÍ, P.: Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání	178
A. VISCO: HERIBAN, J.: Dizionario terminologico-concettuale di scienze bibliche e ausiliarie (Terminologico - pojmový slovník biblických a pomocných vied)	179
K. PEKARÍKOVÁ: Letná škola lingvistiky v Dačiciach	181
P. ŽEŇUCH: Slovenská slavistika na 14. medzinárodnom zjazde slavistov v Ochride	182

S L A V I C A

S L O V A C A

ŠTÚDIE

PETER ŽEŇUCH*

Patria cyrilské paraliturgické piesne do kontextu slovenskej kultúry?

ŽEŇUCH, P.: Do Cyrillic Paraliturgical Songs Belong in the Context of Slovak Culture? *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp. 97-107. (Bratislava)

The paper discusses some issues of linguistic research concerning Cyrillic texts of Eastern Slovak provenance. Phonetic, morphological and lexical examples are adduced that attest to the influence the Slovak language environment exerted on the texts.

Chruch Slavonic Language, Cyrillic Script, Paraliturgical Songs, Manuscripts.

Národná redakcia cirkevnej slovančiny je spravidla odrazom jazykového vedomia používateľov tohto slovanského liturgického jazyka. Uplatňuje sa v jednotlivých jazykových redakciách v slovanských kultúrno-religiózných a národných spoločenstvách, ktoré patria do kontextu Slavia byzantina. V slovanskom kultúrnom a religióznom prostredí možno poukázať na vznik viacerých redakcií cirkevnej slovančiny, ktoré sa vyvinuli v závislosti od jazykového prostredia, v ktorom sa používali (bulharsko-macedónska, srbská, staroruská, resp. východoslovenská redakcia cirkevnej slovančiny). Pri uplatňovaní národnej redakcie cirkevnej slovančiny je rozhodujúca predovšetkým ortoepická (výslovnostná) zložka, keďže morfológická, syntaktická i lexikálna stránka cirkevnej slovančiny zachováva nezmennú podobu. Cirkevná slovančina, ktorú poznáme v súčasnosti a ktorá sa podnes používa pri slávení liturgií v cirkvi byzantsko-slovanského obradu, je výsledkom celého radu reforiem ruského patriarchu Nikona z konca 17. storočia. Jeho reformy boli dovŕšené vydaním tzv. Jelizavetskej Biblie v roku 1751. Vznikla tak synodálna cirkevná slovančina, ktorá sa v domácej i zahraničnej slavistike označuje ako novocirkevnoslovanský jazyk.¹

V skúmanom východoslovenskom a podkarpatsko-ukrajinskom priestore sa uplatňuje cirkevná slovančina ukrajinskej redakcie, ktorá sa v závislosti od prostredia prispôbuje jazykovému vedomiu používateľov. Najrozšírenejšia je forma cirkevnej slovančiny označovaná ako podkarpatsko-ukrajinský typ ukrajinskej cirkevnej slovančiny.² Uvádzaný typ cirkevnej slovančiny používa predovšetkým ukrajinsky alebo rusínsky hovoriace obyvateľstvo tohto regiónu, sú to teda používatelia s rusínskym, resp. ukrajinským jazykovým vedomím. Ak hovoríme o slovenských veriacich byzantského obradu, ktorí používajú liturgickú cirkevnú slovančinu, potom sa v tomto liturgickom jazyku uplatňujú prvky slovenského jazykového vedomia. Miera prispôbovania liturgickej cirkevnej slovančiny podkarpatsko-ukrajinského typu miestnemu jazykové-

* Doc. PhDr. Peter Žeňuch, CSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava.

¹ Pozri k tomu napríklad ПЛИТНЕБА, А. А. – КРАВЕЦКИЙ, А. Г.: Церковнославянский язык. Москва: Просвещение 1996, s. 22-23; ŠTEC, M.: Cirkevná slovančina. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta 2005, s. 47.

² Porovnaj k tomu HIMČUK, B.: Молитви наша не презри. In: Карпатський край, 1997, č. 6-10, s. 37-51. Prehľad názorov o používaní haličsko-ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny v našom prostredí pozri aj v práci ŠTEC, M.: Príspevok k dejinám cirkevnej slovančiny. In: ŽEŇUCH, P. (ed.): Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2003, s. 123-133.

mu prostrediu závisí predovšetkým od konkrétnej jazykovej situácie, v ktorej sa prejavujú prvky slovenského, poľského, rusínskeho alebo ukrajinského jazyka.

Toto zistenie je výsledkom systematického desaťročného výskumu, na základe ktorého možno korigovať niektoré doterajšie tradičné výklady o vzniku celého radu cyrilských rukopisných pamiatok východoslovenskej proveniencie, najmä o ich jazykovo-kultúrnej príslušnosti.

V súčasnosti sa otvárajú nové možnosti interpretácie textov cyrilských rukopisných pamiatok, ktoré sa nielen miestom svojho vzniku, ale predovšetkým vplyvom jazykového vedomia používateľov spájajú so slovenským jazykovým prostredím, pričom tvoria súčasť slovenského jazykového a kultúrneho dedičstva. Pravda, v takýchto textoch nemožno vylúčiť iné jazykové a kultúrne prešahy a vplyvy, preto jedným zo základných predpokladov našich výskumov je interdisciplinárna, komplexná analýza vzťahu liturgického jazyka (cirkevnej slovančiny) k jazyku cyrilských rukopisných pamiatok ovplyvnených miestnym ľudovým jazykom (nárečím), ktoré patria do okruhu cyrilských písomností cirkvi byzantsko-slovanského obradu v priestore bývalej Mukačevskej eparchie.

Cyrilské rukopisné pamiatky byzantskej tradície, ktoré vznikali v prostredí Mukačevskej eparchie, možno rozdeliť do niekoľkých tematických okruhov, s ktorými úzko súvisí aj jazyková charakteristika cyrilských textov východoslovenskej a podkarpatskoruskej proveniencie.

Do súboru cyrilských rukopisných pamiatok patria predovšetkým liturgické a bohoslužobné texty a knihy (rukopisné tetraevanjeliáre, apoštoláre, liturgikony, miney, irmologiony, trebníky a ďalšie liturgické a liturgicko-obradové texty kánonického charakteru), ktorých uplatnenie v rámci bohoslužobného cirkevného okruhu podliehalo prísny (i presným) cirkevným pravidlám (csl. *церковный уставъ*). Pri liturgovaní je možné použiť iba tradičný kánonický text, ktorý je napísaný v liturgickej cirkevnej slovančine, teda v kánonickom jazyku.

V archívnych fondoch slovenských pamäťových inštitúcií, predovšetkým v knižnici Gréckokatolíckej archieparchie v Prešove, v knižnici Kňazského seminára pravoslávnej cirkvi v Prešove, v Slovenskej národnej knižnici v Martine, v Univerzitnej knižnici v Bratislave, Štátnej vedeckej knižnici v Prešove, v Zemplínskom múzeu v Michalovciach, v archíve pravoslávneho biskupského úradu v Michalovciach a tiež v niektorých archívoch zahraničí, najmä vo Lvove, Berehove, v Etnografickom múzeu v Užhorode, v knižnici Užhorodskej národnej univerzity i v archívoch v Prahe sa nachádza množstvo ďalších cyrilských rukopisných liturgických a bohoslužobných textov. Väčšina z nich je však doteraz nespracovaná a podnes stojí na okraji záujmu slovenskej vedy. V rámci terénnych výskumov v rokoch 2000-2007, ktoré organizoval Slavistický ústav Jána Stanislava v rámci riešenia grantových projektov VEGA (2/3153/2003–2005 a 2/6144/2006-2008), sa podarilo nájsť aj niekoľko ďalších doteraz neznámych rukopisných cyrilských liturgických kníh. Možno tu ako príklad uviesť rukopisný evanjeliár z 15. storočia s ilumináciami z Baškoviec, rukopisný apoštolár z roku 1609 z Kružľova a apoštolár zo Štefurova z prvej prvej polovice 17. storočia i ďalšie rukopisy.

Druhú významnú skupinu cyrilských rukopisov tvoria texty neliturgického charakteru. Aj tie sú však úzko späté s cirkevným, liturgickým, obradovým a administratívno-právnym životom cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Tento okruh písomností obsahuje celý rad cyrilských textov, ku ktorým patria napríklad preklady kánonov prvých ekumenických koncilov z gréčtiny, rozličné cirkevné pravidlá (*церковный уставъ*), mníšske pravidlá, výklady liturgií. Osobitný okruh písomností tvoria cyrilské texty dotýkajúce sa organizačnej sféry života eparchie a cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Ide najmä o administratívno-právne zápisy, vizitačné protokoly, vyhlásenia, kurensy, matriky, hramotáre, korešpondenciu, zápisy o vyznaní viery a poslušnosti kňazov byzantského obradu latinskej cirkvi z rokov 1726-1727 a množstvo ďalších rozličných zápisov hospodárskej agendy jednotlivých farností i biskupského úradu.

Z obsahového i jazykového hľadiska sú veľmi zaujímavé cyrilské rukopisné texty výkladov a poučenie k perikopám príslušného dňa alebo sviatku, ktoré sa v súčasnej vedeckej spisbe označujú ako poučiteľné evanjeliá alebo výklady (толкованіе). Treba tu spomenúť predovšetkým Ňagovské a Ladomírovské poučiteľné evanjelium zo 17. storočia, Poučiteľné evanjelium z Paskostova zo začiatku 18. storočia, Uglianske výklady k evanjeliám z 18. storočia a mnohé ďalšie, ktoré popri výkladoch evanjeliových čítaní obsahujú aj preklady perikop na sviatky cirkevného roka do ľudového jazyka. K jazykovo a etnograficky zaujímavým cyrilským rukopisným textom patria rozličné receptáre, v ktorých sa opisujú ľudové liečiteľské praktiky v domácnosti gazdov. Patrí sem napríklad cyrilský rukopisný receptár ľudového liečiteľstva a pomocník pri gazdovaní, ktorý napísal michalovský kňaz Nikolaj Teodorovič v rokoch 1790 a 1791.

Z jazykového a kultúrno-historického hľadiska sú veľmi zaujímavé texty paraliturgických piesní zapísané v rozličných cyrilských spevníkoch kantorov a kňazov byzantského obradu. V našich výskumoch sa sústreďujeme predovšetkým na tie, ktoré vznikli alebo ktoré sa používali v prostredí byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku. V týchto spevníkoch je zaujímavé sledovať, ako sa v piesňovej tvorbe prejavuje jazykové vedomie jej používateľov. Paraliturgické piesne zo spevníkov východoslovenskej proveniencie, ktoré sa nám podarilo získať, sme z väčšej časti publikovali v práci *Kyryllische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*.³ Toto naše vydanie zahŕňa 21 rukopisných spevníkov zo Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užskej stolice a odkazy na ďalšie rukopisné texty variantov piesní v ďalších 51 rukopisných spevníkoch východoslovenskej (ukrajinskej a ruskej) a poľskej proveniencie. Osobitnú skupinu tvoria paraliturgické piesne zo spevníkov, ktoré používali gréckokatolícki veriaci v prostredí Báčky, kde podnes žijú potomkovia prisťahovalcov z východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Publikovaný súbor predstavuje ucelený obraz o repertoári paraliturgických piesní v 18.-19. storočí a ponúka možnosti na ich ďalší jazykový, literárno-historický i kulturológický výskum.⁴

Popri tomto už publikovanom materiáli sa nám pri terénnych a archívnych výskumoch podarilo nájsť ďalšie cyrilské rukopisné spevníky, v ktorých sa prejavuje vplyv slovenského jazykového vedomia pri zapisovaní cyrilských paraliturgických piesní.

Súbor takýchto paraliturgických piesní možno z jazykového hľadiska rozdeliť do troch okruhových. Prvý okruh tvoria také cyrilské paraliturgické piesne, ktoré sú zapísané v šarišskej alebo zemplínskej nárečovej podobe. Táto nárečová podoba bola vo východoslovenskom jazykovom a kultúrnom prostredí rozšírená a často používaná v rozličných písomných prejavoch, ku ktorým patria najmä zápisy a listiny administratívno-právneho charakteru, kurensy, prisahy, svedectvá, ponosy, zápisy do matrík i protokoly zo súdnych rokovaní. Týmto jazykom písali najmä vzdelané vrstvy obyvateľstva – rozliční honoráti, prisažní, kňazi, učitelia, kantori, teda všetci tí, ktorí patrili k miestnej vzdelaneckej vrstve. Takáto kultivovaná podoba východnej slovenčiny bola akými panským jazykom,⁵ ako o tom na viacerých miestach hovorí už napríklad Samuel Cambel, Štefan Mišík, Alexej Petrov, Ján Húsek a mnohí ďalší jazykovedci a historici zaoberajúci sa kultúrnymi, historickými i jazykovými otázkami v prostredí východoslovenských gréckokatolíkov.

³ ŽEŇUCH, Peter: *Kyryllische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*. Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B. Editionen. Band 23. Zugleich : Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. II. Köln–Weimar–Wien : Böhlau Verlag 2006. 982 s.

⁴ Vydanie podporila Nadácia Alexandra von Humboldta, Pontificio Istituto Orientale a Gergorian Foundation.

⁵ Používanie spomínanej podoby kultivovaného jazyka v administratívno-právnych a súdnych dokumentoch v prostredí veriacich byzantského obradu dokazujú aj príklady v práci Jána Doruľu O ukrajinských jazykových prvkoch v textoch a zápisoch zo 17. storočia na východnom Slovensku. In: *Slavica Slovaca*, 1966, roč. 1, č. 1, s. 62-74.

Ako príklad používania tohto jazyka v rámci administratívnoprávnej agendy zapísanej cyrilikou uvádzame text svedectva z vizitačného zápisu biskupa Mukačevskej eparchie M. M. Olšavského z dediny Hlinné v Zemplínskej stolici z 50-tych rokov 18. storočia. Text svedectva publikoval A. Petrov v práci *Каноническія визитаціи 1750-1767 гг. в вермедах Земплинской, Шаришской, Сетишской и Абауйской*. (In: Науковий збірник тов. Просвіта в Ужгороді за рік 1924, ро́ч. III.): „Ми обівателе Глінянске: перші раз визнаваме – же у церковніх мастькох інше таке веці не находза ше, опроч дахторе жемічки у ніжнім Грабовцу, Копаньіні назване, добровольным способом, як паметаме, на церкв поручене, хторіх хасен лем церкві сватей повинні буц. Другі раз: і то сумнітельно визнаваме, же ачкольвек фарске добра фундаціе зо шіткіма апертиненціями од богабойніх панов ласкаво лєнім(sic) є відана, але же от терайшіх панов в року „аѣѣѣ [1752] з вшіткіх привилегій давніх є зозута і терхі арендальней є поддана проців Божому а швецкому праву. Треці раз: визнаваме і вдзечне поднімаме ше плацу отцу нашому духовному, як рокову, так и штоларну од рока до рока віплаціц, рочну по єднім корцу жіта, по єднім корцу овса і по трі хлебі. Штоларну плацу, як то індзе ідзе, або як то од сватого кресценя зо шіцкім обрядом, а од першого породу зо шіцкім обрядом церковнім кѣ [24] грайцаре, од шлюбу з огласками дѣ [4] мар., од велького погребу гѣ [3] мар., дзіаківі грайцаре ѣ [8], од малого зѣ [17] грайцаре попові, дзіаківі дѣ [4]. Але кедз з чіннім(sic) кресцан способом, втеді од казаня гѣ [14] грайцаре, од сватей службі ... грайцаре, од читаня сватей евангелії і псалтіра, які є старі обічай гѣ [5] поднімаме ше плаціц. Штварті раз: і на то ше поднімаме, же як попа, так і дзіяка у вшіцкей шлебодзе хцеме затрімац і плацу од верней заслугі йому як рочну, так и штоларну будземе плаціц; рокову по пул корцу жіта, штоларну так, як вшей є то положено, за хторе ун наше дзеці, як і індзе, повинні є учіц науки кресцанскей. На фаре Глінянскей року ... дня ...“⁶

Popri úradných listinách a spisoch sa tento jazyk používal aj v paraliturgickej piesňovej tvorbe, o čom svedčia aj niektoré texty paraliturgických piesní, ktoré sa nám pri systematickom výskume cyrilských rukopisných spevníkov východoslovenskej proveniencie podarilo nájsť. Napríklad v Zemplinskom múzeu v Michalovciach je pod signatúrou 283/57 cyrilský rukopisný spevník Jánoša Tótha z roku 1828, v ktorom sa na fol. 34^v-35^v zapisuje text autorskej piesne v šariško-zemplínskom type kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny:

Пѣснь. Подобенъ Рѣдѣса Мріе / Ахъ сласце кресцане, / любезне спиване, / верне поздравѣме / тѣ небескѣ паню. // Маріе Маріе ахъ мено преславне / Меню прелібезне / Маткі сватей / Повчанскей. // Такъ красна деніце / Всего швета свѣце, / Такъ любезне свѣті / Цо небеске квѣті. // Надъ слѣнцемъ ѣснѣша / Надъ звѣздахъ крашійша / Паніи всего свѣта / Такъ славно просвѣта // Полне потешеніи / На небі на землі / Єдина вѣрана, / Надъ нами гришніма // Надъ вшицкі сваті, / Славно вивішена, / Ахъ полна мѣлосты, / Матка свата болесна. // На небы на жемьі, / Краювна зволена / Ътъ сватей троици / Ёсть корѣнована. // Просіи оѣставицне, / Сыначка мѣлого, / Бы нерачилъ тресцацъ / Людѣ кресцанского. // Неможехъ вимѣлѣвѣтъ, / Веліке мѣлості, / Маткі сватей болесней, / Ей оѣпрїности. // Велікихъ гришниковѣхъ / Зе вшей странѣ прїйма, / Вѣлѣмъ паненскимъ плащемъ / Цаи шветѣ прикрива. // Ахъ кресцане верніи, / Серце болайме, / Маткѣ сватѣ болеснѣхъ / Верне поздравѣме. // Ахъ Матичко мѣла, / Слїшъ нашо волање, / Тотъ часъ пресмѣтні / Змѣлѣше надъ нами // рачишъ насъ ѡ морѣ, / Ъ войнї храниті, / рачишъ за насъ твого / Сыначка просїті. // Выдишъ ѡ Матичко, / Пресмѣтнѣхъ крайнѣхъ, / зе вшей странѣ з вѣдами, / Гроже вкѣлюченѣхъ. // Ахъ рачишъ поцѣшицъ / Ты пресмѣтне вдови /

⁶ Publikujeme v prepise do azbuky podľa Ivana Paňkevyča: Інвентарь (протоколы) каноничныхъ визитацій вороновского округа 1750-ыхъ роковъ подъ оглядомъ языковымъ. In: Науковий збірник тов. Просвіта в Ужгороді за рік 1924, ро́ч. 3, s. 259-260.

а дробній широті, / В тей оґтерскей жеми. // Кторі позосталѣ / Велкимъ сѣженѣ, / тоті роки смѣтне / К тей оґтерскей жеми. // Лево ихъ на тишицѣ, / Тѣ краті зостало, / Вело мале цеци / Ёцохъ непознало. // Змилахъ ше, злітѣи ше / Матичко преміла, / Бѣть тымъ шіротомъ / Матка милостіва. // Рачишъ ихъ хранити, / Ёдевшего злого, / Рачишъ за нѣхъ просицѣ, / Сыначка мілего. // Бѣдешъ поздравена, / Матко свата болесна, / Сполю с Крістомъ панемъ, / Ажъ на веки аменъ. // Конецъ.

Na fol. 10^v je v spevníku Jánoša Tótha z Michaloviec aj ďalšia paraliturgická pieseň zapísaná cyrilikou v tomto jazyku:

Пѣсень погребна / [Оуґѣ] ѿдемъ до гробѣ / смѣтного, тмавего, / Кде вѣдемъ спочивацѣ до дне сѣднего. // Тѣ вшеци панове, / великіи кралове, / Све костіи складаю болестне. // Мѣ черствотѣ ѿ красѣ, / цело ме до часѣ, / Іѣкъ покладе мой складамъ до гробѣ. // Ме дѣтки іѣкъ квѣтки, / ѿ вшецке прибитки, / Неѣвамъ в томъ швецѣ и статкіи. // Васъ таке вѣщамъ / працелѣ, сѣшѣди / Вшецкихъ моѣхъ з новыхъ (sic) ѿ мертвыхъ. // Добрѣ ноцѣ южѣ тебе / оуґпримна(ни) маниґелко(ле) / За ласкѣ дѣкѣмъ сердечне // Мнѣ солнце и мѣсѣцъ / небѣдѣ швицицѣ вицѣ / Кдиж в жеми бѣдѣ гнѣцѣ, а лежѣцѣ. // Гвѣздѣ ясныхъ небѣдѣземъ виґдецѣ, / мѣшвицѣхъ нѣслышимъ, / Іѣкъ везенъ в темностѣхъ бѣцѣ мѣшимъ. // Ёжиши помоц ма, / за тебѣ дихтимъ іѣ, / Неѣстѣиґи просѣи ѿемнѣе. // Ёжиши шветло ме, / самъ вечне ѿшвицѣ мнѣ / Я привѣдѣзъ кѣ радості до нѣебѣ. // Ёжиши ласко ма, / вшецка доброта ма / Самѣмѣ прислѣши дѣша ма. // Ёжиши найвиши покладе найдрагѣи / К тебе іѣ порѣчамъ мѣ дѣши. // Тѣнто шветѣ вѣщамъ, / з вами ше розлѣчамъ, / Нѣхѣ васѣ вѣпатрѣе Пан Бѣг самъ. // Аменъ.

Existenciu cyrilských paraliturgických piesní zapísaných v šarišskom nárečí potvrdzuje aj Šarišský spevník zo začiatku 18. storočia.⁷ Na fol. 115^r-117^r sa nachádza cyrilská paraliturgická pieseň venovaná Bohorodičke. Už F. Tichý poukazuje na slovenský pôvod piesne, pričom uvádza, že známe varianty pochádzajú iba zo spevníkov báčskej proveniencie, kde „žijí Slováci ruské víry jako kolonisté z dob Marie Teresie.“⁸ Pieseň teda s určitostí vznikla v čase pred migráciou východoslovenských gréckokatolíkov do oblasti Báčky (na Dolnú zem). Je viac ako jasné, že táto pieseň, ako aj celý rad jej podobných piesní, sa rozšíril a uplatňoval v repertoári slovenských gréckokatolíkov. V druhej polovici 18. storočia a na konci 19. storočia sa však táto pieseň z cyrilských spevníkov gréckokatolíckych veriacich na východnom Slovensku vytratila, čo spôsobil najmä vydateľský tlak mníšskych komunit.⁹ Takéto piesne samozrejme naďalej zostali v repertoári dolnozemských gréckokatolíkov, odkiaľ sú známe aj niektoré jej ďalšie varianty v zemplínčine dolnozemských Rusnákov:¹⁰

⁷ Opis spevníka pozri ŽEŇUCH, P.: Znovuobjavený Šarišský spevník zo začiatku 18. storočia vo svetle etnicko-konfesionálnych pomerov v karpatskom priestore. In: *Slavica Slovaca*, 2006, roč. 41, č. 2, s. 136-169.

⁸ TICHÝ, F.: Československé písně v Moskevském zpěvníku. Praha a Bratislava : Nákladem Učené společnosti šafaříkovy v Bratislavě výtiskla Státní tiskárna v Praze 1931, s. 39.

⁹ V tejto súvislosti treba konštatovať, že počajevský Bohohlasník, vydaný najmä pre veriacich gréckokatolíckej cirkvi, sa rozšíril aj v typicky pravoslávnom prostredí, ba práve z tohto prostredia sú známe mnohé staré rukopisné spevníky paraliturgických piesní. (ПЕРЕТЦ, Н. В.: Историко-литературные исследования и материалы. Том 1. Из истории русской песни. In: ПЕРЕТЦ, Н. В. (ed.): Записки Историко-филологического факультета Императорского С.-Петербургского университета. Часть LIV. Выпуск II. С.-Петербург 1900.) Jeho rozšírenie teda svedčí o širokom používaní paraliturgickej piesňovej tvorby, a to nielen v prostredí, kde bola zavedená únia, ale aj v pravoslávnej cirkvi. Vo vydaniach Bohohlasníka pre pravoslávnych veriacich (1884 a 1885) sa jeho obsahová stránka iba veľmi málo odlišuje od pôvodného počajevského Bohohlasníka určeného pre gréckokatolíkov. Už na tomto jednoduchom príklade sa potvrdzuje, že tlačené spevníky významne vplývali na ďalší rozvoj piesňovej kultúry.

¹⁰ Varianty piesne pozri v práci P. Žeňuch, *Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*, s. 652.

Ахъ ѿ матка зармѣчена чо мѧ оучинити / мои сѣи мѡлии смръть вкрѣстѣ рачилъ подѣстѣ-
пити: / поидемъ вѣ плакатъ бѣдѣ нѧ его ранами / тело сѣа премилеѡ вѣмнѣ слезами // Сѣиъ в
заградѣ на мѡлибѣ кирѡвѣи потъ вилѧ / жеби тѡшке а вкрѣстѣне грѣхи наше ѡбмилъ / п: п: п: н:
р: т: с: п: // Крѣрѣнованъ поличкованъ мои сѣи наимиленѣиши / ѡцетъ а желчъ напои терѣпкѣи
пилъ ѣтъ присилено: / п: п: п: // Ахъ жиди зли а ѡкрѣстѣны прочъ сте го зранили / его свѣтѣ
тѡваръ слонечнѣ сланами сказили / п: п: п: // Ахъ ангели посмотрите што са в свѣтѣ дѣетъ
/ чѡлѡвѣкъ грѣшныи бѣа свѣго на смърть ѡсѣждае: / п: п: //

Vo všetkých takýchto textoch paraliturgických piesní možno nájsť typické znaky slovenčiny. K takým znakom patrí najmä prítomnosť asibilovaných hlások dz < d' a c < t' (крѣсцанѣ, зармѣ-
цена, спочиваѣтъ, швецѣ, просѣиѣтъ, працѣе, дзѣкѣмѣтъ), uplatňujú sa aj pôvodné spoluhláskové
skupiny kv-, gv- na začiatku slova namiesto palatalizovaných cv-, zv-, -dzv- (napr.: гвѣздѣтъ),
zachováva sa pôvodná spoluhlásková skupina -tl-, -dl- (napr.: мѡлиѣбе), na viacerých miestach
možno doložiť zmenu pôvodného *ѣ* na *ѧ*, ktorá je typická pre celú slovenčinu, na rozdiel od ukra-
jinských nárečí (napr.: цело namiesto тѣло, ukr. тіло; сѣшѣди namiesto сѣсѣди, ukr. сусіди; веки
namiesto вѣки, ukr. віки). Často sa však v cyrilských textoch paraliturgických piesní stretáme
aj so zamieňaním cirkevnoslovanskej grafémy *ѣ* a *и*, prípadne *ї* alebo *і* na mieste pôvodného
predného [i]. V týchto cyrilských textoch sa neuplatňuje vkladné (epentetické) *l* (epentetické *l* sa
vyskytuje iba v slovách, v ktorých je potrebné zdôrazniť religiózny charakter výpovede).

Z morfológického hľadiska možno uviesť uplatnenie časovacej morfémy *-m* v 1. osobe sin-
guláru, ktorá je typická pre celý nárečový komplex slovenčiny (napr.: ѡдемъ, нехѡвамъ, бѣдемъ,
просѣи) a časovacej morfémy *-me* v 1. osobe plurálu (napr.: поздравѣме). Uplatňuje sa tu aj minulé
príčasie zakončené na *-лѣ* namiesto cirkevnoslovanskej prípony *-вѣ* (napr.: Рачилъ, ѡбмилъ,
пилъ). Zreteľná je aj existencia prípon *-его*, *-ого* v genitíve a *-емѣ*, *-омѣ* v datíve singuláru,
ktoré sú typické pre šarišsko-zemplínsky jazykový areál (napr.: премилеѡ, смѣстнеѡ, тѣмѡвеѡ,
крѣсцанскоѡ, самѣмѣмѣ). V textoch paraliturgických piesní z tohto okruhu písomností sa vyskytujú
aj krátke tvary zámen typu тѡѡго (namiesto тѡѡеѡго), мѣ (namiesto мѣне). Z morfológického hľa-
diska treba poukázať aj na uplatnenie prípony *-ej* v genitíve singuláru prídavných mien (napr.:
оуѣрскѣи, свѣтѣи, повчанскѣи, болѣснѣи), ktorá sa v našich textoch uplatňuje namiesto cirkevno-
slovanskej prípony *-ѣи/-ой* (свѣтѣи, повчанскѣи).

Z jazykového hľadiska teda možno jednoznačne povedať, že tieto i ďalšie paraliturgické tex-
ty piesní sú zapísané v jazyku, ktorý je zhodný napríklad s jazykom kalvínskych tlačí z polovice
18. storočia (*Mali catechizmus* (1750), *Svetoho Dávida Králya szto i pedzesztz Soltári* (1752),
Hlas pobosnoho spěvanya (1752), *Radosztz sertza pobosnoho* (1758) a *Agenda ecclesiarum re-
formatarum*, ktorá je prídavkom k modlitebníku *Radosztz sertza pobosnoho* z roku 1758). V tej-
to súvislosti možno poznamenať, že vydanie tlačí pre potreby východoslovenských kalvínov
v zemplínskom nárečí s maďarským pravopisom netreba v tomto období spájať s maďarizač-
nými tendenciami, ktoré nastupujú až neskoršie. Tým sa iba splnila základná požiadavka refor-
movaných cirkví hlásať evanjelium ľudu zrozumiteľnou rečou. Použitie slovenského jazyka pri
prekladoch textov pre potreby zemplínskych kalvínov spolu s nánosmi poľských, ruských (resp.
rusínskych, ukrajinských) i maďarských lexikálnych prevzatí, ktoré sa do týchto textov dostali
z nárečového úzu pisára,¹¹ utvárali v predpisovnom období na východnom Slovensku podmien-
ky na uplatňovanie kultivovaného východoslovenského jazyka.

¹¹ Pozri bližšie ŽEŇUCH, P.: K otázkam prekladu žalmov Kamaldulskej Biblie a kalvínskeho žaltára z roku 1752. In: O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 1997, s. 44-45.

Do tohto okruhu literárnych pamiatok patria diela ako Čorbova veršovaná kronika o povstaní roľníkov na východnom Slovensku, o epidémii cholery a o poverách a nemravnostiach medzi zemplínskym ľudom. V jej úvode sa hovorí o jazyku, ktorým hovoria i píšu všetci obyvatelia na východnom Slovensku bez rozdielu národnosti, nasledovne: *Ňebudu se d'ivit laskavi Slovaňe, / že ja pišem tak, jak mluvi Zemplinčane, / i Šariške, Spiske, spolu jedne reči, / jak se do rospřavki teto čte, presveči. / Od davna predkove naši tak mluvíli / a mi sme se rečit od nich naučili. / Magyar Zemko zdolí, a shori Rusnaci, k tomu blisko mají obidli Polaci. / Od nich mi si slova do reči pojčame, / neb zaneprazdneňi s nimi časti mame. / Oňi nas a mi jich virozumívame / a jim do jich reči tež slova davame.*¹² Do tohto jazykového okruhu písomností patrí aj divadelná hra Jána Andraščíka *Šenk palenčeny*, rovnako i zbierky ľudových a historických piesní od Adama i Jána Hlovíkovcov či Karola B. Serdaja.

Cyrilská rukopisná paraliturgická piesňová tvorba zapísaná v šariško-zemplínskom variante slovenčiny spolu s ostatnými pamiatkami zapísanými v tejto kultivovanej podobe patrí do kontextu slovenského kultúrneho dedičstva. Všetky religiózno-obradové prostredia, či už to boli protestanti (kalvíni, luteráni), katolíci alebo gréckokatolíci Slováci, tvoria jeden jazykový celok, ktorého zjednocujúcim znakom nie je liturgický jazyk. Zjednocujúcim znakom vždy bol a podnes je hovorená podoba jazyka a tou bola slovenčina (kultivovaná podoba východoslovenského nárečia), ktorou sa bolo možné porozumieť vo všetkých oblastiach každodenného života. Vplyv slovenského jazykového prostredia i jazykového vedomia slovenských používateľov na liturgický jazyk (či už ide o cirkevnú slovančinu východoslovenského, resp. podkarpatsko-ukrajinského typu u gréckokatolíkov alebo napríklad o biblickú češtinu u protestantov) je toho jasným dôkazom.

V predpisovnom období, ako na to poukazuje J. Doruľa,¹³ bola slovenčina so západoslovenským základom jazykom, ktorý sa uplatňoval vo vzdelaneckej a kultúrnej sfére v rozličnej intenzite po celom Slovensku. Korene tohto jazyka treba hľadať vo vzdelaneckom trnavskom univerzitnom prostredí, kde popri kňazoch latinského obradu študovali aj klerici byzantsko-slovanskej obradovej tradície. Západoslovenský variant kultivovaného jazyka teda poznali aj klerici byzantského obradu. Treba len dodať, že pri trnavskej univerzite vznikla aj cyrilská tlačiareň.

Aktivitám, ktoré viedli k príchodu klerikov byzantsko-slovanskej obrady z východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi do Trnavy, predchádzalo stretnutie arcibiskupa Juraja Lipaja s novoinštalovaným mukačevským biskupom Petrom Parteniom po smrti vladyku Bazila Tarasoviča. Peter Partenius prišiel okolo roku 1650 so zborom duchovných do Trnavy, kde vyznali vernosť cisárovi a katolíckej cirkvi. Ostrihomský arcibiskup po tomto akte prisľúbil pomoc pri riešení páľčivej otázky školstva gréckokatolíckej cirkvi. Do Trnavy začínajú postupne prichádzať klerici uniátskej cirkvi. Z priateľských vzťahov medzi biskupom De Camillisom a kardinálom Koloničom vzišlo aj vydanie katechizmu, teda základnej teologickej príručky pre kňazov byzantského obradu v potridentskom duchu. Za účelom tlačenia cyrilských písmen získala trnavská tlačiareň zásluhou kardinála Koloniča na konci 17. storočia cyrilské typy písma, a tak mohla prvá kniha pre gréckokatolíkov v Mukačevskej eparchii s názvom **КАТЕХИСИСЪ ДЛА НАЪКИ ОУГРОРСКИМЪ ЛЮДЕМЪ ЗЛОЖЕНЫЙ. Ѡ ПРВЕЛЕБЕНЪЙШАГО ГДИНА ІУ: ДЕКАМИЛИСА ЕПИСКОПА САБАСТСКОГО МЪКАЧЪ И ПРОЧ.** vyjsť v Trnave roku 1698. Do cirkevnej slovančiny, silne poznačenej miestnym dialektom, ju preložil Ján Kornickij, ktorý už od roku 1691 pracoval pre biskupa De Camillisa. O rok neskôr vydáva trnavská tlačiareň ďalšiu knihu biskupa De Camillisa určenú na vyučovanie detí

¹² Citované podľa SEDLÁK, I.: Andrej Čorba a jeho veršovaná kronika o východoslovenskom roľníckom povstaní z roku 1831. In: Nové obzory. 12. Ed. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1970, s. 379.

¹³ DORUĽA, J.: O jazyku Kamaldulskej Biblie a Kamaldulského slovníka. In: Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15-19. storočia. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 68.

Jedným z významných študentov Trnavskej univerzity bol aj Michail Manuil Olšavský, neskorší mukačevský biskup, ktorý v polovici 18. storočia uskutočnil vizitácie v celej svojej eparchii.

V kontexte používania kultivovanej slovenčiny so západoslovenským základom treba preto vnímať aj ďalší okruh cyrilských paraliturgických piesní, ktoré sú zapísané v spevníkoch byzantsko-slovanského obradu východoslovenskej proveniencie. Často sú to duchovné piesne a kanty prevzaté zo slovenských katolíckych alebo aj protestantských spevníkov a kancionálov. Takéto prevzaté texty sa v prostredí cirkvi byzantsko-slovanského obradu prispôbovali a upravovali potrebám a charakteru liturgického jazyka. Prevzatie piesní sa nemuselo vždy uskutočniť iba prostredníctvom tlačeného prameňa. Známe a obľúbené piesne sa preberali, prekladali či prispôbovali jazykovému vedomiu používateľov spontánne, často aj bez sprostredkovania zápisom, najmä vďaka svojej popularite. Iné piesne sa verne odpisovali, hoci aj v takýchto odpisoch možno pravidelne odhaliť vplyv miestneho jazykového úzu.

V cyrilských rukopisných spevníkoch je rozšírená napríklad pieseň *Buoh náš všemohúcy*,¹⁵ ktorá je venovaná Kristovmu vzkrieseniu. Najstarší známy cyrilský zápis piesne poznáme zo Šarišského spevníka (fol. 124r-124v) zo začiatku 18. storočia. Osobitne sú zaujímavé prevzatia zo slovenských katolíckych spevníkov. Patrí sem napríklad pieseň *Подъ твоѣ плащѣ сѧ гѣѣкаѣ панѣко мріе* (35a, 35b),¹⁶ ktorá do cyrilských rukopisov prenikla zo Šteyerovho kancionála (1683) a tiež pieseň s incipitom *Дѣтѣко сѧ народѣло* (103a, 103b) z kancionála *Cantus Catholici* (1655), ako aj pieseň s incipitom *Сѣѣ въѣи сѣѣ нѣ народѣ* (104a, 104b) na Kristovo narodenie, ktorá prenikla z *Cantus Catholici* (1655, s. 41). Pieseň však v ľudovom prostredí bola rozšírená už skorej, o čom svedčí slovenský text v protestantskom kancionáli *Cithara sanctorum* (1636, s. 40), dokonca sa nachádza aj v *Pribišovom katechizme* z roku 1634 a je súčasťou aj najstaršieho rukopisného katolíckeho spevníka z druhej polovice 18. storočia. Túto pieseň P. Ruščin charakterizuje ako „produkt domácej piesňovej tvorby.“¹⁷ Ďalšou takou piesňou je *Еѣ панѣка ѣмѣленѣго сѣѣка нѣ породѣла* (106), ktorá prenikla z kancionála *Cantus Catholici* (1655), ďalej pieseň s incipitom *Народѣсѣѣ хѣ пѣѣ бесѣлѣи сѣѣ* (107a, 107b), ktorá si svoju popularitu udržala od 15. storočia, keď sa objavuje ako latinský kant *En virgo parit filium jubilemus*. Z kancionála *Cantus Catholici* prenikla aj pieseň *Часѣ радѣѣти бесѣлѣсти свѣѣтѣ нѣтѣлѣ нѣѣ* (109). Pieseň s incipitom *Стѣла мѣѣ болѣѣюча* (297) možno pokladať za transformovaný slovenský text piesne *Stála Matka Lytugýci* (pôvodne je to latinský plánek *Stabat mater dolorosa iuxta crucem lachrymosa*), ktorý sa tiež nachádza v levočskom vydaní spevníka *Cantus Catholici* (1655). Z vydání *Cantus Catholici* prenikli aj piesne s incipitmi *Подѣлѣхѣмѣ панѣ Бѣѣ* (299a, 299b); *Встѣлѣ панѣ хѣѣ змѣртѣвъѣ нѣѣ* (334a, 334b); *Трѣтѣго дѣѣѣ встѣлѣ стѣворѣѣѣ* (336); *Іѣѣ Хѣѣѣ нѣѣѣ мѣлѣовѣнѣѣѣ* (375); *Мріѣѣ родѣѣѣѣ Бѣѣѣ* (376), či pieseň *Ѣѣѣ нѣѣѣ мѣлѣѣѣ пѣѣѣ дѣѣѣ нѣѣѣ дѣѣѣ стѣѣѣ* (358), ktorá vznikla koncom 15. storočia a pripisuje sa Klimentovi Bosákov. Nachádza sa vo viacerých katolíckych i protestantských rukopisoch i tlačených spevníkoch. Do kontextu cyrilskej piesňovej produkcie prešla zo spevníka *Cantus Catholici* a spievala sa pred čítaním perikopy evanjelia. Aj pieseň

¹⁴ Bližšie o tom pozri ŽEŇUCH, P. – VASIL, C.: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma–Bratislava–Košice : Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka 2003, s. 262-263.

¹⁵ Text piesne pozri v práci Petra Žeňucha Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert, s. 735-740, pieseň č. 335a a 335b.

¹⁶ Číslo za incipitom piesne označujú poradie textu v našej citovanej práci Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert.

¹⁷ RUŠČIN, P.: Najstarší rukopisný slovenský katolícky spevník. In: Slavica Slovaca, 1999, roč. 34, č. 2, s. 120.

s incipitom ДХЪ ПНЕ СВЕЙ СТЕЙ МЛТИ (359) do rukopisných spevníkov východoslovenskej proveniencie prenikla z *Cantus Catholici*. Rovnako sa pieseň s incipitom ВЕСЕЛЫЙ НА ДНѢ ДНЬ НАСТАѢ (337) do cyrilských rukopisov dostala z katolíckeho spevníka *Cantus Catholici* (Levoča: 1655, s. 111), alebo z *Hlohovského kancionála* (z roku 1622).¹⁸ Do slovenského jazykového prostredia však pieseň prenikla z poľských spevníkov (*Wesoły nam dzień nastał*), na čo upozorňujú najmä polonizmy, ktoré sa v texte piesne zachovali napriek vplyvu slovenského jazykového prostredia.¹⁹ Z českého prostredia do cyrilských rukopisov na východnom Slovensku prenikla aj pieseň s incipitom НАСТАѢ НА ДЕНЬ ВЕСЕЛЫ ВѢЗШЕГО СМЪТКЪ (108), ktorá sa nachádza v Rozenplutovom kancionáli z roku 1601. O vzájomnom prelínaní či preberaní svedčí aj pieseň venovaná českému svätcovi Jánovi Nemomuckému zapísaná v Šarišskom spevníku zo začiatku 18. storočia.

Práve v zmiešanom obradovom prostredí dochádzalo k tomu, že veriaci jednej aj druhej cirkvi na tzv. veľké sviatky (Pascha, Kristovo narodenie a pod., v závislosti od dvoch cirkevných kalendárov) navzájom navštevovali svoje chrámy,²⁰ kde spoločne spievali populárne duchovné alebo paraliturgické piesne.

Ako príklad používania piesní v kultivovanej slovenčine so západoslovenským základom zapísaných cyrilikou v spevníkoch paraliturgickej piesňovej tvorby byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku uvádzame pieseň na sviatok Zostúpenia Svätého Ducha (Turice) zo Šarišského spevníka zo začiatku 18. storočia. Pieseň sa nachádza na fol. 206^v – 207^r:

Пѣснь на сошествіе сѣго ДХА / ДХЪ ПНЕ СВЕЙ СТЕЙ МЛТИ / напѣнялъ сѣца спрѣткости / гды ѿпѣтоай сполъ сѣ седеаи, / ДХА сѣго набожне чекали. / Рачиль ѿхъ по свете послати, / слово божіе ѡзнаймовати, / ѡбѣ казали своимъ створені / пѣа хѣо его сѣте чтени / Примитежъ ДХА сѣга / ѡчитей вшего добраго. / Оѡ бѣ нагчи на вше правдъ / сви бѣаще и таѣне веци. / Реклъ ѡмъ: Гды бѣ бѣаще ставити / прѣ цисарамъ, прѣ книжати, / нехчѣте се ницъ старати, / ктере цо мате прѣ нимъ махвѣти. / Нехъ вамъ да в тѣ годинъ мѣдаростъ, / честь, мощность, таке вимахвость / ктере напѣни все ваше жадѣти / свѣ моцѣ бѣки мѣти / Заслѣбѣни гдѣ ДХА сѣго прѣали / радѣтне ѡутешени мѣаи; / с такъ великаго добродѣни / здали чѣ, хвалъ бѣгъ задекѣваніа. / Прѣто ми ниѣкъ веселе / просмѣ свѣго створѣтеле, / атъ на рачѣишь тогѣ ДХА сѣго зослати / ѡ наше грѣшне сѣце запалити. / Ктере рачѣишь то датѣ. Амѣнь.

Z Nižnotvarožského spevníka zo začiatku 18. storočia možno uviesť napríklad tento text piesne, ktorá sa spieva na Nedeľu Paschy (na Veľkonočnú nedeľu):

Пѣснь на воскресеніе Іс Хѣо по тойже / Третьею днѣа всталъ створѣти; / змертѣ ниѣъ мѣлы сѣситѣ / радѣимѣ сѣа вѣсѣме сѣа; аѣи // Котры прѣ пѣлатѣ сѣжѣнь, / а на крижѣ естѣ ѡмѣчѣ; / а ѣ лотремъ до раѣ ведѣнь, аѣи // Плачѣчи его болѣсти; / пѣаи несли драгы масти, / хотѣаи его тѣло помастити; аѣи // В ниѣъ то ѡгѣлъ славы рече, / кого вы пѣаи гѣадѣте / того во грѣбѣ немате; аѣи аѣа; в: // Весѣ сѣа зборе невенѣи, / ѡрѣаѣтскѣи ѡ ѡгѣтскѣи / всѣхъ девѣатъ хорѣвъ ѡгѣтскѣихъ; аѣи аѣа // Гдыжъ гдѣ Іс Хѣ ѡмѣрь; / гнетъ на естѣ рай ѡворѣнь; / сѣыхъ ѡ тѣнѣстѣахъ навѣдѣлъ; ѡ. // Пѣкѣниѣи ѡворѣте / створѣтелиа своего рѣстите; / ѡжѣ

¹⁸ O vzniku variantov katolíckych a protestantských piesní a kantov v paraliturgickej piesňovej tvorbe byzantského obradu pozri v práci ŽEŇUCH, P.: Podmienky vzniku cyrilskej rukopisnej tvorby v priestore východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi. In: Slavica Slovaca, 2004, roč. 39, č. 1, s. 26-44 a tiež ŽEŇUCH, P.: Výskum tradície cyrilskej paraliturgickej piesňovej tvorby 18. a 19. storočia v priestore bývalej Mukačevskej eparchie. In: Книжная культура пограничья Славии Восточной и Западной. Международная электронная конференция (ноябрь 2007г.). Секция III. Народная словесность: письменное – устное. Институт славяноведения Российской академии наук. Национальная библиотека Беларуси. Белорусская библиотечная ассоциация; www.knizhnikult.narod.ru/index.htm; november 2007).

¹⁹ P. Ruščin, Najstarší rukopisný slovenský katolícky spevník, s. 110.

²⁰ Doklady o týchto praktikách na východnom Slovensku máme napríklad v latinských vizitáciách Michala Manuila Olšavského, ktoré v prekladoch do ukrajinčiny publikoval Vasyľ Hadžega.

жадноꙗ моци неamate ѿиляѿѿ // Краꙗ славы пекло поламаꙗ, / по смрти до него встꙋпи, / свой
выборны выхꙋпиль; али // Радꙋ же сѿшытко створиѿѿ / на бжеѿ воскрешѿиѿ / хваличѿи его
ѿславаѿѿ али // Спѣвайте шытѿи пашкове, / южъ веселѿи нѿжѿи перѿѿи / моцꙋ своего
створителя али // Пꙋкаѿтесѿ ѿ садове; / зеленѿйтесѿ лѣсове, / лꙋкы кѣтѿкы выдавайте; аиляѿѿ
// Горы таже пласайте; / пагоркове по̀скаꙋйте, / заграды оꙋжитѿи давайте; аиляѿѿ // Роса
падаѿ на винѿи; / оꙋроды дайте хмѣлѿниѿи; / выдайте ѿвоцꙋ щепниѿи; али; в: // Южъ жачкове
сѿа веселите; / аиляѿѿ заспѣвайте / чѣтъ хвалꙋ бꙋꙋх воздавайте. али // Хрѣте презъ тѿе змертѿвꙋхъ
встанѿи / дай нѿ грѣховъ ѿпꙋщѿиѿи / а потѣ дѿшѿе збавлѿѿи; аиляѿѿ.

V cyrilských spevníkoch východoslovenskej proveniencie sa uplatnili aj paraliturgické piesne prevzaté napríklad z poľských katolíckych spevníkov zo začiatku 17. storočia. Ide napríklad o tieto piesne z obdobia 14. až začiatku 17. storočia:²¹ *СѢ ДШѢ ВСАКА НАБОЖНА КЪ МИЛОМУ Бꙋꙋ СКАДНА*²² – *Duszo wszelka nabożna*,²³ *СѢЧЕ БЖЕ ВСЕМОГУЩИИ, ЗБАВЛЕНА ГРЕШНИИ ПРАГНУЩИИ*²⁴ – *Ojcie Boże wschmogący*,²⁵ *АГГЛЪ ПАСТЫРЪ МОВИЛЪ ЖЕ СѢ ХСЪ НАРОДИЛЪ*²⁶ – *Anioł pasterzom mówił*²⁷ a ďalšie. Do tohto súboru patrí aj široko populárny preklad latinského hymnu *Dies irae* v cyrilských rukopisných spevníkoch haličsko-poľskej proveniencie²⁸ či výskyt ukrajinských paraliturgických piesní v poľských katolíckych spevníkoch,²⁹ alebo pieseň *ІДѢТЬ ЛѢТА СЕГѢ СВѢТА*, ktorá sa podobá latinskej básni *Vitae vanitas et ventura aeternitas* zo zbierky *Poesis docens et delectans* (1711),³⁰ čo významne poukazuje na prepojenosť jednej i druhej obradovej tradície.

Jazykovým osobitostiam textov cyrilských paraliturgických piesní, ktoré prenikali zo slovenského katolíckeho a protestantského prostredia do gréckokatolíckych cyrilských spevníkov, sa budeme obširnejšie venovať na inom mieste.

V našom krátkom exkurze do problematiky jazyka cyrilských písomností, predovšetkým však do paraliturgickej piesňovej tvorby v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na východnom Slovensku, sme sa usilovali ukázať na nejednoznačnosť tzv. učebnicových výkladov o príslušnosti cyrilských textov východoslovenskej proveniencie do kultúrneho a jazykového prostredia slovanského východu. Existencia textov v šarišsko-zemplínskom kultúrnom variante slovenčiny i používanie textov v kultivovanej slovenčine so západoslovenským základom zapísaných cyrilikou dokazujú existenciu slovenských gréckokatolíkov, ktorí tvorili nezanedbateľnú časť veriacich cirkvi byzantského obradu v Mukačevskej eparchii. Pred slovenskou vedou teda stojí náročná úloha systematickej práce pri jazykovej interpretácii textov administratívnoprávneho, liturgicko-teologického, kázňového, výkladového, katechizmového, vyučujúceho charakteru, ktoré sú napísané cyrilikou z východného Slovenska. Ide predovšetkým o doteraz nespracované

²¹ Súpis najstarších piesní z vybraných kancionálov a chronologický súpis poľských katolíckych kancionálov 17. storočia podáva Piotr Tarliński v štúdií: *Katolicka pieśń kościelna w języku polskim w pierwszej połowie XVII wieku*. In: *Cantus Catholici a duchowna pieśń 17. storočia w średniej Europie*. Ed. Ladislav Kačic. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 67-78.

²² Pozri v Kamienskom Bohohlasníku (1734), fol. 80v (s. 160) – fol. 81r (s. 161).

²³ Pieseň postne staržytne...

²⁴ Pozri v Kamienskom Bohohlasníku (1734), fol. 83v (s. 166) – fol. 85r (s. 169).

²⁵ Pieseň o Męce i Zmartwychwstaniu Pana Jezusowym. 1626.

²⁶ Porovnaj Nižnotvarožský spevník (začiatok 18. storočia), fol. 37v-fol. 38v.

²⁷ Pieseň zwyczajne narodzenia Pańskiego swietu przyzwoite. 1626.

²⁸ Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720. Incipitarium. I. Anonyme Texte. Zusammengestellt von Granz Schäfer / Joachim Bruss. Herausgegeben von Hans ROTHE. Köln-Wien : Böhlau Verlag 1984.

²⁹ ПЕРЕТЦ, Н. В.: Историко-литературные исследования и материалы. Том I. Изъ истории русской пѣсни. Часть I. In: *Записки Историко-филологического факультета Императорскаго С.-Петербургскаго университета. Часть LIV. Выпуск II. С.-Петербургъ. Типографія Ф. Вайсберга и П. Гершунина 1900, s. 93-123.*

³⁰ MINÁRIK, Jozef: Žeňuch, Peter: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava : Veda 2002. 288 s. Medzi recenziou a ... medzi štúdiou. In: *Slovenská literatúra*, 2003, roč. 50, č. 6, s. 510-516.

alebo celkom neznáme texty, preto sa stávajú „obetou“ tradičných formulácií a výkladov o ich bezvýhradnom východoslovanskom (presnejšie ukrajinsko-rusínskom) pôvode.³¹

Podobne ako biblickú češtinu u slovenských protestantov, ani cyriliku a liturgickú cirkevnú slovančinu používanú v prostredí slovenských gréckokatolíkov nemožno pokladať za jediné kritérium, podľa ktorého by sa od najstarších čias dala spoľahlivo určiť jazyková alebo etnická príslušnosť jej používateľov. Liturgický jazyk svedčí o príslušnosti k obradu a o zachovávaní tradície.

Können kyrillische paraliturgische Lieder zum slovakischen Kulturkontext gehören?

Peter Žeňuch

Die Erforschung der kyrillischen Texte, sowie des Kirchenslawischen als einer Sprache der Liturgie und ihrer Beziehungen zu Volkssprache im religiösen und literarischen Schrifttum in der Ostslowakei ermöglicht sprachliche (mundartliche) Elemente aus der Sprache der slovakischen Benützern zu identifizieren. Im Beitrag wird auf die Einflüsse der ostslowakischen kultivierten Sprachvarianten sowie der Sprache der Gebildetenkreise im westslowakischen Gebiet um Trnava auf die kyrillischen Texte der ostslowakischen griechischkatholischen Gläubiger hingewiesen. Auf Grund einiger phonetischer, morphologischer und lexikalischer Belegen aus den kyrillischen Texten, die in der Ostslowakei entstanden sind, machen wir auf den Einfluß des Sprachbewußtseins deren Benützern aufmerksam.

³¹ Pozri napríklad МЕДВЕДИК, Ю.: Українська духовна пісня XVII-XVIII століть. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2006; STEGHERR, M.: Das Russinische. Kulturhistorische und soziolinguistische Aspekte. München: Verlag Otto Sagner 2003; MOSER, M. – ZOLTÁN, A.: Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) in Österreich-Ungarn und ihr Sprach- und Kulturleben im Blickfeld von Wien und Budapest. Slavische Sprachgesichte. Band 4. Wien–Zürich: LIT Verlag GmbH 2008 atď.

VINCENT BLANÁR*

Slovenská onomastika v medzinárodnom kontexte

BLANÁR, V.: Slovak Onomastics in International Context. *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp. 108-117. (Bratislava)

The Slovak onomastics is distinguished by several characteristic traits: it takes active part in the development of onomastic theory; it attempts to merge theory and practice in heuristic tasks and in onymic analyses; real-life onyms as used in communication and onymic phenomena as represented within a system are considered as two sides of the same coin. All these characteristics are included in the designation Slovak Onomastic School.

Onomastics, functional sentence part, methodology of modelling, onymic system, toponyms, hydronyms, Slovak Onomastic School.

1. Onomastika sa etablovala ako relatívne samostatná disciplína v rámci jazykovedy so širokým zapojením do viacerých spoločenskovedných a prírodovedných disciplín. Vlastné mená, jazykové znaky sui generis, možno skúmať ako prvky reálnej onymie i ako prvky daného pod-systému a ich fungovanie v spoločenskej komunikácii. Nové poznatky prináša analýza ich začlenenenia do textu, do rozsiahlejších kognitívno-semiotických systémov, ako aj analýza z iných aspektov. Preto sa v onomastike uplatňujú rozličné bádateľské prístupy, napr. metóda funkčno-štruktúrna, lingvistická analýza, metóda pragmaticko-komunikačná, textologická, socioonomastická, semiotická, lexikograficko-areálová, frekvenčná a i. Jednotlivé metodické prístupy osvetľujú problematiku vlastných mien z istých hľadísk. Úzko súvisí analýza reálnej onymie a opis onymických vzťahov v hĺbkovej štruktúre, lebo reálna onymia a jej systémové vzťahy predstavujú dve stránky jednej mince, ktoré sa vzájomne podmieňujú ako vzťahy v reči a v systéme. Teoretická onomastika buduje a rozvíja svoju metodologickú a bádateľskú paradigmu. Pri komplexnom výskumnom prístupe sú perspektívne najmä aspekty, ktoré umožňujú osvetľovať podstatné otázky disciplíny z pozícií samej onomastiky, teda aspekty interne onomastické.

Aké miesto má v týchto širších bádateľských súvislostiach dnešná slovenská onomastika? Ako sa zapája do súčasného teoretického varu v slovanskej a európskej onomastike a do medzinárodných kolektívnych programov? V čom možno vidieť jej osobitný vklad do budovania dnešnej náuky o vlastných menách?

2. O organizácii a stave slovenskej onomastiky i dosiahnutých výsledkoch informujú príspevky V. Blanára a M. Majtána v encyklopédii *Ślowiańska onomastyka I-II, 2002-2003*. Zdá sa, že mnohé z uvedených poznatkov ostali obmedzené na slovanského čitateľa. Do vedomia európskych onomastikov sa naše bádateľské výsledky dostávajú pomaly a medzerovite, hoci viaceré základné štúdie (napr. V. Blanára) boli zahrnuté do medzinárodných onomastických kompendií.¹ Novšia onomastická produkcia je priam obrovská (spomeňme len 138-stránkovú bibliografiu v *Namenarten und ihre Erforschung*, ktorá predstavuje len časť existujúcej odbornej literatúry), no jednako prekvapuje, že napr. Werner Kany v cennej monografii *Inoffizielle Personennamen* (1992) nepozná slovenské príspevky o tejto problematike publikované v zborníkoch z medzinárodných sympózií a kongresov, alebo Ewa Rzetelska-Feleszko v úvodnom slove k záslužnej

* Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc. Grösslingova 67, 811 09 Bratislava.

¹ Porovnaj Reader zur Namenkunde I (1989), II (1993), III 1, 2 (1996); Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik I (1995), II (1996), Registerband (1996); Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik (2004).

encyklopédii *Słowiańska onomastyka I* popri troch syntetických dielach z oblasti onomastiky neuvádza slovenskú Teóriu vlastného mena (1996; vyšla i v nemeckej verzii), alebo v zborníku *Namenarten und ihre Erforschung* (2004) v stati o menách domov autor (Milan Harvalík) nepokladal za potrebné spomenúť dvojdielnu teoretickú a materiálovo široko koncipovanú analýzu živých osobných mien na strednom Slovensku. Užitočné tézy na výučbu onomastiky bieloruskej bádateľky A. M. Mezenkovej (z r. 2002, 2004) sa obmedzujú len na staršiu teoretickú literatúru, akoby vyšší stupeň internetizácie nepriblížil lepšiu znalosť odbornej literatúry.

V článku *Problem szkół onomastycznych w krajach słowiańskich* (2002) vyslovila E. Rzetelska-Feleszko názor, že novší onomastický výskum na Slovensku (podobne ako v Bulharsku a Macedónsku) sa zameria na „ľahko prístupný“ materiál získaný metódou terénneho výskumu vzhľadom na neskoro publikovanú historickú dokumentáciu. Podobný názor nepostihuje faktickú situáciu a tým menej jadro problému. Rozsiahle a v mnohom objavné diela J. Stanislava alebo B. Varsika a potom práce R. Krajčoviča rekonštruujú najstaršie sídliskové dejiny slovenského etnika na základe historicko-etymologickej interpretácie najstarších toponym a antroponym doložených zväčša v latinských písomnostiach. O historickú onymiu a nárečový materiál sa opiera široký výskum a opis najstaršej fázy a ďalšieho kontinuálneho vývinu slovenského jazyka.

2.1. V súlade s celkovým medzinárodným trendom a najmä s podnetmi 4. slavistického zjazdu v Moskve (r. 1959) aj na Slovensku sa stáva predmetom sústredenejšieho záujmu rozsiahla, vnútorne diferencovaná a komunikačne veľmi exponovaná propriálna lexika. Systematický výskum propriálnej lexiky predpokladá existenciu bohatých materiálových zbierok a kartoték. Takéto náročné úlohy môže plniť len organizovaný a inštitučne podporovaný onomastický výskum. Viaceré predpoklady na plnenie týchto cieľov sa získali utvorením Slovenskej onomastickej komisie v roku 1964 (porov. V. Blanár, *Onomastický výskum na Slovensku. Ciele, metódy, aktuálne úlohy*. Jazykovedný časopis, 1965, s. 73-78). Do popredia bádateľských záujmov sa dostáva aj teoretická problematika vlastných mien, s ktorou sice zápasila filozofia jazyka a logika od staroveku, ale vďaka rozvoju modernej jazykovedy a náuky o vlastných menách osvetľovanie a riešenie zložitej onomastickej problematiky získava teraz nové rozmery. Pravda, s teoretickými otázkami vlastných mien a s metodologickými princípmi formujúcej sa náuky o vlastných menách sa na Slovensku vyrovnávame už okolo polovice minulého storočia. Prekonanie pozitivistických východísk sa hľadá vo funkčno-štruktúrnych a semiotických východiskách. Svedčí o tom napríklad doktorská rozprava V. Blanára *Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky* (1945) a jeho monografia *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950). V týchto prácach sa uplatňuje funkčný a systémový pohľad na vlastné mená a prizerá sa tiež na ich úlohu v spoločenskej komunikácii (pozri o tom napríklad Majtán, 2003, Jozefovič, 2005). Nový prístup je aj v tom, že meno sa už neinterpretuje izolovane, ale ako prvok danej onymickej sústavy. Netradičné bádateľské možnosti ukázalo odlišenie úradného (oficiálneho) a neúradného (živého, neoficiálneho) pomenúvania. Pre prehľbené poznanie propriálnej nominácie, systémových vzťahov onymie a jej spoločenské fungovanie bolo prínosné skúmanie vnútorne bohato členeného pomenúvania osôb (Blanár, 1970). Zreteľ na teoretickú stránku problematiky vlastných mien od samého začiatku usmerňoval heuristické práce a na druhej strane spracúvanie onymického materiálu pomáhalo prehľbovať pohľad na vnútornú stavbu onymie a onymických systémov.

Do teoretického rozvoja nielen slovenskej onomastiky aktívne zasiahli pracovné zasadnutia slovenských onomastických konferencií, ktoré usmerňovala Slovenská onomastická komisia. Od roku 1967 zorganizovala komisia 17 vedeckých konferencií, zvyčajne so zahraničnou účasťou. Spomeňme aktívnu účasť takých bádateľov, ako boli napríklad vtedajší prezident International Centre of Onomastics H. Draye, O. Leys, V. Šmilauer, S. Rospond, A. V. Superanskaja, z mladšej generácie E. Eichler, T. Witkowski, W. Wenzel, K. Gutschmidt, I. Bily; P. Šimunovič; M. Karaš, K. Rymut, H. Borek, A. Ciešlikowa, E. Rzetelska-Feleszko, Z. Kaleta, W. Lubaš, R. Mrózek; R. Šrámek, J. Lutterer, J. Pleskalová, M. Knappová; J. A. Karpenko, P. Čučka; J. Zai-

mov, J. Michajlova, L. Selimski; I. Sipos a mnohí iní. Tematika konferencií mala premyslenú koncepciu – od obsahovej stránky onymického znaku sa prešlo k jeho formálnemu vyjadreniu a fungovaniu v spoločenskej komunikácii. Osvetľovali sa jednak teoretické a metodologické otázky onomastiky (význam, stavba a modelovanie vlastných mien, ich lexikografické spracúvanie a kartografovanie, šandardizovanie vlastných mien, problematika ich spoločenského fungovania, genéza slovenského jazyka a etnika vo svetle vlastných mien), jednak sa predstavovali analýzy z rozličných úsekov onymie i onymických systémov. I keď sa výskum vlastných mien a budovanie onomastickej teórie zväčša opiera o domáce tradície, vzájomnou konfrontáciou sa východiská zblížovali. Nastolenie a osvetľovanie viacerých nových problémov celkove znamená vklad do rozvoja modernej onomastiky. V dielni slovenských výskumov majú svoje korene najmä tieto poznatky:

2.2. Neoficiálne (vzhľadom na svoju motiváciu živé) osobné mená sa skúmajú ako prvky neúradnej onymickej sústavy, a nie ako izolované pomenovania. (Podnes sa neúradnými menami zvyčajne rozumejú iba rozličné typy prezývok.) Ukázalo sa, že živé mená z jednotlivých podsystémov majú svoju onymickú sémantiku. Pre poznanie štruktúry antroponymickej sústavy má podstatný význam odlišenie jednotlivých funkčných členov (krstné meno, priezvisko, individuálna charakteristika, prímeno, prezývka a i.) ako onymických znakov s istými antroponymickými príznakmi, ktoré majú vlastnú vývinovú dynamiku. Propriálne jednotky ako singulatívne pomenovania v rámci danej triedy priberajú totiž charakteristické príznaky daného podsystému. Hierarchickým súborom onymických príznakov sa odlišuje napríklad lexéma *adam* ako krstné meno, priezvisko, živé rodinné meno, názov holičského salónu, rekreačného strediska a pod. Preto vymedzenie vlastných mien len ako jedinečných predmetov je neúplné. Takéto zjednotené určenie osobného mena nájdeme aj v základnej slovanskej onomastickej terminológii; osobné meno: „Name eines einzelnen Menschen“ (Osnoven sistem... 1983, s. 83). Doteraz ostalo nepovšimnuté, že na vlastné mená ako pomenovania jedincov danej triedy („radu“) ako prvý v slovenskej jazykovede poukázal Ľudovít Štúr v *Nauke reči slovenskej*.²

Poznanie, že vlastné mená ako prvky danej triedy (podsystému) sa vyznačujú charakteristickými onymickými príznakmi svojho podsystému, priviedlo k dôležitému zisteniu, že pre vlastné mená je príznačná dvojaká začlenenosť do národného jazyka. Ide o dve na seba vzájomne pôsobiace, ale protichodné tendencie: Ustavičná interakcia vlastných mien s ostatnou slovnou zásobou a celým jazykovým systémom a zároveň stála polarizácia vlastných mien ako prvkov onymických sústav vo vzťahu k apelatívam. Z týchto tendencií sa odvodzuje dvojaký status vlastného mena. Ku Kuryłowiczovmu gramatickému statusu (Kuryłowicz, 1956) treba pridať onomastický status vlastného mena. Onomastický status sa prejavuje na formálnej i obsahovej stránke vlastného mena. Vlastné meno – onymický znak *sui generis* – sa vyznačuje mnohými špecifickými onomastickými osobitosťami. Podobne ako pojem a termín *živé mená* (*lebendige Namen, living names*) aj pojem a termín *špecifikum onomastiky* (*das spezifisch Onomastische, špecifičeskoje onomastičeskoje, typicky onomastické*) sa dostali do novej onomastickej terminológie.

Najdiskutabilnejšia je otázka obsahu (významu vlastného mena). Postupne som dospel k nasledujúcemu poňatiu (Blanár, 2007): Obsahová stránka bilaterálneho onymického znaku pozostáva z dvoch zložiek. V texte, v reči meno referuje na jednotlivý onymický objekt (*referenčná identifikácia*). Vlastné meno možno chápať ako informačnú množinu o onymickom objekte (p. aj Hansack, 2004). V komunikácii je podmienkou tejto referencie znalosť onymickej triedy, do ktorej meno patrí. Na rovine systému utvára hierarchický súbor nadindividuálnych, onymicky relevantných príznakov jeho onymický význam (designáciu); hovorím o *presupozičnej identifikácii*. O systémovú rekonštrukciu onymického významu sa opiera modelový, areálový, frekvenčný a konfrontačný výskum onymie a onymickej sústavy.

² *Nauka reči slovenskej*, 1846, s. 113: „Podla pomislu rozsiahlosti sú samostatnje slová alebo všeobecne, alebo zvlášne, alebo jednotlivce; všeobecne keď všetkým osobám lebo predmetom istého radu, zvlášne keď len istému oddjelu, jednotlivce keď len jednotlivim osobám lebo predmetom toho radu patrja,...“ (podčiarkol V. B.).

Úsilie postihnúť antroponymiu, a to najmä živé osobné mená, ako vnútorne štruktúrovanú celosť, opísať jednotlivé triedy (podsystemy) mien a klasifikovať základné pomenovacie typy priviedlo k vypracovanej metodike modelovania vlastných mien. Metodika modelovania znamená významný prínos do rozvoja súčasnej teoretickej onomastiky, lebo opísanie pomenovacích modelov a typov cez metajazyk umožňuje spracúvať a klasifikovať bohatý členený onymický materiál štatistickými a areálovými metódami. Funkčným prehodnotením nadindividuálnych zväčša pragmatických, spoločensky dôležitých príznakov mena, charakteristických pre celé triedy proprií (napr. krstné mená v jedenmennej sústave, krstné mená v dvojmennej sústave, prímená, priezviská atď.) sa utvorila obsahová zložka pomenovacích modelov. Tieto príznaky (onosémy) majú najvšeobecnejšiu povahu a sú zakotvené v spoločenských potrebách a normách. Sú v mnohom zhodné v etnických spoločenstvách, ktoré žili v podobných hospodársko-spoločenských podmienkach. Motivačná a slovotvorná zložka modelov vychádza z pomenovacích možností príslušného jazyka. Pomenovacie modely sa realizujú v jazykovej komunikácii ako antroponymické, toponymické a chrématonymické znaky. Metodika modelovania v propriálnej sfére sa na Slovensku kryštalizuje a rozvíja od roku 1945 (Blanár, 1945). V najstarších prácach som vymedzil menný typ ako „vyabstrahovanú pomenovaciú paradigmatu,“ ktorú tvoria onymické znaky s istou štruktúrou sémantických funkcií. Od roku 1966, 1967 používam termín *model* (osobných mien). Pri opise obsahovej stránky osobných mien som neskôr využil metódu komponentovej analýzy a syntézy a po vymedzení všeobecných pomenovacích princípov v propriálnej nominácii som načrtnol teóriu a metodiku modelovania obsahovej a motivačnej stránky osobných mien. Tento spôsob modelovania som predniesol na zasadnutí Slovenskej onomastickej komisie v Skopje (1970: *Sústava živého pomenúvania osôb*) a prehĺbené poňatie na 3. slovenskej onomastickej konferencii (1970: *Problematika výskumu živých mien*). Z týchto pozícií vyšiel J. Matejčík v referáte *Antroponymické modely a slovotvorné typy*. Zborník materiálov z konferencie vyšiel v roku 1972. Problematiku modelovania v toponymii premyslel, formuloval a predniesol na 4. slovenskej onomastickej konferencii v roku 1971 R. Šrámek (*Toponymické modely a toponymický systém*). Zborník materiálov zo 4. konferencie bol publikovaný v roku 1973, ale toto české znenie vyšlo už v roku 1972 v Slove a slovesnosti a nemeckou verzou *Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der Toponomastik* R. Šrámek v časopise *Onoma* (1972/3) oboznamoval európsku odbornú verejnosť s týmto novým metodologickým podnetom. Modelový opis tvorenia terénnych názvov na Morave a v Sliezsku vypracovala J. Pleskalová (1992). Na Slovensku využíva metodiku modelovania v toponymii najmä M. Majtán (*Z lexiky slovenskej toponymie*, 1996). S teóriou onymických príznakov sa pohotovo vyrovnával E. M. Christoph a G. Wotjak. Metodiku modelovania uplatňujú a rozvíjajú W. Wenzel a S. Paikkala, na Slovensku J. Matejčík, I. Valentová, M. Imrichová, L. Sičáková, E. Krasnovská, M. Ološtiak, I. Haraj, A. Holá, M. Jozefovič a iní. V ostatných desaťročiach sa spracúvajú rozsiahle frekvenčné dáta z onymických korpusov počítačovou technikou (u nás P. Ďurčo, 1996 a i.). Exaktné údaje získané počítačovou technikou využíva aj metodika modelovania (pozri najmä I. Valentová, 2000, Jozefovič, 2006). Modelovanie vlastných mien predstavuje slovenský a český prínos do metodológie modernej onomastiky.

3. V ďalšom budem nakrátko konfrontovať uvedené teoretické východiská s novšími zahraničnými výskumami. Budem sledovať, ako sa tieto východiská javia vo svetle súčasného teoretického myslenia, prípadne ako pomáhajú riešiť nastolené problémy.

3.1. Poznámky k neúradným (živým) menám. V ostatných 2-3 desaťročiach sa venuje sústredenejšia pozornosť západoeurópskych bádateľov aj podmienkam spoločenského fungovania osobných mien. Úradné a neúradné pomenúvanie sa skúma najmä z komunikačno-pragmatického, textologického, sociolingvistikého a psychologického hľadiska. S priaznivými ohlasmi sa stretli práce Wernera Kanyho (1992, 1995). Na začiatku monografie *Inoffizielle Personennamen* (1992) autor uvádza, že neoficiálnymi menami sa nezaoberajú ani tradičné, ani novšie príspevky. (Iba pripomínam, že od 60. rokov som na medzinárodných fórach venoval aj tejto téme nemálo pozornosti.) W. Kany ukazuje bohatú funkčnú mnohostrannosť pri tvorení a používaní

týchto osobných mien. Vzniká tak mnoho- funkčný zväzok útvarov patriacich do rozsiahlych kognitívno-semiotických systémov. Pre neúradné mená je príznačná pragmaticko-sociálna mnohokódovosť. Sú to najbohatšie jazykové útvary. V týchto semiotických systémoch sa uplatňujú a spájajú rozličné funkcie onymických znakov (ikonická, indexová, symbolická). Tieto mnoho- vrstvové a multifunkčné zväzky útvarov sú v úzkej súvzťažnosti s okolitým svetom. Pojem *používanie mena* má komplexnú povahu. Pri identifikačnej funkcii sa splete individuálna a sociálna identita, sociálna a rodinná tradícia, úradnosť a intímnosť a pod. Medzi úradným a neúradným (súkromným) používaním sa nachádza široké spektrum spoločenského fungovania mena. Preto je užitočný mnohoaspektový heuristický výskum, ako aj rozličný prístup pri analýze formálnej a obsahovej stránky onymických znakov. Multilingválnosť, multiepistomalita a multikódovosť priviedli Kanyho k chápaniu vlastného mena ako trojrozmerného (triadického) znakového modelu. Dobre premyslel kognitívne vedenie o onymickom objekte. Pretože skúmal neúradné mená v 11 spoločenských skupinách, získal hlboký ponor do problematiky motivácie neúradných mien a dôkladne analyzoval ich slovotvornú stavbu (najmä spôsoby pretvárania pri preberaní z hotového inventára a pri metaforickom alebo metonymickom prenášaní na nového nositeľa). Slabšou stránkou monografie je fakt, že Kany skúma izolované neúradné mená, a nie mená ako prvky pokrvného príbuzenstva. V skutočnosti sa zamerlal na prezývky, a nie na neúradnú antroponymickú sústavu. Neinterpretuje živé osobné mená ako vnútorné členený systém, ako rozličné triedy živých mien s rozmanitými pomenovacími typmi. Zameriava sa na mená jednotlivých osôb, ale nie na mená jednotlivých členov rodiny. Dôležitou dimenziou onymie je aj časový rozmer. V spoločenskej komunikácii sa tento rozmer prejavuje pri výmene generácií predovšetkým príznakom $\pm$ príbuzenskoscť, ktorý má základné postavenie v úradnom pomenovaní (porovnaj právne normy pri menách osôb), ale svoju dôležitosť nestratil ani v neoficiálnom pomenovaní. Na Kanyho výskume vidíme, ako súvisí heuristický výskum s onomastickou teóriou. Kany nezaradil do podrobných informácií dotazníka dôležitú otázku o prípadnej dedičnosti živého mena (v monografii len okrajovo na základe iných prameňov pripomína, že prezývka sa používa v 2-3 generáciách). Tým sa mu stratila možnosť postihnúť dynamiku skúmaných neoficiálnych mien a poznať ich vzťahy v antroponymickom mikrosystéme. Pri detailnej analýze zozbieraného materiálu sa nepokúsil o jeho štruktúrno-typologickú charakteristiku. Príčina spočíva v tom, že nechápe prezývku ako pomenovací model s istým hierarchickým súborom spoločensky relevantných onymických príznakov. Vidíme, že podobné „novšie prístupy“ neodhaľujú vnútornú štrukturáciu neúradných mien (tu vlastne len prezývok) v antroponymickom podsystéme.

3.2. Syntetické spracúvanie neobyčajne rozsiahleho a vnútorné bohato členeného onymického materiálu predpokladá vyrovnať sa s klasifikáciou a typológiou onymie. A to je otázka primeraných teoretických východísk. S rozdielnymi klasifikáciami sa stretáme najmä pri bionymách. Napríklad pri pokusoch o klasifikáciu neúradných mien sa využili (pozri Kany, 1992) deskriptívne prístupy (Fleischer, 1964; Seibicke, 1982) a prístupy teoreticky motivované (Langendonck, 1975). W. Fleischer odlišuje prímená a prezývky. Prímená predstavujú protopriezviská a dnešné neúradné mená chápe Fleischer ako prezývky. Svoje triedenie postavil na pragmatických príznakoch: význam, ustálenosť, oficiálnosť a diachrónnosť. W. Seibicke sa oprel o klasifikátory: funkcia, používanie mena, forma. Prímená slúžili na odlišenie osôb s rovnakým menom, domáce a hanlivé mená (Übernamen; skôr individuálne charakteristiky) pomenúvali osobu v jej neprítomnosti. Van Langendonck (1995) vo svojej klasifikácii osobných mien vychádza z rozlíšenia individuálnych a kolektívnych mien. K individuálnym menám zaraďuje krstné mená a „všetky ostatné individuálne mená, ktoré nie sú krstnými menami (*byname*s)“. Ku kolektívnym menám zaraďuje skupiny osobných mien, ktoré sú spojené príbuzenským vzťahom (mená, ktoré pomenúvajú osoby patriace do rámca rodiny). Sú to priezviská a zo skupiny *byname*s také mená, „ktoré fungujú ako priezviská“ (napr. člen *Baptist* v neúradnom mene *John the Baptist*). Langendonck odôvodnene poukázal na existenciu neoficiálnych mien aj v stredoveku. Súbor živých mien (flámskych prezývok) opisuje vzhľadom na ich jazykovú stavbu a historickú motiváciu a vyzdvihuje

tiež socioonomastické vlastnosti neúradného pomenúvania. Ukazuje, ako vznikajú rozličné útvary spájaním a modifikáciou jednotlivých pomenovacích modelov. Zameriava sa na metajazykové príznaky kategórie osobných mien vcelku, a nie ich čiastkových podsystemov, t. j. funkčných členov, ktorými nie sú len prezývky, ale ako sme už pripomenuli, aj prímenná, individuálne charakteristiky, krstné mená v jednomennej sústave (mononymá, Einzelnamen) a v dvojnomennej sústave priezviská atď. Nevšima si však vnútornú prestavbu funkčných členov pri premene jednomennej sústavy na dvojmennú. Podobne Z. Kaleta (1989, 1991) v podnetnom opise vývinových štádií slovanských osobných mien v európskom kontexte neskúma platnosť jednotlivých funkčných členov a zmeny ich vzájomných vzťahov vo vývine antroponymických sústav. Vo vývine antroponymických sústav je podstatnou okolnosťou spôsob uplatnenia príbuzenského vzťahu v rámci rodiny a v neskoršom štádiu pozmenený hierarchický vzťah krstného mena a priezviska.

3.3. Metodické pristupy, ktoré sme tu komentovali, súvisia s chápaním onymického znaku a onymickej nominácie. Ide najmä o zložitú a doteraz nerovnako riešenú problematiku obsahu vlastného mena. Napríklad v úvahách o znakovom poňatí a klasifikácii vlastných mien S. Brendler (2004, s. 34-48, 69-92) ostro odmieta všetky výklady, v ktorých sa prejavuje „ignorancia kognitivistickej teórie.“ Opiera sa totiž o Hansackovu kognitivistickú jazykovú teóriu, ktorá spočíva na prirodovedných základoch. E. Hansack (1990 a i.) chápe prirodzený jazyk ako jazykový programátor. Jazykové znaky ako nosiče informačnej množiny iba poukazujú na významy, a preto majú unilaterálnu povahu. Nevidí kvalitatívny rozdiel medzi apelatívom a propriom. Meno indikuje význam jednoelementovej triedy, kým apelatívum význam viacelementovej triedy. Všetky ostatné vlastnosti a funkcie vlastného mena sú vraj druhotné. Podobne S. Brendler neprizerá na osobitnú povahu spoločensky podmienenej identifikácie // diferenciácie druhových jedincov a neberie do úvahy, že pri propriálnej nominácii sa spoločensky a pragmaticky dôležité vlastnosti onymických objektov prehodnocujú na nadindividuálne, špecificky onymické príznaky ako prvky obsahu propriálneho znaku (tak aj Šrámek, 1999). Popri všeobecných onymických príznakoch sa onymický znak vyznačuje aj príznakmi charakteristickými pre danú triedu (podsystem). Len na základe týchto relevantných príznakov sa dá v spoločenskej komunikácii primerane využiť napríklad rovnozvučná lexéma, ktorá môže mať rozličnú platnosť v onymických podsystemoch (porov. Ivan ako krstné meno, priezvisko, prezývka, rekreačná ubytovňa a pod.). Dôležitá je okolnosť, že onymické príznaky sa istým spôsobom prejavujú na jazykovej forme onymického znaku. Hovoríť o „smrti poňatia propria ako bilaterálneho znaku“ (tak Brendler, 2005) je neodôvodnené.

Celkovo prevláda názor, že aj pri vlastných menách treba rátať s nejakou obsahovou zložkou. Na rozdiel od apelatívneho významu sa pri vlastných menách hovorí o „onomastickom význame“ alebo o „obsahu mena“ (*Nameninhalt, name content*). Podľa W. Nicolaisena fungovanie apelatíva v komunikácii predpokladá jeho (lexikálny) „význam“, vlastné meno musí mať propriálny „obsah“ (Nicolaisen, 1995). Tento propriálny obsah sa však neinterpretuje rovnako. Ak chápeme meno jednak ako prostriedok komunikácie, ale zároveň ako prvok istej onymickej triedy (podsystemu), približujeme sa k poznaniu dvojakej povahy tohto „obsahu.“ Napríklad v istom dialógu sa forma *prešov* stotožní s mestom na východnom Slovensku a tým sa realizuje daný referenčný vzťah. Predpokladom dorozumenia je znalosť triedy (genus proximum) tohto mena a primerané vedenie o danom onymickom objekte. Tento referenčný vzťah sa často stotožňuje s významom vlastného mena. Vedenie o onymickom objekte sa opiera o informačnú množinu príznakov. E. Hansack (2004) pokladá informačnú množinu príznakov o onymickom objekte na rovine pojmov za „teoreticky nekonečnú.“ No v množine týchto informačných prvkov jestvuje aj skupina nadindividuálnych, spoločensky fixovaných významových prvkov, ktoré sú príznačné len pre príslušnú onymickú triedu (napr. príbuzenský vzťah, dedičnosť, ustálenosť administratívno-právnym úzom a i. pri osobných menách). Tieto špecificky onymické príznaky utvárajú sémantiku (designáciu) príslušnej onymickej triedy (podsystemu) a majú odraz na forme mena. Ide o systémový význam propria. Rekonštrukcia systémového onymického významu umožňuje najdetailnejšiu klasifikáciu onymie. Napríklad pri osobnom pomenovaní môžeme takýmto spôsobom vymedziť onymický

platnosť funkčných členov jednotlivých tried, ako sú krstné mená, priezviská, prezývky, živé rodinné mená a iné, a sledovať ich vzájomné vzťahy a zmeny týchto vzťahov v historickom vývine. Od deskripcie onymických vzťahov sa dostávame k ich explanácii. Naznačené chápanie obsahu onymického znaku zahrnuje teda jeho referenčné vzťahy v komunikácii (referenčná identifikácia) a súčasne umožňuje rekonštruovať systémový význam propria v onymickej sústave (presupozíčná identifikácia). Z tohto systémového významu vychádza metodika modelovania onymických znakov a ich areálové a frekvenčné spracúvanie počítačovou technikou.

4. S teoretickým domýšľaním paradigmy modernej onomastiky je vzájomne spätá analýza reálnej onymie. A nevyhnutným predpokladom analýzy reálnej onymie je vybudovanie čo najširšej pramennej a materiálovej bázy. Príprava korpusov a kartoték vlastných mien, ktoré sa zhromažďujú, triedia a vyhodnocujú čoraz častejšie exaktnými kvantitatívnymi metódami výpočtovej techniky, predstavuje východiskovú úlohu každého onomastického bádania. Ciele, ktoré sme si postavili pri budovaní a spracúvaní materiálových korpusov pre organizovaný heuristický výskum vlastných mien, neraz prerastali hranice Slovenska.

Priamy heuristický výskum vlastných mien, ktorý sa na Slovensku začína organizovať v druhej polovici 20. storočia, sa spočiatku sústredil na dva hlavné pracovné okruhy: a) neúradné (tzv. živé) pomenúvanie osôb, b) terénne názvy.

a) Orientácia na živé osobné mená predstavovala v tom čase nový, netradičný projekt. Súvisela s mojim záujmom o teoretickú problematiku vlastných, predovšetkým osobných mien. Dotazník na terénny výskum bol zameraný z viacerých možných prístupov na pomenúvanie členov rodiny v ich neprítomnosti. Pretože sa skúmalo ich pomenúvanie v 2-3 generáciách, otvoril sa pohľad na dynamiku funkčných členov a ukázala sa základná úloha príznakov <príbuzenský vzťah> a <dedičnosť>. Výskum zväčša na stredoslovenskom územní zorganizoval prostredníctvom poslucháčov Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici Ján Matejčík. Získal sa azda najväčší korpus živých mien (okolo dva a pol milióna jednotiek). Malú časť korpusu spracoval podľa našej metodiky modelovania Ľudovít Šmelík. Do knižnej podoby monografie *Živé mená na strednom Slovensku* (I. 1, I. 2) sme mohli zaradiť len zlomok mien s modelovými hodnotami. Táto aj z medzinárodného hľadiska unikátna, ale u nás nedocenená zbierka živých mien predstavuje zakopaný zlatý poklad, ktorý ešte nevydal bohatstvo. (O príčinách i riešení problému by sa žiadalo pouvažovať.) V súvislosti s prípravou kartotéky pre Historický slovník slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV (JÚĽŠ SAV) sa získal cenný materiál pre historickú antroponymiu a toponymiu. Sériá príspevkov k dejinám osobného pomenúvania na Slovensku, ktoré publikoval v ostatných rokoch Milan Majtán, poskytuje dobré predpoklady na opis vnútorných dejín slovenského antroponymického systému (chápaných ako konštituovanie, prestavba a zmena hierarchických vzťahov jednotlivých funkčných členov mennej sústavy v historických podmienkach spoločenskej komunikácie).

b) Široký rozsah majú aktivity v okruhu toponymie. Osadné názvy zahrnuli do rámca svojich historicko-etymologických výskumov R. Krajčovič (historická onymia ako prameň poznania najstarších dejín jazyka a života jeho nositeľov; porov. monografiu *Zahalené tajomstvá slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*, 2006) a Š. Ondruš (pozri súbor štúdií *Odtajnené trezory slov* I-III, 2000-2004; kľúč na odtajnenie mnohých etymónov poskytuje autorovi laryngálna teória). Na rozdiel od štúdia osadných názvov výskum terénnych názvov bol zaradený do pracovných plánov historického oddelenia JÚĽŠ SAV. Vďaka premyslenému organizátorskému vedeniu M. Majtána sa vykonala v rokoch 1966-1975 veľká súpisová akcia slovenských terénnych názvov z celého územia Slovenska. Utvorená materiálová báza obsahuje okolo 250 000 názvov. Pri spracúvaní tohto slovného bohatstva sa kombinoval lexikografický a areálový prístup. Na viac ako 300 pracovných mapách sa ukazuje hustota zakreslených lexikálnych prvkov a znázorňuje sa ich areálový výskyt (Majtán, 1975; 1983). Pri príprave slovníkov toponymickej lexiky sa využívajú princípy domácej onomastickej teórie. Prvou syntézou tohto bádateľského úsilia je Majtánova monografia *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996). Štvorčlenný kolektív (H. Bořek – E. Eichler – M. Majtán – R. Šrámek) predložil subkomisii pre Slovanský onomastický

atlas index štruktúrnych typov slovanskej onomastiky (*Strukturtypen der slawischen Ortsnamen*. Hrsg. E. Eichler und R. Šrámek. 1988). Na vypracovaní zásad morfoematickej interpretácie týchto štruktúrnych typov sa podieľal M. Majtán.

Výskum a spracúvanie hydronymie Slovenska (pod oficiálnym názvom *Hydronymia Slovaciae*) je aj svedectvom zapájania slovenskej onomastiky do medzinárodných projektov. Smerovanie výskumu slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí a jeho ciele formuloval M. Majtán v roku 1987 (*Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte*). Komplexne a monograficky spracovaná slovenská hydronymia môže byť východiskom porovnávacieho výskumu v západoslovanskom i v celoslovanskom meradle. Novšie monografie metodologicky vychádzajú zo zásad projektu *Hydronymia Europaea*, ktorého autormi sú W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut (p. Žigo, 1994; Krško, 2005). Doteraz bola spracovaná hydronymia povodia Oravy (M. Majtán – K. Rymut; práca vyšla v Poľsku), horného Hrona (O. Nemčoková), povodia Dunajca (K. Rymut – M. Majtán; práca vyšla v Nemecku), povodia Slanej (L. Sičáková), Ipľa (M. Majtán – P. Žigo), Turca (J. Krško), Nitry (J. Hladký), Hrona (J. Krško). Jaromír Krško vypracoval metodické pokyny na spracúvanie projektov *Hydronymia Slovaciae* (2005). Na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici sa robia pokusy transformovať jednotlivé monografie do elektronického spracovania povodí (multimediálna projekcia).

5. Záver. Slovenská onomastika má svoje charakteristické atribúty. Sú to:

- Aktívna účasť na rozvíjaní teoretickej základne onomastiky. Ide najmä o tieto okruhy problémov: špecifikum onomastiky; lingvistický a onomastický status vlastného mena; apelatívna a propriálna nominácia; vlastné meno – onymický znak sui generis; obsah znaku v komunikácii a v onymickom systéme; vypracovanie metodiky modelovania osobných mien (aj so zapojením počítačovej techniky).

- Spájanie teórie a praxe pri heuristických prácach i pri analýze onymie. Živé osobné mená ako pomenovacie modely vo vnútorne členených triedach daného podsystému; lexikografický a areálový aspekt spracúvania úplného súboru terénnych názvov; výskum a spracúvanie hydronymie v súlade so zásadami projektu *Hydronymia Europaea*.

- Reálna onymia na rovine komunikácie a onymické javy na rovine systému ako dve stránky jednej mince.

- Teoretické východiská, uplatnené a preverené na domácej i cudzej onymii, vedú od deskripcie k explanácii.

Slabšie miesta slovenskej onomastiky:

- Pretrvávajúca nižšie postavenie onomastiky v hodnotovom radení spoločenských vied; malá pozornosť výchove odborných kádrov.

- Nedostačujúca informovanosť o našich pracovných výsledkoch v zahraničných orgánoch (v angličtine).

Tieto atribúty a aktivity sa dajú zahrnúť termínom *slovenská onomastická škola*.

Literatúra:

- BLANÁR, Vincent: Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky. (Doktorská dizertácia. Rukopis) Bratislava 1945. 138 s.
- BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku. Bratislava : SAVU 1950. 139 s.
- BLANÁR, Vincent: Onomastický výskum na Slovensku. (Ciele, metódy, aktuálne úlohy.) In: Jazykovedný časopis, 1965, roč. 16, č. 1, s. 73-78.
- BLANÁR, Vincent: Sústava živého pomenúvania osôb. In: Četvrto zasadanie na meġunarodnata komisija za slovenska onomastika. Govori i referati. Skopje-Ochrid 17. 9.-23. 9. 1970. Ed. Blaġe Vidoeski et al. Skopje : Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1971, s. 37-51.
- BLANÁR, Vincent: Problematika výskumu živých mien. In: Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4-6. 11. 1970. Ed. Vincent Blanár. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta 1972, s. 7-50.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava : Veda 1996. 250 s. / Theorie des Eigennamens (Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation). Hildesheim-Zürich-New York 2001. 207 s.

- BLANÁR, Vincent: Pragmatickolingvistické metódy a problematika v onomastike. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 1, s. 3-19.
- BLANÁR, Vincent: Súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 2, s. 89-100.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin : Osveta 1983. 647 s.
- BRENDLER, Silvio: Namenarten und ihre Erforschung. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Ed. A. Brendler, S. Brendler. Hamburg : Baar 2004, s. 33-48.
- BRENDLER, Silvio: Über den gerechten Tod der Auffassung vom Namen als bilaterales Zeichen. In: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19-24 August 2002. Ed. E. Bryla et al. Uppsala : Språk-och folkminnesinstitutet 2005, s. 98-117.
- ĐURČO, Peter: Vlastné mená na Slovensku. In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky 32. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. Jozef Mlacek. Bratislava : Stimul 1996, s. 54-60.
- EICHLER, Ernst – ŠRÁMEK, Rudolf: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturtypen typy slovanské oikonymie. Namenkundliche Informationen. Sonderheft. Leipzig : Karl-Marx-Universität 1988.
- FLEISCHER, Wolfgang: Die deutschen Personennamen. Berlin : Akademie-Verlag 1964.
- HANSACK, Ernst: Bedeutung, Begriff, Name. Regensburg : Studia et exempla linguistica et philologica: Series II: Studia minora 1. Ed. K. Trost. Tom I., 1990.
- HANSACK, Ernst: Das Wesen des Namens. In: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Ed. A. Brendler, S. Brendler. Hamburg : Baar 2004, s. 51-65.
- JOZEFOVIČ, Michal: Začiatky semiologického chápania vlastných mien na Slovensku (k 85. jubileu profesora Vincenta Blanára). In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 5, s. 309-312.
- JOZEFOVIČ, Michal: Modelovanie živých osobných mien na strednom Slovensku. Bratislava 2006. Dizert. práca.
- KALETA, Zofia: The evolutionary stages of Slavonic surnames in the context of European namegiving. In: Onoma, 1989, roč. 28, s. 11-25.
- KALETA, Zofia: Ewolucja nazwisk słowiańskich. (Studium teoretyczno-porównawcze.) Kraków : Polska Akademia Nauk. Instytut języka polskiego 1991. 198 s.
- KANY, Werner: Inoffizielle Personennamen. Bildung, Bedeutung und Funktion. Tübingen : Niemeyer 1992. 365 s.
- KANY, Werner: Namenverwendung zwischen öffentlich und privat. In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Ed. E. Eichler et al. 1. Teilband. Berlin–New York 1995, s. 509-514.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava : Literárne informačné centrum 2005. 230 s.
- KRŠKO, Jaromír: Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae.) Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2005. 104 s.
- KURYLOWICZ, Jerzy: La position linguistique du nom propre. In: Onomastica, 1956, roč. 2, č. 1, s. 1-14.
- LANGENDONCK, Willy Van: Name systems and name strata. In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Ed. Ernst Eichler et al. 1. Teilband. Berlin – New York 1995, s. 485-489.
- MAJTÁN, Milan: Slovníkovo-areálové spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 4, s. 199-206.
- MAJTÁN, Milan: Terénne názvy a Slovenský onomastický atlas. In: Jazykovedný časopis, 1975, roč. 26, č. 1, s. 31-55.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava : Veda 1996. 191 s.
- MAJTÁN, Milan: Pol storočia slovenskej onomastiky. In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 1, s. 51-58.
- MATEJČÍK, JÁN: Antroponymické modely a slovotvorné typy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. 11.-6. 11. 1970. Ed. Vincent Blanár. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta 1972, s. 56-71.
- MEZENKO, Anna Michajlovna: Osnovy teorii imeni sobstvennogo. Programmno-metodičeskij kompleks po magistrskomu kursu dľa magistrantov dnevnej i zaočnoj form obučenija. Vitebsk : Izdatel'stvo Vitebskogo gosuniversiteta im. P. M. Mašerova 2000. 41 s.
- MEZENKO, Anna Michajlovna: Problemy imianarečenija. Programmno-metodičeskij kompleks po specseminaru dľa studentov dnevnej i zaočnoj form obučenija. Vitebsk : Izdatel'stvo YO VGU im. P. M. Mašerova 2004. 33 s.
- Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Ed. A. Brendler, S. Brendler. Hamburg : Baar 2004. 1024 s.
- NICOLAISEN, Wilhelm F. H.: Name and Appellative. In: Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Ed. Ernst Eichler et al. 1. Teilband. Berlin – New York 1995, s. 384-393.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. I-III. 2000-2004. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej. I. 240 s. II. 226 s. III. 232 s.
- Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. (Paralelný ruský a nemecký názov.) Ed. J. Svoboda et al. Skopje : Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s.
- PLESKALOVÁ, Jana: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany : Nakl. H+H 1992. 150 s.

- RZETELSKA-FELESZKO, Ewa: Problem szkół onomastycznych w krajach słowiańskich. In: Z polskich studiów slawistycznych, seria X, Językoznawstwo. Prace na 13 Międzynarodowy kongres slawistów w Lublanie 2003. Warszawa : Komitet sławianoznawstwa i Komitet językoznawstwa Polskiej akademii nauk 2002, s. 223-229.
- SEIBICKE, Wilfried: Die Personennamen im Deutschen. Berlin : de Gruyter 1982.
- Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. I-II. Ed. Ewa Rzetelska-Feleszko, A. Cieślíkowa, J. Duma. Warszawa-Kraków. Towarzystwo naukowe warszawskie. I. 2002. 535 s. II. 2003, 616 s.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Toponymické modely a toponymický systém. In: Slovo a slovesnost, 1972, roč. 33, s. 304-318. Nem.: Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der tschechischen Toponymie. In: Onoma, 1972/1973, roč. 27, s. 55-75.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Onymický příznak. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.-6. apríla 1974. Zborník materiálov. Ed. Milan Majtán. Bratislava 1976, s. 7-14.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Teorie onomastiky a roviny propriálního pojmenování. In: Slovo a slovesnost, 1986, roč. 47, s. 16-28.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Úvod do obecné onomastiky. Brno : Masarykova univerzita 1999. 191 s. + 19 mapových příloh.
- ŠTÚR, Ľudovít: Nauka reči slovenskej. Vistavená od Ľudevíta Štúra. V Prešporku 1846. Nákladom Tatrána. XII + 214 + 2 s.
- ŽIGO, Pavol: Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, s. 150-155.

Slowakische Onomastik im internationalen Kontext

Vincent Blanár

Die slowakische Onomastik gliedert sich aktiv in das zeitgenössische Gären der slawischen und europäischen Onomastik und in die internationalen kollektiven Programme ein. Ihre methodischen Zutritte hängen mit der Auffassung des onymischen Zeichens als eines Elementes der gegebenen Klasse der benannten Objekte und mit der besonderen Wertung der onymischen Nomination zusammen. Die Entfaltung der theoretischen Grundlage der Onomastik betrifft vor allem folgende Problemkreise: das spezifisch Onomastische; der linguistische und onomastische Status der Eigennamen; die appellativische und propriale Nomination; der Inhalt des onymischen Zeichens in der Kommunikation und im onymischen System. Die reale Onymie auf der Ebene der Kommunikation und auf der Ebene des Systems werden als zwei Seiten derselben Münze aufgefaßt. Theoretische Ausgangspunkte, überprüft auf der heimischen und fremden Onymie, führen von der Deskription zur Explanation der untersuchten Erscheinungen. Die Entfaltung der theoretischen Problematik der Onomastik, planmäßige heuristische Arbeiten und systematische Untersuchungen der Onymie charakterisieren die slowakische onomastische Schule.

ВІКТОРЫЯ ЛЯШУК*

Лінгвістычныя аспекты семантычнай карэляцыі ў беларускіх і славацкіх праяічных фальклорных тэкстах

LIASHUK, V.: Linguistic Aspects of Semantic Correlation in Belarusian and Slovak Prose Folklore Texts. *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp. 118-138. (Bratislava)

The article deals with the peculiarities of the language of folklore in prose and with the typology of its correspondence with literary language on the basis of the analysis of texts and text fragments with common semantics and correlating folklore plots. Semantic correlation is viewed as a primary indication together with binary indicators of dialogical/monologue form, an explicit/implicit utterance, a literary processed/ non-processed text and the integral indicator of repetition.

The language of folklore, Belarusian language, Slovak language, prose folklore text, semantic correspondence, ethnic and cultural peculiarity.

1.0 Стандартнасць мовы фальклору вынікае з рэпрадукцыйнасці і формульнасці праяічных тэкстаў. Мова выступае надзвычай паказальнай рэалізацыяй чалавечай разумовай дзейнасці пры асваенні свету і стварэнні эстэтычнай кананічнай мадэлі ў фальклору. Умоўнасць фальклорнага адлюстравання карэлюе з агульнымі механізмамі моўнага функцыянавання ў тэкстах, якія з'яўляюцца мадэлямі пабудовы выказванняў пра пазамоўную рэчаіснасць. У беларускім кантэксце мова фальклору характарызуецца як „звычайна, якое звязвае старабеларускую мову з сучаснай беларускай літаратурнай мовай“ (Кузьміч 1993, с. 13). Аналагічным чынам мова славацкага фальклору акрэсліваецца як база першаснага нармавання (Dorůľa 1987), указваецца на супадзенні ў мове славацкіх народных казак і старажытных пісьмовых помнікаў (Dorůľa 1993, с. 83-119).

Тэксты дэманструюць разнастайныя спосабы моўнага выражэння розных паняццёвых катэгорый (часу, месца, ліку, роду, адушаўлёнасці, мадальнасці) і інш., абазначэння класаў прадметаў або асобных аб'ектаў, а таксама іх прымет, працэсаў, якія ў іх адбываюцца, іх стану. Да універсальных з'яў належаць сувязь моўных дзеянняў з канкрэтнай сітуацыяй, якая ўплывае на актуалізацыю набору пэўных моўных адзінак і мадэляў іх выкарыстання. „Сітуацыі як рэальнага, так і ірэальнага свету ў аднолькавай меры важныя ў маўленчых актах, яны павінны быць улічаны ў апісанні мовы“ (Mustajoki 2003, с. 105).

Блізкароднасныя мовы, рэалізаваныя ў праяічных фальклорных тэкстах тоеснага сюжэту, ва ўсходнеславянскай традыцыі ўказваюць тэндэнцыю да паралельнасці, што выяўлена намі пры вывучэнні структуравання семантыкі ‘страта і вяртанне жылля’ ў беларускім, рускім і ўкраінскім тэкстах, зафіксаваных і апублікаваных ў другой палове XIX ст., у якіх „назіраецца таксама адносная сіметрыя міжтэкставых лексічных і часткова сінтаксічных адпаведнікаў і ўнутрытэкставай моўнай паўтаральнасці“ (Ляшук 2007, с. 20). Пры гэтым заўважаецца розная ступень паралельнасці і адрознення, бо моўнае афармленне сюжэтных элементаў падпарадкоўваецца нацыянальным моўным і вобразна-выяўленчым традыцыям, якія могуць мець рысы паралельнасці (на падставе іх дыялагічнасці або маналагічнасці) або часткова супрацьпастаўляцца (паводле свайго наратыўнага развіцця). Мы мяркуем пра залежнасць моўнага афармлення ад набору рэлевантных прымет, першаснай з якіх выступае 1) тоеснасць семантыкі (сюжэту, сітуацыйнай базы маўлення), а другаснымі выступаюць бінарныя прыметы, 2) дыялагічнасці або маналагічнасці ў складзе нарацыі, 3) імпліцыт-

* Дац. Вікторыя Ляшук, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, К. Маркса 31, 220050. Мінск. Беларусь.

насці або экспліцытнасці выказвання, 4) літаратурнай апрацаванасці або неапрацаванасці фальклорнага тэксту, а таксама інтэгральнай прымета 5) паўтаральнасці сродкаў выказвання ў тэксце. Базай супастаўлення служаць суадносна па семантыцы комплексныя моўныя прэзентацыі, а метадыка даследавання заключаецца ў іх камунікатыўным прыроўніванні на падставе ўласцівасці любога вербальнага тэксту мець рэфэрэнцыяльны (прадметны) змест і падаваць узор выкарыстання маўлення ў пэўных камунікатыўных параметрах і маўленчых сітуацыях: „Тыя ж сітуацыі, якія звязаны з «гаварэннем» (у самым шырокім сэнсе), павінны цікавіць лінгвіста ў першую чаргу“ (Будагов 2000, с. 259).

Маўленчыя паводзіны, адлюстраваныя ў фальклоры, уключаюць значны аб’ём паўсядзённай гутарковай камунікацыі, менавіта таму казачныя тэксты здольныя выконваць онтагенетычную функцыю, з’яўляючыся крэатыўнай формай моўнага навучання. Камунікатыўнае прыроўніванне на падставе супастаўлення „моўнага праяўлення паводзін у культуры“ (Токарева 2004, с. 112) дазваляе вылучыць універсальныя і спецыфічныя моўныя сродкі ў іх сінтагматычных і парадыгматычных сувязях з мэтай суаднесці славянскія фальклорныя тэксты, блізкасць сюжэтаў якіх выступае універсальнай прыметай і за межамі Слав’і. Казачныя тэксты славакаў і беларусаў параўноўваў Я. Доруля (Dorula 1983), вывучаліся асобныя аспекты тэкставай паралельнасці (Ляшук 2001; Ляшук 2004), у тым ліку ў сувязі з камунікатыўнымі мадэлямі (Гаšuk 2005), у выніку чаго выяўлена значная колькасць матываваных суадноснай семантыкай (маўленчай сітуацыяй) моўных сродкаў.

1.1 Семантыка ‘здабыванне жывёлай жонкі і багацця для гаспадара’ аб’ядноўвае тэксты другой паловы XIX ст. *Кот Максім – сват, зайцы, ваўкі* (скарочана КМС; КЖЧК, 305–309, публікацыя П. В. Шэйна з Міншчыны), *Кот і дурань* (КД; КЖЧК, 310–312, публікацыя П. В. Шэйна з Барысаўшчыны), *Сцяпан – вялікі пан* (СВП; КЖЧК, 313–318, публікацыя Е. Р. Раманава з Сенненшчыны 80-х гг. XIX ст.), *О kocurikovi* (ОК; D-1, 416–420, публікацыя П. Добшынскага і А. Г. Шкультэты). У прыведзеных назвах адлюстроўваюцца розныя спосабы маркіроўкі сюжэта: 1) уключэнне імя і функцыі галоўнага актыўнага персанажа (камуніканта) і аб’ектаў яго дзеяння (дарэння), скіраванага на адрасныя інтарэсы (*Кот Максім – сват, зайцы, ваўкі*); 2) указанне на актыўнага і пасіўнага галоўных персанажаў, зацікаўленых у рэалізацыі дзеяння (*Кот і дурань*); 3) актуалізацыя характарыстычнага жартоўнага імя пасіўнага галоўнага персанажа, якое становіцца рэальнай характарыстыкай у заключэнні сюжэта дзеяння (*Сцяпан – вялікі пан*); 4) эксплікаванне наймення актыўнага галоўнага персанажа ў мадэль тэмы нарацыі (*О kocurikovi*). Дадатковымі сродкамі семантычнай дэталізацыі ў фальклорным праявістым тэксце выступае парадыгматыка і сінтагматыка онімаў, напрыклад, падабенства імёнаў актыўнага і пасіўнага галоўных персанажаў – Максім (кот) і Марцін (сын, гаспадар катá) і паралельнае іх супрацьпастаўленне праз наяўнасць у сына гаваркога прозвішча з кантрастнай семантыкай, якая ўтвараецца матывацыяй каранёў *гліна* і *нопел*, што суадносіцца з сям’яй самага беднага і занябанага пасіўнага галоўнага персанажа. Аналогіяй такой намінацыі ў славацкай мове з’яўляецца тыповое для народнай казкі імя *Popolvar* з коранем *popol* (бел. *нопел*) і *var* (бел. *варыць*). Славацкі корань *var* і беларуская матывацыйная аснова *гліна* маюць дачыненне да агульнага аб’екта, адлюстраванага словам з этнакультурным зместам і этнаграфічным напаўненнем – *печ*. У славацкай мове актуалізаваны функцыянальны аспект аб’екта, які перадаецца дзеясловам *variti*, у беларускай – матэрыял, з якога робяць *печ* – *гліна*. У беларускім тэксце матывацыя прозвішча *Глінскі-Папалінскі* набывае развіццё праз выкарыстанне перыфрастычнай жартоўнай характарыстыкі Марціна – *слуп ў нопеле*. Адначасова мадэль двайнога прозвішча ў беларускай культуры адпавядае шляхецкаму статусу асобы. Гумарыстычны эффект утвараецца праз выкарыстанне ў прозвішчы слоў, матываваных сітуацыяй беднаці. У КД ужываецца прозвішча *Папалінскі*, якое па сюжэце прыдумвае кот, даючы яго матывацыю: – *Ну, пойдзем у сваты к нашаму пану, – кажа дурню кот. – Ты заві сябе панам Папалінскім, бо ты ў нопеле качаўся, сядзі, як бы вялікі пан, нічога не гавары, голаў дзяржы прама, на сябе не аглядайся*.

1.1.1 Сітуацыйная матывацыя прозвішча звязана з апісаннем пасіўных, але патрабавальных паводзін антрапанімнага героя, які вылежваўся на печы, пакуль кот упарадкаваў яму жыццё. Менавіта гэтым шляхецкім прозвішчам утвараецца семантычная мяжа паміж дзейным і кемлівым катом і яго бяздзейным пасіўным, але патрабавальным гаспадаром. Акрамя таго верагодна прасачыць аналогію паміж гэтым імем і вядомым на Беларусі княжацкім родам *Глінскіх*. І ў першым, і ў другім выпадку ў тэксце кантрастуюць семы 'багаты і знатны' і 'бедны і звычайны' як два полюсы паміж якімі разгортваецца сюжэт казкі, пачынаючыся ад полюса 'бедны і звычайны' і дасягаючы ў фінале полюса 'багаты і знатны'. Адпаведны механізм утварэння кантрасту, які рэдукуецца ў фінале казкі, назіраецца ў назве паводле імя і прыўмення галоўнага пасіўнага персанажа *Сцяпан – вялікі пан*. Лексема *пан* разам з азначэннем *вялікі* карэлюе з народнай традыцыяй жартоўнага або іранічнага апісання-характарыстыкі бедняка, які прыкідваецца панам, хоча выглядаць панам або падкрэслівае свой вышэйшы сацыяльны статус. Такую ацэнку фарміруюць парэміі, якім уласціва рэалістычнае адлюстраванне рэчаіснасці: *вялікі пан: пабраны / дзіравы жушпан* (СРБС, 7); *не вялікі пан* (СРБС, 49); часцей без азначэння *вялікі: пан – саломою напхан* (ЛЖС, 19; СРБС, 7, 49); *пан у ботах, а след босы; паны – кароткія / падраныя штаны* (ЛЖС, 19–20); *убраўся ў жупан і думае, што пан* (СРБС, 49); *veľ'kého pána hrá* (ZSP, 279); *nevidali veľ'kého pána!* (ZSP, 593). Аналагічным чынам на шляхецкі тытул указвае прозвішча ў спалучэнні са спецыфічным зваротам у ОК – *pan Kocurousky, pan Kocuríkousky* – ад слв. *kocúr*; *дзмінуты́ kocúrik* (бел. *кот, каток*).

1.1.2 Паралельнасць, бінарнасць утвараюць спецыфічную дваічную мадэль тэксту, у якой прысутнічаюць парныя аднародныя члены і паралельныя сінтаксічныя структуры з паралельным лексічным трансфармаваннем: *Быў дзед з бабай, мелі яны сынка і катка; сын быў Марцін Глінскі-Папялінскі, кот быў Максім* (КМС). У гэтым сказе заўважаецца падваенне дваічнасці – выкарыстанне складанага сказа з чатырма прэдыкатывымі часткамі (дзве з іх паслядоўнага злучэння, а дзве – паралельнага). Адначасова фарміруюцца парныя сувязі ў іншых моўных сродках. Гэта тэматычная пара (фальклорная формула) *дзед з бабай*, словаўтваральная пара дэмінутываў з суфіксам -ок/-к- *сынок і каток* і захаваннем фанетычнай сіметрыі ў родным склоне (*сынка і катка*), паўтарэнне іх ў якасці стылістычна нейтральных сродкаў у функцыі дзейнікаў у сінтаксічна паралельных прэдыкатывых частках *сын, кот*, а ў склад састаўных іменных выказнікаў уключаны фанетычна сугучныя імёны *Максім і Марцін* і аднолькавая дзеяслоўная звязка *быў*. У гэтым жа ініцыяльным сказе дваічнасць утвараюць яшчэ граматычна варыянтныя лексічныя паўторы *сынка – сын і катка – кот*. Дваічную сістэмнасць дапаўняе траічнасць дзеяслоўнай формы *быў*, а ў яе межах – дваічнасць у функцыі дзеяслоўнай звязкі састаўнога іменнага выказніка, супрацьпастаўленай функцыі простага выказніка ў абсалютнай ініцыяльнай пазіцыі. Пачатак тэксту дзеясловам *быў* з'яўляецца інтэгральнай прыметай беларускага фальклорнага тэксту. Дваічнасць у назве КД у тэксце затым мадыфікуецца ў траічнасць – супрацьпастаўленне аднаго дурня (пасіўны галоўны персанаж) двум разумным братам, на падставе чаго тэкст пашыраецца тэмай спадчыны, яе няроўнага падзелу, мізэрнай долі дурня. У нарацыі мадэлюецца эмацыянальны дыялог у звычайі паважнага стаўлення да бацькі, уключаючы падзяку яму. Такая семантыка рэалізуецца ў больш эксплікаваным тэксце, праз уключэнне спецыфічнай звычайвай лексікі натуральнага права – дзеяслова *дзяліць* і аднакаранёвых яму слоў: *раздзяліць (гаспадарку старшым братам); не выдзеліць (яму нічога); ад падзелу (асталіся)*:

Было ў аднаго чалавека тры сыны: два разумныя, а трэці – дурань. Захварэў іх бацька і выжыць ужо не спадзяваўся. Перад смерцю раздзяліў ён сваю гаспадарку напалам двум разумным сынам. Дурань, бачачы, што яму бацька нічога не выдзеліў, стаў жалкаваць і плакаць:

– Што ж ты, татка, мне пакідаеш? – кажа ён бацьку. Падумаў, падумаў бацька дай кажа яму:

– Усё *гаспадарства*, сынок, *раздзяліў* я тваім старшым братам; *асталіся* толькі ад *падзелу* мой кот ды мазаная печ, што дзёгаць гналі: *няхай яны табе астануцца*.

Дурань і за гэта *падзякаваў* (КД).

У гэтым фрагменце назіраецца максімальная эксплікацыя моўных сродкаў шляхам 1) паўтарэння лексікі ў розных мадэлях у адным ці суседніх сказах: *асталіся* (мой кот ды мазаная печ) – (няхай яны табе) *астануцца*; 2) кантактнага парнага паўтору: *падумаў, падумаў* бацька; 3) мадыфікавання паўтору і субстытуцыі наймення двух братоў-спадчыннікаў: *два разумныя* – двум разумным *сынам* – *старшым братам*; 4) паўтору і субстытуцыі наймення бацькі і малодшага сына: у аднаго чалавека – (іх) *бацька* – *бацька* – *тата* (у функцыі зваротка) – *бацька* // *дурань* (2) – *ён* – *сынок* (у функцыі зваротка) – *табе* – *дурань*; 5) выкарыстання аднародных членаў: *тры сыны: два, а трэці; Захварэў і выжыць не спадзяваўся; кот і печ*; 6) актуалізацыі квазісінанімічных сродкаў, адзін з якіх у сучаснасці кадыфікаваны: *жалкаваць* (ТСБМ-2, 249 – Абл.; ТСБЛМ адсутнічае) і *плакаць* (літ.); 7) дыстантнага выкарыстання варыянтаў, адзін з якіх у сучаснасці кадыфікаваны: *гаспадарка* (літ.) – *гаспадарства* (ТСБМ-2, ТСБЛМ – адсутнічае). Спецыфічнай адзнакай ускладненасці, звязанай з кніжнасцю, з’яўляецца выкарыстанне дзееспрыслоўя (*бачачы*).

СВП эксплікуе наратыўны фрагмент апісання прычын і працэсу збыднення дзейнага персанажа праз яго алкагалізм, што перадаецца аднакаранёвымі дзеясловамі *распіцца, прапіць*. Дэталізацыя крайняй ступені збыднення звязана з няздольнасцю працаваць і выпраўленнем у дарогу, што перадаецца фальклорнай формулай *пайсці ў свет*. Разгортванне тэксту рэалізуецца праз дзеяслоўную групу лексікі працэсу піцця і стану п’яніцы, а затым праз дзеяслоў руху *ісці* (паўтораны) у розных слова- і формаўтваральных мадыфікацыях і дзеяслоў статычнага размяшчэння *сядзець* (паўтораны ў розных граматычных формах):

Як жыў сабе Сцяпан-шавец, і быў ён *большы* [літ. вялікі – В. Л.] *п’яніца*. І так ён *распіўся*, што ніхто не даваў яму *шыць ні ботаў, ні чаравікаў*. *Прапіў* Сцяпан усё, што ў яго было, і *пайшоў у свет*. *Ішоў, ішоў і заблудзіў у лесе; зайшоў у балота, у лозы, абиарпаўся і сеў* – некуды *йсці* голаму. *Сядзіць ён там у чом маць радзіла* (СВП). Прасторавае прывязка спынення галоўнага пасіўнага персанажа ў лесе вызначае іншага яго памочніка – *лісу* (вельмі актыўны вобраз як у беларускіх, так і ў славацкіх праявічых фальклорных тэкстах), якая, адразу назваўшы Сцяпана вялікім панам, усвядомлена апераджаючы падзеі, узлася быць сваццяй за тое, што шавец пашые ёй чаравікі (слв. *toránky*). Таму ў гэтым сюжэтныя блокі заканчваюцца дыялогам на конт выканання свайго абяцання з вар’іраваннем моўных сродкаў: а) – Сцяпан – вялікі пан! *Ці пашыў ты мне чаравікі?* // – *Не яшчэ!* // – Ну *і я табе дзеўкі не высватала!* б) Сцяпан – вялікі пан! *Ці пашыў ты мне чаравікі?* // – *Не яшчэ!* // – Ну, *калі не пашыў, дык і я табе дзеўкі не высватала!*; в) Сцяпан – вялікі пан, *ці пашыў ты мне чаравікі?* // – *Не, яшчэ не пашыў!* // – *Дык і я табе не высватала яшчэ нявесту!*; г) – Ну, Сцяпан – вялікі пан, *ці пашыў ты мне чаравікі?* // – *Пашыў!* // – *Ладна, калі пашыў; і я высватала табе дзеўку багатую ў самага Грома, да прыгожую, чарнабровую!* // *Надзела лісіца чаравікі ды і кажасць: // Добра! Чаравікі мне прыйшліся!* *Цяпер пойдзем к Грому жаніцца!* (СВП).

1.1.3 Сітуацыі дасюжэтнага або пачатковага сюжэтнага развіцця ў праявічых фальклорных тэкстах дастаткова разнастайныя і, як правіла, рэалістычныя (п’янства, падзел спадчыны, заробак). Незвычайнасць, парадаксальнасць у іх утвараюць элементы гіпербалізацыі ці памяншэння (літота) або падкрэсліванне важнасці, лёсавызначальнасці выпадку, наканаванасці падзей. У славацкім тэксце ОК набыццё катя-памочніка звязана з працай, яе мінімальнай аплатай, а ў далейшым са спецыфічнымі ўмовамі і падставамі куплі неакрэсленай рэчы. У моўнай форме гэта асаблівасць мае ўскоснае адлюстраванне найперш у лексіцы, структураванай у вельмі канцэнтраваны паводле інфармацыйнасці (сюжэтнага развіцця) фрагмент за кошт выкарыстання складаных сказаў, аднародных выказнікаў, што ўраўнаважваецца паўторам лексікі ў розных граматычных мадэлях:

*I bulo jedno mesto, i tam був **jeden gazda**; i na tot čas pritrafiu sa mu taky a taky **chlopčisko** a stau do služby do toho gazdu a služiu do roka za groš. I išla mu gazdina do jurmarku a on jej dau tot groš, aby mu kupila, čo prvšuo zazre okom, a to, čo by sa nejednala. I potom, jak išla do toho **jurmarku**, prebehnul ju jeden kocur a vtiek' do chyz. I ona bežala za nim do chyz a spytala sa, za čuo jej ho daju.*

*„**Za groš**,“ hvari.*

*A ona ho kupila **za tot groš**, a tak, čuo ani nejednala. I prišla domov a hvarela mu:*

„No, tu ho maš!“ (OK).

Цытаваны фрагмент змяшчае істотны для фальклорнага тэкстаўтварэння механізм паўтору – дубліраванне лексікі пры афармленні сузалежных камунікатыўных сітуацый – просьбы і яе рэалізацыі (...a on jej dau **tot groš**, aby mu **kupila**, čo prvšuo zazre okom, a to, čo by sa **nejednala**. – A ona ho **kupila za tot groš**, a tak, čuo ani **nejednala**). Спецыяльна сфармуляваныя ўмовы для атрымання памочніка пры гэтым у моўнай форме не адрозніваюцца ад агульнамоўных агульнаўжывальных мадэляў паўсядзённых, прывычных у натуральным гаспадаранні для носбітаў мовы працоўных дачыненняў, лексіка ў якіх абазначае: 1) наймальніка на працу – *gazda* (бел. *гаспадар*); гэта славацкая лексема належыць да феадальнай адміністрацыйнай і праўнай тэрміналогіі венгерскага паходжання (Dorula 1977, с. 20), 2) парабка (*chlopčisko*), 3) яго парабкаванне (*stau do služby* – бел. *пайшоў на службу*), 4) тэрмін працы і заробак (*služiu do roka za groš* – бел. *служыў год за грош*). Аналагічным чынам агульнаўжывальнымі сродкамі перададзены адносіны куплі-продажу – на кірмашы без торгу (*čo by sa nejednala* – бел. *каб не таргавалася*). Такое сітуацыйнае нарацыйнае тэкстаўтварэнне адначасова дае магчымасць суаднесці і выявіць як падабенства сітуацыі, так і яе моўную прэзентацыю і камунікатыўныя агульнамоўныя мадэлі.

1.1.4 Аналіз беларускіх і славацкіх тэкстаў паказвае іх разнастайнасць у сітуацыйнай прывязцы, карэляцыю ў чым можна выявіць у шырэйшым масіве фальклорных тэкстаў, паколькі гэта прымета факультатывная для фальклорнага тэкстаўтварэння пэўнага сюжэта. Суаднесенасць некаторых тэкставых фрагментаў у лексіцы і яе граматычным афармленні прасочваецца ў трох з чатырох аналізаваных тэкстаў пры апісанні паводзін катá, калі той нёс падарункі. Пры падабенстве падарункаў (OK – *zajačky* [бел. *зайчыкі*], прынаджаныя на *planke* [бел. *дзічкі*], КМС – *зайцы, ваўкі*, – прынаджаныя абяцаннем удзельнічаць у судзе; СВП – *зайцы, ваўкі, мядзведзі*, – прынаджаныя запрашэннем ў госці да Грома). Паралельнасцю граматычнай формы і лексічнага значэння пры апісанні задаволенасці актыўнага галоўнага персанажа характарызуюцца дзеепрыслоўі слв. дыялектныя варыянты *vyskakujuci / vyskakujónci* (такая варыянтнасць вынікае з публікатарскай стратэгіі: частку тэксту П. Добшынскі публікуе ў гемерскім дыялекце, а другую – у пагарэльскай гаворцы) – бел. *падскокваючы* (літ.):

а) *Gazda nazbierau planok a kocur jich ziau do remennoho cediuka a **hybaj ihrajuci vyskakujuci** do sveta.*

б) *A gazda nakladou pounuo cediuko planok. A kocur **pod' ihrajuci vyskakujuci**, a priš' do huory.*

в) *A tu kocurčok ziau si cediuko a **tašou ihrajuci vyskakujuci** do huory.*

г) *Razem **biežel** veselo kocurik **zaigravajónci vyskakujónci** do domu* (OK).

а) *Як гэтыя зайцы ўскакалі ў сарай, так кот – хлоп! ды запёр іх і **пайшоў сабе, песні пяючы, падскокваючы і ў ладкі б'ючы.***

б) *Яны [ваўкі – В. Л.] паслухалі, а кот – хляп! і запёр. Кот гэты **пайшоў падскокваючы, пяючы, у ладкі плешчучы, прыйшоў на ганак: <...>*** (КМС).

Эксплікацыя стану задаволенасці, радасці катá ў OK перадаецца прычыннай прыназоўнікавай канструкцыяй *z radosti*: *Kocur sa pritiahne ku dverom a kral' mu dau dukat. A tu*

kocur von z dveri z radosti ihrajuci vyskakujuci ku svojmu gazdovi. Другі элемент з парнага аднароднага раду слв. дыялектныя варыянты *ihrajuci / zaigravajónci* і 2 элементы траічнага аднароднага раду з частковым вар’іраваннем бел. *песні няючы / няючы і ў ладкі б’ючы / у ладкі плешчучы* ў пазіцыі варыятыўнага паўтору для беларускага і славацкага тэкстаў спецыфічныя. Паўтаральнасць сітуацыі рэалізуецца ў аднолькавых сродках (паўтор *пайшоў* – КСМ; *ihrajuci, vyskakujuci* – ОК) або падобных (варыятыўны паўтор – а), б) у КМС; паўтор з трансфармацыяй – а), б), в) у ОК). Цытаваныя тэксты адрозніваюцца механізмам уключэння дзеясловаў руху: у ОК яны ўтвараюць варыянтную частку трансфармацыйнага паўтору, з’яўляючыся рознымі лексемамі (*hybaj*, бел. *руш*; *pod’*, бел. *хадзі*, дыял. *tašou*, бел. *пайшоў*; *biežel*, бел. *бег*); у КМС гэта паўтор дзеяслова *пайшоў*. У КМС дзеясловы і залежныя ад іх словы з’яўляюцца ў сучаснасці літаратурнымі, у тым ліку варыянты *біць / плюскаць у ладкі* (слв. *tlieskať*).

1.1.5 Ступень і формы паўтаральнасці звязаны з выбарам моўных сродкаў апавядальнікам-інфарматарам або з падыходам фіксатара. Беларускі і славацкі тэксты змяшчаюць суадносныя прыёмы ацэнкі і рэагавання на развіццё сюжэта. Агульнай семантыкай стрыманай ацэнкі, вызначаюцца формулы, звязаныя з ўскладненнем або прамежкавым дзеяннем ў камунікатыўнай сітуацыі: бел. *Харашо здэлаў ды не вочымна* (КСМ, у выразе пераважаюць дыялектныя і прастамоўныя сродкі, акрамя кадыфікаваных службовых – злучніка *ды* і адмоўнай часціцы *не*) – слв. *Dobre i nebars* (ОК). У славацкай літаратурнай мове з гэтай лексікай кадыфікаваны варыянт *dobre (a)lebo nebars* ‘nie veľmi dobre’ (KSSJ, 362).

Універсальнай з’яўляецца таксама этыкетная сітуацыя ўручэння падарунка, у моўным афармленні якой славацкі тэкст мае дыялектызм *podarunok* (літ. *dar, darček*), адпаведны кадыфікаванай ў беларускай мове лексеме *падарунак* ‘рэч, якую дораць’ (ТСБЛМ, 408), сінонім да кадыфікаванай лексемы *гасцінец* ‘рэч, ласунак і пад., якія госьць або блізкі падносяць каму-небудзь як падарунак’ (ТСБМ-2, 39), а вузейшая семантыка абмяжоўваецца сферай ежы, стрававання – ‘падарунак (звычайна які-небудзь ласунак)’ (ТСБЛМ, 146). Дэмінутыўная форма *гасцінчык* у абодвух слоўнікаў адсутнічае. Дзеяслоў у сітуацыі перадачы падарунка вызначаецца лексічнай адпаведнасцю, але іншай граматычнай мадэллю ў форме цяперашняга часу ў слв. і прошлага часу ў бел.:

Pozdravuje ta pan Kocurovsky, posiela ti podarunok (ОК) – *Ды вам прыслаў Глінскі-Папаялінскі гасцінчыка* (КСМ) – *Гром! Гром! Прыслаў табе Сцяпан – вялікі пан дзевяць зайцоў у гасцінец* (СВП). Найменне высокага сацыяльнага статусу *пан* у гэтых тэкстах ужываецца ў дачыненні да асобы, якая гэты статус не мае, і адсутнічае пры звароце да высокіх асоб, якім перадаюцца гасцінчыкі. Мадэль кіравання назоўнікам м. р. у Род. склоне (Genitív) адз. ліку з канчаткам *-a* – архаічная; паводле сучаснай нормы скланення неадшляўлёных назоўнікаў павінен быць Він. склон (Akuzatív) з нулявым канчаткам: *паслаць гасцінец / гасцінчык*. У ОК аналагічная мадэль: *posiela ti podarunok*.

1.1.6 Абзначэнне рэальных дзеянняў рэальных жывёл складае ўстойлівую базу для выкарыстання агульнамоўных сродкаў, якія фальклорнае тэкстаўтварэнне часткова трансфармуе або спецыфікуе ў лексічнай спалучальнасці і суправаджае ўласцівай носьбіту мовы ацэнчанасцю на паводзіны і рэакцыі ў тыповай сітуацыі. Пры апісанні чаргавання ахвоты есці і жаніцца і патрабавання ад ката выконваць жаданне свайго гаспадара ўжываюцца паралельныя моўныя сродкі, а крайняя ступень незадаволенасці перадаецца лексемай *біць* у сінтаксічнай канструкцыі з часціцай *нават*: *Нават біць ката стаў*. Тэкст вызначаецца спалучэннем дыялога, унутранага маналога ката, яго абдумвання шляхоў і магчымасцей вырашэння працяглай праблемнай сітуацыі. Нарацыйная дэталізацыя звязана з падкрэсленнем паўтаральнасці:

І пайшоў кот на стрэхах лазіць – яды шукаць; прынёс кілбас, накарміў дурня. *Толькі ён наеўся, стаў крычаць*:

– *Жаніцца хачу!*

Тут ужо і кот нічога не мог дарадзіць. Так дурань крычаў, пакуль ізноў есці не захацеў. І так кожны дзень: *выгаладаецца – крычыць: „Есці хачу!“*, *пад’есць – крычыць: „Жаніцца хачу!“*. *Нават біць ката стаў*.

„*Трэба яго жаніць*, – думае сабе кот. – Але ж як *наказацца ў сваты* з такім слупам у попеле? Хто за яго за такога пойдзе замуж?“ Думаў, думаў кот і надумаўся (КД).

Указанне на безвыходнасць перадаецца агульнамоўнымі кадыфікаванымі сродкамі (кот нічога не мог дарадзіць), а фальклорная стылістыка ствараецца паўторам літаратурнага дзеяслова мыслення і ў канцы сказа – аднакаранёвым яму дзеясловам з семантыкай выніковасці (*Думаў, думаў кот і надумаўся*). Пры гэтым увесць прыведзены фрагмент адпавядае структурным і стылістычным нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы, што ўвогуле адзначаецца ў тэкстах, што запісаў для П. В. Шэйна А. Я. Багдановіч, – вядомы фалькларыст, які ў дзяцінстве засвоіў ад сваёй бабулі багаты рэпертуар беларускіх казак і расказваў іх для вышэйшай публікі на сустрэчах і вечарах. Маляўнічасць апісання залежыць ад творчай манеры, але ў большай меры ад моўнай здольнасці і камунікатыўных якасцей маўлення апавядальніка. У гэтым плане можна казаць пра ўдзел фіксатараў фальклорных тэкстаў у іх селекцыі шляхам выяўлення таленавітых інфарматараў з багатым рэпертуарам, пра існаванне (афармленне) пэўнага ідэалу фальклорнага выказвання.

1.1.7 У фальклорным тэксце прысутнічаюць два планы асвятлення казачнага сюжэту: першы – адпаведны фальклорнай рэчаіснасці, у якім статус і паводзіны герояў адэкватныя іх актуальнаму становішчу, г. зн. галоўны пасіўны персанаж мае найменне *дурань*; другі – уяўны, жаданы статус галоўнага пасіўнага персанажу, тады яго называюць *пан Папялінскі, пан Глінскі-Папялінскі*. Два гэтыя планы перамяжоўваюцца ў тэксце, ствараючы яго спецыфічную сюжэтную і канцэптуальную дынаміку, але ў дачыненні да моўнага выражэння яна праяўляецца як раз ў спецыфіцы падмены (чаргавання) наймення галоўных і іншых персанажаў. У аналізаванай семантыцы змены статусу чалавека і перавядзенню яго ў статус багатага і ўплывавага істотную ролю, у тым ліку і праз пазіцыю варыянтнага (трансфармацыйнага) паўтору, адыгрывае дыялог ідэнтыфікацыі прыналежнасці маёмасці адной асобе і фіктыўнае вербальнае пераарыентаванне гэтай прыналежнасці на асобу пасіўнага галоўнага персанажа, у выніку чаго гэта прыналежнасць пасля спецыяльных дзеянняў актыўнага галоўнага персанажу становіцца фальклорнай рэальнасцю. Падставай для такой перыарыентацыі выступае недавер, жаданне ўпэўніцца ў сапраўднасці атрыманай ад актыўнага памочніка інфармацыі пра багацце і знатнасць пасіўнага галоўнага персанажа або, наадварот, узмацніць упэўненасць:

Але бацькі ж *хацелі дазнацца*, ці праўда, што кот расказвае пра маёнткі пана Папялінскага, і *надумалі* перад вяселлем з’ездзіць к яму ў госці. Сабралі суседзей, пасадзілі дурня ў карэту і *паехалі*. Кот *папераду набег*. *Ехалі, ехалі, аж заехалі ў маёнткі* Змея Гарынавіча. *Пасвілі там пастухі* бальшоя-бальшоя [літ. вялікае – В. Л.] *стада кароў*. Кот пытаець у іх:

– *Чые вы, пастушкі?*

– Змея Гарынавіча.

– *Не кажыце, што Змея Гарынавіча, а кажыце пана Папялінскага, бо* ззаду за мной ляціць Гром з Перуном – *заб’ець вас*.

Пастушкі так і зрабілі, як іх паны запыталі, *чые яны*. (КД)

Цытаваны фрагмент змяшчае істотную этналінгвістычную характарыстыку, выражаную ў стратэгіі запужвання стыхійнымі сіламі прыроды, абазначанымі як онімы *Гром* і *Пярун*, а ў СВП – *Гром і Малання*; з іх у сучаснай беларускай мове кадыфікаваны ў якасці апелятываў лексемы *гром* ‘грукат, які суправаджае маланку ў час навальніцы’ (ТСБЛМ, 157), *пярун* ‘аглушальны ўдар грома’ (ТСБЛМ, 529), *маланка* ‘імгненны разрад атмасфернай электрычнасці ў паветры ў выглядзе ламанай лініі’ (ТСБЛМ, 330). Прасочваецца аналогія са славацкай размоўнай экспрэсіўнай лексмай *ragot*, пры тлумачэнні значэння

якой експлікуеца яе сувязь з імем паганскага бога: *podľa slovanského boha hromu Perúna / Paroma – výraz, použ. vo vzrušení, napr. v kliatbach, označujúci neurč. zľú silu, diabol, čert, ďas* (KSSJ, 445). ТСБМ у якасці другога значэнне падае: 2. Бог грому і маланкі ва ўсходніх славян (ТСБМ-4, 537), звужаючы тым семантыку.

Прыём перыарыентацыі на іншага фіктыўнага ўласніка – шырокавядомая моўная стра-тэгія ў праявічым фальклорным тэксце, у яе моўнае забеспячэнне ўваходзяць моўныя сродкі і мадэлі звароту да сустрэтых асоб (праз зваротак), ідэнтыфікацыі іх гаспадара або ўласніка аб'ектаў іх працы (дыялагічныя пытанні *Чые вы? Чые гэтыя коні / авечкі / валы?*); забарона указваць сапраўднага ўласніка і прапанова іншага імя (*не кажыце, што ..., а скажыце, што...*); запужванне (у форме дыялагічнай рэплікі або наратыўнай заўвагі апавядальніка); рэалізацыя камунікацыі з указаннем фіктыўнага ўласніка замест сапраўднага (таксама ў форме дыялагічнай рэплікі або наратыўнай заўвагі апавядальніка). Пазіцыя паўтору аналагічнай стратэгіі ў дачыненні да іншых асоб і аб'ектаў таго самага ўласніка можа мець згорнутую форму з больш ускладненым сінтаксісам:

Потым кот спаткаў канюшкоў Змея Гарынавіча і іх застрашыў Громам з Перуном і прыказаў гаварыць, што і яны пана Папялінскага. Яны так і сказалі на панскае запытанне. (КД)

Дэталёвасць разгортвання ўказанай стратэгіі, яе моўнае згортванне ў складаныя сінтаксічныя структуры карэлюе з указаным у фальклорным тэксце высокім разумовым развіццём і кемлівасцю актыўнага галоўнага персанажа і вызначаецца высокай ступенню стандартнасці:

А ведама ж сваця [ліса – В. Л.]:

– *Трэба ўсё прыгатаваць! Нада як трэба ўстрэціць Сцяпана – вялікага пана з маладзіцай!..*

І пабегла. Бяжыць, бяжыць – пасецца стада валоў. Яна пытаецца ў пастухоў:

– *Пастухі, пастухі, чые гэта валы?*

– *Змея Гарымца!*

– *Ай, пастухі, калі вас хто спросіць, чые гэта валы, дык не кажыце, што Змея Гарымца, а скажыце, што Сцяпана – вялікага пана. А то едзець Гром з Маланнёй, ён вас паб'ець і папаліць, калі не будзеце так казаць!*

– *Добра, скажам!* (СВП).

У прыведзеным фрагменце заўважаецца тэндэнцыя, рэалізаваная ў сучасных стылістычных нормах, пазбегнуць нематываванага ўключэння ў адну граматычную канструкцыю тоесных лексічных сродкаў у рознай граматычнай функцыі, што назіраецца ў папярэджанні сутыкнення ў адной канструкцыі слова *трэба*, якое ў спалучэнні з інфінітывам абазначае 'неабходна, абавязкова патрэбна' (ТСБМ-5, 539; ТСБЛМ, 666) і фразеалагічнага спалучэння як *трэба* – 'у адпаведнасці з нормамі, правіламі, існуючым палажэннем' (ТСБМ-5, 539), таму тэкст змяшчае варыянтны (нелітаратурны) сродак *нада*. Пры апісанні рэалізацыі вербальна пераарыентаванай уласнасці моўныя сродкі вызначаюцца спісласцю і выразнасцю і суадносяцца з апісаннем стратэгіі вербальнай перыарыентацыі:

Едуць яны, ужо Гром з Маланнёй, к Сцяпану – вялікаму пану дагульваць вяселле, ба-чаць бальное стада валоў. Гром пытаецца ў пастухоў:

– *Чые гэта валы?*

– *Сцяпана – вялікага пана!* (СВП)

Тая ж самая аформленая трайным паўторам стратэгія, у якой, аднак, запужванне заме-нена на грашовую адплату, перадаецца ў ОК сіметрычнымі сродкамі ў згорнутым, сінтаксічна ўскладненым афарменні:

Najde [кот – В. Л.] koňara, že pase koničky:

„Ja,“ gvari, „bračku! Čuješ ty, čo ti ja povém? Keď pôjde taďeto kral'ovna a se ťe opyta, či je to koňe, gvar jej, že to pana viľkomožnego, pana Kocurkouskego. Dostaneš dukat.“ → *I vybral se pan Kocurikousky i s mlade neveste do domu. I přišli ku temu koňarovi.* // „Ja,“ gvari

kral'ovna, „čije toťe koňe?“ // „Pana vil'komožnego, pana Kocurikouskego!“ odgvaril jej koňar a ona mu dala dukat.

2.0 Лінгвістычныя аспекты семантычнай адпаведнасці тычацца ступені універсальнасці, вар'іравання і адрознення моўных сродкаў, вобразная трансфармацыя якіх складае спецыфіку мовы фальклору. Значная стандартызаванасць і высокая ступень падабенства фальклорных сюжэтаў, універсальнасць фальклорнага тэкстаўтварэння дазваляюць вылучыць катэгорыю суадносных фальклорных тэкстаў, прыметамі якіх выступаюць суадносны аб'ём (падобная колькасць словаўжыванняў), аднолькавы сюжэт, яго паралельнае лінейнае развіццё і наяўнасць асноўных тыпаў уключаных у сюжэт суб'ектаў.

2.1 Публікацыі П. Добшынскага змяшчаюць тэксты, якія маюць суадносныя з беларускім фактычным матэрыялам паводле семантыкі, а ў радзе выпадкаў і па моўных сродках тэкставыя фрагменты. Намі выяўлена па 1 суадносным тэксце, якія вызначаюцца высокай ступенню семантычнага супадзення пры суадносным аб'ёме і паслядоўнасці размяшчэння семантычных блокаў – слв. *Čert slůži* (далей ČS; D-2, 429–433, публікацыя П. Добшынскага) – бел. *Чорт-злодзей* (далей ЧЗ; ЧК II, 513–516) у публікацыі М. Я. Раманава, запіс канца XIX ст. з Сенненшчыны. У назве абодвух тэкстаў актуалізаваны галоўны дзейны персанаж і яго сюжэтная характарыстыка: для ЧЗ яна звязана з крадзяжом (*злодзей*), для ČS гэта факт працы (*čert slůži*). У тэкстах заўважаюцца агульныя семантычныя вузлы з адрозненнем у дэталях разгортвання сюжэту і эксплікацыі – імплікацыі элементаў семантыкі.

2.1.1 Семантыка 'беднасць' у абодвух тэкстах выступае першаснай сюжэтаўтваральнай характарыстыкай, але набывае розную моўную спецыфікацыю: у ČS гэта прыметнікі ў спалучэнні з канкрэтнымі назоўнікамі *rubár* (бел. *дрывасек*), *kúsok chleba*, *kapsička* (бел. *торбачка*), канцэнтраваныя ў адным сказе, а ў ЧЗ выкарыстоўваецца абстрактны назоўнік *беднасць* з указаннем на максімальную ступень праяўлення гэтай якасці праз нелітаратурнае лагічнае азначэнне *бальшы* (літ. *vylikì*). Наступны сказ перадае інфармацыю пра здабыванне (*выпрасіць*) і прыгатаванне простага печыва – *папалам з попелам*. Слова *попел* перадае семантыку максімальнай беднасці, паколькі не з'яўляецца рэчывам, прыдатным для стравання, чым ускладняецца вобразнасць гэтага слова ў праявічых фальклорных тэкстах, што разглядалася намі раней ў сувязі з прозвішчам *Папялінскі*. Адначасова актуалізуюцца веды пра рэальныя спосабы кампенсаваць нястачу хлеба. ЧЗ змяшчае этнаграфізм *праснак* 'тоўсты блін з прэснага цеста' (ТСБЛМ, 501) і экспрэсіўную лексему *шаўлюга* 'ледзь жывы конь' (ЧК-II, 680). У ČS этналінгвістычная спецыфіка прасочваецца ў слове *hora* '1. väčší súvislý porast stromov, les; 2. vrch (obyč. porastený stromami)'. Пры гэтым у абодвух тэкстах прасочваецца суаднесенасць у выбары найбольш тыповай для кожнай народнай культуры працы, у некаторых яе дэталях (бел. *пянька* = слв. *konope*), а ў ČS цяжкая праца апісваецца праз выкарыстанне кампаратыўнага фразеалагізма *až mu tak z čela tieklo*:

*Жыў сабе дзед да баба. Жылі яны пры бальшой беднасці. Калі **выпрасяць** у каго **зярнят**, змелюць ды **папалам з попелам** сякуць прасначок – аб тым і жылі. Вот раз **пайшоў** дзед **у поле**, узяў з сабой сваю **шаўлюгу** і пянькі ўзяў. Паехаў і **стаў араць**. **Араў, араў**, захацеў ён есці. Тады ён **выпраг** сваю **шаўлюгу**, пусціў **шаўлюгу** на луг, а сам сеў на ўзмежку і **стаў з пянькі вярочкі віць**. **Віў, віў**, ажны прыносіць баба яму **прасначок** (ЧЗ).*

*Jeden **chudobný** rubár vybral sa do hory s **posledným** kúskom chleba, ktorý si v **plátenej** kapsičke niesol; lebo o tom kúsku chleba mal byť celý deň. Keď do hory prišiel, kapsičku zavesil na haluz a dal sa do roboty. **Rúbal, neborák, rúbal a kálal** hrubé duby, až mu tak z čela tieklo (ČS).*

Момант скрадання чортам ежы ў абодвух тэкстах афармляецца экспрэсіўным дзеясловам руху з семантыкай хуткасці і нечаканасці, што ў ЧЗ суадносіцца з адпаведнай рэакцыяй дзеда, абазначанай усечаным дзеясловам *зір*, ад *зірнуць*, *зіркаць* ‘кідаць позірк на каго-, што-небудзь, пазіраць’. Кадыфікаваны варыянт *зірк* у якасці размоўнага (ТСБЛМ, 242). У ČS чорт абазначаны перыфразай, у ЧЗ паўтараецца апелятыў *чорт*:

Палажыў дзед кала сябе прасначок, стаў канчаць вярхоўку, ажны выскакуець чорт і сханіў прасначок. Дзед зір — няма прасначка! Палядзіць — аж чорт набег у балота. Дзед за ім (ЧЗ).

Tu čosi-kamsi priplichtil sa čierny zasmolenec z najhlbsieho pekla ku kapsičke a ukradol mu ten ostatný kúsok chleba (ČS).

Эпітэт *čierny* характарызуе знешні воблік чорта, а яго з’яўленне з пекла ў мараўскіх дыялектах перадае эўфемізм *pekelnik* (Зайцева 1971, 64-65). Ужытае ў славацкім тэксце слова *zasmolenec* ва ўказаным артыкуле не называецца, яго матывуе кадыфікаваны дзеяслоў *zasmoliť* ‘1. natrieť smolou; 2. znečistiť smolou’ (KSSJ, 885).

Апісанне нарыхтавання мукі ў ЧЗ у пачатку тэксту мае працяг як першая праца чорта на службе ў дзеда, афармляецца трайным паўторам з паслядоўнай заменай назвы відаў зерня праз прыметнікі і гіпербалізацыяй колькасці атрыманай мукі. Выкарыстаны ў першай частцы паўтор потым згортаецца ў маналагічную нарацыю апавядальніка:

а) *Дасталі яны сабе жменьку жыта. Ён [чорт] кажачь: // — Давайце мне малоць! // — А не, мы самі змелам, нам самім нечага дзелаць [літ. няма чаго рабіць — В. Л.]! // — Не, давайце! // Addалі яму [чорту] малоць. Ён малоў, малоў, ужо і хлеб замясілі, а ўсё поўны жорны мукі. Сталі яны яе ў засек сыпаць, сыпалі, сыпалі і насыпалі повен засек. Тады яны думалі сабе: «Дадзём яму малоць і пшаніцы жменьку!»*

б) *Дасталі жменьку пшаніцы ў суседзей, стаў ён яе малоць і намалоў поўны засек пшанічнай мукі. в) Дасталі яны тады жменьку ячменю; ён і з тые жменькі намалоў поўны засек ячменнай мукі. Жывець дзед із бабай ужо ладна!*

2.1.2 Абодва тэксты змяшчаюць эпізод нарыхтоўкі дроў як службы чорта: у ЧЗ пераважае дыялагічнае маўленне з эфектам супрацьпастаўленасці пры выбары прыдатнага матэрыялу праз кантраставанне значэнняў лексем *лаза* (слв. *vřba*) ‘1. Кусты некаторых парод вярбы, вінаграду; 2. Доўгае гнуткае галлё некаторых хмызнякоў’ (ТСБЛМ, 311) і бор ‘стары сасновы лес’ (ТСБЛМ, 91). Акрамя таго выбар лексемы для абазначэння нявартаснага матэрыялу мае прамое дачыненне да беларускага наймення чорта паводле месца яго знаходжання ў лазе — *лазаты* (параўн. бел. фразеалагізм: *чорт лазаты — пра таго, хто з’яўляецца ўвасабленнем зла, несправядлівасці* — ТСБЛМ, 311). Колькасць нарыхтаваных дроў перадаецца гіпербалічным фразеалагізмам *чуць не пад неба*. Сіла чорта апісваецца ўскосна праз яго кіраванне шаўлюгай, калі паводле кантэкстуальнай семантыкі хуткасці супрацьпастаўляюцца лексемы *шаўлюга* і *чацвярык* ‘2. Чатыры кані ў адной запрэжцы’ (ТСБЛМ, 747): — *Ну, дзед, паедзем у дровы! // Прывёў дзед яго к лазе, а чорт кажачь: // — Не, я гэтых дроў сеч не буду, пакажы мне тоўстых! // Прывёў дзед яго ў бор. // — Ну, — кажыць, — цяпер ідзі сабе ў двор, я й без цябе ўпраўлюсь! // Пайшоў дзед дамоў, а чорт наваліў калод з карэннем, наклаў на шаўлюгу дроў, чуць не пад неба, сеў на воз і вязець, ды так вязець, што і чацверыком не дагоніш!*

У ČS семантыка нарыхтоўкі дроў працягвае семантыку пачатку тэксту пры апісанні працы дрывасека, якую, як і ў ЧЗ, чорт выканаў змяніўшы жыццё гаспадара і яго дзяцей. Асноўны дыялог перадае найманне парабка-чорта на службу і яго першую працу, выкананне і вынікі якой перададзены маналагічнай формай нарацыі:

Na druhý deň zberal sa znovu do hory ubiedený rubár a kládol ťažkú sekeru na plece. Tu otvorila sa dvere a mladý silný parobok vkročí do izby.

„Dobrý deň, gazdo!“ poklonil sa prichodzí. „Či by ste ma nevzali do služby?“

„Ach, syn môj, načože by si mi bol?“ odpovedal rubár. „Sám nemám čo jesť a v kúte, či vidíš, plače *hŕba lačných detí!*“

„No, len ma vezmite! Ja vám za službu nič nežiadam a uvidíte, že pri mne dobre sa mať budete.“

„Nuž, *podže teda so mnou do rúbania, keď už len tak chceš,*“ povedal rubár a *podal mu do ruky sekeru.*

Neminuli *tri dni a hora*, ktorú by rubár sám *do roka nebol zrúbal*, ležala na *hromade*, až *to bola radosť hŕadiť na rovné rady poukladaných siah*. Od toho času počalo sa nášmu rubárovi *dobre vodiť* a jeho deti *neplakali viac od hladu* v kúte; *boli veselí a zdravé ako ryby, lebo boli sýte.*

2.1.3 Абодва тэксты змяшчаюць шмат народнай гаспадарчай тэрміналогіі рэалістычнага зместу, з дапамогай якой перадаюцца розныя віды сялянскай працы, часткова суднасныя семантыкай, аформленай пераважна агульнаўжывальнымі літаратурнымі сродкамі, якія ўтвараюць элемент гіпербалізацыі праз укажанне на хуткасць выканання працы і звышчалавечую сілу чорта пры пераносцы натуральнага заробку:

Сталі яны тады зямлю пахаць. Чарцянок тэй туды-сюды павярнуўся – усё поле і спахаў.

– Возьмем у пана іздзелна ляда высеч ды пасеем пшаніцы!

Узялі яны ляда. Ён яго за 'дзін дзень рассек, узараў і пшаніцу пасеяў. Зарадзілася пшаніца добрая. Сталі дзяліць. Гэты жа чарцянок кажаць дзеду:

– Няхай пан возіць вазамі, а я табе буду насіць ношкі.

Пан сабе думаець: «Што то воз, а што то ношка! Усё-тку воз большы!» Ну, выслаў ён коней. Пан жа ўзяў з поля дзесяць вазоў, а тэй засіліў усё астальное ды пацёг.

У фрагмент уключаны сінанімічныя літаратурныя (*узараць*) і нелітаратурныя (*пахаць, спахаць*) дзеясловы апрацоўкі глебы, у 3 асобе абвеснага ладу адзіночнага ліку ўсе формы маюць заканчэнне на -ць, што ў дзеясловаў І спражэння з'яўляецца дыялектнай нормай, літ. – *кажа, думае*, а таксама адносна ўжытых сродкаў літаратурнай нормай з'яўляюцца: *той, усё-такі, астатняе, пацягнуў*. У паралельных таўталагічных выразках *вазіць вазамі і насіць ношкі* ўжыта ўласна беларуская лексема *ношка*, кадыфікаваная як мнагазначная: 1. Груз, які пераносяць на сябе; 2. Ахапак, вязка (сена, саломы, дроў і пад.); 3. Здабыча пчалы за адзін вылет. Суднасную семантыку перанесенага на плячах груза ў ČS мае лексема *bremä* 1. *Ťažký náklad, ťarcha*; 2. *Zaťažujúca, ťažko doliehajúca povinnosť, starosť*, кадыфікаваная з абмежавальнай паметай паэтызму або архаізму (літ. *bremeno*) (KSSJ, 74). Гэта слова заключае семантычны блок данясення гаспадару багацця, а ў кантэксце гэту семантыку прэзентуе апісальная канструкцыя ў рэпліцы парабка *čo si naraz odnesiem*:

„Nuž a čože budeš žiadať na výmlatok?“

„Nič, pane, len čo si naraz odnesiem,“ odpovedal sluha.

„No,“ pomyslel si pán, „veď žiadnych desať kíl neodnesieš.“ A privolil k tomu.

Гэта кантэкстуальная семантыка колькасна нарошчваецца праз механізм градацыі, у адпаведнасці з павелічэннем груза і паралельным апісаннем рэакцыі задаволенасці парабка-чорта, дэманстрацыі ім лёгкасці вагі, кантрастам чаму выступае незадаволенасць, злосць пана. Для перадачы лёгкасці вагі ўжыта лексема *vyskočiť / vyskakovať*: 2. *skokom, prudkým pohybom sa dostať hore alebo dopredu* (KSSJ, 840):

Éšte len svaťať počalo, zbral sa mlátec k pánovi, aby prišiel robotu opáčiť. A ten sa nemohol predívať na tej skorej robote. Ale bol rád, že zbožie bolo dobre vyrobené a povedal mlackovi, aby si výmlatok bral.

Milý mlacko káže si vykladať zbožie na široké pleciská a pánova čel'ad' vyloží mu na ne dobrých desať kíl pšenice.

„No či ti to dosť?“ spytuje sa ho pán.

„Hoj, čože by to bolo?“ **rozosomeje sa mlatec**. „**Len ešte klad'te!** Ved' vidíte, že ešte pod ním vyskočím.“

I vykladú mu všetko zbožie na plecía a pánovi dupkom stávajú vlasy od strachu.

„No, či ti to dosť?“ *spytuje sa poznovu, ale sa mlatec zase rozosomeje*, že čoby to ešte bolo.

„**Len klad'te**,“ *povedá*, „čo máte; ved' vidíte, že ešte vyskočím, ako čo by som nič nemal.“

Sto tučných vykrmených bravov valí sa z chlievov a mlatec zoberie všetko na chrbát.

„No u čerta, už ti to len azda dosť bude?“

Ale čert sa len smeje, ľahko vyskakujúc a káže klásť. Pána pučí od zlosti; ale v „slove si stoj!“ – od slova odstúpiť ani on nemôže.

„Vypustite sto vykrmených volov,“ *zakričí na čel'ad'*; „tie azda len nepoberie!“

Ale mlatec zoberie aj tieto a rozosomejúc sa do očí nahnevaného pána, uteká, ako čo by nič neniesol, k svojmu gazdovi.

„No, gazdo, tu máte!“ *zvrhne bremä vo dvore rubára.*

Інша деталізація дачинення малацьбіта з яго наймальнікам прасочваецца ў моўных сродках з семантыкай аплаты ў ЧЗ:

Пайшоў тады чорт ік пану малаціць, сена зарабляць. На біццюк узяў бервяно, на ціпна ўзяў балку і стаў малаціць – сыйчас усё й памалаціў. Пайшоў к пану:

– **Паночак, я памалаціў.** *Калі будзеце ласкавы, дайце мне румку* [літ. кілішак, чарку – В. Л.] *гарэлкі!*

Пан узрадаваўся:

– *А йдзі, міленькі, у склеп! Там гарэлка стаіць і закусіць ёс[ц]ь чым!*

Чорт пайшоў, папіў гарэлку, паеў хлеб, сыр, ветчыну і прыходзіць к пану:

– **Дзякуй, паночак, выпіў, закусіў. Ці не далі б мне ношачку сена?**

– *А вунь там у лесе, за ракой стаіць стог. Ідзі, наскубі сабе ношку.*

Чорт прыйшоў, узяў стог абматаў вяроўкамі і панёс. Увідзеў [літ. убачыў – В. Л.] войт:

– *Ах, паночак, вы казалі ношку наскуць* [літ. наскубі – В. Л.], *а ён увесь стог павалок!*

– *Ах, каб яго! Выпусціце на яго двух быкоў бадлівых, хай яго забадаюць!*

Выпусцілі двух валоў, а чорт тых валоў за вушы, ды на стог і панёс!

– *Ах, каб яго! Пусціце скарэй двух парсюкоў, хай яму лыткі абарвуць!*

Пусцілі парсюкоў. Ён і тых за вушы, да на плечы і панёс. Прыносіць, сена на дварэ паставіў, а быкоў і парсюкоў у хлеў загнаў.

2.1.4 Адыход чорта са службы суправаджаецца рознымі акалічнасцямі, але аб'ядноўваецца семантыкай смеху – слв. *smiech, zarechtať, vysmievať*; бел. *зарагатаць*, прычым з рознымі суб'ектамі дзеяння і рознай матывацыяй. У ЧЗ значна пераважае сціслы дыялог з варыянтным паўторам, абыгрываецца ветлівая этыкетная формула з лексмай Бог у сваім складзе і няветлівае пажаданне, якое дазваляе ўзрадаванаму чорту адысці: (а) *Праслужыў чорт год і кажаць*: // – Дзядулька, *адпраў мяне дамоў!* // *А йдзі, маё дзіцятко, з Богам!..* // (б) *Тады чорт апяць кажаць*: // Дзядулька, *пусці мяне дамоў!* // *Да йдзі ж, маё дзіцятко, з Богам!* // (в) *Чорт тады ўзноў спрашыець*: // *Пусці мяне, дзядулька, дамоў!* // *А дзед як рассердзіцца*: // – *А йдзі ты, – кажаць, – к чорту!* // *Ён тады зарагатаў і пабег.*

У ЧЗ дыялог заканчваецца рэплікай чорта, які прызнаецца дрывасеку, хто ён і чаму служыў, а смех звязаны з рэакцыяй жыхароў пекла на пакаранне чорта. У мове прасочваецца актуалізацыя розных граматычных форм часу дзеяслова, наяўнасць ветлівага развітання і складаны сінтаксіс: „*No tak vedzte, ja som čert; ten kúsok chleba ja som vám bol ukradol a za pokutu musel som vám do roka slúžiť. Majte sa dobre!*“ // *Vtom sa stal okolo domu smiech, ako čo by tritise koňov bolo zarechťalo. Boli to čerti, ktorí vysmievali svojho kamaráta, že musel u chudobného rubára slúžiť.*

3.0 Канец XIX-пачатак XX стагоддзя звязаны ў Славакіі з новым этапам запісвання фальклорных тэкстаў, якое ажыццявіў дыялектолаг-мовавед Самуэл Цамбел з мэтай фік-

сацыі звязных тэкстаў у натуральным славацкім маўленні. Методыка пісьмовай фіксацыі ў гэтага даследчыка суадносіцца з метадыкай Е. Р. Раманава, сутнасцю якой выступае актыўны ўдзел фіксатара ў рэпрадукцыі тэксту шляхам наводных пытанняў пры тэкставым разрыве, нагаданні магчымага разгортвання сюжэту у дапамогу інфарматару, праверка запісанага, удакладненне правільнасці зафіксаванага. У адрозненне ад П. Добшынскага, які імкнуўся даць узор славацкай нацыянальнай мовы, у асобных выпадках стылізуе дыялектныя запісы найперш жартоўных тэкстаў, С. Цамбел прыйшоў да казкі пры вывучэнні дыялектнай мовы шляхам аналізу яе рэпрэзентатыўнасці ў розных жанрах фальклору. Выбар прازیснага фальклорнага тэксту гэты збіральнік матываваў найбольшай натуральнасцю і адсутнасцю выразнага ўплыву іншых моў, заўважнага ім у песнях. Такая інтэрпрэтацыя сведчыць пра функцыянальны падыход да народнага маўлення, у якім мова фальклору ўтварае асобую эстэтычную сферу (Melicherčík 1959, с. 21-22.). С. Цамбел, па сутнасці, зафіксаваў яе камунікатыўна-тэкставыя рэалізацыі і публікаваў фальклорныя наратывы ў якасці ўзораў дыялектных тэкстаў, з мэтай прэзентаваць мову пэўнага арэала (Žeňuchová 2007, с. 11). Запісы С. Цамбела ўключаюць раней не выяўленыя сюжэты. У гэтым аспекце матэрыялы славацкага дыялектолага-фалькларыста маюць аналогію з фальклорнымі публікацыямі А. К. Сержпутоўскага, у зборніках якога адзначаны новыя сюжэты з ўзмацненнем сацыяльнага гучання. У адрозненні ад П. Добшынскага, С. Цамбел сваю публікацыю матываваў выключна навуковымі дыялекталагічнымі мэтамі, таму яго тэкставыя матэрыялы не былі шырокавядомымі, а літаратурна апрацаваныя выбраныя тэксты выйшлі ў 1959 г. Іх выдавец адзначыў спецыфіку зыходных тэкстаў, закранаючы і лінгвістычныя аспекты: „Стыль усходнеславацкіх казак менш абрадавы, больш размоўны, прычым яго разгортванне дасягаецца ў большай меры рэалістычнасцю дэталі, чым вобразным маўленнем. <...> Больш гутарковасці ў стылі ўсходнеславацкіх сюжэтаў вынікае з даволі адрозных сродкаў, з дапамогай якіх утвараецца, напрыклад, рытмічнасць прозы, просты і складаны сказ, дыялогі і аўтарскае маўленне, паэтычныя вобразы і пад.“ (Minárik 1959, с. 370). Пры гэтым найбольш тыповым і менш залежным ад арэала запісу называюцца казкі пра жывёл і гумарыстычныя, легендарныя і гістарычныя (Тамсама). Беларускія даследчыкі таксама звярталі ўвагу на жанравую спецыфіку мовы фальклору: „Казкі аб жывёлах у большасці сваёй апавядаюць аб пэўных падзеях, здарэннях, разгортваючы іх у строгай паслядоўнасці. Пры гэтым важнае месца ў казках аб жывёлах займае дыялог, які дае здольнаму казачніку вельмі шырокія магчымасці для імправізацыі, пераўвасаблення“ (Кабашнікаў 1971, с. 29).

3.1 З запісаў С. Цамбела суадносны тэкст мае казка пра хітрую лісу з назвай пры апрацоўцы *O hlúpot vlkovi* (далей OHV; CSR, 384) – *Лісічка-сястрычка і воўк* (далей ЛВ; ХГБМ, 23-24) у запісе М. А. Дзмітрыева сярэдзіны XIX ст., якая найперш была апублікавана ў зборніку А. М. Афанасьева ў 1858 г., а затым самім збіральнікам у 1868-1869 гг. Абодва тэксты пададзены намі ў арфаграфіі (транскрыпцыі) першай публікацыі, у прыватнасці, у беларускім тэксце выкарыстаны графемы тагачаснага рускага правапісу – *ть, и, ъ, io* (для *ё*); білабіяльны санорны беларускі гук [ў], суадносны з адпаведным славацкім гукам, ужываецца спарадычна, часцей перадаючыся галосным у.

3.1.1 У фальклорным тэкстаўтварэнні ЛВ мае стандартны казачны зачын з ініцыяльным дзеясловам *быць* і дэталізацыяй стану і дзеяння вялікай колькасцю дзеясловаў, праз паўтор слоў гэтай часціны мовы (*бегчы, ехаць, ляжаць*) і назоўнікаў (*ліска, рыбаловы, воз, дзіра, рыба*). Славацкі тэкст адразу пачынаецца з дзеяння без стандартнага зачыну. Кантэкст прэзентуе спецыфічны прэфіксальны сінтэтычны сродак *napad-* для перадачы паўтаральнага інтэнсіўнага дзеяння *napadbirala*, у сучаснасці з гэтай семантыкай кадыфікавана як размоўная прыстаўка *nana-*. Паралельна чаргуюцца формы дзеясловаў прошлага і цяперашняга часу, ужыты два дзеепрыслоўі. OHV мае сіметрычную лексіку, часткова арганізаваную ў простую мову, з актуалізацыяй усіх формаў часу дзеясловаў:

Iš'i furmañi, vežli rebe a tam jedna liška bula pod bukom, co še ňerušala, tak voñi, toti rebare, poveda'li: „Vežñime ju, ta ju udrime, tak budzeme ž ñej mac skurku.“ A vecej voñi ju položil'i na voz, tam ku tem rebom. Liška bula živa, tak vona te rebe pounošela sebe po jednej pod buka.

Была сабѣ лиска и вельми галодная. Бяжиць яна, дакъ бяжиць, ажъ їдучъ рыбаловы; яна притаилася, лягла на землю и ляжиць. Тые рыбаловы паглядзѣли на лиску, и адзинь, каторы пѣхну зѣ заду, узяу тую лиску, дыи укинуу возъ. Лиска, сѣдзачи у возъ, прогрызла дзиру, и выкидаушы усю рыбу празъ тую дзиру, сама выскачила, нападбирала рыбу, дыи пѣсць.

Спецыфікай выступае прасторавая прывязка лісы ў OHV праз паўтораную лексему ў прыназоўнікавых канструкцыях з розным склонам – *pod bukom, pod buka*.

3.1.2 Першая размова лісы і ваўка ў OHV перадаецца сцёсла ў двух складаных сказах з элементамі рыфмоўкі *petaj – reboj – volaj, zesc – jest*. ЛВ уключае арнаментаваную дыялогу з выкарыстаннем народнага звароту ў клічнай форме. Тэкст захоўвае прыныцы сувязі праз лексічны паўтор:

Prišol ku ñej vel'k a von od ñej petaj, co bi mu dala z teh reboj. Vona mu dala jednu zesc, ... a vec von ju volaj, sobi pošla ukazac, dze tote rebe jest.

Їсць яна, дак пѣсць, ажъ прыходзиць воукъ. «Што ты, кумко-голубко, яси?» – Рыбу, куме! «Дай же жъ ты мнѣ» – Ото кабъ я табе давала! пайдзи дыи налови. «А гдзѣ-жъ я буду лавиць, кали не вѣдаю гдзѣ?» Водѣ идзи за мною, то я табѣ накажу. А тымъ часамъ дала воуку адну рыбку, кабъ іонъ разсмакавауся, и повяла яго.

Сіметрычная для абодвух фрагментаў семантыка каштавання ваўком адной рыбы перадаецца адпаведным лічэбнікам *адна – jedna*, а ў ЛВ удакладваецца дзеясловам матывацыі далейшага разгортвання – *рассмакавацца* (слв. *dosta' chut*). Беларускі фрагмент змяшчае эмацыянальны гутарковы тыповы дыялог, сродкі якога ў сучаснасці кадыфікаваны з прывязкай да эмацыянальнага маўлення.

Страта ваўком хваста ў OHV фармулюецца сцёсла, з выкарыстаннем дыялагічнай рэплікі (лісы), моўны склад якой актуалізуецца далей у маналагічнай нарацыі, што назіраецца і ў ЛВ, дзе паўтор больш інтэнсіўны:

A tak ona ho povedla do jednej pri'ube: tak povedzela: „Zachpaj, vel'čku, tu chvost do tej vode, ja budu hnac, ta ci še nalapa“ ... Vin uchpau chvust, ta mi primarz, a kde chcei vicañnuc, ta še mi odorvay.

Прыходзяць яны да аднаго возяра замерзлага. Лиска прабила праломку дыи каже да воука: «усади свой хвостъ у гэтую праломку, то наберецца много рыбы». Воукъ, паслухаушы хитрай лиски, усадиу хвостъ у праломку и сядзиць.

Працэс замярзання хваста і дзеянняў лісы пры гэтым мае адсутную ў OHV уласцівую ўсходнеславянскаму фальклору дэталізацыю ў прыгаворванні лісы, яе збіранні людзей супраць ваўка: *Лисица, зрабуйшы тое, што хацѣла, зачала бѣгаць па возяры, кричаць: «мерзни, мерзни кумау хвостъ!» – Што гаворишъ, кумко? каже воукъ. «Я кажу, кабъ бралася рыбка маленькая и вяликая». Сядзѣу воукъ, сядзѣу у праломцы, ажъ поки не примерзъ хвостъ. Лиска, убачиушы, што кумау хвостъ примерзъ, пабѣгла у сяло даць знаць, каб воука ишли биць. Людзи, пачуушы, што кричаць на воука, пабѣгли зараць, зъ кіямі, зъ булавамі биць воука. А кума пабѣгла у хату, гдзѣ мясiли хлѣбъ, укачалася ў раціну, выбѣгла, сѣла на стогъ, дыи сядзиць.* (ЛВ)

3.1.3 Наступная сустрэча лісы з ваўком суправаджаецца суадносным дыялогам наконт падступнасці лісы (слв. *podlo navedla* – бел. *благая, ашукала*), але характарызуецца розным апісаннем ваўка – *počai plakac* (OHV) і *бяжыць ... дак бяжыць, аж бачыць* (ЛВ). Адрозніваецца і далейшая рэакцыя лісы ў OHV – запрашэнне на вяселле, у ЛВ – паўтарэнне і трансфармацыя семантыкі просьбы ваўка. Захоўваюцца ветлівыя звароткі ў клічнай форме (у слв. у мужчынскім родзе):

A vec počai plakac, hvori: „Vidžiš, Pišočka, jak ši me podlo navedla.“ A vec vona: „Ňeplač, veľčku, Ňeplač, jest tam u valaľe jedno vešeli, pujdzeme tam na hoscinu.“

Бяжыць іонь, дакь бяжыць, ажъ бачыць на стагу сядзиць лиска, дыи тьсць. «Кумко-галубко, бачишь, якая ты благая, ашукала мене. Хоця за тое дай што тьсци». На, лизни разъ, сказала лиска, дыи пазволила разъ лизнуць. Воукъ, лизнуушы, захацъту други разъ, дыи изноу зачау просиць ще.

Фінальная частка ЛВ з’яўляецца мадыфікацыяй парады лісы, як ваўку паесці, рэалізацыя якой зноў адбываецца на карысць лісы, прыводзячы да смерці ваўка:

«Не дамъ ужо больше, бо мнѣ балиць, бо я тѣмъ сваи мазги; кали хочаши тьсци, разганыся галавой у сасну, разби галаву, дыи яси!». Той воукъ изноу паслухау хитрай лиски, пашоу у лѣс, дыи якъ разагнася абъ сасну галавой, дакъ и забиуся на смерць. Лиска, убачушы, што воукъ забиуся, пашла зъѣла устъ мазги воука, дыи схавалася у нару. (ЛВ)

Далейшая частка OHV уключае выразную дэталізацыю моўнымі сродкамі этнаграфічнай спецыфікі, звязанай з назвамі ежы, з дзейнымі асобамі народнага высялення (*svadbene oces*). Паводзіны ваўка апісваюцца праз дыялог, а затым праз наратыўны маналог апавядальніка, у якім супрацьпастаўлены рэакцыя і актыўныя дзеянні лісы і пакаранне ваўка, што мае больш сціслую паралель у запісе Е.Р. Раманава са Слонімшчыны, дзе ваўка забіваюць:

Tak voňi tam ušľi do komore, tam belo m’eso, beľiša (+langoša) a voňi to pojedľi, i popiľi, co našľi, a tak toten veľčok, pijani, na ľišočku: „ja budu špivac!“ A ona na ņoho: „Ej, veľčku, ņešpivaj, bo bū nas tu učiľi, ta bū nas zabiľi!“ Aľe vun ju ņesluchaľ, ľem špivau. Tak to svadbene ocec učiui, tak on prišoi do komore i bū ho; ľišočka še uchovala pod šopi, ta vona ņebula bita. Vona še z ņoho dobre šm’ala. Gazda behau za veľkom povon a ľišočka ušla – do chiži. Ta našla u korice cesce, co na chl’ib būlo spravjane. Tak vona še povaľala po ņim, po tem cesce, a vūšla pod šopi.

Уніўся воўкъ и лѣгъ надъ лаваю. Патомъ, напиўшися, дяўчата якъ заспявали, ня выцярпѣу и воўкъ, и заспяваў – завѣу. Яго убачыли и затаўкли качаргáми. (ХГБМ, 24)

3.2 Дыялектныя запісы беларускіх фальклорных тэкстаў маюць значна больш агульных сродкаў з літаратурнымі, чым запісы з Усходняй Славакіі, адрозненні якіх выразна прасочваюцца пры параўнанні публікацыі С. Цамбела і яе апрацоўкі *O princovi Mudrochovi, čo sa učil kradnuť*, дзе назіраюцца найперш змены ў фанетыцы і лексіцы. Фанетычныя змены закранаюць частку асаблівасцей, агульных з беларускай літаратурнай мовай, у прыватнасці, дзеканне і цеканне, якасць якога, аднак, у беларускай мове адрозніваецца надзвычайнай мяккасцю дарсальных гукаў. Агульнымі з’яўляюцца: фанетычны варыянт лічэбніка *першы* (*perši*), прыметніка *левы* (*ľevy*), прыслоўяў *дзе* (*dze*), *недалёка* (*ňedaleko*), *далей* (*dalej*), *моцна* (*mocno*) і *як* (*jak*), караня ў граматычных формах дзеясловаў *прыішоў* (*prišol*), *адышоў* (*odešol*), *ішоў* (*išol*), *пайшоў* (*pošol*) актуалізацыі марфемы -ну- ў дзеяслоўных формах *ukradnuc*, *sednul*, *stanul*, *prebehnul* аднак, без лексічнай сіметрыі – бел. *сеў, стаў, украў*, але: *кінуць, шуснуць, глянуць, пляснуць, крыкнуць* і інш.

Аднолькавая родавая прыналежнасць назіраецца ў назоўніку *нара* (*мець нара*) – слв. дыял. *mal paru*; слв. літ. *mal pâr*. Са славацкай літаратурнай мовай супадае родавая дыфе-

рэнанцыяцыя ў парадыгме мужчынскага і жаночага роду беларускага лічэбніка *абодва* (у спалучэнні з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду) – абедзве (у спалучэнні з назоўнікамі жаночага роду: *obidve obuté* (*čičmy*) – *абодва абутыя боты*; *abedзве abutyja nagí*).

I. I tak princ Mudroch še vzał toto ceľe ukradnuc. I pridze do ľesa na totu drahu, zkadzí ten mešarč i s tim ceľecem mal isc i šednul sebe za kračka. Jak vidzel, že už ňedal'eko ten mešarč s ceľecem, zobul zoz ľevej nohi čičmu i položil ju na stred drahi a sam še skrucil za kračka. Ked prišol ten mešarč ku tej čičmi i s ceľecem, vzał čičmu do ruki a opatral ju a mišľel v sebe: „Kebi bula i druha, ta bi som ju vzał, aľe tak co mi po jednej?“ Zohabil čičmu tam a odešol ďalej. Princ jak to vidzel, že mešarč čičmu zohabil, vzał čičmu zo žemi a obul ju a išol tiž ďalej až zaš teho mešarč prebehnul i zaš še skril za kračka a zobul s pravej nohi čičmu a rucel ju na drahu. Mešarč prišol i ku tej čičmi, co bula s pravej nohi, ta stanul a kajal še a mocno banoval, že keby bul hentu vzał, ta bi bul už mal paru. Co ma robic? Vraci še nazad ku tej, co bula z ľevej nohi. Ceľe uvadzel, čičmu druhu zohabel, a vracel še po peršu čičmu. Aľe co še stalo do teho niž mešarč pošol hľedac peršu čičmu! Princ Mudroch višol zpoza kračka, obul i druhu čičmu a ceľe ukrad. Ceľe zabil a hlavu mu odrezal. Tam bula jedna jaruha, vzał hlavu z ceľeca a šturil do totej jaruhi (+močari) tak hluboko, že ľem rožki bulo z ňej vidno. Mešarč darmo hľedal totu peršu čičmu, ľebo jak zname, Mudroch už mal obidva obute. Tak vracel še nazad ku temu kračku, dze ceľe mal uvadzene. Prišol a ňemal aňi ceľeca aňi druhej čičmi. Hodzil a hľedal ceľe. (CSR, 254)

У працэсе літаратурнай апрацоўкі былі заменены сродкі, блізкія з беларускай літаратурнай мовай: *draha* – бел. літ. *дарога* – слв. літ. *cesta*; *kajal še* – бел. літ. *каяўся* – слв. літ. *vyčítal si*. Выпадкі лексічнага адрознення даволі рэдкія: слв. *čičma* – бел. *бот*. Вельмі частым ў славацкім праявіліся і паэтычным фальклоры з’яўляецца кадыфікаваная лексема *banovať* ‘ľutovať, želiť’ (KSSJ, 58). Спецыфічная дыялектная лексема *jaruha* не мае паралелі ні ў славацкай, ні ў беларускай літаратурных моў, але інфарматар гэта слова тлумачыць сінанімічным спосабам – лексмай, суадноснай са славацкай літаратурнай мовай (літ. *močiar*). Указаны від ландшафта для Беларусі тыповы, што перадаецца вялікім сінанімічным радам, у складзе якога няма прыведзеных славацкіх слоў: *балота*, *багна*, *дрыгва*, *твань*; *дрыгвянік*, *алёс* (абл.) / *мохавае*: *імішара*, *імішарына*, *імішарышча* (КСС, 42). Можам дадаць яшчэ *тхлань*, а на беларускім Палессі ўжываецца і суадноснае з зафіксаваным С. Цамбелам слова *яруга*.

I. A tak princ Mudroch sa vzał to teľa ukradnúť. I pride do ľesa na tú istú cestu, kade ten masär i s tym teľaťom mal ist', a sadol si za kriačik. Ako videl, že je už ned'aleko ten masär s teľaťom, zobul z ľavej nohy čičmu a položil ju naprostred cesty a sám sa skryľ za kriačik.

Keď prišiel masär k tej čičme i s teľaťom, vzał čičmu do ruki a obzriel si ju a myslel si: „Keby bola i druhá, tak by som ju vzał, ale tak, čo ma po jednej!“

Nechal čičmu tam a odišiel ďalej. Princ, ako to videl, že masär čičmu nechál, vzał čičmu zo zeme a obul si ju a išiel tiež ďalej, až zasa toho masära predbehol, a zas sa skryľ za kriačika zobul z pravej nohy čičmu a hodil ju na cestu. Masär prišiel i k tej čičme, čo bola z pravej nohy, a zastal a vyčítal si a mocne banoval, že keby bol hentú vzał, tak by bol už mal pár. Vráti sa nazad k tej, čo bola z ľavej nohy. Teľa uviazal, čičmu druhú nechál, a vrátil sa po prvú čičmu. Ale čo sa stalo do toho času, kým masär pošiel hľadať prvú čičmu!

Princ Mudroch vyšiel spoza kriačka, obul si i druhú čičmu a teľa ukradol. Teľa zabil a hlavu mu odrezal. Tam bolo jedno močiarisko, vzał hlavu z teľaťa a hodil ju do toho močiariska tak hľboko, že len rôžky bolo z neho vidno.

Masär darmo hľadal tú prvú čičmu, ľebo, ako vieme, Mudroch už mal obidve obuté. Tak vrátil sa nazad k tomu kriačku, kde teľa mal uviazané. Prišiel, a nemal ani teľaťa, ani druhej čičmy. Chodil a hľadal teľa. (SLR, 299)

У фальклорным тэкстаўтварэнні эксплікуецца першачарговасць выкарыстання для падману левага бота, што можа мець этналінгвістычную матывацыю, калі зыходзіць з таго, што левы „надзелены адмоўным адценнем і стасуецца з прыродным, хаатычным, неасвоеным пачаткам, які супрацьстаіць чалавеку“ (Крук 2004, с. 282). Аналізаваны тэкст у славацкай фалькларыстыцы ідэнтыфікуецца як *рэалістычна складзеная казка* (слв. *realisticky ladená rozprávka*), мастацкая форма якой аднолькавая не толькі для ўсходнеславацкіх і цэнтральнаславацкіх (слв. *stredoslovenských*) тэкстаў, але і для ўсіх відаў гэтага жанру і вызначаецца больш жыццёвым гутарковым маўленнем (слв. *triezvejšia hovorová reč*) з перавагай простых сказаў і празрыста пабудаваных складаных сказаў. Апавяданне і апісанне адсоўваюць дыялог на задні план (Minárik 1959, с. 374).

3.2.1 Аналізаваны тэкст мае беларускамоўныя версіі. Два запісы М. Федароўскага ў канцы XIX ст. на Гарадзеншчыне перадаюць некаторыя адрозненні ў тэкстаўтварэнні, у прыватнасці, аб’ёмнае дыялагічнае маўленне. Абодва з выбраных тэкстаў пададзены паводле навуковага акадэмічнага выдання транспанаванымі з лацінцы ў кірыліцу – *Аб злодзею Кліну* (далей АЗК; СБК, 62–64) і *Майстар-злодзей* (далей МЗ; СБК, 64–67). У АЗК мадэлюецца дыялог двух людзей, таму ў ім паўтараецца выклічнік *ля* (*глянь, глядзі*), а экспрэсія перадаецца праз стандартныя мадальныя сродкі. Тыповым ўскладненнем сінтаксісу выступаюць канструкцыі з дзеепрыслоўямі (*нядоўга думуючы; ні падняўшы; дый прывязаўшы казу да хвойкі*):

Быў сабе злодзей, называўся Клін. Ішоў ён раз дарогаю, ажно бачыць: вядуць людзі казу на кірмаш. Ну, так ён, нядоўга думуючы, скінуў гэта з нагі бота на дарогу, а сам шык пад куст і сядзіць. Яны надышлі дый кажучь:

– *Каб гэта было два, то ўзялі б, – дый, ні падняўшы, пайшлі далей.*

Клін гэтага і ждаў [літ. чакаў – В. Л.], дый то як адышлі, ён то за бот, забег кустамі напярод, на дарогу кінуў, а сам куцнуў пад кустом і пазірае. Ажно тыя надышлі дый кажучь:

– *Ля, а то ж другі бот ляжыць!*

А той пачухаўся ў голаў дый кажа:

– *Але, братко, чаму гэта мы таго не ўзялі.*

– *Ля, кажа, то бяжы барджэй, бо яшчэ хто забярэ.*

– *От, кажа, ведаеш, хадзем разам.*

– *Ну, добра, – дый прывязаўшы казу да хвойкі, пайшлі. Адышлі крыху, а Клін гэта ўханіў бота да за казу дай навёў у гушчар. Прыходзяць, ажно ні бота, ні казы!*

– *Ля, што гэта?*

– *От, кажа, мусіць, Клін украў, то яго работа.*

Гэты фрагмент таксама вельмі блізкі да сучаснай беларускай літаратурнай нормы, адхіленнямі ад якой з’яўляюцца граматычная мадэль фразеалагізма *пачухаўся ў голаў* (нармавана – *пачухаў галаву* ‘задумаўся, падумаў’) і выкарыстанне роднага склону (*уханіў бота*) пры нарматыўным вінавальным склоне (*уханіў бот*). Такія ж суадносіны адлюстроўваюць і запісы С. Цамбела, пра што адзначаецца ў заўвагах і каментарыях да навуковага перавыдання: „У скланенні выпраўляем gen. і akuz. sg. тыпу *toho stroma* на літаратурную форму *ten strom*“ (SLR, 378).

3.2.2 Аналагічнымі моўнымі сродкамі вызначаецца і суадносны фрагмент з МЗ, дзе ўказваецца тыповае места продажу – *кірмаш* (ад ням. *Kirmes* з *Kirchmesse*) што мае аналогію паводле крыніцы запазычання са слв. *jarmark* (і *jarmak, jarmok, jarmek*) „ўтоўны“ trh (нем. *Jahrmarkt*) (Doruľa 1977, s. 77):

Праз колькі дзён меўся быць кірмаш, так майстар-злодзей узяў гэтым разам срэбны чаравічак дый зноў пайшоў пільнаваць на дарогу. Пасядзеў крыху, чуче: вядзе. Ён хутчэй кінуў чаравічак на дарогу, а сам шык за куст і ўзіраецца. Ажно той чалавек падышоў і, угледзеўшы чаравічак, кажа:

— А, які чаравік! Я шчэ ў жыцці не бачыў гэтакага. От каб было два, то б занёс жонцы, мо яна не сердавала б на мяне за таго вала, — дыў, не падымаўшы, павёў далей.

Ажно майстар-злодзей ухавіў той чаравічак, забег кустамі наперад, паставіў, а сам шморз за куст і сядзіць. Дзе быўшы, падыходзіць той чалавек.

— А, — кажа, — вось і другі! А каб цябе халера з натураў! Чаму я не браў таго, а цяпер трэба схадзіць за ім — і, увязаўшы вала, пайшоў, а майстар-злодзей за вала, — па-а-вёў да зямлянікі!

Той пайшоў: чаравіка няма, прыходзіць, ажно і вала няма!

— От табе, — кажа, — маеш! — і пайшоў небарака дахаты, галаву ўвагнуўшы (МЗ).

Вербальная рэакцыя на падзеі афармляецца дыялагічнай формай з народнымі выразамі незадаволенасці і расчараванасці, што перадае і ацэначнае размоўнае слова агульнага роду (мужчынскага і жаночага) *небарака* 'няшчасны чалавек, які выклікае спагаду, спачуванне' (ТСБЛМ, 384) параўн. слв. *neborák* і *neborka* (KSSJ, 362).

3.3 Семантыка 'выкананне просьбы за вербальнае дзеянне' аб'ядноўвае тэксты паводле мэты дастаць агню. У запісах С. Цамбела тэкст пачынаецца адразу з дзеяння, ўключае паўтаральныя няпэўныя займеннікі *jeden*, *dachto* і структураваны на трайны варыятыўны паўтор, адпаведны размове кожнага брата з чалавекам, які меў агонь:

Na poľu našli jedneho zajaca, chtori bul abo zastrel'eni abo zabiti. Aľe ňemal'i aňi švabl'ika, žebi sebe teho zajaca bul'i upek'l'i. KoŇečŇe priš'l'i aľ ku jednemu ľesu. Jak priš'l'i ku temu ľesu, vidzel'i zdal'eka, že tam dachto sebe kladze ohňa. Tak povedzel'i najstaršemu bratovi: „Idz ku temu ľlovekovi a pitaj od Ňeho kus ohňa.“ Un se vľal i iľol na ten oheň.

a) *I pridze ku temu istemu ľlovekovi, chtori ředzel pri ohňu i pik sebe jedneho vola, mu povi: „Panbuh daj řšesce, praceľu!“ A on na to odpovedzel: „Daj Paňebože i tebe, muj sinu. Tak co tu chceř, muj sinu?“ On odpovedzel: „Kebi sce mi dal'i kus ohňa, bo zme tam trojmi braca nařl'i zajaca, ta bi zme sebe ho upek'l'i, bo zme uľ tri dňi Ňič řnejed'l'i.“ Un na to odpovedzel: „Dam ci, muj sinu, kus ohňa, aľe ked mi tak budzeř ciganic, že ci ja řič za viru řnedam!“ Hľapec tak ciganel, jak ľem mohol, aľe starec mu řicko za pravdu dal.*

b) *Vľal se vľedi ten stredňi a iľol. Mocno zľi bul. Tak mocno zľi bul, že aľ basoval. I priřol tiľ ku starcovi: „Panboh daj řšesce, praceľu,“ a na teho najstarřeho brata barz zľi bul, aľ ze zubami řgritel. Starec odpovedzel: „Daj, Paňebože i tebe, muj sinu, aľe co chceř a co ři taki zľi?“ „Jak bi som nebul zľi, kľe mi brata poslaľi pitac od vas kus ohňa a ředajbože brata dočķac.“*

Starec na to zas odpovedzel: „Dam ci, muj sinu, kus ohňa, aľe ked mi tak budzeř ciganic, že ci ja řič za pravdu řnedam!“ Tak stredňi hľapec tak ciganel, jak najľepři mohol, aľe starec mu řicko dal za viru.

в) *Priřol aľ ku nim. „Panbuh daj řšesce, starcu!“ „Daj Paňebože i tebe, hľapčē! Ta co chceř?“ „Kebi sce nam dal'i kus ohňa, zme trojmi a uľ zme tri dňi řič řnejed'l'i, uľ dobre ot hľadu řepoumirame.“ Starec mu na to odpovedzel: „Vidzim vas, že sce řicke trojmi tu, ta ľem co chceř?“ „Kus ohňa,“ odpovedzel najmladři (CSR, 272). Фрагмент змяшчае ўстойлівыя сродкі, якія маюць аналогію ў беларускай безпрыназоўнікавай канструкцыі (не) даць веры.*

Беларускія тэксты ўключаюць той жа трайны варыятыўны паўтор, а ў іх назве ёсць слова *браты* — *Тры браты і пустэльнік* (далей ТБП; СБК, 414–416. Тэкст са Случчыны, запісаны ў 80-я гг. XIX ст., захоўваўся ў архіве М. Федароўскага, бо не быў апублікаваны з-за сацыяльнага гучання) і *Як браты смяклі зайца* (далей БСЗ; СБК, 416–419, запісаны ў канцы XIX ст. на Гарадзеншчыне). Зачыны ТБП і БСЗ супрацьпастаўляюцца рэалістычнай дэталізацыяй і небылічнай стылістыкай, а таксама веданнем асобы, у якой можна пазчыць агонь (ТБП) і пошукам агня, каб яго пазчыць (БСЗ). ТБП суадносіцца з запісам С. Цамбела агульным прадуктам і спосабам яго прыгатавання — пячэнне зайца, які быў атрыманы рознымі шляхамі (слв. *Na poľu našli* — бел. *Пайшлі на паляванне*). БСЗ уключае вузкадыялектную лексему *оступа*, растлумачаную ў тэксце як 'густая пушча' з выкарыстаннем кампаратыўнага сказа з устанаўленнем вертыкальнай сувязі паміж прыроднымі аб'ектамі, абазначанымі агульнаўжывальнымі назоўнікамі *неба* і *зямля*:

Былі ў бацькі тры сыны: два разумныя, а трэці дурань. Паслаў ён усіх трох на зіму ў лес дровы рубачь. Збудаваў яны сабе ў лесе хатку: дзень на рабоце [літ. на працы – В. Л.], а вечарам прыходзілі туды вячэраць і спаць. Прыходзяць раз з работы, трэба вячэру варыць, а тут у пячурцы ні іскры жару няма. Няма іншай рады – трэба ісці да пустэльніка агню прасіць. (ТБП)

У размове братоў з дзедам у якасці сюжэтаўтваральнага сродку выкарыстоўваюцца этыкетныя формулы, а для атрымання агню прапануецца расказванне казак:

А ў том лесе жыў пустэльнік стары-стары і вельмі сярэдзіты: усе яго баяліся. Ось малодшыя браты і кажуць старшаму

– Ты ад нас дужэйшы і разумнейшы, ідзі да пустэльніка.

а) Паслухаў братоў, прыходзіць да пустэльніка і кажа:

– **Здароў, дзеду!**

– **Здароў, сынку! Чаго табе трэба?**

– **Дай, дзедку, агню.**

– **Добра, сынку, дам, толькі ты перш збай мне басеньку, скажы сказачку, тагды дам.**

А старшы брат быў вельмі ганорны, то й адказаў пустэльніку:

– **Хіба я здурэў, каб якому паршываму дзеду байкі баяў! <...>.**

б) Пашоў селядоршы. Ідзе і думае: чаго мне баяцца, ўсё-такі я дужэйшы, нічога ён мне не зробіць <...>.

Прышоў да пустэльніка, папрасіў агню, а як той сказаў збай басеньку, сказачку, то назваў яго паршывым дзедам, <...>.

в) Прыходзіць [найменшы – В. Л.], даў пахвалёнага.

– **На векі, – адказаў пустэльнік і пытаецца: чаго табе трэба?**

– **Дай мне агню!**

– **Дам агню, толькі перш збай мне басеньку, скажы сказачку.**

– **Добра, дзедку. Але ты, як я буду баяць, не кажы “Лжэш,” бо як скажаш, то я табе што захачу, то і зраблю. (ТБП)**

Быў сабе дзед і баба і мелі яны сабе тры сыны: старшы сляпы, сярэдні крывы і найменшы голы.

Пайшлі яны сабе на паляванне: старшы ўгледзеў зайца, сярэдні злавёў, а найменшаму далі за пазуху схаваць.

Ішлі яны ішлі, ажно вайшлі оступу – такую густую пушчу, што толькі неба і зямлю відна [літ. відаць – В. Л.]... Захацелася ім есці ... Думаюць сабе: „Каб дзе дастаць агню – спяклі б зайца і з’елі.“ (БСЗ)

Сталі шукаць агню, не забачылі; палез сярэдні – нічога не забачыў, як палез найстарэйшы, бачыць: вунь пад ёлкай сядзіць дзед і між нагамі агонь кладзе.

а) Пайшоў старэйшы да дзеда:

– **Памагай Бог, дзедку!**

– **Бывай здароў, сынку!**

– **Дай, дзедку, агню.**

– **А скажы, сынку, казку**

і прыказку – то дам агню.

– **Не ўмею.**

Як вунь тое сказаў, што не ўмею <...>.

б) Пайшоў сярэдні:

– **Памагай Бог, дзедку!**

– **Бывай здароў, сынку!**

– **Дай, дзедку, агню!**

– **Кажы, сынку, казку**

і прыказку, то дам агню.

– **Не ўмею.**

– **Не ўмееш?**

в) Пайшоў найменшы <...>.

– **Памагай Бог, дзедку!**

– **Бывай здароў, сынку!**

– **Дай, дзедку, агню!**

– **Скажы, сынку, казку**

і прыказку, то дам агню.

– **Добра, дзедку, я табе скажу і казку і прыказку, але як ты, дзедку, скажаш, што я брашу, то я табе, дзеду, зраблю тое, што ты зрабіў маім братам! (БСЗ)**

Этыкетныя сродкі вызначаюцца тыповасцю, паўтаральнасцю і разнастайнасцю, уключаюць у склад зваротку назоўнікі ў клічнай форме. У нарацыю пад выразам *даў пахвалёнага* імплікавана вітанне беларусаў-каталікоў *Пахвалёны Езус Хрыстус*, адказ на якое эксплікаваны ў тэксце. Заданне ў запісе С. Цамбела, супадае па сямантыцы і моўным афармленні з умовай выканання задання, пастаўленай малодшым братам у абодвух беларускіх тэкстах, дзе само заданне афармляецца таўталагічнымі традыцыйнымі сродкамі на базе дзеясловаў *баяць* (ТБП) і *казіць* (ТБП; БСЗ). Формульнасць этикету вызначае высокую ступень паўтаральнасці моўных сродкаў.

4.0 Ядро беларускіх і славацкіх тэкстаў і тэкставых фрагментаў з агульнай сямантыкай у межах аднолькавых сюжэтаў утварае агульнаўжывальная лексіка ў складзе суадносных камунікатыўных мадэляў, арыентаваных на моўны вопыт у паўсядзённай камунікацыі. Структураванне тэксту падпарадкоўваецца паслядоўна размешчаным сямантычным блокам і афармляецца ў залежнасці ад выкарыстання дыялагічнай або маналагічнай формы нарацыі. Дыялагічная форма актуалізуе мадэлі экспрэсіўнага рэагавання, маналагічная форма ўплывае на сінтаксічнае ўскладненне структуры. Выяўляецца больш выразная сувязь мовы аналізаваных беларускіх тэкстаў з літаратурнай нормай. Беларускія і славацкія тэксты пры сямантычнай карэляцыі маюць частковае супадзенне ў лексіцы і ў меншай ступені ў сінтаксісе, актуалізуючы ў рознай форме агульную этналінгвістычную спецыфіку. Вышэйшая ступень моўнай карэляцыі назіраецца паміж беларускімі і ўсходнеславацкімі тэкстамі. Славацкі фактычны матэрыял уключае архаічныя і дыялектныя моўныя сродкі, якія карэлююць з сучаснымі нормамаі беларускай літаратурнай мовы.

Скарачэнні

- CSR – Czambel, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Východoslovenské nárečie. 1. vyd. Turčiansky Svätý Martin 1906. 624 s.
- ЧК II – Чарадзейныя казкі. Склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч. Ч. 2. Мінск 2003.
- D-1, 2, 3 – DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné slovenské povesti. Zv. 1.-3. Bratislava : Tatran 1966.
- ХГБМ – Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы. Рэд. Р. І. Аванесаў. Мінск : Акадэмія навук БССР 1962. 327 с.
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava : VEDA 1997. 944 s.
- КЖЧК – Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі. Складальнік К. П. Кабашнікаў. Мінск : Навука і тэхніка 1971. 496 с.
- КСС – КЛЫШКА, М. К.: Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. 2-е выд., выпр. і дап. Пад. рэд. Л. А. Антанюк. Мінск : Вышэйшая школа 1993. 445 с.
- ЛЦС – ЛІЦВІНКА, В. Дз. – ЦАРАНКОЎ, Л. А.: Слова міма не ляціць: Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі. Мінск : Універсітэцкае 1985. 249 с.
- літ. – літаратурнае (слв. spisovné).
- СБК – Сацыяльна-бытавыя казкі. Складальнік А. С. Фядосік. Мінск : Навука і тэхніка 1976. 520 с.
- SER – Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 395 s.
- СМРБС – САЊЬКО, З.: Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем. Мінск : Навука і тэхніка 1991. 218 с.
- ТСБЛМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. 2-е выд. Мінск : Беларуская энцыклапедыя 1999. 784 с.
- ТСБМ-1, 2, 3, 4, 5 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Мінск : Беларуская энцыклапедыя 1979-1984.
- ZSP – Záturecký, A.-P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava : Tatran 1975. 760 s.

Літаратура

- БУДАГОВ, Р. А.: О типологии речи. In: БУДАГОВ, Р. А. Язык и речь в кругозоре человека. Москва : Добросвет 2000, с. 254-259.
- DORULA, J.: Nad jazykom ľudových rozprávok (z hľadiska vývinu spisovného jazyka). In: Kultúra slova, 1987, č 7, s. 225-230.
- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava : VEDA 1977. 135 s.
- DORULA, J.: Slovenčina v histórii, živote a slovesnej tvorbe Slovákov. In: DORULA, J.: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1993, s. 62-145.

- DORULA, J.: Z historie lexikálních slovensko-východoslovanských súvislostí a paralel. In: Československá slavistika 1983. Lingvistika, historie / Red. J. Horecký. Praha 1983, s. 60-72.
- КАБАШНИКАЎ, К. П.: Беларускія народныя казкі. Гістарыяграфічны агляд. In: Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі. Склад. К. П. Кабашнікаў. Мінск : Навука і тэхніка 1971, с. 5-34.
- КРУК, І.: Левы. In: Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўнік. Мінск : Беларусь 2004, с. 282-283.
- КУЗЬМІЧ, Л. П.: Лексічныя асаблівасці беларускага фальклору: Дыс. канд. філал. навук. Гомель : ГДУ, 1993. 210 л.
- ЛЯШУК, В. М.: Беларуско-словацкія моўныя паралелі ў народных казках. In: Slovenské-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Prešov : FF PU 2001, s. 267-274.
- ЛЯШУК, В. М.: Моўная спецыфіка структуравання ўсходнеславянскіх празаічных фальклорных тэкстаў з сюжэтам 'страці і вяртанне жылля'. In: Язык на перекрестке культур: Международный сборник / под. ред. Е. Е. Стефанского. Самара 2007, с. 18-24.
- ЛЯШУК, В.: Обработка и перевод фольклорных текстов в Беларуси и Словакии: языковой аспект. In: Hľadanie ekvivalentnosti II = В поісках эквівалентности II: Сб. науч. докл. Междунар. науч. конф. Прешов : Прешовский университет 2004, с. 547-557.
- LAŠUK, V.: Komunikačné modely v bieloruských a slovenských ľudových rozprávkach. In: Język i literatura słowacka w perspektywie ślowiańskiej. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005, s. 249-255.
- MELICHERČÍK, A.: Slovenský folklór. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 790 s.
- MINÁRIK, J.: Czamblove zbierky ľudových rozprávok. In: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959, s. 335-375.
- MUSTAJOJKI, A.: Функциональный синтаксис как основа сопоставления языков. In: Studia Slavica Finlandensia. Tomus XX. Editors Jyrki Papinniemi [and other]. Helsinki 2003, p. 100-127.
- ТОКАРЕВА, И. И.: Принципы и методы исследования языка: Курс лекций. Под. ред. А. П. Клименко. Минск : МГЛУ 2004. 121 с.
- ЗАЙЦЕВА, Н. И.: О некоторых эвфемистических названиях в чешском и словацком языках. In: Лінгвістычныя даследаванні. Зборнік артыкулаў. Мінск : Выдавецтва БДУ 1971, с. 63-72.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: Folkloristické dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku. Autoreferát dizertačnej práce. Bratislava 2007. 26 s.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: Samuel Cambel v kontexte slovenskej folkloristiky. In: Slavica Slovaca, 2003, roč. 38, č. 2, s. 104-111.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: Pôsobenie Samuela Cambela medzi dialektológiou a folkloristikou. In: Slavica Slovaca, 2006, roč. 41, č. 1, s. 3-16.

Linguistic Aspects of Semantic Correlation in Belarusian and Slovak Prose Folklore Texts

Viktoria Liashuk

The article examines universal and specific linguistic means in Belarusian and Slovak folklore prose texts that are correlating in semantics and plot. Connection between the language of prose folklore and literary language is revealed on the basis of analysis of the degree of correspondence to norms and their structure. Texts from published works of P.Dobšinský, S.Cambel, P.Schein, M.Dzmitryeu (his works were also included into A.Afanasiev's publications), E.Ramanau are used, some of the texts are processed according to literary norms.

The method of functional (communicative) equation helps to spot and analyse the general linguistic means and models in Belarusian and Slovak languages. In addition to that notional comparison of lexics is carried out and connection of general linguistic means to a set of standard folklore formulae is traced while ethnic and linguistic peculiarities are taken into consideration.

The research revealed the typological similarity in the mechanism of folklore aktualization of general linguistic means, non-symmetry of folklore text-formation and correlation on the level of text fragments that correspond to specific speech situations. Belarusian factual material indicates a greater degree of proximity to the modern literary norm.

Slovak factual material includes archaic linguistic means that correlate with modern norms of Belarusian language.

VIERA GAŠPARÍKOVÁ*

Rozprávkové zápisy Sama Cambela a ich neskorší vývin

GAŠPARÍKOVÁ, V.: Samo Cambel's records of fairytales and their later development. *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp. 139-145. (Bratislava)

The author compares fairytale texts recorded by S. Cambel with the texts coming from Dobšinský's collection that contains earlier stages of the oral tradition's development, as well as with records from Wollman's research. She comes to the conclusions concerning the changes of oral tradition during one century.

Fairytales, authentic records, comparison, development of folk oral tradition.

Sto päťdesiate výročie narodenia Sama Cambela, ktoré nedávno uplynulo, a v budúcom roku sto rokov od jeho úmrtia¹ je vzácnou príležitosťou pripomenúť si jeho vedeckú prácu nielen ako jazykovedca, dialektológa, literárneho historika a bádateľa v iných vedných disciplínach, ale aj ako etnológa v oblasti zbierania a zapisovania slovenských ľudových rozprávok. Je potrebné venovať mu z tohto hľadiska osobitnú pozornosť predovšetkým preto, že sa na túto významnú osobnosť slovenskej kultúry neraz zabúdalo. Meno Sama Cambela sa napríklad nedostalo ani do Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska² a Slovenský biografický slovník³ ho charakterizuje popri inom len ako priekopníka národopisného výskumu, ktorého rozsiahle zbierky slovenských rozprávok vyšli posmrtné vo viacerých edíciách. S Cambelovými rozprávkovými zápsmi nás ako prvý oboznámil Jiří Polívka, keď zostavoval svoj *Súpis slovenských rozprávok*,⁴ hoci len niektoré z jeho zápisov uverejnil v plnom znení; poväčšine sa zameriaval na obsah. Významným činom bol preto výber z Cambelových rozprávok od Jozefa Minárika pod názvom *Slovenské ľudové rozprávky*.⁵ Jozef Minárik sprístupnil síce tieto rozprávky v čitateľskom znení, no môžu plne slúžiť aj odborníkom.⁶

Je známe, ako postupovala generácia štúrovcov, ku ktorej patrili aj Pavol Dobšinský, pri zapisovaní a uverejňovaní ľudových rozprávok. Vieme, že im išlo predovšetkým o optimálny variant, zložený neraz z viacerých záznamov, že uplatňovali aj vlastné literárne schopnosti. Naproti tomu Samo Cambel spolu s Jozefom Holubym a Štefanom Mišíkom patrí do skupiny, ktorá kladla dôraz na pramene ľudových tradícií, ich zápisy možno pokladať z jazykovej stránky za presnejšie a z tematickej stránky za hodnovernejšie. Za také možno označiť aj 34 rozprávok

* PhDr. Viera Gašparíková, DrSc., Mikovíniho 9, 831 02 Bratislava.

¹ Samo Cambel sa narodil 24. 8. 1856 vo Zvolenskej (Slovenskej) Lupči a zomrel 18. 12. 1909 v Csillághgyri pri Budapešti.

² Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1-2. Ed. J. Botík, P. Slavkovský. Veda : Bratislava 1955.

³ Slovenský biografický slovník 1. Martin : Matica slovenská 1996, s. 362.

⁴ POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok*. I-V. Turčiansky S. Martin : Matica slovenská 1923-1931.

⁵ MINÁRIK, J.: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambela*. Výber zostavil a štúdiu napísal Jozef Minárik. Edične pripravila a poznámky napísala Marianna Prídavková. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. Ešte pred touto edíciou osem rozprávok literárne spracoval Jozef Horák pri príležitosti vydania *Prostonárodných slovenských povestí* Augusta Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského (4. zv. Martin 1948, s. 147-215). J. Minárik pripravil pre mládež knihu *Janko Gondášik a zlatá pani* (Bratislava : Mladé letá, Bratislava 1969), ktorá vyšla aj v nemeckom jazyku *Die goldene Frau* (1972), ako aj v maďarskej verzii *Kondás Janko meg az aranyhajú lány* (1972).

⁶ Výskumu Cambelových zbierok sa v súčasnosti venuje Katarína Žeňuchová v dizertačnej práci *Folkloristické dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*. (Dizertačná práca obhájená v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV 25. 9. 2007.)

Jozefa Ľ. Holubyho uverejnených v zbierke *Povesti a rozprávky v Bošáckej doline*,⁷ i keď nezaznamenal, kde a od koho rozprávku počul, a zbierku 55 slovenských rozprávok Š. Mišíka z Hnilca.⁸ Kým však J. Holubymu a Š. Mišíkovi išlo o intenzívne poznanie ľudových rozprávok v jednom obmedzenom regióne, S. Cambel chcel budovať dejiny spisovného jazyka na základe historickej dialektológie a za vhodné autentické texty pokladal zápisy ľudových rozprávok z rozličných regiónov, najmä zo stredného a východného Slovenska. Východoslovenské rozprávky v počte 122 textov zaznamenal zväčša roku 1904⁹ a uverejnil ich ako prílohu svojho diela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*,¹⁰ stredoslovenské rozprávky v počte 115 zapísal najmä v roku 1900¹¹ a uverejnil ich, okrem 8 textov, až Jiří Polívka v Súpise slovenských rozprávok.¹² Pri príprave svojho súpisu už v dvadsiatych rokoch minulého storočia vyzdvihol hodnotu Cambelovej práce: „V tomto spise,¹³ ktorý nás dôkladnejšie oboznámil s východoslovenskými dialektmi, rozprávky ľudové sú odtlačené vlastne len ako ukážky rozmanitých týchto dialektov, akoby prílohou a dokladom k vývodom autorovým o týchto dialektoch. Je to zbierka nadmieru obsiahla a spoľahlivá. Zaujíma §§ 115-237, s. 209-476, teda dobrú tretinu celej knihy. Nad prvé zbiery vyniká tým, že pri každom čísle je presne zaznačené, od ktorého rozprávača pochádza, a mimo toho jeho vek i jeho vzdelanie, či vie čítať a písať. Môžeme teda plným právom vidieť v tejto zbierke najlepšiu zbierku ľudových rozprávok.“¹⁴ J. Polívku treba doplniť, že podiel Sama Cambela na poznávaní rozprávkovej tradície na rozhraní 19. a 20. storočia je neobyčajne významný, a to nielen pre množstvo rozprávkových zápisov, ale aj pre ich presnú pasportizáciu, pre údaje o rozprávkaroch pripojené ku každému textu. Je to nielen vek, rodisko a bydlisko, ale neraz aj náboženské vyznanie, prípadne spoločenské zaradenie a zamestnanie a okrem toho pri každej rozprávke sa uvádza dátum zápisu. Z tejto stránky sú Cambelove zápisy oproti jeho predchodcom dokladom ďalšieho vývinového stupňa skúmania slovenskej ľudovej prózy. S. Cambel zapisoval texty od rôzne talentovaných rozprávkarov, čo sa odrazilo aj v nerovnakej kvalite zápisov. Možno však povedať, že Cambelove zápisy predstavujú samostatnú etapu v zbieraní a zapisovaní ľudovej prózy.¹⁵

Ďalšiu významnú etapu v zbieraní a zaznamenávaní ľudovej prózy predstavujú roky 1928-1947 a viažu sa k menu významného slavistu Franka Wollmana. Prof. F. Wollman začal so svojimi poslucháčmi Slovanského seminára na Filozofickej fakulte bratislavskej univerzity po predchádzajúcich prednáškach a seminároch s inštrukciami o zbieraní a zaznamenávaní ľudových rozprávok rozsiahlu akciu, všeobecne nazývanú wolmanovskou akciou, a to na území celého Slovenska. Nebudeme sa v tomto príspevku bližšie zaoberať podnetmi, ktoré viedli k jej vzniku,

⁷ HOLUBY, J. Ľ.: *Povesti a rozprávky v Bošáckej doline*. In: *Slovenské pohľady*, 1895-1896, roč. 15 a 16; *Rozprávky z Bošáckej doliny*. In: *Český lid* 10. 1901, s. 67; 12, 1903, s. 474-477; *Český lid* 14, 1905, s. 48-50; *Národopisné práce*. Ed. J. Mjartan. Bratislava 1958. Hrozenčan na Madilých salaši. Žertovná rozprávka. *Český lid* 13, 1904, s. 159. Pre mládež vyšla kniha *Čo figel' to groš* a iné rozprávky. (Podáva) Jozef Ľ. Holuby. Výber zost. a predslov napísal J. M. Maco. SNDK 1955.

⁸ MIŠÍK, Š.: *Slovenské povesti zo Spišského Hnilca*. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 14, s. 54-58; 15, 1910, s. 127-136; 16, 1911, s. 3-37, 81-97; 17, 1912, s. 3-21; 18, 1913, s. 3-17, 81-96; 14, 1914, s. 3-17. Niektoré ľudové povesti z Hnilca. In: *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, s. 53-57.

⁹ Menej rozprávok pochádza z rokov 1905, 1898 a 1892.

¹⁰ CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Sv. Martin 1906.

¹¹ Menej rozprávok pochádza z rokov 1903, 1905, 1892 a 1896.

¹² O katalogizačnej metóde J. Polívku na príklade textov z Cambelových zbierok pozri ŽEŇUCHOVÁ, K.: *Cambelove zbierky ľudovej prózy v katalogizačných prácach Jiřího Polívku*. In: *Hišková, H. – Zelenková, A.: Slavista Jiří Polívka v kontexte literatúry a folklóru*. Bratislava–Brno : Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FF UK, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Česká asociace slavistů, Ústav etnológie SAV, Slavistická společnost Franka Wollmana v Brne 2008, s. 117-125.

¹³ Polívka mal na mysli c. d. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*.

¹⁴ J. Polívka, *Súpis slovenských rozprávok I*, s. 155-156. Podrobný rozbor uverejnil J. Polívka aj v *Izvestijach Otdelenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk*, z. XII, 1907, kn. 3, s. 345-390.

¹⁵ Bližšie o tom ŽEŇUCHOVÁ, K.: *Samuel Cambel v kontexte slovenskej folkloristiky*. In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 104-111; ŽEŇUCHOVÁ, K.: *Pôsobenie Samuela Cambela medzi dialektológiou a folkloristikou*. In: *Slavica Slovaca*, 2006, roč. 41, č. 1, s. 3-16.

ani jej priebehom, pretože sa už o nej písalo, uverejnilo sa viac príspevkov.¹⁶ Spomeniem len trojväzkový rozprávkový výber, ktorý v roku 1959 pripravila Božena Filová a ktorý v neskorších rokoch vedeckými komentármi, štúdiou a indexami opatřila Viera Gašparíková, ktorá ho doplnila opakovanými a návratnými výskumami a každý text zaradila do medzinárodnej sústavy pod názvom *Slovenské ľudové rozprávky 1-3*.¹⁷ Zmieňujeme sa o ňom preto, lebo z hľadiska histórie folkloristiky predstavuje vlastne „atlas ľudových rozprávok“ svojho druhu a oň sa budeme v ďalších našich výkladoch opierať.

Prof. Wollman viedol svojich študentov k tomu, aby sa usilovali o nárečovo verný zápis ľudových rozprávok. Tento trend bol už známy v Európe a koncom minulého storočia prenikol aj na Slovensko. Zberatelia a zapisovatelia ľudových rozprávok v dôsledku dôrazu na hovorené slovo, k čomu viedol prof. Wollman svojich študentov, začali si bližšie všímať aj nositeľov prozaickej tradície, teda rozprávkarov. Informácie o nich sú oveľa podrobnejšie, než boli stručné údaje S. Cambela alebo Š. Mišíka. Tým nám tieto zbery poskytujú oveľa spoľahlivejšie podklady na štúdium slovenských ľudových rozprávok a zároveň pomáhajú dokresliť obraz života a životnosti rozprávok v príslušnom prostredí.

Na ilustráciu uvedieme aspoň jeden príklad, ktorý azda dostatočne ukáže, ako správy o nositeľoch tradície, o rozprávkaroch, ďaleko predstihli stručné údaje niekdajších zapisovateľov: „Mária Tichá, 58-ročná, pasáčka husí vo Vajnorochoch. Chromá (bez jednej nohy), úplná analfabeta. Písať vedela len čiarky, ktorými si značila, koľko má od koho dostať za pasenie. Bola dobrou rozprávačkou s bujnou fantáziou. Vždy bolo okolo nej veľa detí, ktoré jej za rozprávky dávali pozor na husi. Rada rozprávala všetko, čo počula, no ťažko bolo rozlišovať, čo je rozprávka a čo skutočná príhoda, ktorej často bola sama svedkom.“¹⁸

Avšak pri všetkej pozornosti venovanej biologickej stránke folklórnych podaní sa nesmie strácať zo zreteľa konkrétny text, autentický záznam rozprávkarovho slova. Táto požiadavka je najvýraznejším znakom „wollmanovských“ záznamov. Na rozdiel od prevažnej väčšiny starších prozaických zberov ide o najautentickejšie rozprávky, zberateľmi čo najvernejšie zachytené. Je pochopiteľné, že aj túto autentickosť treba chápať ako relatívnu, s prihliadnutím na časy, v ktorých sa zápisy realizovali. Predovšetkým treba mať na pamäti, že zberatelia v rokoch 1928-1947 nemali ešte k dispozícii magnetofónové prístroje či diktafóny, mohli zapisovať len rukou, pričom zaiste bolo nevyhnutné doplniť slovo, ktoré nestačilo zaznamenať, alebo sa nevedomky dopúšťali aj iste korekcie. Hovoríme o relatívnej autenticite, pretože nijaký zapísaný či publikovaný text nemôže byť stopercentne autentický, celkom verný, tak ako ho tvorí ľudová umelecká fantázia. Môžu mu chýbať rozličné odtienky ľudovej hovorovej reči, môže obsahovať rozličné omyly, pretrieknutia, opakovania, veď často gestá a mimika rozprávkaru môžu povedať viac ako slová.

Zápisy z wollmanovskej akcie sa takto vo svojom súhrne odlišujú aj od zbierky, ktorá dovtedy najvýraznejšie reprezentovala slovenský folklór v jeho neskrešenej podobe a z tohto pohľadu stoja vlastne na druhom póle oproti monumentálnej, klasickej zbierke P. Dobšinského a jeho spolupracovníkov. Zároveň však rozsiahlosťou materiálu Dobšinského súbor nielen pripomínajú, ale predovšetkým dopĺňajú, takže všetky tri rozprávkové zbierky – Dobšinského, Cambela i „wollmanovská“ zbierka sa stávajú základom poznania slovenskej prozaickej tradície v troch vývinovo odlišných obdobiach.

Už pozorovaním niektorých rozprávkových textov zo zbierky P. Dobšinského, ktorá zachytáva staršie fázy slovenskej rozprávky, s novšími textami z wollmanovskej akcie, sme došli k čiastko-

¹⁶ WOLLMAN, F.: Slovo na cestu. In: *Slovenské ľudové rozprávky*. 1. Bratislava : Veda 1993, s. 610-612; GAŠPARÍKOVÁ, V.: Wollmanovská zberateľská akcia v rokoch 1928-1944. In: *Slavia*, 1988, roč. 57, č. 4, s. 354-364; HLŮSKOVÁ, H.: Působení Franka Wollmana na Slovensku v kontexte dějin folkloristiky. In: *Československé vztahy, Evropa a svět*. Ed. Milan Zelenka, Ivo Pospíšil. Brno 2004, s. 27-39.

¹⁷ *Slovenské ľudové rozprávky*. 1-3. Ed. Božena Filová – Viera Gašparíková. Bratislava : Veda 1993, 2001, 2004 (ďalej skratka SER).

¹⁸ Charakteristiku podala Štefánia Wowyová v roku 1930. SER 1, s. 202.

vým záverom, ako sa slovenská ľudová prozaická tradícia v priebehu jedného storočia menila.¹⁹ Najnázornejšie diferencie sme získali v tých prípadoch, keď išlo o recepciu. Vtedy sme sa na konkrétnej príhode mohli presvedčiť, ako sa rozprávanie vzdialilo od svojho východiska, alebo ako sa ho pridržovalo. V iných prípadoch, keď Dobšinského rozprávky neboli prameňom pre našich rozprávkarov, zistené odchýlky už natoľko nepresvedčovali, pretože porovnávanie nevychádzalo z absolútne genetických variantov. Lenže napriek tomu aj ony prispeli k našim poznatkom.

Zhodnotiť význam Cambelových zápisov v porovnaní so zápsmi z wollmanovskej akcie nie je na tomto mieste možné, pretože ide o veľké množstvo textov tak Cambelových (245), ako aj textov z publikovanej wollmanovskej akcie (585). Preto na ilustráciu uvedieme len niekoľko zápisov, ktoré mali vplyv na životnosť, resp. frekvenciu rozprávkovej tradície v regiónoch, kde výskumy prebiehali približne v rokoch 1892-1905 a potom v rokoch 1928-1947.²⁰

– *O vernom levovi* - ATU 156 A: Cambel SR, § 222, s. 444-446, Užhorodská stolica / SLR 1, č. 5, s. 19, Oravský Biely potok, o. Dolný Kubín 1930 2, č. 370, s. 651-652 / Veľké Rovné o. Žilina 1934. Cambelov text reprodukuje „kroniku o Bruncvíkovi“ v najväčšom rozsahu, ďalšie dva slovenské varianty zo stredného a západného Slovenska predstavujú len slabý ohlas. V tomto prípade ide o vplyv kníziek ľudového čítania alebo ohlas zľudovených románov, ktoré vychádzali u Škarnicla v bývalej Uhorskej Skalici. Text je dokladom udržiavania tejto tradície aj na východnom Slovensku.

– *Deviatnik* - ATU 650 A: Cambel SR, § 206, s. 402-403, Užhorodská stolica / SLR 1, č. 13, s. 36-37, Habovka, o. Dolný Kubín 1934; 1, č. 96, s. 298-302, Horné Háme, o. Žiar nad Hronom 1930; 2, č. 315, s. 500-506, Rybany, o. Topoľčany 1937; 3, č. 551, s. 378-382, Hraň, o. Trebišov 1947. Rozprávka o silnom sluhovi je značne premenlivá. Ako samostatný typ je doložená len jedenkrát u Cambela, a to s prvkami, ktoré sa podstatne odlišujú od všetkých štyroch paralel edície SLR, takže na prvý pohľad by sa toto staršie spracovanie k novším zápsom ani nepriradzovalo ako súčasť jedného a toho istého typu. Cambel má tento typ ako úvod k ďalšej časti rozprávky s typom AaTh 936 B zo Spišskej stolice (SR § 137, s. 252).

– *O vojakovi* - ATU 952: Cambel SR, § 163, s. 324-327, Šarišská stolica; Minárik s. 267-27, r. 1905 / SLR 1, č. 29, s. 79-80, Sliače, o. Lipt. Mikuláš 1931 2, č. 268, s. 309-311; Černík, o. Nové Zámky 1934. Cambelov text sa v tematickej výstavbe v hlavných podrobnostiach zhoduje s variantom zo stredného Slovenska, nie je to však priama paralela. Popri Cambelovom zápise existujú ešte tri staršie varianty z východného Slovenska (Polívka IV, s. 447-448), čo nasvedčuje, že tento typ bol v regióne silne frekventovaný. Rozprávkový typ, ktorý vznikol vo svojej zložitej rozprávkovej štruktúre počas 17. storočia najskôr v Nemecku, je veľmi variabilný, vnútorne žánrovo nesúrodý a inklínujúci k afinite, k spájaniu sa s inými typmi. V Európe je veľmi rozšírený, skôr v severnej ako južnej.

– *O skleparovom Jankovi* - AaTh 465 AC = ATU 465 s. 276-282: Cambel, pozostalosť (Polívka II, s. 283-290) / SLR 1, č. 92, Župkov, o. Žiar n. Hronom 1930. Typ čarovnej rozprávky o mužovi prenasledovanom pre svoju krásnu ženu je obmedzený iba na východnú polovicu Európy, pričom je zaujímavé, že jeho hranice idú len slovenským územím, zatiaľ čo západní susedia – Česi a Rakúšania (ani Nemci) ho už nemajú. Veľká prezentácia látky by mohla zvädzať k úvahám o jej tamjšej proveniencii. Avšak jej rozšírenie na Blízkom a Strednom východe a jej prítomnosť v rozprávke z Tisíc a jednej noci vedú bádateľov skôr k domnienke o jej orientálnom pôvode. Okrem variantu zo stredného Slovenska a Cambelovej verzie je zaznamenaná ešte jedna

¹⁹ GAŠPARÍKOVÁ, V.: Rozprávky Pavla Dobšinského po sto rokoch. In: Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 243-269.

²⁰ V prehľade uvádzame len tie rozprávky, ktoré u P. Dobšinského nenachádzame. Názvy rozprávok podávame podľa publikovaných záznamov v edícii uvedenej v poznámke 14. Opierame sa najmä o zápisy S. Cambela v diele *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (ďalej v skratke SR), Cambelovo vydanie Slovenských ľudových rozprávok uvádzame pod menom editora výberu J. Minárika. Pri medzinárodnom triedení sa pridŕžujeme nového medzinárodného katalógu Hansa-Jorga Uthera *The Types of International Folktales. A. Classification and Bibliography 1-3*. Helsinki : Academia scientiarum Fennica 2004.

staršia paralela z východného Slovenska, čo svedčí jej udržiavaniu sa v tejto oblasti (Etnohrafičný zborník III, s. 73-76, č. 30, Polívka II, s. 282-283).

– *O psote* - ATU 735 A (spolu s 332 F+): Cambel SR, § 230, s. 459-461, Spišská stolica / SLR 1, č. 101, s. 322-323, Beladice, o. Nitra, 1930. Personifikovaná, často metaforizovaná bieda sa stáva postavou v mnohých rozprávkových typoch alebo v ich redakciách. Hovorí sa najmä o hľadaní a poznaní biedy. Okrem uvedených verzií slovenská tradícia pozná ešte dva staršie varianty, jeden z nich od Š. Mišíka zo Spišskej stolice (Polívka IV, s. 115-116). Cambelov text je zaujímavý tým, že do jeho verzie je vložený motív pripomínajúci látku legendy o Placidovi - ATU 938.

– *O jednom prasiatku* - ATU 409 A (spolu s 413 A+): Cambel, pozostalosť (Polívka II, s. 181), Ratková, Gemerská stolica 1900 / SLR 1, č. 166, s. 538-541, Hnúšťa, o. Rimavská Sobota 1931; 3, č. 472, s. 84-87, Haniská, o. Prešov 1942. Protipólom rozprávok vyrastajúcich z typu *Amor a Psyché* (ATU 425) sú rozprávky, kde namiesto ženícha-zvieraťa vystupuje nevesta-zviera. Ide o pomerne málo frekventovanú látku. Medzi dvoma novšími s jedným záznamom S. Cambela je blízka príbuznosť. Všetky tri zaznamenané slovenské varianty o bezdetnej žene, ktorá porodí prasiatko a ktorá sa časom premení na švárnu dievčinu, sú koncipované ako obrázky zo skutočného života. Kým však v novšej rozprávke z Hanisky úvodná a záverečná formula zasadzujú dej variantu do fantastického rámca a zostáva v rámci fantastického žánru i svojou rozprávkovou neurčitosťou, slovenská rozprávka z Hnúšte a rozprávka S. Cambela z Ratkovej sú zbavené fantastickosti a v jednom novšom variante dostáva až humorný nádych. V zázname S. Cambela humorné prvky nijak osobitne nevynikajú. Tematicky ide o tri zhodné varianty, odlišnosti sú len v pomenovaniach hlavných protagonistov a v niektorých detailoch. Podľa mienky J. Polívku je Cambelova verzia porušená (Polívka II, s. 181).

Vyslúžený vojak - ATU 330 (spolu s 330 B): Cambel SR § 166, s. 330-331; Minárik s. 251-252, Šarišská stolica 1905; SR § 207, s. 403-404; Minárik s. 70-72 - Užhorodská stolica 1898 / SLR 1, č. 33, s. 89-95, Partizánska Ľupča, o. Liptovský Mikuláš 1931; 1, č. 167, s. 542-548, Hnúšťa, o. Rimavská Sobota 1931; 2, č. 212, s. 88-89, Pernek, o. Bratislava-vidiek 1933; 3, č. 522, s. 265-267, Udavské, o. Humenné 1941; 3, č. 531, s. 316-318, Ptičie, o. Humenné 1939. Čarovná rozprávka legendárneho zafarbenia o *o čertovi vo vreci* pôsobí dojmom starobylosti, lebo je založená na veľmi starých predstavách, avšak ako celok je mladšia. Ako dôkaz sa uvádza, že hlavnou postavou je vyslúžený vojak so svojou nepostrádateľnou fajkou, obraz z hľadiska rozprávky typický pre 17. storočie. Dnes je rozšírená najmä v Európe aj mimo nej a jej vznik možno klásť do centra Európy. Rozprávka sa často spája s inými typmi. Dva Cambelove zápisy nekomunikujú s ďalšími novšími záznamami.

– *Gecelovský pán farár* - ATU 922: Cambel SR § 167, s. 331-332; Minárik, s. 275-276, Šarišská stolica 1905 / SLR 1, č. 181, s. 582-583, Ratková, o. Rimavská Sobota 1933. Vplyvom Burgerovej balady zovšeobecnel aj na Slovensku pre novelistický (humoristický) typ názov *Cisár a opát*, hoci nie vždy cisár alebo kladú otázky; v ich zastúpení odpovedá prostý človek z ľudu. V počte otázok sa starší Cambelov záznam zo Šariša a novší záznam z Ratkovej úplne zhodujú. Možno sa domnievať, že typ vznikol začiatkom 7. storočia na Blízkom východe (Egypt), že látka prechádzala dlhým vývojom a bola aj literárne spracovávaná. Rozšírená je najmä v Európe, ale aj inde. Nemožno preto predpokladať komunikáciu týchto dvoch slovenských variantov.

V našich analýzach sme sa obmedzili iba na niekoľko vybraných ukážok, aby sme dokumentovali, ako slovenská ľudová rozprávka žila v obdobiach po Pavlovi Dobšinskom, pretože ani jednu z uvedených látok u neho nenachádzame.

V súvislosti s problematikou rozličných vplyvov a príbuzností nás zaujíma ešte Cambelov text *Tri priadky*, publikovaný pôvodne v Slovenských pohľadoch Jánom Kovalčíkom ako „slovenská povieška, jak ju na Hnilcu rozprávavú,“ ktorý Cambel prevzal a jazykovo upravil podľa rozprávania Zuzany Kačirovej (Spiš) 1. septembra 1904.²¹ V tomto prípade ide o text Karla Jaromíra Erbena, ktorý bol publikovaný v Českej včele pod názvom *O třech přadlenách* s podti-

²¹ S. Cambel, SR § 136, s. 247-252; J. Minárik, s. 158-162.

tulom *česká národní báchorka*. Bolo to v štyridsiatych rokoch 19. storočia, keď Erben zamýšľal vydať zbierku českých rozprávok.²² Je pozoruhodné, že veľký znalec rozprávok Jiří Polívka túto skutočnosť vôbec nezaznamenal.²³ Zostavovateľ Cambelovho rozprávkového výberu J. Minárik však píše: „Kovalčík síce mystifikoval čitateľov, pretože jeho text je takmer doslovný nárečový preklad Erbenovho textu *O třech pradlenách*. Erbenova rozprávka je zas pretlmočená z rozprávok bratov Grimmovcov *Die drei Spinnerinnen*.“²⁴

Slovenská ľudová rozprávka si až do našich čias zachovala značnú životnosť, nepomerne väčšiu ako v niektorých susedných krajinách. Zachovali sa v nej výrazné starobylé črty, či už ide o celkovú tematickú výstavbu, alebo o poetické prostriedky. Tie sú v novších zápisoch v porovnaní s Dobšinským, ale aj s Cambelom ešte bohatšie, ornametálnejšie.²⁵ Kým v starších Dobšinského alebo Cambelových zápisoch sa úvodné a záverečné formuly viazali výlučne na čarovné rozprávky, novšie záznamy narušajú tieto striktné vymedzené hranice a nie je celkom zriedkavý ani prípad, že sa obširna úvodná formula pripája k anekdote.²⁶

Vývin rozprávkovej tradície neprebíha priamočiaro, ale uberať sa kľukatými cestami.²⁷ Negatíva často bývajú vyvážené pozitívami a neraz možno zaregistrovať aj črty, v ktorých akoby sa vývin slovenskej ľudovej rozprávky vrátil späť do čias, o ktorých by sa mohlo predpokladať, že uchovávali rozprávku ešte v dokonalejšej podobe.²⁸

Na základe zozbieraných zápisov S. Cambela z prelomu 19. a 20. storočia, cez wollmanovskú akciu v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 20. storočia, ako aj na základe našich vlastných výskumov po stopách tejto akcie koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia možno konštatovať, že prudký zánik ľudových rozprávok, predpokladaný v časoch národného obrodzenia, sa do konca minulého storočia neuskutočnil. Na jednej strane i dnes sa môžeme stretnúť s vynikajúcimi interpretmi, ba neraz priamo tvorcami rozličných humoristických rozprávaní, žartov a anekdot. Na druhej strane treba však priznať, že rozprávková tradícia z nedostatku niekdajších príležitostí predsa len slabne, resp. dostáva sa do iných polôh. Čarovné rozprávky prechádzajú do detskej literatúry, divadla, filmu a televízie, vnikajú do nich reálne prvky, dochádza k rozrušovaniu sujetovej výstavby a neraz aj princípov tradičnej folklórnej poetiky.

Keby sme chceli porovnávať, ako prebiehal vývin slovenskej rozprávky približne medzi zbermi S. Cambela a wollmanovskými zbermi, dopracovali by sme sa k poznaniu, že toto obdobie je príliš krátke na to, aby ľudová tradícia, a teda aj ľudová rozprávka prechádzala nejakými veľmi markantnými zmenami a prekonávala nejaký výrazný vývin. Časový úsek tridsiatich rokov charakterizuje predovšetkým udržiavanie tradície, zaznamenávajú sa tie isté druhy, žánre, sujety či motívy, a predovšetkým dopĺňajú sa o nové, lebo ľudová tradícia je ako ponorná rieka, ktorá pomaly plynie a ak zmizne, tak neraz preto, aby možno s ešte väčšou silou vyrazila na povrch. Ale až budúcnosť ukáže, či a v akom stupni sa naplní náš optimistický záver.

²² ERBEN, K. J.: České národní pohádky. Praha 1955. Pozri vydavateľské poznámky R. Lužika, s. 157, 164.

²³ J. Polívka, c. d., IV, s. 207-208.

²⁴ J. Minárik, s. 346.

²⁵ GAŠPARÍKOVÁ, V.: Slovenská rozprávka v ľudovom podaní. In: Slovenské ľudové rozprávky 3, s. 629-654.

²⁶ SER 2, č. 308, s. 466. Rozprával Ján Švec, Horné Chleby, o. Topoľčany. Zapisala Hermína Raučinová, r. 1942.

²⁷ GAŠPARÍKOVÁ, V.: Rozklad alebo krivolaký vývoj ľudových rozprávok? Slovenský národopis, 1966, roč. 14, s. 579-593.

²⁸ V. Gašparíková, Rozprávky Pavla Dobšinského po sto rokoch, s. 243-269.

Die Aufzeichnungen der Volksmärchen von Samo Cambel und ihre spätere Entwicklung

Viera Gašparíková

Samuel Cambel, bekannter slowakischer Sprachwissenschaftler, gehört zu den Forschern, die die Geschichte der slowakischen Schriftsprache auf der Grundlage der historischen Dialektologie aufzubauen bemüht waren, wobei die exakten Aufzeichnungen der Volksprosa, besonders der Volksmärchen als dazu geeignete Texte ansahen. Sein Anteil an Erkenntnis und Erforschung der slowakischen Volksmärchentradition am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts ist von außerordentlicher Bedeutung nicht nur wegen seiner umfangreichen Aufzeichnungen der Volksmärchen, sondern auch wegen derer Pasportisation, wegen der Angaben über die Volkserzähler, die zu allen Texten beigefügt sind. Durch eine vergleichende Analyse der Texte, die S. Cambel aufgezeichnet hat, mit den Texten aus der Sammlung von Pavol Dobšínský, die eine ältere Phase der Entwicklung der Volksprosa vorstellt, mit neueren Aufzeichnungen aus sog. wollman'schen Aktion, kommt die Autorin des Beitrages zu Teilergebnissen, die ganz anschaulich beweisen, wie sich die prosaische Volkstradition im Laufe eines Jahrhunderts entwickelt und geändert hat.

ALICA KULIHOVÁ*

Sériové preklady z chorvátskej literatúry (Milan Begović: Bez tretieho)

KULIHOVÁ, A.: Milan Begović Bez tretieho and his two Slovak Translations. *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp. 146-154. (Bratislava)

Repeated, or serial translation and the reasons for its origination are discussed. Milan Begović, his place in Croatian literature and reception of his work in Slovakia. Dramatic writings of Milan Begović in Slovak translations and staged dramatic writings of the mentioned author in Slovak theatres. Drama *Bez tretieho* and his two Slovak translations. The development of serial translation after forty years. The time period and its influence on shift in translation. Some changes and development of translation methods. Andrej Vrbacký and Ján Jankovič – translators of drama *Bez tretieho* (1945, 1985).

Serial translation, Slovak translation literature, linguistic usage, time in translation, translation methods, translation school, appropriate translation, interpretation and translation, translation of dramatic writings, Croatian literature, Milan Begović.

Sériový preklad. Za príčinu existencie viacnásobného prekladu jedného diela v národnej literatúre sa najčastejšie pokladá zastarávanie prekladu, ktoré bolo spôsobené meniacou sa jazykovou normou. Nie vo všetkých prípadoch sa však dá toto pravidlo uplatniť. Príčinou zastarávania prekladu je aj zmena v myslení o prelade a odlišná interpretácia diela, v nemalej miere je to aj idiolekt a invencia prekladateľa konkrétneho diela.

Dagmar Sabolová konštatuje, že „jav sériového alebo viacnásobného prekladu, vysvetlenie jeho existencie a jeho funkcií sa dotýka všetkých definícií prekladu: samej definície prekladu, všetkých zložiek prekladového procesu a všetkých väzieb, ktorými sa preklad zapája do fungovania v rámci prijímajúcej kultúry.“¹ Opakovaný preklad utvára v národnej literatúre hlbšiu stopu a jeho začlenenie je o to zreteľnejšie. D. Sabolová uvádza, že „podnetom na ďalší preklad v sérii nie je nedokonalosť alebo nevýstížnosť prvého prekladu, ale miera jeho včlenenia do domácej kultúry.“²

K. Kenížová-Bednárová uvádza 6 základných faktorov, ktoré ovplyvňujú vznik prekladovej série: „1. Faktor času na rovine jazyka a štýlu prekladového textu. 2. Faktor prekladateľskej interpretácie diela, ktorá je výberovou interpretáciou a je prirodzene ovplyvnená pozadím celkového kultúrneho a spoločenského obrazu, úrovňou literárneho vývinu. 3. Vývin a stav prekladateľskej školy v prijímaťcom prostredí, ktorý je daný stavom myslenia o prelade, teóriou, postavením prekladu v systéme prijímajúcej literatúry, miestom a významom prekladateľa, schopnosťou utvárať prekladateľské koncepcie všeobecne, formulovaním prekladateľskej poetiky, stupňom skúsenostného komplexu prekladateľa a pod. 4. Semiotický a komunikačný aspekt. Originál a jeho preklad existuje v systéme vysielajúcej a prijímajúcej literatúry, ktoré tiež podliehajú svojmu vývinu. 5. Samostatný problém je fenomén tzv. generačného prekladu ako novej výpovede a „sebarealizácie“ v práci s textami overenej, trvalej či výnimočne zaujímavej literárnej hodnoty. 6. Fenomén recepcnej situácie. Ide o špecifický druh kultúrnej a literárnej situácie určitého obdobia a jej pôsobenie na výber textov a spôsob jeho prekladu.“³

* PhDr. Alica Kulihová, PhD., Katedra slovanských filológií Filozofickej fakulty UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

¹ SABOLOVÁ, D.: K problematike koncepcie dejín prekladu. In: *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o prelade*. I. Bratislava: VEDA, Ústav svetovej literatúry SAV 1999, s. 159.

² Tamže, s. 160.

³ KENÍŽOVÁ-BEDNÁROVÁ, K.: Teória prekladovej série. In: *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o prelade*. I. Bratislava: VEDA, Ústav svetovej literatúry SAV 1999, s. 163-166.

František Miko v súvislosti s viacnásobným prekladom hovorí o „rozptyle prekladu, ku ktorému dochádza, ak sa jeden originál prekladateľsky realizuje viacnásobne.“⁴

Na výskum problematiky sériového prekladu sme mali dostatočný materiál, keďže preklady z chorvátskej literatúry máme bohato zastúpené v slovenskej prekladovej literatúre.

Slovensko-chorvátske vzťahy boli vždy úzke a priateľské, čo bolo podmienené na jednej strane historickými skutočnosťami – stáročným spoločným životom v jednom štátnom útvare v Uhorsku, resp. Rakúsko-Uhorsku, na druhej strane jazykovou i genetickou blízkosťou. Vývin vzťahov v jednotlivých historických fázach nebol vždy rovnomerný a kontinuálny. Táto skutočnosť mala vplyv aj na výber a množstvo prekladov z chorvátskeho jazyka do slovenčiny a naopak. Do slovenčiny sa prekládalo a prekladá vždy viac ako do chorvátčiny. „Na Slovensku bol vždy dostatok prekladateľov z južnoslovanských jazykov, čo vyplýva z jazykovej i genetickej blízkosti a tradične dobrých vzťahov. Väčšina z nich mala aj náležité predpoklady – zhruba do polovice medzivojnového obdobia sa prekladatelia regrutovali najmä z dolnozemskeho prostredia (Slováci usídlení vo Vojvodine, Slováci dlhodobo pôsobiaci vo Vojvodine a v Chorvátsku). Títo prekladatelia bilingvisti aj v neskorších obdobiach mali výrazné postavenie, až v poslednej tretine 20. storočia ich v produktivite prekonalí prekladatelia narodení a trvalo žijúci na Slovensku.“⁵

Ako však vyplynie aj z konkrétnej konfrontácie sériového prekladu dramatického diela Milana Begovića *Bez tretieho*, bilingvizmus nebol vždy prínosom pre preklad, skôr naopak, negatívne ovplyvnil konečnú podobu preloženého diela.

Ján Jankovič uvádza v Slovníku prekladateľov 305 knižných titulov z chorvátskej literatúry, ktoré boli doteraz preložené (z toho 9 patrí do poézie, 67 do drámy, 66 do inscenovaných drám, 120 do prózy a 43 do tvorby pre deti a mládež).

Pri skúmaní a štúdiu dejín prekladu z chorvátskej literatúry do slovenčiny sme zistili aktuálny počet prekladov, ktoré patria do kategórie sériového, resp. opakovaného prekladu. Prehľad uvedených prekladov sme rozdelili do troch skupín: 1. próza, 2. literatúra pre deti a mládež, 3. dráma. Ide iba o preklady, ktoré vyšli knižne. Samozrejme, sériových prekladov, ktoré vyšli v rozličných časopisoch, zborníkoch, almanachoch či kalendároch, je oveľa viac.

Sériový preklad z chorvátskeho jazyka sa týka 10 autorov a 11 diel, keďže od jedného autora boli preložené dve diela.

1. Próza

Originál: **Miroslav Krleža, Povratak Filipa Latinovicza**. 1932. 1. preklad: *Návrat Filipa Latinovicza*. Preložil Ivan Minárik, Andrej Vrbacký. 1935, 2. preklad: *Návrat Filipa Latinovicza*. Preložila Vlasta Baštová. 1979.

Originál: **Vjekoslav Kaleb, Divota prašine**. 1954. 1. preklad: *Pôvab prachu*. Preložil Ján Kmeť. Báčsky Petrovec : Kultúra 1960, 2. preklad: *Náhdera prachu*. Preložil Ján Sirácky. Bratislava : Mladé letá 1963.

Originál: **August Šenoa, Zlatarovo zlato**. 1871. 1. preklad: *Zlatníkov zlato*. Preložil Jozef Emanuel Cubínek. Trnava : Spolok sv. Vojtecha 1945, 2. preklad: *Zlatníkov zlato*. Preložil a skrátil Radoslav Jesenský. Bratislava : Smena 1990.

2. Literatúra pre deti a mládež

Originál: **Ivana Brlićová-Mažuranićová, Priče iz davnine**. 1916. 1. preklad: *Povesti z pradávná*. Preložila Anna Dollinayová-Vračanová. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská 1931, 2. preklad: *Čtiborova hora*. Preložil Michal Nadubinský. Bratislava : Mladé letá 1970, 3. preklad: *Rozprávky z pradávná*. Preložil Zlatko Klátik. Bratislava : Mladé letá 1976, 4. preklad: *Rozprávky z pradávná*. Preložil Juraj Tušiak. Nový Sad : Ústav pre vydávanie učebníc 1979 a 1984, 5. preklad: *Čtiborova hora a iné rozprávky*. Preložil Zlatko Klátik. Bratislava : Mladé letá 1991.

⁴ MIKO, F.: Invariant a rozptyl prekladu. In: Slovenské pohľady, 1971, roč. 87, č. 8, s. 54.

⁵ JANKOVIČ, J.: Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny. Bratislava : VEDA, Jaga 2005, s. 23.

Originál: *Vladimír Nazor, Tri priče za djecu*. 1. preklad: *Husiarka Hanka*. Preložil Matej Pirtiák (=Matej Jurkovič). Martin : Matica slovenská 1941, 2. preklad: *Husiarka Hanka*. Or. Knjiga za djecu. Preložil Matej Pirtiák (=Matej Jurkovič). Nový Sad : Bratstvo – Jednota 1952, 3. preklad: *Husiarka Hanka*. Or. Knjiga za djecu. Preložil Branislav Manica. Bratislava: Mladé letá 1966.

3. Dráma

Originál: *Milan Begović, Bez tretieho*. 1931. 1. *Bez tretieho*. Preložil Andrej Vrbacký. Košice: Kníhkupectvo Pravda 1945, 2. *Bez tretieho*. Preložil Ján Jankovič. Bratislava : LITA 1986.

Inscenované: 1. *Bez tretieho*. Preložil Andrej Vrbacký. Bratislava : SND 1942, 2. *Bez tretieho*. Preložil Andrej Vrbacký. Nitra : Slovenské ľudové divadlo 1942.

M. Begović mal na slovenských divadelných scénach popri tejto dráme inscenované aj ďalšie drámy. Spolu ich bolo 5: *Boží človek* (prel. A. Mráz. Bratislava : SND 1927, 1939; Košice : Východoslovenské národné divadlo 1928), *Americká jachta v Splite* (prel. A. Vrbacký. Košice : Východoslovenské národné divadlo 1933 – uvedená ako *Návšteva v Splite*, prel. A. Vrbacký. Košice : Štátne divadlo 1947), *Sanin* (prel. A. Mráz. Bratislava : SND 1930), *Lopucha* (prekladateľ neuvedený, Košice 1933), *Dobrodruh pred bránou* (prel. A. Vrbacký. Košice: Východoslovenské národné divadlo 1937), *Ero z onoho sveta* (opera, prel. Arnold Flogl. Bratislava : SND 1948).

Originál: *Marin Držić, Dundo Maroje*. 1550-1556. 1. *Sváko Maroje*. Úprava Marko Fotez. Preložil Andrej Vrbacký, verše prebásnil Ivan Teren. Bratislava : SDLZ 1957, 2. *Ujko Maroje*. Preložil Ivan Minárik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1962.

Inscenované: 1. *Sváko Maroje*. Úprava Marko Fotez. Preložil Andrej Vrbacký a Ivan Teren. Bratislava : Dedinské divadlo 1957, 2. *Sváko Maroje*. Úprava Marko Fotez. Preložil Andrej Vrbacký. Martin : Divadlo SNP 1960, 3. *Dundo Maroje a ostatní*. Úprava Boris Droppa, Rudolf Olšínský. Preložil Ivan Minárik. Bratislava : Divadelné štúdio VŠMU 1963, 4. *Dundo Maroje*. Úprava Marko Fotez. Preložil Ivan Minárik. Bratislava : Nová scéna 1969, 5. *Dundo Maroje*. Úprava Marko Fotez. Hudba Djelo Jusić. Texty piesne Stjepo Stržić. Preložil Ján Jankovič a Boris Filan. Bratislava : Nová scéna 1976.

Originál: *Ranko Marinković, Glorija*. 1956. 1. *Glória*. Preložil Andrej Vrbacký. Bratislava: SDLZ 1957, 2. *Glória*. Preložil Branislav Choma. Bratislava : LITA 1970.

Inscenované: *Glória*. Preložil B. Choma. Bratislava : Nová scéna 1971.

Originál: *Pecija Petrović, Petar: Čvor*. 1. *Uzol*. Preložil A. Vrbacký. Bratislava : DILIZA 1957; SDLZ 1959, 2. *Uzol*. Preložil A. Vrbacký. Bratislava : DILIZA 1962 (nové, opravené vydanie).

Inscenované: *Uzol*. 1. Preložila Mária Kováčová. Bratislava : Nová scéna ND 1947; Dedinské divadlo 1948, 2. Preložil A. Vrbacký. Bratislava : Dedinské divadlo 1958.

Originál: *Ivo Vojnović, Ekvinocijo*. 1895. 1. *Ekvinokcia*. Preložil Miroslav Galanda. Turčiansky sv. Martin : Ústredie slovenských ochotníckych divadiel 1924, 2. *Ekvinokcia*. Preložil Viliam Kovár. Bratislava 1957.

Originál: *Ivo Vojnović, Dubrovačka trilogija*. 1903. 1. *Dubrovnická trilógia – Allons enfants! Súmrak. Na terase*. Preložil Branislav Choma. Bratislava : DILIZA 1968, 2. *Dubrovnická trilógia*. Preložil Branislav Choma. Bratislava : Tatran 1983.

Inscenované: *Ekvinokcia*. 1. Preložila Mária Pietorová. Martin : Slovenský spevokol 1913, 1921, 2. Preložil Miroslav Galanda. Bratislava : SND 1939. *Dáma so snežnicou*. Preložil A. Mráz. Bratislava : SND 1928, *Smrť matky Jugovićovcov*. Preložil Karol Jakub (= Peter Karvaš). Bratislava : Štúdio NSND 1948.

Keďže ide o rozsiahly materiál, príspevok sa venuje iba jednému sériovému prekladu, a to prekladu dramatického diela Milana Begovića *Bez tretieho*, ktorého prvý preklad pripravil Andrej Vrbacký (Košice : Kníhkupectvo Pravda 1945) a druhý pripravil Ján Jankovič (Bratislava : LITA 1986).

Milan Begović (1876-1948)

Tento chorvátsky dramatik, románopisec, novelist, esejista, cestopisec a fejtonista, prekladateľ a redaktor vstúpil do chorvátskej literatúry v roku 1900 básnickou zbierkou *Knjiga Boccadoro* (Kniha Boccadoro) síce ešte pod pseudonymom *Xeres de la Maraja*, ale táto zbierka ho zaradila medzi najvýraznejších predstaviteľov chorvátskej básnickej moderny. Jeho poézia sa do slovenčiny prekladala iba sporadicky.⁶ Literárne dielo Milana Begovića je paradigmatický príklad štýlovej, tematickej a žánrovej členitosti chorvátskej literatúry prvej polovice 20. storočia. Z hľadiska literárnej histórie sa jeho tvorba zaraďuje medzi secesný artizmus cez expresionizmus po verizmus a neskorší analytický realizmus. Galantná poézia (*Knjiga Boccadoro*) a estetickými referenciami popretkávané veselé jednoaktovky *Venus Victrix*, *Biskupova sinovica*, *Čičak*, *Menuet* a i. spolu s drámou *Cyjetna cesta*, ktoré vyšli v knihe *Male komedije*, prezrádzajú Begovićovo oduševnenie tradíciou románskej literárnej a kultúrnej proveniencie, hoci v rovnakom období v dramatickej a poetickej tvorbe siaha aj po helénskych (*Myrrha*, *Knjiga sunca*) a slovanských historických motívoch (*Život za cara*, *Gospodja Walewska*). Svoj dlh verizmu spláca drámou *Stana Biučić*, za ktorú získava svoju prvú zo štyroch ocenení D. Demetera (1909, 1925, 1932, 1936), a novelou *Nerotkinja*. Najplodnejšie tvorivé obdobie, ktoré sa začína vydaním lyrického románu *Dunja u kovčegu* (1921) a pokračuje nepretržitou básnickou tvorbou, písaním divadelných kritík, fejtónov a noviel, je predovšetkým zamerané na jeho úspešnú dramatickú tvorbu. Dotýka sa najmä týchto diel: *Svadbjeni let*, *Božji čovjek*, *Pustolov pred vratima*, *Hrvatski Diogenes* a *Amerikanska jahta u splitskoj luci*. V nich je zreteľný Begovićov sklon k výrazne dramaturgicky komunikatívnemu spojeniu pociťových a svetonázorových protikladov. Na zahraničné divadelné scény sa dostáva prvýkrát v Taliansku svojou drámou *Pustolov pred vratima*. Po nej nasledujú inscenácie ďalších jeho drám v zahraničí (*Bez trećeg*, *Giga Barićeva i njezinih sedam prosaca*). Diela, ktoré napísal vo svojom záverečnom tvorivom období (predovšetkým historický román *Sablasti u dvorcu* a niekoľko divadelných textov a humoresiek), sa pokladajú za slabšie v kontexte jeho tvorby, no s výnimkou libreta opery *Ero s onoga svijeta* a dvoch noviel *Dva bijela hljeba*, *I Lela će nositi kapelin*.⁷

Milan Begović je tým chorváckym autorom, ktorého diela sa najviac prekladali do slovenčiny a stretli sa s priaznivým ohlas u čitateľov, divákov i u odbornej verejnosti. Význam a umelecké kvality Begovića potvrdzuje aj skutočnosť, že jeho hra *Božji čovjek* (Božji čovjek) z roku 1924 sa v preklade A. Mráza dostáva na slovenskú divadelnú scénu už tri roky po jej uvedení v Chorvátsku. Bola to prvá slovenská inscenácia chorvátskeho a južnoslovanského autora vôbec v Slovenskom národnom divadle. Hra sa na Slovensku v roku 1927 stretla s neočakávaným úspechom. Na košickú scénu sa dostáva rok po uvedení v Bratislave. Objavuje sa aj na ochotníckych divadelných scénach i vďaka tomu, že preklad vyšiel aj knižne (1928). „Mrázov preklad patrí medzi priekopnícke diela slovenskej prekladovej literatúry, je totiž prvým dielom preloženým pre slovenské profesionálne divadlo nielen z chorvátskej, ale aj z južnoslovanskej dramatiky vôbec. Naviac preklad napomohol presadzovaniu slovenčiny na doskách SND a teda zohral obdobnú úlohu ako najvýznamnejšie diela slovenskej dramatickej literatúry.“⁸ V roku 1939 SND túto hru po dvanástich rokoch znovu uviedlo v obnovej premiére. Rovnako pohotovito bola rok po premiére v Chorvátsku inscenovaná aj ďalšia Begovićova hra *Sanin* (1929), rovnako v preklade Andreja Mráza. Begovićovu hru *Americká jachta v Splitu* uviedla na Slovensku česká činohra (po česky) v roku 1933. Slovenský preklad tohto diela mal v tom istom roku a v tom istom mesiaci premiéru na košickej profesionálnej scéne. „Boj o presadenie slovenčiny

⁶ BEGOVIĆ, M.: *Sonet o južnom slnci*. Preklad František Votruba. In: Slovenská politika, 1928, roč. 9, č. 123 zo dňa 27. 5. 1928; Nedel'ná beseda Slovenskej politiky, s. 5.; Slovenské pohľady, 1938, roč. 54, č. 6-7, s. 369; *Naše slnce*. Preklad T. Gazdik. In: Slovenská jednota, 1942, roč. 1 (4), č. 87 zo dňa 8. 9. 1942, s. 6; *Sonet o južnom slnci*. V pavilóne. Preklad František Votruba. In: Slovenské pohľady, 1938, roč. 54, č. 6-7, s. 369.

⁷ Leksikon hrvatske književnosti. Zagreb : Naprijed 1998, s. 23-25.

⁸ JANKOVIĆ, J.: Chorvátska literatúra na Slovensku. I. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV 1997, s. 173.

a slovenského prekladu v podmienkach čechoslovakistickej prvej republiky totiž rozhodne nebol jednoduchý.⁹ Na košickej profesionálnej scéne sa aj v neskoršom medzivojnovom období (v roku 1937) hrala v premiére ďalšia Bogovičova hra *Dobrodruh pred bránou* v preklade Andreja Vrbackého (knižne vyšla v roku 1943).

O Begovičovu tvorbu prejavil záujem aj slovenský rozhlas, ktorý s divadlom od začiatku svojho pôsobenia úzko spolupracoval. V rozhlase sa v roku 1930 vysiela Begovičova hra *Lo-pucha*, aktovka z jeho Kvetinovej cesty v preklade Andreja Mráza, ktorá predstavovala prvú chorvátsku a vôbec južnoslovanskú hru v slovenskom rozhlase. Begovičovho Dobrodruha pred bránou odvysielal rozhlas v roku 1937 v preklade Andreja Mráza. Túto Begovičovu drámu v úprave a preklade Andreja Vrbackého prezentoval rozhlas aj v rámci Chorvátskeho týždňa v Bratislave (28. 6.–4. 7. 1942), teda v roku vzniku Slovensko-chorvátskej spoločnosti.¹⁰ Dráma v preklade A. Vrbackého vyšla aj knižne vo vydavateľstve Tranoscus v roku 1943.¹¹ V roku 1942 bola v rozhlase uvedená Begovičova veseloherná prvotina *Venus victrix* v preklade a úprave A. Vrbackého. Podľa J. Jankoviča umelecká úroveň dramatických diel M. Begoviča z konca 20. a začiatku 30. rokov 20. storočia ich predurčila na dlhú existenciu aj preto, lebo nekládli dôraz na aktuálne spoločenské a politické problémy. V centre záujmu M. Begoviča je najuniverzálnejšia téma – vzťah muža a ženy, ktorú spracoval so znalosťou divadelného prostredia.¹²

V roku 1943 sa svojou prózou *Neploďná žena* dostáva Begovič aj do antológie *Velebit*, ktorú zostavili A. Bonifačič a A. Vrbacký zo súdobej chorvátskej prozaickej tvorby. V roku 1946 táto Begovičova poviedka vychádza pod názvom *Bezdetná* aj v kalendári *Čas*. V roku 1944 vychádza knižne aj preklad Begovičovej Americkej jachty v splitskom prístave od A. Vrbackého, ktorý túto hru preložil už v roku 1933 pre Východoslovenské národné divadlo v Košiciach pod názvom *Americká jachta v Splite*. V roku 1942 bola inscenovaná Begovičova hra *Bez tretieho* v preklade A. Vrbackého. Knižne vyšla v roku 1945 vo vydavateľskej edícii kníhkupectva *Pravda* v Košiciach. Aj v povojnových rokoch bol M. Begovič už ako klasický autor preferovaný. Jeho hra *Bez tretieho* bola uvedená v SND v roku 1942, jedenásť rokov po jej premiére doma (1931) v preklade A. Vrbackého. Knižne vyšla v roku 1945 (v preklade A. Vrbackého) a v roku 1986 (v preklade Jána Jankoviča). Avšak rozhlas uviedol túto hru ešte pred jej divadelným uvedením v SND, rovnako v preklade A. Vrbackého.

Prozaická tvorba M. Begoviča vychádzala v slovenských periodikách ako ucelené texty alebo na pokračovanie. Bol to napríklad román *Srdce v tóni* v 17 pokračovaniach v Novom svete v roku 1942, novela *Aj Lela bude nosiť klobúk* v Novom svete v roku 1942, úryvok z románu *Giga Baričeva* s názvom *Takých nemožno ľúbiť* v Novom svete v roku 1942, román na pokračovanie *Sedem pytačov Gigy Baričevej* v Novom svete v roku 1944. Knižne vyšlo jeho prozaické dielo *Srdce v tóni* (Dunja u kovčegu) v preklade A. Vrbackého v roku 1943.

Dráma *Bez tretieho* (Bez trečeg, 1931). Begovičova dráma *Bez tretieho* bola inscenovaná na Slovensku v roku 1942 v réžii Jozefa Budského a v preklade A. Vrbackého. Premiéru mala 1. 3. 1942 v bratislavskom Slovenskom národnom divadle. Autor bulletinu Ján Sedlák (uvedený pod šifrou J. S.) charakterizuje Begoviča takto: „Begovič je rutinovaný dramatik, ktorý vie vládnuť javiskom. A potom – je básnik. Jeho hry, prechádzajúce od naturalistických drám až po hry symbolické, zobrazujúce rozpor hmotného a duchovného, pôsobia vnútorným rytmom života a umením básnickým, rečou obraznou, myšlienkovou bohatou a zvučnou. Umenie Begovičovo spočíva ponajviac v sile dokonalého scénického spracovania.“¹³ Juraj Valach charakterizuje Begoviča ako psychologického dramatika a „naturalistického mystika.“¹⁴ Kým Juraj Valach hľadá

⁹ Tamže, s. 122.

¹⁰ Prvým predsedom Slovensko-chorvátskej spoločnosti sa stal Aleksander Mach – vtedajší minister vnútra.

¹¹ V roku 1943 vyšiel aj Begovičov román *Srdce v tóni* (Dunja u kovčegu) v preklade Andreja Vrbackého, nákladom prekladateľa.

¹² JANKOVIČ, J.: Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre. II. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV 2002, s. 126.

¹³ J. S. (=Ján Sedlák): Bez tretieho. In. Divadelný bulletin SND.

¹⁴ VALACH, J. (=Vladimír Sýkora): Milan Begovič: „Bez tretieho.“ In: Elán, 1942, roč. 12, č. 7, s. 8.

spoločné črty medzi Begovićom a Crommelynckom vo „vypnutí surovej skutočnosti do hmlovín nadskutočna, v kolísaní ľudského ducha medzi zemou a hviezdami,“¹⁵ Zoltán Rampák¹⁶ porovnáva Begovićovu hru *Bez tretieho* s Ibsenovou Norou.

Titulné úlohy v tejto Begovićovej dráme stvárnil Jozef Budský a Mária Bancíková. „Budský bol dokonalý maskou i gestom a jeho virtuózna technika vnútornej gradácie pomohla v najväčšej miere neobyčajnému úspechu hry.“¹⁷ O druhej hlavnej postave hry, Gige Baričovej, ktorú stvárnila Mária Bancíková, sa kritiky tiež veľmi pozitívne vyjadrovali. Druhú premiéru mala hra v tom istom roku a mesiaci (29. 3. 1942) v Slovenskom ľudovom divadle v Nitre, kde hlavné úlohy stvárnil Andrej Bagar a Hana Meličková v réžii Andreja Bagara.

O Vrbackého preklade sa vyjadril Ivan Minárik (uvádzaný pod šifrou -ok-) takto: „Preklad Andreja Vrbackého, známeho propagátora južnoslovanských literatúr, bol plynulý, bez viditeľných chýb.“¹⁸ Aj ďalší recenzent pod šifrou -jk- sa vyjadruje o preklade Vrbackého pozitívne: „Hru preložil pekne. Hľadal vždy pravé výrazy do vety citovo predimenzovanej a usiloval sa i o zákonitosť reči javiskovej.“¹⁹ Popri týchto dvoch pozitívnych, no úsečných analýzach Vrbackého prekladu vyznieva veľmi záhadne krátke konštatovanie Zoltána Rampáka (pod šifrou -r-): „Preklad Andreja Vrbackého nebol bez chýb.“²⁰ Keďže bližšie nešpecifikuje svoje hodnotenie, je možné, že išlo iba o tlačovú chybu a text mal znieť: Preklad Andreja Vrbackého bol bez chýb.

Knižné vydanie drámy v roku 1945 (Košice : Knihkupectvo Pravda) uviedla iba jediná recenzia z pera Branislava Chomu – *Nový Begovič v slovenčine*. Choma pokladá preklad za dobrý, jediná jeho poznámka ku kvalite prekladu je venovaná podobe mena hlavného hrdinu: „Preklad Vrbackého je dobrý, okrem malej výnimky: načo písať Márko, keď sa inokedy píše a aj vyslovuje Marko.“²¹

V roku 1986 vydáva LITA ako rozmnoženinu nový preklad Begovićovej drámy *Bez tretieho* v preklade Jána Jankoviča. Keďže sa nám nepodarilo nájsť hodnoverný dôkaz o jej inscenovaní v tomto období, môžeme sa iba domnievať, že nový preklad drámy vznikol na podnet či požiadavku zaradiť hru znova do repertoáru profesionálneho alebo ochotníckeho divadla. A vzhľadom na obdobie vzniku prvého prekladu (1942), ktorý nevyhovoval normám súčasného spisovného jazyka, bolo potrebné pripraviť nový preklad. Medzi prekladmi z roku 1942 a 1986 je rozdiel 44 rokov, teda ide o dosť dlhé obdobie na to, aby sa vo vývine jazyka i vo vývine prekladateľských metód a koncepcií prejavili isté zmeny, ktoré sú evidentné aj v analyzovaných prekladoch. Preto je nielen zaujímavé, ale aj potrebné skúmať kultúrny a historický čas zo semiotického a komunikačného hľadiska nielen vo vzťahu originál – preklad, ale aj na rovine preklad – preklad.

Je zrejmé, že každý z týchto prekladov patrí do inej fázy slovenských dejín prekladu. Prvý preklad patrí zhruba do predvojnového obdobia, ktoré trvá do konca 50. rokov, druhý preklad patrí do povojnového obdobia. „Pre prvú fázu je charakteristická istá ľubovôľa prekladateľa, kombinovaná s uplatnením štandardných poetologických pravidiel. Pre druhú fázu, ktorá predstavuje už v podstate prekladateľskú súčasnosť, je charakteristické práve zdôraznenie tvorivosti prekladu (vzdvihnutie prekladu na úroveň vlastnej tvorby a s ním spojený dôraz na estetickú povahu prekladu).“²²

Andrej Vrbacký (1908-1974) sa narodil v USA, ale ešte ako dieťa sa vrátil s rodičmi do Báčskeho Petrovca (Vojvodina), študoval v Belehrade a ako redaktor začínal v Petrovci. Po príchode na Slovensko pôsobil v Bratislave a Martine. Patril medzi najplodnejších prekladateľov z literatúr bývalej Juhoslávie. Väčšina jeho prekladov vznikla v 40. a 50. rokoch 20. storočia. V tomto období dominoval preklad, ktorý sa realizoval predovšetkým na rovine prirodzeného jazyka. Prekla-

¹⁵ Tamže.

¹⁶ Z. R.(=Zoltán Rampák): Begovićova tragédia „Bez tretieho“ na SND. In: Slovák, 1942, roč. 24, č. 56 zo dňa 8. 3. 1942, s.7.

¹⁷ VALACH, J.: Milan Begovič: „Bez tretieho,“ c. d.

¹⁸ Ok (= Ivan Minárik): Dráma dvoch osôb. In: Slovenská Pravda zo dňa 3. 3. 1942.

¹⁹ jk: Úspešná chorvátska dráma v SND. In: Slovenská politika, 1942, roč. 23, č. 52 zo dňa 5. 3. 1942, s. 3.

²⁰ r. (= Zoltán Rampák): Hra citov a náruživosti na scéne SND. In: Gardista, 1942, roč. 4 zo dňa 4. 4. 1942, s. 6-7.

²¹ b. ch. (= Branislav Choma): Nový Begovič v slovenčine. In: Národná obroda, 1945, roč. 1, č. 133 zo dňa 12. 9. 1945, s. 3.

²² ZAJAC, P.: Pulzovanie literatúry. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1993, s. 116.

dateľská koncepcia sa vyznačovala snahou o jazykovú vernosť a tá sa realizovala na minimálnej prekladovej jednotke, na lexéme. Pri realizácii jazykovej vernosti sa v cieľovom jazyku hľadali ekvivalenty v „čistej“ slovenčine, ktorá vyplynula z jazykového purizmu 30. a 40. rokov. Tieto normy sa podpísali aj na podobu Vrbackého prekladu. Avšak jeho preklad je zaťažený aj spomínanou požiadavkou na vernosť prekladu, ktorá mala za následok kostrbatosť, neohrabanosť a niekedy až nezrozumiteľnosť výpovede v preklade. Ak k tomu prirátame aj celkové nepochopenie či neznalosť chorvátskeho výrazu, resp. použitie nesprávneho ekvivalentu, v jeho preklade nachádzame neadekvátne prekladateľské riešenia, ako napríklad: Giga: Kde ste teraz? Sedíte v kancelárii a pracujete na zajtrajšej obžalobe. Do rána? No, tak zaspíte v polovici nášho rozhovoru. (Vrbacký, s. 15) // Giga: Sedíte v kancelárii a pripravujete si plaidoyer na zajtra. Do rána? Abyste potom nezaspali uprostred pojednávania! (Jankovič, s. 16) // Giga: Sjedite u kancelariji i radite na pledoajeu za sutra. Do zore? O, onda ćete zaspati u sredini vašeg govora. (originál, s. 326)

Vrbackého prekladateľské koncepcie a riešenia sú ovplyvnené jeho dlhoročným pobytom a štúdiom v Srbsku, resp. jeho bilingvizmom, ktorý má na svedomí aj neuvedomovanie si medzijazykovej homonymie, a tak jeho doslovný preklad a mnohé jeho riešenia podliehajú vplyvu srbského jazyka, či už na lexikálnej, syntaktickej alebo štylistickej rovine. Doslovný preklad je u Vrbackého veľmi častý a zapríčiňuje kostrbatosť a nejasnosť výpovede. Nevedel sa vyvarovať nástrah bilingvizmu. Napríklad: Giga: Bol to obyčajný mužský výpočet, ale ten sa mi zdal byť menej nebezpečným ako tá miešanina vojska a všelijakého sveta. (Vrbacký, s. 30) // Giga: Obyčajná mužská vypočítavosť, ale tá sa mi videla menej nebezpečná, než tá mátež soldatesky a všakovakých ľudí. (Jankovič, s. 36) // Giga: Običan muški račun, al'taj mi se činio manje opasan, od onog meteža soldateske i svakoga svijeta. (originál, s. 347) – Giga: Och, si slepý ako krtica! (Vrbacký, s. 45) // Giga: Och, aký si slepý, ako krt! (Jankovič, s. 56) // Giga: Oh, kako si slijep, kao krtica! (originál, s. 369) – Dvíha svoj štamperlík, v ktorom zostalo ešte od skôr trochu likéru, kucne sa s ním, vpravie teple, skoro vášnivo. (Vrbacký, s. 16) // Zdvihne svoj pohár, v ktorom ešte ostalo trochu likéru a štrngne si s ním. Milo, takmer vášnivo. (Jankovič, s. 18) // Podigne svoju čašicu, u kojoj je ostalo od prijé nešto likera i kucne se s njime. (originál, s. 329)

Preklad z roku 1986 z pera známeho a plodného prekladateľa Jána Jankoviča má všetky znaky moderného prekladu, spĺňa všetky základné požiadavky kladené na súčasný preklad. Je plynulý, vhodne prispôbený javiskovému inscenovaniu. Inovácia prekladu z roku 1986 popri spomínaných pozitívnych zmenách však mala za následok aj čiastočnú výrazovú nivelizáciu, t. j. zbavovanie sa jedinečných vlastností štruktúry originálu v preklade, ktoré sa realizovalo prostredníctvom relatívneho modernizovania prekladu. Originál obsahuje konkrétne reálie a narážky na ruské reálie, ktoré zohrávajú významnú úlohu a dotvárajú celkový obraz dramatického deja. Prekladateľ sa snaží vyhnúť ruskému koloritu a posunúť drámu na neutrálnejšiu pôdu. Konkrétne narážky, ktoré sa dotýkajú práve ruského elementu v diele, buď zovšeobecňuje, zjemňuje, posúva do úzadia, neutralizuje alebo vynecháva. Usudzujeme, že to bola skôr požiadavka doby vyhnúť sa vykresleniu ruského človeka v negatívnom svetle, ktorému sa musela podrobovať aj literárna, teda aj prekladateľská tvorba v podobe úmyselného zásahu prekladateľa či redaktorky vydania (B. Čahojová). Výrazové prostriedky, ktoré charakterizujú hlavnú postavu Marka, sú poznačené jeho dlhoročným pobytom v ruskom zajatí, preto sú v dráme pri opise jeho zážitkov ruské reálie a ruské slová relevantné, dotvárajú celkový kolorit doby a udalostí, ktoré sa v diele opisujú, a preto majú dôležitú výpovednú hodnotu. Porovnaj: Márko: V bordeloch od Amúru až po Volhu niet ani jednej kokety s dlhými vlasmi! (Vrbacký, s. 9) // Marko: Ani jedna ľahká žena dnes nemá dlhé vlasy! (Jankovič, s. 9) // Marko: U bordelima od Amura pa po Volge nema ni jedne kokete sa dugim kosama! (originál, 319) – Giga: ... keď si mi hovoril, že som ako hociktorá z tých, čo sú v bordeloch medzi Amurom a Volhou. (Vrbacký, s. 44) // Giga: ... keď si mi hovoril, že som ako hociktorá ľahká žena. (Jankovič, s. 55) // Giga: ... kad si mi govorio da sam ako koja god po bordelima što se nalaze između Amura i Volge (originál, s. 368) – Márko: Njet, njet. Prečo sa bojiš? (Vrbacký, s. 22) // Marko: Nie, Nie! Prečo sa bojiš? (Jankovič, s. 25) // Marko. Njet, njet. Zašto

se bojiš? (originál, s. 336) – Márko: Aj keď ma Rusi odvliekli do zajatia, aj dlhá, dlhá nemoc ... (Vrbacký, s. 27) // Marko: Aj keď ma bieli odvliekli do zajatia, aj dlhá, dlhá choroba... (Jankovič, s. 32) // Marko: I kad su me ono Rusi odvucli u zarobljeništvo i duga, duga bolest, ... (originál, s. 343) – Márko: Neviem, či si ešte pamätáš, ale vtedy v Galícii, keď Rusi prerušili našu prvú manželskú noc, boly tiež asi dve hodiny. (Vrbacký, s. 38) // Marko: Neviem, či si to ešte pamätáš, ale vtedy v Halíči, keď pohnuté udalosti prerušili našu prvú manželskú noc, bolo tiež voľačo okolo druhej v noci. (Jankovič, s. 48) // Marko: Ne znam pamtiš li još, ali onda u Galiciji, kad su Rusi prekinuli našu prvu bračnu noć, onda je također bilo nešto oko dva sata. (originál, s. 360) – Giga: Prečo nezatancuješ svoj ruský tanec? (Vrbacký, s. 48) // Giga: Prečo nezatancuješ svoj tanec? (Jankovič, s. 60) // Giga: Zašto ne zaplešeš svoj ruski ples? (originál, s. 373)

Analyzované prekladateľské posuny v texte sú zaujímavé z hľadiska odhaľovania prekladateľských metód jednotlivých prekladateľov i z hľadiska vymedzenia názorov na poslanie a funkciu literatúry a prekladu v jednotlivých obdobiach jeho vývinu a konštituovania. Tieto súvislosti dokazujú, že pri skúmaní a analýze prekladu nemôžeme vystačiť iba s lingvistickým pohľadom.

Kým preklad Vrbackého bol determinovaný najmä jeho blízkou príslušnosťou k srbskému a chorvátskemu jazyku, teda jeho bilingvizmom, prekladateľskou praxou, úzom a normami slovenského jazyka v čase vzniku prekladu, preklad Jankoviča, ktorý spĺňa všetky požiadavky kladené na moderný preklad, bol determinovaný existujúcou spoločenskou situáciou, ktorá zasahovala aj do výberu výrazových prostriedkov (máme na mysli absenciu ruských reálií). Jankovičov preklad priniesol zrozumiteľný, čitateľsky priťažlivý text. Keďže Jankovič má bohaté skúsenosti s prekladmi aj dramatických textov, riadil sa aj požiadavkami divadelného stvárnenia.

Vrbackého idiolekt, jeho intencia, ars poetica, či trochu nadnesené „prekladateľské IQ“ sa utváralo na princípoch doslovného prekladu. Vďaka sile a presvedčivosti Begovičovej drámy, jeho psychologickému prieniku do hlavných protagonistov drámy a vďaka brilantnému profesionálnemu a presvedčivému hereckému prejavu J. Budského a M. Bancíkovej dráma na javisku neutrpela fiasko ani v dôsledku nepresvedčivého a miestami surového prekladu Vrbackého. Zásluhy Vrbackého na šírení literatúr bývalej Juhoslávie sú nepochybné, hoci niektoré jeho preklady, napríklad slávny román Miroslava Krležu *Návrat Filipa Latinovicza*, ktorý prekladal spolu s I. Minárikom v roku 1935, si vyžiadali nový preklad. Nový preklad nevznikal iba v dôsledku zmien v jazyku a v prekladateľských metódach.

Odhliadnuc od normy a stavu slovenčiny v skúmaných obdobiach je zrejmé, že práve idiolekt prekladateľa a prekladateľská intencia je tým fenoménom, ktorý určuje smerovanie prekladu a jeho konečnú podobu a je jednou zo základných požiadaviek na vznik nového sériového prekladu. Pri geneticky príbuzných jazykoch do hry vstupuje aj bilingvizmus, ktorý pri mnohých prekladoch má za následok vznik nového prekladu, a to z pera prekladateľa, ktorého vynikajúca znalosť slovenčiny je vyvážená adekvátnou znalosťou jazyka originálneho textu. Tieto požiadavky v plnej miere spĺňa, napriek uvádzaným posunom, prekladateľ Ján Jankovič.

Je však dôležité uviesť, že analýza prekladu *Bez tretieho* nemala za cieľ znížiť záslužnú prácu Andreja Vrbackého na poli prekladateľskej práce z chorvátskej či srbskej literatúry. Veď práve v roku 2008 si pripomíname sté výročie jeho narodenia. V rámci výskumu sériových prekladov z chorvátskej literatúry sme sa iba pokúsili, odhliadnuc od základných predpokladov determinujúcich vznik sériového prekladu, poukázať na nežiaduce úskalia bilingvizmu, ktoré si prekladatelia bilingvisti mnohokrát neuvedomujú.

Literatúra

BEGOVIČ, Milan: Bez tretieho. Bratislava : LITA 1986. 62 s.

BEGOVIČ, Milan: Bez tretieho. Košice : Kníhkupectvo Pravda 1945. 48 s.

BEGOVIČ, Milan: Pjesme i drame (Srpski i hrvatski pisci XX veka). Beograd : Prosveta 1966. 377 s.

b. ch. (= Branislav Choma): Nový Begovič v slovenčine. In: Národná obroda, 1945, roč. 1, č. 133 zo dňa 12. 9. 1945, s. 3.
JANKOVIČ, Ján: Stručné dejiny prekladu na Slovensku. Zv. 2. Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre. I. (do roku 1938). Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV 1997. 321 s.

JANKOVIČ, Ján: Stručné dejiny prekladu na Slovensku. Zv. 6. Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre. II. (1939-1948). Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV 2002. 467 s.

JANKOVIČ, Ján: Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny. Bratislava : VEDA, Jaga 2005.

jeť (= Jozef Felix): Begovič na scéne SND. In: Národné noviny, 1942, roč. 73, č. 19 zo dňa 7. 3. 1942, s. 6.

-jk-: Úspešná chorvátska dráma v SND. In: Slovenská politika, 1942, roč. 23, č. 52 zo dňa 5. 3. 1942, s. 3.

J. S. (= Ján Sedlák). In: Divadelný bulletin SND.

KENÍŽOVÁ-BEDNÁROVÁ, Katarína: Teória prekladovej série. In: Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade. I. Bratislava : VEDA, Ústav svetovej literatúry SAV 1999.

Leksikon hrvatske književnosti. Zagreb : Naprijed 1998. 599 s.

MIKO, František: Invariant a rozptyl prekladu. In: Slovenské pohľady, 1971, roč. 87, č. 8, s. 54-59.

MILAN BEGOVIČ: Bez tretieho (O hostovaní v Banskej Bystrici). In: Gardista, 1942, roč. 4, č. 107 zo dňa 12. 5. 1942, s. 7. ok. (= Ivan Minárik): Dráma dvoch osôb. In: Slovenská pravda zo dňa 3. 2. 1942.

POPOVIČ, Anton: Teória umeleckého prekladu. Bratislava : Tatran 1975. 293 s.

r. (= Zoltán Rampák): Hra citov a náruživosti na scéne SND. In: Gardista, 1942, roč. 4, zo dňa 4. 4., s. 6-7.

SABOLOVÁ, Dagmar: K problematike koncepcie dejín prekladu. In: Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade. I. Bratislava : VEDA, Ústav svetovej literatúry SAV 1999.

VALACH, Juraj: (= Vladimír Sýkora): Milan Begovič: Bez tretieho. In: Elán, 1942, roč. 12, č. 7, s. 8.

ZAJAC, Peter: Pulzovanie literatúry. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1993. 154 s.

Z.R. (= Zoltán Rampák): Begovičova tragédia „Bez tretieho“ na SND. In: Slovák, 1942, roč. 24, č. 56 zo dňa 8. 3. 1942, s. 7.

Milan Begovič *Bez tretieho* and his two Slovak Translations

Alica Kulihová

The reason for a repeated translation of the same work in a national literature is most frequently considered as the obsolescence of translation caused by altering linguistic standard. However, the rule cannot be applied in all cases. The reason for the obsolescence of translation can also be a change of mind about a translation and a different interpretation of a work. Dagmar Sabolová shows in that "the impulse for the next translation in the series does not mean an imperfection or a bad ability to pick out the meaning of a translation in the series, but a size of its integration to a home culture". Katarína Bednárová shows in even 6 basic factors influencing a formation of translation series. František Miko as for a repeated translation speaks about "the dispersion of a translation in the case of a repeated translation of one original".

We have enough sources for the research in serial translation problems since translations from Croatian literature have always been richly represented in Slovak translating literature.

The development of Slovak-Croatian relationship in particular historical periods have not always been regular or continual, and that fact influenced choice and number of translations from Croatian language to Slovak language and vice versa. For that reason, it is quite interesting to keep watch on reasons for origination of the serial translations from Croatian language to Slovak one.

Serial translation from Croatian language refers to ten authors and eleven works, as two works have been translated from the same author.

The mentioned contribution gives attention to the Croatian author Milan Begovič, to his position in the Croatian literature, reception of his work in Slovakia and serial translation of his dramatic writing *Bez tretieho* (original *Bez trećeg*). The original was published for the first time in 1931.

The first Slovak literary translation, translated by Andrej Vrbacký, was published in 1945 in Košice (Bookshop Pravda). The second translation appeared in the Bratislava's publishing house LITE in 1985 and its translator was Ján Jankovič. However, the drama had been staged in Bratislava SND and Slovak folk theatre in Nitra in 1942, thanks the translation of Andrej Vrbacký.

But Begovič is well known on the Slovak theatre scene with another five dramas: *Boží člověk* (transl. A. Mráz, Bratislava, SND 1927, 1939, Košice Východoslovenské národné divadlo 1928), *Americká jachta v Splitě* (transl. A. Vrbacký, Košice, Štátne divadlo 1947),

Sanin (transl. A. Mráz, Bratislava, SND 1930), Lopucha (transl. unknown, Košice 1933), Dobrodruh pred bránou (transl. A. Vrbacký, Košice, Východoslovenské národné divadlo 1937), Ero z onoho sveta (opera, transl. Arnold Flogl, Bratislava, SND 1948).

Forty years between two translations of drama *Bez tretieho* represents a long period full of changes. Within these years, not only a linguistic usage and linguistic norms have been changed, but also the development of Slovak translation school was noticed. An attitude to the role and place of translation in a national culture and the translation methods, translation approaches, and original literature and translation interpretation have also been changed. Serial translation of the drama called *Bez tretieho* confirms that development and the changes, but on the other hand they determine the background origin of serial translation on time perspective.

ROZHLADY

JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ*

Hranice na severe Slovenska v premenách času

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Borderlines on the North of Slovakia in Changes of Time. *Slavica Slovaca*, 43, 2008, No. 2, pp 155-162. (Bratislava)

The Author in the paper presents a book called *Severné hranice Slovenska* by Matej Andráš – a well-known Slovak journalist, diplomat and historian, who has devoted a long time to research of forming Slovak-Polish borderlines in the 20th century (1909, 1918-1920, 1938, 1945, 1949). Andráš's objective description of this unknown topic is based on research of materials from historical and diplomatic archives, and also on research of specialized expert literature and memoirs. M. Andráš also uses data from his own personal archive that was collected during his active diplomatic career in Poland and from the sources of long partnership with Association of Slovaks in Poland.

North of Spiš and Orava, Slovaks in Poland, Slovak-Polish border area, Goral dialects.

JUDr. Matej Andráš, významný slovenský publicista, historik, právnik, diplomat a prekladateľ sa v posledných rokoch sústredene venuje výskumu dejín slovensko-poľského pomedzia v regiónoch Spiša, Oravy, Kysúc a výsledky svojho bádania publikuje v časopisoch, zborníkoch či v odborných publikáciách. Slovenská odborná verejnosť s potešením prijala správu, že v závere minulého roku vo vydavateľstve Kubko Goral vyšla kniha pod symbolickým názvom *Severné hranice Slovenska. Slovenskí gorali* (2007), v ktorej Matej Andráš zhrnul svoje dlhoročné analýzy tohto zložitého problému do hodnotnej publikácie.¹ V knihe nájde čitateľ objektívny opis formovania slovensko-poľských hraníc, počínajúc rokom 1918, ktorý je na jednej strane symbolom získania národnej slobody pre slovenský národ, ale na druhej strane pre našich krajanov – Slovákov na poľskom území Spiša a Oravy – je symbolom straty starej vlasti a začiatku zápasov o národnú identitu, o uznanie ich práv ako národnostnej menšiny v Poľskej republike, o získanie práva používať slovenčinu ako svoj materinský jazyk v školách, v kostoloch, v spolkovom živote a pod.

Kniha má vročené 2007, ale k čitateľom sa dostáva v roku 2008, v ktorom si Slováci doma i v zahraničí pripomínajú dve výročia späté s neblahými dôsledkami na formovanie severných hraníc Slovenska. 28. októbra 2008 uplynulo 90 rokov od vzniku prvej Československej republiky a presne toľko rokov trvá zápas Slovákov na poľskom území Spiša a Oravy o svoju národnú identitu, o svoje práva ako národnostnej menšiny. Na základe rozhodnutia mierovej konferencie v Paríži z 28. júla 1920 bolo pričlenených k Poľskej republike štrnásť obcí v severozápadnej časti Spiša (Jurgov, Repiská, Čierna Hora, Lapšanka, Kacvín, Nižné Lapše, Vyšné Lapše, Tribš, Durštín, Krempachy, Nová Belá, Fridman, Falštín, Nedeca) a trinásť obcí na severovýchodnej Orave (Chyžné, Jablonka, Oravka, Pekelník, Podsklie, Bukovina, Harkabuz, Podsrnie, Podvľk, Horná Zubrica, Dolná Zubrica, Veľká Lipnica, Malá Lipnica) ako novozískané územie Poľskej republiky. Druhé výročie, ktoré si pripomíname roku 2008, súvisí s dôsledkami Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938, na základe ktorej boli oklieštené nielen južné, ale aj severné Slovenska. Tohto roku uplynulo sedemdesiat rokov od tejto smutnej udalosti z novodobých dejín Slovenska.

* Univ. prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, CSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov.

¹ ANDRÁŠ, Matej: *Severné hranice Slovenska. Slovenskí gorali*. Bratislava : Vydalo Vydavateľstvo KUBKO GORAL 2007. 138 s.

Tieto dve výročia sú mementom pre slovenský národ, že do zápasu o národnú slobodu musia vložiť všetky svoje sily najlepší jeho politici, diplomati, žurnalisti, vedci. Zároveň sú výzvou pre všetkých Slovákov doma i v zahraničí, že v zápase o dôstojné miesto slovenského národa na mape európskych národov netreba poľavovať a že mu treba venovať náležitú pozornosť vo výchove, vzdelávaní, vo vedeckom výskume, v diplomacii i politike, aby sa už nikdy nezopakovali.

Áno, zápas o severné hranice Slovenska, či v rokoch 1918-1920, či o dvadsať rokov neskôr, bol súčasťou širších požiadaviek poľských vládnych a politických predstaviteľov, lebo boj sa zväčšoval o formovanie južných hraníc Poľska v oblasti Tešínska na severnej Morave i v oblasti Kysúc, Oravy a Spiša na Slovensku. M. Andráš tento zápas plasticky vykresľuje a zdôrazňuje, že išlo o boj, v ktorom sa prekrývali jednak hospodárske záujmy Poľska i Československa (v prípade československo-poľskej hranice na Tešínsku), jednak snaha poľskej vlády o realizáciu čo najväčších územných nárokov v oblasti celých Tatier (Belianskych, Vysokých a Západných), ktoré sú symbolom Slovenska v celých jeho dejinách a ktoré oplývajú nebyvalou krásou. V prípade Tešínska zvíťazili hospodárske záujmy Československej republiky (hnedouhoľná panva a bohumínsko-košická železničná trať), od ktorých E. Beneš ako minister zahraničných vecí bol rozhodnutý neustúpiť. Ako kompenzácia týchto hospodárskych záujmov v prospech Československa sa vnímal územný zisk Poľska na Orave a Spiši, kde poľský štát získal región s nebyvalými prírodnými krásami. Poľskej vláde podľa M. Andráša išlo o získanie týchto prírodných krás, a nie o ľud, ktorý vyhlasovali za poľský. Bol to zastierací manéver.

Władysław Semkowicz, známy poľský historik – s jeho menom sa stretávame už v rokoch 1918-1920 v zozname členov dvoch spoločností, ktoré vznikli v tých rokoch s cieľom pripravovať odborné materiály z oblasti jazykovedy, histórie i etnografie. *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie* a *Narodowy komitet Obrony Spisza, Orawy i Czadeckiego* 8. októbra 1938 (t. j. týždeň po podpísaní Mníchovskej dohody) pripravili a predložili ministerstvu zahraničných vecí vo Varšave obširné memorandum, v ktorom okrem iného za najcennejšiu časť poľských pohraničných území za Karpatmi pokladajú spišský úsek a v ktorom perlou Tatier nazvali „nezabudnuteľnú spišskú Javorinu“ (s. 36).

Kniha má charakter osobnej výpovede autora, rodáka zo Ždiaru pod Belianskymi Tatrami (1921), ktorý pomery na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí pozná z autopsie. Jeho otec Matej Andráš spolu s Lukášom Šilonom a Pavlom Heldákom boli ako zástupcovia obce Ždiar členmi delegácie spišských obcí r. 1920, keď prezidentovi Československej republiky T. G. Masarykovi v Prahe predniesli žiadosť o usporiadanie plebiscitu vo veci československo-poľského územného sporu o severné hranice Slovenska. Do pamäti autora sa vryli slová istého Slováka z Novej Belej z poľského územia Spiša, s ktorým sa náhodne stretol ako desaťročný žiak ľudovej školy v Ždiari. Tento Novobeleňan vyjadril veľkú ľútosť nad tým, že v ich obci nemajú slovenskú školu a jeho deti sa nemôžu učiť po slovensky, hoci sú Slováci. „Doma som sa potom vypytoval rodičov, ako to je,“ pokračuje ďalej M. Andráš, „a vtedy som dostal prvú informáciu o krivde, ktorá sa stala Slovákom na Spiši“ (s. 4). Neskôr sa ako absolvent Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave zamestnal na ministerstve zahraničných vecí v Prahe ako referent pre Poľsko, potom ako osobný tajomník Vladimíra Clementisa a v rokoch 1947-1950 ako konzul Československej republiky v Katoviciach v Poľskej ľudovej republike. Výskum slovensko-poľských vzťahov sa stal autorovou celoživotnou témou, stále pokladal za svoju morálnu povinnosť vyjadrovať sa k aktuálnym otázkam slovensko-poľských vzťahov a postavenia slovenskej národnostnej menšiny v Poľsku. Tejto téme sa neprestal venovať ani po odchode do dôchodku (1989), ba odvtedy sa jeho záujem o postavenie Slovákov v Poľsku ešte zintenzívnil, čoho najlepším svedectvom je táto hodnotná publikácia. Domnievame sa, že táto kniha, v ktorej sa k slovenským čitateľom po prvýkrát dostáva komplexný, objektívny a nezaujatý pohľad na formovanie severných hraníc Slovenska, by mala byť v zozname povinnej študijnej literatúry na všetkých fakultách a univerzitách humanitného zamerania, aby budúci učitelia slovenského jazyka a literatúry, dejepisu, zemepisu, budúci slovenskí jazykovedci, historici, etnografi, novinári, diplomati a politici boli o tomto úseku zápasu slovenského národa dobre a objektívne informovaní a aby vedeli na

svojich postoch zaujať náležitý postoj. Aby sme sa už nestretávali s faktom, že niektorí slovenskí novinári nepoznajú ani slovenské názvy týchto slovenských obcí na území Poľska.

Na vnútornej obálke knihy nájdeme mapku, na ktorej sú zaznačené všetky obce so slovenskými názvami na poľskom území Spiša a Oravy, v ktorých žije slovenská národnostná menšina. Slováci v Poľsku žijú na kompaktnom území poľskej časti Spiša a Oravy, ktorá tvorí so slovenskou časťou bývalej Spišskej a Oravskej stolice jeden celok z hľadiska zemepisného, jazykového, kultúrneho, demografického, etnografického i psychologického. Tieto faktory podmieňujú aj jednotnú jazykovú situáciu v týchto hraničných areáloch, ktorej hlavným znakom sú goralské nárečia so svojím poľským základom a s početnými slovakizmami, ktoré zasiahli celú štruktúru týchto dialektov, ba šírili sa cez goralské nárečia aj do susedných poľských nárečí v oblasti podhalských, živeckých či sliezskych dialektov v južnom Poľsku. Nositelia týchto spišských a oravských goralských nárečí (na slovenskom i poľskom území) sa líšia od svojich susedov v južnopoľskej oblasti tým, že za svoj materinský jazyk pokladajú slovenčinu, kým nositelia podhalských, živeckých, sliezskych nárečí v južnom Poľsku pokladajú za svoj materinský jazyk poľštinu.

Toto je kardinálna otázka, ktorú poľskí historici, jazykovedci i etnografi v priebehu celých dejín výskumu slovensko-poľského pomedzia nechceli vidieť, priznať, ani uznať. Slovenskí historici, jazykovedci a etnografi sa pred rokmi 1918-1920 a ani potom výskumu tohto pomedzia z objektívnych príčin dostatočne nevenovali, resp. úroveň vtedajšieho teoreticko-metodologického myslenia na Slovensku v jazykovede, historiografii a etnografii neumožňovala podať objektívny opis zložitých pomerov na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí. Paradoxom napríklad je, že Kazimierz Nitsch (1874-1958), profesor Jagelovskej univerzity v Krakove, ako člen tešínsko-oravsko-spišskej komisie, ktorá v rokoch 1918-1920 pracovala pri mierovej konferencii v Paríži ako súčasť poľskej národnej delegácie, pripravoval materiály o goralských nárečiach na Spiši na základe monografie Samuela Cambela (1856-1909) *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906), v ktorej tento vzdelaný slovenský jazykovedec na prelome 19. a 20. storočia nazval goralské nárečia poľskými dialektmi a ich nositeľov Poliakmi. S. Cambel totiž povýšil jazykový princíp nad etnický, hoci veľmi dobre poznal výsledky sčítania obyvateľov z diela prof. Dr. Lubora Niederleho *Národopisná mapa Uherských Slovákov na základe sčítaní ľudu z r. 1900*, podľa ktorých sa všetko goralské obyvateľstvo na Kysuciach, Orave a Spiši dobrovoľne prihlásilo za Slovákov. Uvedený údaj S. Cambela tento poľský bádateľ, ako aj ďalší profesori najmä z radov Jagelovskej univerzity vedecky a politicky zneužili. Na zneužívanie vedeckých údajov na politické ciele najmä v oblasti historiografie, etnografie i diplomacie upozorňuje aj Matej Andráš na mnohých miestach svojej knižky.

Názov prvej kapitoly znie *Severný Spiš a Orava v politických, vojenských a diplomatických aktivitách od roku 1918* (s. 7-32). M. Andráš konštatuje, že pri určovaní hraníc medzi Československou a Poľskou republikou sa uplatňovali dva princípy – etnický a historický, ktoré sa kombinovali. Spor prebiehal o stanovenie nových hraníc na štyroch úsekoch – Tešínsko, Kysuce, Orava, Spiš, ale všade bola osobitná situácia. Autor sa primárne venuje slovensko-poľskému úseku, no v záujme objektívneho vykreslenia tohto umelého sporu, ktorý zaskočil Slovákov doma aj v zahraničí, ako i vládu Československej republiky, venuje patričnú pozornosť aj česko-poľskému úseku. Poľská historiografia, jazykoveda a etnografia vyvíjali nebývalú aktivitu pri výskume severných regiónov Slovenska už v posledných desaťročiach 19. storočia a na začiatku 20. storočia a všade tam, kde žilo na kompaktnom území goralské obyvateľstvo (v bývalej Trenčianskej, Oravskej a Spišskej stolici), ktoré sa pri sčítaní obyvateľstva v roku 1900 slobodne prihlásilo k slovenskej národnosti, nachádzali „ľudność polską i język polski.“ Udalosti z rokov 1918-1920 majú svoju prehistóriu a ako M. Andráš presvedčivo ukazuje, poľské nároky na zmenu severných hraníc Slovenska nevznikli zo dňa na deň. Keďže ide o málo známe udalosti z novodobých dejín Slovenska, uvedieme niektoré fakty.

Napríklad už v roku 1912 inicioval Dr. Jan Bednarski, lekár v Novom Targu, založenie časopisu pre „Poliakov v Uhorsku“ a r. 1913 začínajú vychádzať noviny *Gazeta Podhalańska*, v kto-

rej sa širili protislovenské názory. Tieto snahy napomáhali oficiálni maďarskí činitelia a novinári. V roku 1914 sa zišli na zjazde v Liptovskom Mikuláši maďarskí novinári z Horného Uhorska za účasti zástupcov Gazety Podhalańskiej. Na tomto zjazde sa ustanovila komisia majúca za cieľ zistiť, v ktorých severoslovenských obciach žijú goralí a koľko ich je, koľkí sú poslovenčení celkom, koľkí čiastočne, ktorí sú ohrození poslovenčovaním a ktoré dediny sú celkom poľské. Tieto aktivity priniesli podľa M. Andráša svoje ovocie v roku 1918, keď sa končila prvá svetová vojna a keď Gazeta Podhalańska z 27. októbra 1918 uverejnila zoznam „všetkých poľských dedín v Uhorsku“ s vyhlásením, že „Poľsko sa bude hlásiť o svoje deti v Uhorsku“ (s. 8). Do polonizačnej aktivity sa zapojil Ferdinand Machay, kňaz pôvodom zo slovenskej dediny Jablonka na Orave, ktorý presviedčal dedinské obyvateľstvo o tom, že treba „hľadať cestu do Poľska.“

Na Spiši zohral podľa autora rozhodujúcu úlohu spolok *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie*. Jeho členmi sa stali významní profesori z Jagelovskej univerzity, ktorí sa rozhodli dať svoj um do služieb realizácie politických cieľov. Problém stanovenia hraníc na Spiši je podľa autora staršieho dáta než na Orave a Kysuciach. Odvíja sa od sporu o Morské oko medzi kniežatom Hohenlohem, ktorý kúpil Javorinu roku 1879, a grófom Zamoyským, ktorý nadobudol v roku 1889 Zakopane (poľskú časť Tatier). Spor trval vyše dvadsať rokov, vyvolal v poľskej spoločnosti veľký ohlas a v rokoch 1892-1893 Poliaci zo všetkých troch záborov (rakúskeho, ruského a pruského) zozbierali pre Poľský kruh o Viedni asi 34 tisíc podpisov. Napokon v roku 1902 medzinárodný tribunál v Grazi rozhodol v prospech Haliče a knieža Hohenlohe v roku 1909 spor definitívne prehral. M. Andráš pokladá tento fakt za historický precedens, ktorý podľa neho viedol poľskú stranu k spochybňovaniu historicity celej severnej hranice Uhorska vo všeobecnosti. V ďalších rokoch prebiehal pokračujúci zápas o územie vnútorných slovenských Tatier a poľskí politici boli ochotní za ne vymeniť obyvateľov iných spišských obcí (Nedece a Kacvína). Spor o Javorinu sa v rokoch 1918-1920 rozrástol do nebyvalých rozmerov a trval celé štyri roky. Napokon rozhodol Medzinárodný súd v Haagu, ktorý dospel k názoru, že za definitívnu hranicu treba pokladať čiaru určenú konferenciou veľvyslancov z 28. júla 1920. Hodnovernosť slov M. Andráša potvrdzujú udalosti z roku 1938, keď v septembri vrcholil Hitlerov tlak na Československo a keď so svojimi územnými požiadavkami vystúpili popri Maďaroch aj Poliaci. Súčasťou územných požiadaviek bol aj nárok na Javorinu s priláhlým územím v Belianskych a Vysokých Tatrách.

Winston Churchill, ako sa uvádza v knihe, hodnotí udalosti z roku 1938 vo svojich Pamätiach slovami: „Nemci neboli jedinými supmi, ktorí sa zlietli na mrcinu. Bezprostredne po podpísaní Mníchovskej dohody 30. septembra zaslala poľská vláda Čechom ultimátum, ktoré malo vypršať do 24 hodín a v ktorom žiadala o bezodkladné vydanie pohraničného územia Tešínska. Tejto bezohľadnej požiadavke nebolo možné nijako vzdorovať“ (s. 39).

O týchto udalostiach píše autor v druhej kapitole, ktorá má stručný názov 1938 (s. 32-81). Zverejnenie úplných poľských požiadaviek 31. októbra 1938 vyvolalo podľa autora medzi obyvateľstvom Slovenska šok, lebo nič také od Poliakov nečakalo. Tragický na tom je fakt, že časovo sa to zbežlo s Viedenskou arbitrážou z 2. novembra 1938, keď Slovensko muselo odstúpiť Maďarsku veľké južné a východné oblasti so státisícmi obyvateľov nielen maďarskej, ale aj slovenskej národnosti s mnohými mestami, vrátane Košíc so slovenskou väčšinou. Aj v tejto kapitole predkladá autor podrobný opis dramatických udalostí tesne pred druhou svetovou vojnou. Vychádza pritom z podrobného štúdia pramenného materiálu a z rozsiahlej slovenskej, poľskej i českej a inej vedeckej i memoárovej literatúry. Všetky fakty a udalosti sú tak ako aj v celej práci podložené odkazmi na príslušný dokument, prameň, archívne materiály, ktoré sú popretkávané citátmi z použitej literatúry. Pri opise odporu slovenského obyvateľstva voči poľským nárokom, ktorý bol okamžitý a spontánny, sa M. Andráš opiera najmä o záznamy z denníka Dr. Františka Hrušovského, predsedu delimitačnej komisie, od 13. do 27. novembra 1938, v ktorom zachytil atmosféru, fakty, postoje, ale aj emotívne reakcie slovenských občanov na územiach, na ktoré si robila nárok poľská vláda. „To, čo sme tam (na Kysuciach) videli a počuli, otriaslo celou našou bytosťou, lebo ešte nikdy nemali sme príležitosť vidieť zúfať a plakať ľuď pre voju prítul-

nosť a oddanosť k svojmu slovenskému rodu a svojej slovenskej vlasti,“ píše Dr. F. Hrušovský vo svojom Denníku Delimitačnej československo-poľskej komisie (s. 39). Podobné reakcie zaznamenal F. Hrušovský aj na Orave a Spiši.

O dejinných zvratoch na slovensko-poľských hraniciach nasledujúcich po novembri 1938 M. Andráš stručne konštatuje, že ďalší akt slovensko-poľskej tragédie nastal 1. septembra 1939, keď slovenská armáda po boku hitlerovského Nemecka prepadla Poľsko. Výsledkom tohto ťaženia bolo obnovenie slovensko-poľských hraníc spreď roku 1918, t. j. vrátenie územia, ktoré Poľsko zabralo v rokoch 1920, 1924 a 1938. Po skončení druhej svetovej vojny bola obnovená hranica spreď platnosti Mníchovskej dohody z roku 1938 a štrnásť slovenských obcí na Spiši a trinásť na Orave bolo vrátených Poľskej republike. Nasleduje *Porovnanie poľskej nóty z 1. novembra 1938 s výslednou delimitačnou zápisnicou z 30. novembra na 1. decembra 1938* (s. 73-81).

Tretia kapitola nesie názov *Józef Kuraš – Ogień, bol to hrdina alebo bandita a vrah?* (s. 93-102). Táto kapitola svedčí o tom, že tragické udalosti na slovensko-poľskom pomedzí mali svoje pokračovanie aj po skončení druhej svetovej vojny, keď spravodlivosť do svojich rúk vzala samozvaná banda *Ogień* pod vedením Józefa Kuraša, pozostávajúca z oddielu asi 70 mužov ktorá „prenasledovala občanov slovenskej národnosti, o čom svedčí nielen zavraždenie štyroch Slovákov z Novej Belej, ale aj rekvirácie v slovenských dedinách, vymáhanie peňažných kontribúcií a prenasledovanie konkrétnych občanov pre ich slovenskú národnosť. Doručoval im písomné rozsudky, aby okamžite opustili poľské územie, v opačnom prípade im hrozil likvidáciou, trestom smrti «za spoluprácu so Slovenskom»“ (s. 96). Tieto udalosti mali za následok, uvádza sa ďalej v knihe, že v priebehu rokov 1945 až 1947 utieklo, resp. sa vysťahovalo z obcí poľského Spiša a Oravy do Československa okolo šesťtisíc občanov slovenskej národnosti.

V tejto časti knihy vychádza M. Andráš aj zo svojich skúsenosti, pretože od augusta 1945 pracoval na ministerstve zahraničných vecí v Prahe v politickej sekcii ako referent pre Poľsko. To znamená, že mal na starosti úseky hraníc v oblasti českého Tešínska, nemeckého Kladska a Ratiborska a slovenský úsek na Spiši a Orave. Na jednej z ciest sa v apríli 1946 dostal do Spišskej Starej Vsi, kde sa stretol s utečencami zo slovenských obcí na Spiši, ktoré československá vláda vrátila Poľsku 20. mája 1945. Zistené fakty použil na zostavenie verbálnej nóty č. 69.326/II-2/46 zo 6. mája 1946, adresovanej veľvyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. Nóta, ako uvádza autor, obsahuje púpri zdvorilostných náležitostiach aj opis zistení, súvisiacich s vojenskými akciami uvedenej bandy *Ogień*. Aká bola reakcia poľského veľvyslanectva? Odpovedalo na verbálnu nótu až 4. novembra 1946, čiže až o pol roka neskôr, v tom duchu, že slovenské obyvateľstvo síce bolo vystavené prenasledovaniu zo strany poľských orgánov, no príčiny treba hľadať v toho času aktívnej obrane obyvateľstva proti zavedeniu poľskej správy (s. 94). V diplomatickej nóte sa ďalej priznáva, že kraj je obývaný veľkým počtom obyvateľstva slovenskej národnosti. Bolo to prvý raz, zdôrazňuje M. Andráš, že poľská strana oficiálne priznala existenciu Slovákov na tomto území. O odvlečených štyroch Slovákoch sa poľská strana nezmienila. Dnes už vieme, pokračuje autor, že ich zavraždila spomínaná banda *Ogień*, ktorá vystupovala ako „oddiel poľského vojska,“ jej príslušníci sa preobliekli do poľských vojenských uniforiem. Podrobnosti uvádza autor zo svedectiev synov a dcér zavraždených otcov, ktoré boli neskôr pozbierané a publikované. Medzi obeťami boli popri Slovákoch aj Poliaci z niekoľkých susedných obcí, Židia a Rómovia.

Za výsmech spravodlivosti treba pokladať odhalenie pamätníka Józefovi Kurašovi v Zakopanem v auguste 2006 za účasti prezidenta Poľskej republiky Lecha Kaczyńskiego. Túto udalosť prijala slovenská menšina v Poľsku s nepochopením, rozhorčením a odmietnutím. Zmätení sú aj niektorí Poliaci. Ako sa toto mohlo stať? O tejto udalosti písal M. Andráš v slovenskej tlači. Aký bol postoj slovenských oficiálnych orgánov k tejto neslýchanej udalosti? Žiadny. Aj tento fakt, ako aj ďalšie udalosti, obišlo veľvyslanectvo Slovenskej republiky vo Varšave mlčaním, podobne ako aj slovenský konzulát v Krakove. Kto mal taký záujem o legalizáciu činnosti bandy *Ogień* na slovensko-poľskom pohraničí? Boli to regionálni historici zo Zakopaného, ktorí majú

značný podiel na vyostrovani slovensko-poľských vzťahov rozmanitými aktivitami? Jednou z tých aktivít je aj odhalenie tohto pamätníka.

Vo štvrtej kapitole *Záver* (s. 100-102) uvádza autor údaje o položení slovenskej menšiny v Poľsku, o terajšom stave vyučovania slovenského jazyka v školách, o polonizácii pravopisu slovenských mien a priezvisk hneď po roku 1945. Konštatuje, že do roku 2006 poľský štát nemal vypracované komplexné právne normy upravujúce právny status menšiny. Pokladá však za dôležité, aby doterajšie právne predpisy reálne fungovali v praxi a neboli iba mŕtvou literou zákona. Za rovnako dôležité pokladá, aby sa okolo slovenskej menšiny tvorila dobrá klíma, ktorá by umožňovala realizovať jej potreby. Odmietla akcie lokálnych nacionalistov v Zakopanom a Tatranskej Bukovine, ktorí strpčujú život slovenskej menšine na Spiši a ktorí vypisujú „že v Poľsku Slovákov niet, že pobalamutení goralí zo Spiša a Oravy, ktorí sa vraj neoprávnene považujú za Slovákov, sa usilujú odtrhnúť Spiš od Poľska“ (s. 101). Sú to hlasy pripomínajúce koniec 19. storočia a je zarážajúce, že sú finančné prostriedky na ich zverejňovanie.

V piatej kapitole *Po roku 1941* (s. 113-124) čitateľ nájde opis udalostí, ktoré nasledovali po nemeckom útoku na ZSSR. Československá exilová vláda v Londýne udržiavala diplomatické vzťahy s poľskou exilovou vládou v Londýne. Vzájomné vzťahy však narušal problém uznania predmníchovských hraníc, keďže poľská exilová vláda odmietala odsúdiť Beckovú agresiu proti Československu v roku 1938. Po oslobodení bolo treba riešiť otázku československo-poľských hraníc na Tešínsku a v regiónoch Oravy a Spiša. Autor podrobne opisuje aktivity slovenského obyvateľstva na Spiši a Orave vo veci pripojenia týchto obcí k Československu. Tito Slováci už od februára 1945 písali memorandá, manifesty, rezolúcie, vyhlásenia o samourčení, organizovali manifestačné zhromaždenia za pripojenie severnej Oravy a Spiša k Československu. „Sme všetci Slováci, preto rozhodne žiadame, aby naše presvedčenie a naša vôľa bola príslušnými kruhmi – tak československými, ako aj inými – rešpektovaná v zmysle prirodzeného ľudského práva,“ píše delegovaní zástupcovia spišských obcí na zhromaždení v Spišskej Starej Vsi zo dňa 29. mája 1945. Márne však boli ich protesty, želania, túžby. Otázka poľsko-slovenských hraníc sa už 5. mája 1945, ako sa píše v knihe, stala predmetom rokovania československej vlády v Košiciach, ktorá dospela k rozhodnutiu, že severné územia Spiša a Oravy budú vrátené Poľsku. Toto rozhodnutie neobsahovalo nijaké podmienky, hoci sa v ňom zdôrazňoval slovenský charakter týchto území. Už to bol úspech, že sa zdôrazňoval slovenský charakter týchto území.

Slovenské obyvateľstvo sa nechcelo zmieriť s opätovným pripojením k Poľsku a naďalej pokračovalo v organizovaní protestov, zhromaždení a naďalej posielalo memorandá na najvyššie miesta na Slovensku i v Československu, ba dokonca pri príležitosti konania Postupimskej konferencie v lete 1945 poslalo telegramy J. V. Stalinovi, H. Trumanovi a W. Churchillovi. Podporovali ich aj vysťahovalci z týchto obcí za more, kde vznikali komitety a oslobodzovacie výbory pre Oravu a Spiš po celých Spojených štátoch amerických a v Kanade, ba ja v Južnej Amerike.

Keď poľské vojsko 17. júla a 14. augusta 1945 obsadilo Spiš a Oravu, aby prebralo tieto územia, slovenské obyvateľstvo ostro protestovalo. M. Andráš opäť podrobne mapuje všetky udalosti späté s týmto smutným obdobím našich dejín. Dokonca udalosti v Podvlku na Orave zo 4. júla 1945 sa stali predmetom dôkladnej kontroly a analýzy na úrovni medziministerskej komisie. O vzťahu poľskej spoločnosti k Slovákom na Spiši a Orave, ako píše M. Andráš, svedčí návrh dočasnej rady obce Bukovina, ktorý odoslala listom vláde Poľskej republiky vo Varšave 24. marca 1945 s požiadavkou „... aby osoby pokladajúce sa za Slovákov a bývajúce v obciach Jurgov, Javorina, Repiská a Čierna Hora opustili dobrovoľne a v prípade odporu z donútenia územie poľského štátu“ (s. 119). Potom skutočne nasledoval exodus Slovákov z týchto obcí a územie poľského štátu opustilo asi šesťtisíc Slovákov. Všimnime si toto ostenatívne spojenie „pokladajúci sa za Slovákov,“ ktoré sa v poľskej jazykovede, etnografii a historiografii natrvalo ujalo a podnes sa hojne používa namiesto náležitého etnonyma *Slovák*. A potom prišlo obdobie nemilosrdného prenasledovania každého, kto sa hlásil k slovenskej národnosti, uvádza sa v knihe. Smutným vyvrcholením týchto aktivít proti Slovákom na Spiši a Orave bola zločinecká činnosť bandy *Ogień*.

10. marca 1947 bola vo Varšave podpísaná Zmluva o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Československom a Poľskom. Zároveň bol podpísaný dodatkový protokol, ktorým sa zabezpečovali menšinové práva Poliakov v Československu (na Tešínsku) a Čechov a Slovákov v Poľsku. Tak vznikli podmienky na organizovanie slovenských škôl na Orave a Spiši. Nebol to ľahký proces, ako konštatuje M. Andráš. Už v školskom roku 1948/1949 bolo na Spiši 14 slovenských škôl s 1021 žiakmi a na Orave 17 slovenských škôl s 1287 žiakmi (s. 123). S tým bola spojená otázka učiteľov a poľské ministerstvo zahraničných vecí až v lete 1948 dalo súhlas na vyslanie učiteľov z ČSR; rokovaním vo Varšave sa dosiahlo vyslanie 10 slovenských učiteľov na Spiš a Oravu a v nasledujúcom roku ich počet stúpol na 18. Podľa M. Andráša to bola veľká pomoc pre krajanov pri organizovaní kultúrneho a spoločenského života.

Posledná (šiesta) kapitola má názov *K dejinám menšinových práv Slovákov na Spiši a Orave* (s. 124-134). V medzivojnovom období nemali Slováci zaručené práva národnostnej menšiny, lebo poľská strana odmietala uznať ich slovenskú národnosť. Nová situácia nastala po druhej svetovej vojne po podpísaní Zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci z roku 1947, v ktorej sa okrem iného zakotvilo „... že Čechom a Slovákom v Poľsku a Poliakom v Československu sa v rámci zákonnosti (právneho poriadku) a na základe vzájomnosti zabezpečia možnosti národnostného, politického, kultúrneho a hospodárskeho rozvoja.“ No ani napĺňanie týchto zákonných práv nebolo ľahké a narážalo na neustále prekážky z poľskej strany najmä na miestnej úrovni. Jediným pozitívom bol fakt, že poľská strana už nepopierala existenciu slovenskej menšiny na Spiši a Orave a bola neustále vyzývaná, aby realizovala v praxi práva Slovákov. Po dlhých prietahoch bol napokon 5. januára 1949 zaregistrovaný Spolok Slovákov v Poľsku (pôvodný názov až do roku 1993 znel *Kultúrny zväz Čechov a Slovákov v Poľsku*), ktorý udržiaval úzke styky s československým konzulátom v Katoviciach, kde ako konzul pôsobil Dr. Matej Andráš. Bolo treba riešiť aj otázku používania slovenského jazyka na bohoslužbách a na vyučovaní náboženstva. Situácia sa skomplikovala v súvislosti s rozhodnutím Druhého vatikánskeho koncilu o zavedení národných jazykov do liturgickej praxe, čo viedlo poľských cirkevných predstaviteľov k snahe vytlačiť slovenčinu z kostolov a nahradiť ju v celom rozsahu poľštinou. Známe sú udalosti z Novej Belej, kde sa situácia v roku 1968 vyhrotila tak, že kostol bol na sedem rokov zavretý a na farnosť bol uvalený interdikť. M. Andráš uzatvára túto kapitolu slovami poľského autora J. Kwieka, ktorý položenie slovenskej menšiny v Poľsku v rokoch 1945-1950 hodnotí nasledovne: „Požiadavky spolkov Slovákov boli výsledkom úsilia dosiahnuť čo najširšie práva a svedčili o tom, že doterajší stav slovenské obyvateľstvo neuspokojoval. Taktika jeho činnosti sa zmenila. Od strhávania poľských zástav, šeptanej propagandy, letákových akcií a podobne slovenské obyvateľstvo prešlo na cestu legálnej činnosti. Usilovalo sa dostať do jestvujúcich inštitúcií a funkcií a potom ich ovládnuť, aby takýmto spôsobom realizovalo svoje ciele“ (s. 133). Hodnotenie M. Kwieka má všeobecnejšiu platnosť a vzťahuje sa aj na neskoršie roky. Áno, Slováci dosiahli legalizáciu svojich práv, ale za ten dlhý čas nekonečných bojov a obštrukcií z poľskej strany výrazne klesol počet Slovákov na poľskom území Oravy a Spiša. Ako nás informoval Ľ. Molitoris, generálny tajomník Spolku Slovákov v Poľsku, podľa posledného sčítania obyvateľov v Poľsku v tejto spišsko-oravskej oblasti žije cca 2000 Slovákov, kým podľa výsledkov z prvého sčítania obyvateľov v Poľsku v roku 1921 v týchto dvadsiatich siedmich dedinách žilo 22. 684 Slovákov. (Poľská štatistická komisia ich bez pardonu nazvala Poliakmi, hoci výsledky sčítania obyvateľov v Uhorsku z roku 1900 hovoria jednoznačne o tom, že všetci obyvatelia týchto pomedzných areálov sa prihlásili za Slovákov.) To znamená, že počet Slovákov za tých deväťdesiat rokov klesol desaťnásobne. Je to varovné číslo. Skoro úplne boli zlikvidované slovenské školy (v súčasnosti sú iba dve – jedna v Novej Belej a druhá v Krempachoch na Spiši) a slovenský jazyk bol zaradený medzi cudzie jazyky, t. j. medzi voliteľné predmety, ktoré sa vyučujú v popoludňajších hodinách.

Výstizné sú aj slová poľského publicistu J. Lovella, ktoré napísal roku 1964 a ktoré sú stále aktuálne: „Tak si myslím, že inak vidno problémy z Varšavy, inak z Krakova, inak z Nového Targu,

a ešte inak úplne dolu v takej Novej Belej či Jablonke ... Hore je všetko jednoduché a samozrejmé, ideológia, direktívy, uznesenia ... a čím nižšie, tým sa všetko viac komplikuje, obrastá ľudskými záležitosťami, komplexmi ľudí usadlých a poznajúcich sa skrz-naskrz so záujmami lokálnymi, skupinovými, strediskovými, čert vie ešte s akými ...“ (s. 134). Áno, je to tak. Aj naše skúsenosti z jazykovedného výskumu a zo štúdia jazykovednej literatúry potvrdzujú, že najviac dezinformácií o slovenskej národnostnej menšine a o goralských nárečiach, ktoré sa používajú v každodennej komunikácii, vzniká na regionálnej úrovni v Zakopanom a v Tatranskej Bukovine.

Knižka M. Andráša je významným príspevkom k poznaniu dejín formovania slovensko-poľskej hranice v 20. storočí. Poskytuje presvedčivý obraz o tom, ako sa zo Slovákov v severných častiach Oravy a Spiša pripojených roku 1920 k Poľsku stáva slovenská národnostná menšina, ktorá si zákonnou formou nárokuje uplatňovanie svojich práv, realizáciu svojich požiadaviek a ktorá sa hrdó hlási k slovenskému národu a k Slovensku, k svojej starej vlasti. Čitateľ sleduje panoramatický sled udalostí na severných hraniciach Slovenska za posledných cca sto rokov. Kniha zaplňa biele miesto v poznávaní jedného úseku novodobých dejín Slovenska.

SPRÁVY A RECENZIE

Za PhDr. Ľudovítom Haraksimom, CSc.

20. novembra 2008 nečakane, vo veku osemdesiat rokov, odišiel PhDr. Ľudovít Haraksim, CSc. Odišiel znenazdajky, rovnako, ako som ho len tak, znenazdajky, spoznal v roku 1996 pri plánovaní archívneho výskumu v Užhorode a pri príprave medzinárodnej konferencie o slovensko-rusinských a slovensko-ukrajinských vzťahoch. Stále milý a usmievavý Ľudovít Haraksim ma zasväcoval to tajomstiev archívneho výskumu týchto vzťahov v karpatskom prostredí a ukázal mi, kde sú doteraz málo prebádané archívy cyrilských rukopisných pamiatok.

Ľudovít Haraksim sa narodil 1. augusta 1928 v Užhorode, v správnom, kultúrnom, politickom i religióznom centre Podkarpatskej Rusi, súčasťou bývalej Československej republiky. Štúdium na miestnom gymnáziu ukončil v roku 1946. Zložitá situácia nastala v tomto regióne potom, keď dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny spolu s gréckokatolíckym obyvateľstvom sa po odstúpení Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu na základe zmluvy medzi ČSR a ZSSR z 29. júna 1945 dostala do zväzku Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky a na základe výnosu Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR sa 22. januára 1946 stala súčasťou ZSSR. Bolo to veľmi zložitá obdoba, o ktorom náš kolega Ľ. Haraksim na stretnutiach v Slavistickom ústave hovoril s nadhľadom, no veľmi jasne a živo. Spomínal, aké to boli štrapačie, ktoré postihli Haraksimovcov pri vybavovaní povolenia na presídlenie do Československa. V roku 1947 sa Ľ. Haraksim usadil v Michalovciach a po štúdiách na Univerzite Komenského, kde vyštudoval históriu a ruštinu, sa usídlil v Bratislave. Tu začal svoju vedecko-výskumnú prácu zameranú na slovensko-ukrajinské a slovensko-rusínske vzťahy. Z tohto obdobia treba spomenúť často citovanú monografiu *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867* (Bratislava : Veda 1961).

Osmičky sú pre nášho kolegu osudové. Práve rok 1968 bol pre Ľ. Haraksima rozhodujúci, veď pre zastávanie „revizionistických nemarxistických názorov“ najmä vo vzťahu k interpretácii roka 1948 a pre neschvaľovanie „bratskej internacionálnej pomoci“, bol donútený odísť z Historického ústavu SAV. Diskriminácia jeho osoby za politické presvedčenie trvala do roku 1989, keď sa mohol opäť vrátiť do vedy. Významná je aj jeho práca súvisiaca s organizáciou a prezentáciou vedeckých výskumov o národnostiach na Slovensku; zborník *Národnosti na Slovensku* (Bratislava : Veda 1993) vyšiel z príležitosti 11. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave. V rokoch 1996-1997 sa Ľ. Haraksim zúčastňoval na slavistických výskumoch v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Osobitne sa venoval výskumu Slovákov v tomto regióne, o čom svedčí aj jeho podiel na zborníku vedeckých štúdií *Slováci na*

Zakarpatskej Ukrajine (Bratislava : Dom zahraničných Slovákov 1998). V roku 2000 vyšla aj jeho rozsiahla vedecká štúdia „*Zlatý vek*“ biskupa A. Bačinského a obrodenského obdobia A. Duchnoviča – dve epochy v dejinách Rusínov (In: Slovensko-rusinsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2000, s. 10-36).

Ľ. Haraksim sa obetavo a rád venoval výskumu Slovákov a ich vzťahu k iným národom, predovšetkým k Ukrajincom, výskumu národnosti na Slovensku; aktívne sa zapájal do činností rozličných komisií pri Rade vlády SR, pri Ministerstve kultúry SR, v Slovenskom helsinskom výbore i v Matici slovenskej, ktorá mu 19. apríla 1994 udelila Cenu Daniela Rapanta. Bol členom redakčných rád viacerých vedeckých a odborných časopisov. Od roku 1997 až do svojej smrti bol PhDr. Ľudovít Haraksim, CSc., členom redakčnej rady časopisu *Slavica Slovaca*, našim milým a ochotným spolupracovníkom pri terénnych aj archívnych výskumoch. Budete nám chýbať, pán Haraksim.

Byzantský spev gréckokatolíkov *Блаженный покой, вѣчнаа пам'ять* naposledy zaznel Ľudovítovi Haraksimovi v utorok 25. novembra 2008.

Peter Žeňuch

Ľudová prozaická tradícia na Slovensku v období konštituovania profesionálnych vedeckých disciplín – národopisu, jazykovedy, historiografie a literárnej vedy

Dejiny záujmu o folklórnu prozaickú slovesnosť (najmä o rozprávku) na Slovensku nie sú napriek významu, ktorý vo folkloristike, dejinách literatúry i kultúrnych dejinách všeobecne zastávajú, stále prepracované. Na biele miesta v nich opakovane upozorňovala ešte v sedemdesiatych rokoch Mária Dzubáková (pozri Codex revúcky A, B, C, in: Slovenský národopis, 1973, roč. 21, č. 3, s. 393), ktorej pokus o spracovanie dejín rozprávky v 19. storočí ostal nedokončený a fragmentárne roztrúsený vo viacerých časopisecky publikovaných štúdiách, no podnes sa stav výskumu v tejto oblasti neposunul výraznejšie dopredu. Dostupné sú sice desiatky najmä folkloristicky orientovaných štúdií zameraných na profilové osobnosti či diela tohto obdobia, no komplexné spracovanie dejín rozprávky – predovšetkým z obdobia predvedeckej folkloristiky –, ako aj odborná komunikačná báza kompetentná diskutovať o tejto problematike, stále chýbajú.

Iniciatíva Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, najmä Kataríny Žeňuchovej, ktorá sa počnúc svojou doktorandskou prácou systematicky venuje otázkam fixácie folklórnej prózy na prelome 19. a 20. storočia, zorgani-

zovať interdisciplinárne podujatie orientované na reflexiu zbierania, spracovania a odbornej recepcie folklórnej prózy v období konštituovania profesionálnych vedeckých disciplín, je o to chválitebnejšie. Jednak preto, že reaguje na aktuálne výskumné potreby v čase, keď sa etnografia, ešte donedávna profilovaná folkloristikou, sústreďuje na „modernejšie“, antropologicko-sociologicky a „sociologizujúco“ orientované výskumné oblasti, jednak preto, že uvažovanie o sledovanej problematike podmieňuje nevyhnutnosťou interdisciplinárnej spolupráce.

Pozvanie Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV na konferenciu, ktorá sa uskutočnila 4. a 5. novembra 2008 na pôde tohto pracoviska, prijala trinásť referujúcich – folkloristov, dialektológov, slavistov a literárnych vedcov, ktorí z hľadiska svojich profilujúcich odborov uvažovali nad folkloristickou činnosťou (povahou, prioritami, výstupmi a kontextami) konca 19. a začiatku 20. storočia.

Katarína Žeňuchová v úvodnom príspevku *K aktuálnym výsledkom výskumu ľudovej prózy v období profesionalizácie vedy* zmapovala zbory folklórnej prózy v chronologickom priereze od prvých zbierok romantickej generácie k tzv. wollmanovskému zberu. Bližšie sa venovala práci S. Cambela, na ktorej demonštrovala problémy a nedostatky dostupnosti, spracovania a sprístupňovania jeho fondov v 20. storočí, pričom načrtla niekoľko zásadných aspektov folkloristickej činnosti a jej vedeckej reflexie, ktoré v priebehu obidvoch pracovných dní opakované rezonovali v príspevkoch ostatných referujúcich i v diskusiách (kultúrohistorická hodnota neštylizovaných folklórnych záznamov, prínos zbierok neapriórnych zberateľov, najmä dialektológov, význam interdisciplinárnej spolupráce v ďalšej práci s rukopisnými fondmi, absencia komplexne spracovaných dejín zberateľstva v dejinách folkloristiky a i.). V tejto súvislosti K. Žeňuchová predstavila kolektívny projekt spracovania Cambelovej pozostalosti (digitalizácia a transliterácia textov) ako jeho vedúca riešiteľka a zdôraznila, že systematizácia zbierok, ktoré sú zatiaľ v rukopise, môže významne prispieť k vyplňaniu bielych miest v dejinách slovenskej folkloristiky.

Adriana Ferencíková priblížila materiál vhodný na folkloristické spracovanie z dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, ktorý sa nachádza v archíve Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Z hľadiska žánrovej skladby, látkových preferencií, štruktúry, veku a charakteru informátorov charakterizovala zápisy Jozefa Štolca zo Spiša, Štefana Tóbika z Gemera a J. Šmelíka zo Záhoria, čím názorne demonštrovala Žeňuchovej poukaz na to, aké cenné zbierky neštylizovaných folklórnych rozprávok od neapriórnych zberateľov (najmä dialektológov) sú stále nespracované a mnohým výskumníkom zostávajú neznáme.

Činnosť neapriórnych zberateľov folklórnej prózy z prelomu storočí priblížila aj Zuzana Profantová. Ťažiskom jej príspevku *Na pohraničí disciplín – na prelome 19. a 20. storočia* bola práca kľúčovej osobnosti sledovaného obdobia, Andreja Kmeťa, jeho koncept folklórie a prínos pre profilovanie vedeckého (osobitne etnografického) uvažovania v predvojnovom období (Muzeálna slovenská spoločnosť a jej výkonná periodiká *Zborník Slovenskej muzeálnej spoločnosti* a *Časopis slovenskej muzeálnej spoločnosti* ako významný publikačný priestor folkloristických a umenovedných výstupov, v rámci ktorých sa realizovala prezentácia vedy). Referujúca zdôraznila, že prechod od

romantického myslenia a prístupov charakteristických pre národnoobrodenskú fázu v dejinách etnografie k vedeckému prístupu možno pozorovať v ústupe mytologických koncepcií a náraste pozitivistických prístupov.

K podobným záverom dospela pri reflexii folkloristickej činnosti neapriórnych zberateľov i Hana Hlôšková (*K metodológii výskumu ľudovej prózy na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia*). Prechod k vedeckej folkloristike označila ako odromantizovanie folkloristiky a ilustrovala ho informačne nákladnou deskripciou metodológie A. Kmeťa, F. Šujanského a Š. Mišíka (vymedzila charakteristické prístupy k zaznamenávaniu, spracovaniu a chápaniu folklórneho materiálu, implikujúce pozitivistický prístup, a to stacionárny výskum, zápis rozprávok ako vedľajší produkt inej práce, široké odborné kontakty aj v európskom kontexte, kritický prístup, vzájomná spolupráca zberateľov, dôraz na presné pasportážne údaje).

Kultúrohistorický význam folkloristiky v sledovanom období akcentoval Ján Michálek v príspevku *J. L. Holuby v dejinách slovenskej folkloristiky*. Prehľadovo priblížil význam kľúčových osobností v dejinách folkloristiky od Šafárika cez Kollára a Dobšinského k Holubymu. V súvislosti s pôsobnosťou tohto národovca poukázal Michálek na význam inštitucionalizovanej bázy etnografického výskumu (Slovenské pohľady a periodiká Slovenskej muzeálnej spoločnosti) a priaznivé vývinové trendy v predvojnovom období, ktoré prerušila prvá svetová vojna.

Zberom folklórneho materiálu na Slovensku V. Hňaťukom sa zaoberal Mikuláš Mušínska (*Výskumné cesty V. Hňaťuka za ľudovou prózou Rusínov východného Slovenska, Vojvodiny a Banátu v rokoch 1896-1903 a jeho styky a spolupráca so slovenskými a českými bádateľmi*). Zdôraznil výnimočnosť Hňaťukových zbierok a informoval o životných osudoch jeho informátorov, ku ktorým sa dopátral vo vlastnom výskume.

Etnografické zbierky I. I. Srezněvského na Slovensku z konca tridsiatych a začiatku štyridsiatych rokov 19. storočia charakterizovala Viera Gašparíková (*Výskum I. I. Srezněvského na Slovensku so zameraním na ľudovú prózu*). Z hľadiska výskumu folklórnej prózy, najmä jej látkového zastúpenia, upozornila na význam Srezněvského pozostalosti (cenné zápisy rozprávok zapísané J. Kalinčiakom, B. Nosákom, A. H. Škulětým, Ľ. A. Gálom, B. Salayom, P. S. Jamriškom, obsahujúce varianty, ktoré v domácom materiáli nie sú podchytené).

Štefan Lipták v príspevku *Skúsenosti dialektológa z terénnych nárečových výskumov a ich využitie vo folkloristike* prezentoval vlastné skúsenosti zo zberov z zátopových oblastí Liptova, Domaše a zo Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Poukázal na rozdielny prístup k zápisu pri terénnych výskumoch z hľadiska práce dialektológa a folkloristu (odlišné požiadavky, metodika, dialektológ viac selektuje – aj informátorov) a upozornil na potrebu dialektologického školenia folkloristov.

Viktória Lašuková (*Otázky komparácie folklórnych textov: záznamy Čert slúži P. Dobšinského, Čert sluhom S. Cambela a Čort-zlodziej J. R. Ramanova*) na pozadí porovnávania jazykovo-štylistickej výstavby rozprávky o čertovi-sluhovi v spracovaní Dobšinského, Cambela a Ramanova priblížila odlišnú kultúrno-jazykovú situáciu na Slovensku a v Bielorusku vo vzťahu k písomnej fixácii a vydávaniu folklórnej prózy, pričom demonštrovala špe-

cifiká tejto činnosti v oboch národných prostrediach. Porovnávanie textov založila na antropologicko-interpretacom výklade rozprávkového kódu a znakov, ktoré sa podieľajú na charakteristike látky, s dôrazom na symboliku a frazeologizmy v jazykoch. Autorka sa zamerala na transformáciu etnografických reálií, ktoré sú charakteristické pre určité národné jazyky a ich sémantiku. Štylizáciu textov charakterizovala ako kombináciu ustálených obrazov a pevnej sémantiky, ktorá determinuje ustálenú podobu rozprávok (závislosť od schém v jazyku).

Odlíšna jazykovo-spoločenská situácia na Slovensku a v Bielorusku na konci 19. storočia bola východiskom aj pre referát Ivany Džundovej *S. Cambel a J. F. Karski (úroveň jazykového myslenia na Slovensku a v Bielorusku na prelome 19. a 20. storočia)*. Porovnala v ňom jazykovednú prácu slovenského a bieloruského jazykovedca, paralely medzi nimi (postoj k jazyku ako informačnému zdroju) a odlišnosti (početné a kultúrspoločensky markantné, plynúce z primárnych odlišností v kontextoch národných jazykov).

Cambelovým jazykovedným dielom sa zaoberala aj Anna Zelenková v príspevku *K recepcii Cambelovho diela v českom prostredí na začiatku 20. storočia (vzájomnosť a nevzájomnosť v diele Minulost, přítomnost a budoucnost...)*. V recepcii jazykových a kultúrno-politických názorov S. Cambela v českom prostredí pozitívne zhodnotila skutočnosť, že i napriek viacerým nesúhlasným a polemickým hlasom vydanie spisu v českom preklade a následná diskusia o ňom vývinovo pozitívne obrátili pozornosť na česko-slovenské otázky v prvých desaťročiach 20. storočia a aktivizovali českých intelektuálov vo vzťahu k česko-slovenskej vzájomnosti.

Jana Pácalová (*Autorské subjekty v Dobšinského Prostonárodných slovenských povestiach*) upozornila na vybrané špecifiká Dobšinského edície z rokov 1880 až 1883. Zamerala sa na identifikáciu textotvorných stratégií Dobšinského s dôrazom na to, akým spôsobom preberal texty z iných edícií (zo Slovenských pohádek a pověstí B. Němcovej a Francisciho Slovenských pověstí), akým spôsobom do nich tvorivo zasahoval a redakčne ich upravoval, na základe čoho vymedzila funkciu editora, redaktora, prekladateľa a autora (chápaného ako posledná inštancia, ktorá dáva publikovanému textu definitívnu podobu – podľa A. Nünninga). Pácalovej prístup, zvlášť použitie termínu *autor/autorský* v súvislosti s klasickými rozprávkami bol v diskusii charakterizovaný ako špekulatívny.

Koncept a recepciu nového historizmu ako produktívneho metodologického prístupu k analýze literárneho textu priblížila Renáta Hlavatá v príspevku *Nové pohľady na problematiku historizmu v literárnovednom a lingvistikom výskume*. Zdôraznila potrebu „nového čítania“ literárneho diela v dobovom zacielení a širokom kontexte.

Dva dni podnetných úvah a živých diskusií na tému folkloristická činnosť v období formovania vedeckých disciplín priblížili zbieranie a výskum rozprávok v interdisciplinárnom pohľade s presahom k širšiemu kultúrohistorickému rámcu. Možno iba dúfať, že ďalšie podobné iniciatívy nedajú na seba dlho čakať.

Jana Pácalová

Kde sídlili uhorské múzy?

Pred dvoma rokmi sa významne zviditeľnili maďarskí novolatinskí filológovia, keď v dňoch 6.-13. augusta 2006 usporiadali v Budapešti 13. medzinárodný neolatinistický kongres. Od roku 1971, keď sa konal prvý takýto kongres v belgickom meste Leuven, je neolatinistika veľmi dynamicky sa rozvíjajúci interdisciplinárny odbor, ktorý skúma latinské písomníctvo renesancie, baroka a novších období a tým vlastne nanovo odкрýva takmer zabudnuté korene modernej európskej kultúry. Sympatickou črtou neolatinistiky je, že latinské písomníctvo včleňuje do kultúrnych dejín jednotlivých európskych národov. Hlavnou témou spomínaného 13. medzinárodného kongresu v Budapešti bola *Varietas gentium – Communis Latinitas* (Rozmanitosť národov – spoločná latinčina), téma, ktorá výstižne pomenúva nielen celoeurópsku situáciu v novolatinskom období, ale aj situáciu nášho geografického priestoru.

V priamom súvisе s medzinárodnou konferenciou začali maďarskí neolatinisti z Ústavu literárnej vedy Maďarskej akadémie vied a z maďarskej neolatinistickej spoločnosti *Hungaria Latina* vydávať periodikum *Camoenae Hungaricae* (t. j. uhorské múzy), ktoré je určené na medzinárodnú prezentáciu výsledkov maďarskej vedy, a preto sa v ňom uverejňujú príspevky iba vo svetových jazykoch. Dosiaľ sa objavili tri zväzky časopisu (2004, 2005 a 2006; obsah jednotlivých čísel je uverejnený na internetovej stránke <http://itk.iti.mta.hu/camhun>). Každé číslo obsahuje hodnotné príspevky a pokrýva široké chronologické rozpätie od 14. do 18. storočia. Popri maďarských neolatinistoch prispeli do ročníka 2005 aj odborníci z Rakúska a Poľska.

Kvalitu a vedeckú úroveň periodika *Camoenae Hungaricae* však znižuje jeden „drobný“ detail: Hoci ani jeden z uverejnených textov nie je v maďarskom jazyku, geografické názvy a osobné mená viažuce sa k Slovensku sú v cudzojazyčnom kontexte uvedené v maďarskom znení. Tak napr. G. Kecskeméti vo svojom anglickom príspevku *A Hardly-known 16th-century Humanist: Paulus Rosa of Körmöcbánya* (*Camoenae Hungaricae*, 2006, roč. 3, s. 65-88) uvádza všetky názvy slovenských miest v maďarčine, hoci za maďarským názvom je vždy v zátvorke uvedené aj súčasné slovenské pomenovanie. (Takýto postup sa zachováva vo všetkých príspevkoch všetkých troch čísel časopisu.) Je smutné, že ani odborníci v oblasti novolatinskej filológie nereflektujú skutočnosť, že v období, o ktorom píšu, bol úradný jazyk uhorského štátu latinský. Ak teda chcú byť historicky korektní, prečo radšej nepoužívajú latinské názvy, keď už sa zdrahajú použiť súčasný geografický názov lokality? Podľa latinského alebo slovenského názvu dokáže lokalitu identifikovať ktorýkoľvek odborník na celom svete, či už na historickej alebo na súčasnej mape, čo sa o maďarských názvoch nedá povedať. Myslím si, že do názvu anglického príspevku by sa oveľa lepšie hodilo latinské meno slovenského humanistu *Paulus Rosa Cremnicus*, ako sa uvádza aj vo vydaní jeho prekladov v Bazileji r. 1570. (Por. G. Kecskeméti, op. cit., s. 71.)

Rovnako čudne pôsobí v talianskom príspevku *La fortuna ungherese del Libro di Fortuna del Petrarca* od R. Lengyelovej (*Camoenae Hungaricae*, 2006, roč. 3, s. 169-174) krstné meno slovenského jezuitu Juraja Rajčá-

niho, ktoré je tu uvedené v maďarskej podobe György. Jezuita Juraj Rajčáni (1669-1734) sa narodil v Zemianskych Kostolňanoch, jeho brat Ján, tiež významný slovenský jezuita, sa narodil v Nitre. Obidvaja bratia pochádzali zo slovenského zemianskeho rodu. Ak je potrebné krstné mená prispôbovať jazykovému kontextu, oveľa prirodzenejšie by podľa môjho názoru v talianskom príspevku pôsobila talianska forma krstného mena slovenského jezuitu.

Maďarské *Camoenae Hungaricae* by mali byť výzvou pre slovenskú vedu. V znovuzjednocujúcej sa Európe musí aj slovenský výskum spoluutvárať reálny historický obraz o mnohonárodnostnom uhorskom štáte, v ktorom latinčina predstavovala spoločné kultúrne dedičstvo všetkých národov žijúcich na jeho území. Úloha Slovenska v utváraní takéhoto pravdivého obrazu je nezaštupiteľná, veď od polovice 16. do konca 17. storočia sa *Hungaria Latina* nachádzala vlastne na Slovensku.

Svorad Zavarský

Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 4.-7. októbra 2006. Prešov : Prešovská univerzita 2007. 572 s.

Zimný semester 1996/97 bol prvým v histórii dvoch lektorátov na Prešovskej univerzite – bieloruského a bulharského. Pri príležitosti 10. výročia ich otvorenia zorganizovala v dňoch 4.-7. októbra 2006 Katedra slavistiky pri Inštitúte rusistiky, ukrajinských a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove medzinárodnú vedeckú konferenciu *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*. Zborník, ktorý sa skladá z príspevkov z konferencie, vydala Filozofická fakulta PU v Prešove v roku 2007. Je rozdelený do štyroch častí: plenárne zasadnutie, jazykovedná sekcia, literárnovedná sekcia a doktorandská sekcia.

Prvú časť, plenárne zasadnutie, otvára príspevok J. Dudásovej-Kriššákovskej. Autorka v ňom mapuje slovenskú slavistiku v kontexte I. zjazdu slovanských filológov v Prahe 1929, ktorý sa konal z príležitosti 100. výročia úmrtia J. Dobrovského. Čitateľovi približuje situáciu na Slovensku po vzniku Československej republiky. Autorka vidí I. zjazd slovanských filológov ako začiatok systematického výskumu slavistických tém a silný impulz pre svetovú i slovenskú slavistiku.

Spor o charakter slovanskej filozofie na Slovensku v 19. storočí exemplifikovaný na tvorbe štúrovcov predstavil R. Dupkala. Čitateľovi predkladá myšlienku, že hoci štúrovci pôsobili v rámci relatívne jednotného ideovo-politického hnutia, ich chápanie novovekej racionality a kresťanskej viery nebolo jednotné. Autor chápe tento spor ako významnú súčasť našej filozofie a takto koncipovaný ho pokladá za nadčasový.

Referát *Мова славянскага фальклору ў тыпалагічных даследаваннях* od V. Lašukovej prináša charakteristiku slovanských spisovných jazykov v priamej či nepriamej súvislosti s folklórom. Autorka v ňom poukazuje na spojitosť bieloruského a slovenského jazyka folklórnej prózy. S. Vit'ľanov vo svojom príspevku *Velký Preslav*

– *druhé hlavné mesto dunajského Bulharska* predkladá čitateľovi historické pozadie vývinu mesta Veľký Preslav. Po náčrte dejinných udalostí približuje autor mesto Preslav na základe poznatkov z archeologických výskumov. S. Vit'ľanov vidí Preslav ako zvrchované centrum starobulharskej kultúry 9.-10. storočia a dodáva, že „bez preslavských literárnych pamiatok by bola starobulharská a teda aj staroslovanská epigrafika veľmi chudobná.“ Prvú časť zborníka uzatvára referát R. Radzika *Słowackie odrodzenie narodowe w kontekście procesów narodotwórczych Słowian Wschodnich i Zachodnich w wieku XIX (do 1914 r.)*. Predmetom jeho analýzy sú procesy formovania národa, ktoré sa dotýkajú Slovákov, Čechov, Bielorusov a Ukrajincov v časovom rozpätí od konca 18. storočia do prvej svetovej vojny. Autor v tomto procese rozlišuje tri faktory: sociálno-kultúrny, ekonomický a politický.

Jazykovednú sekciu otvára príspevok N. Nikolovej *Черковнославянскыят език в езиковата ситуация през възраждането*. Autorka opisuje fonetické a morfológické osobitosti cirkevnoslovanského jazyka v spojení s jazykom Evtimiovej literárnej školy. M. Štec sa vo svojej štúdii *Starosloviencina a cirkevná slovančina vo svetle jazykových kontaktov* zameriava na kontakty medzi starosloviencinou a živými slovanskými jazykmi. Čitateľovi poskytuje pohľad na starosloviencinu ako liturgický jazyk a neskôr ako prvý spoločný slovanský spisovný jazyk. M. Štec hovorí, že tak ako v minulosti, aj dnes je cirkevná slovančina jedným z prostriedkov, ktoré zjednocujú slovanské národy. V centre záujmu referátu M. Pančíkovej sú *Pol'sko-slovanské lexikálne vzťahy a vyjadrovanie farebnosti*. Autorka uvádza, že s farbami sa stretávame na každom kroku a mnohokrát si ich prítomnosť neuvedomujeme. Farby sa využívajú v krásnej literatúre, najmä v poézii, bohaté zastúpenie majú i v piesňach či frazeológii. Vo svojej analýze si autorka všimla spojenie s lexémami vyjadrujúcimi farebnosť. M. Papierzová opisuje vo svojom referáte *Kontrastyvny opis skladni słowackiej i polskiej syntaktické rozdiely medzi slovenským a poľským jazykom*. Opis formálnej (sem patrí o. i. aj valencia) a sémantickej syntaxe (predikát a štruktúra) jedného jazyka sa porovnáva s obdobným opisom druhého jazyka. Autorka plánuje publikovať kontrastný opis spomínaných jazykov v sérii ďalších publikácií. Pod názvom *Вияд-рвание неуведомеј/мимовольнеј чинности в словенчине а в (некторых) далших слованских јазыках* uverejnil svoj referát J. Vaňko. Autor v ňom o. i. upozorňuje na potrebu skúmania sémantickej interpretácie hĺbkovej štruktúry vety. J. Sipko v referáte *В поисках истинного смысла аббревиатур* odкрýva detailný pohľad na abreviaciu na lingvisticko-kultúrnom pozadí. Vo svojej analýze autor ukazuje, že abreviácia často reprezentuje náhradnú lingvistickú formu ako východiskový význam jazykovej jednotky. Názov *Простите темпорални системи в българския и словакия език* nesie príspevok N. K. Nikolova, v ktorom autor analyzuje model bulharského a slovenského časového systému z morfológického pohľadu. M. Košková pridala svoj referát s názvom *Asymetria terminologických spojení s etnonymickým a toponymickým komponentom в bulharčине а словенчине*. Autorka sa zamerala na motivačný aspekt bulharských a slovenských terminologických spojení s etnonymickým a toponymickým komponentom. Kon-

frontácii zistila rozdielnú skúsenosť každého národa pri tvorbe skúmaných termínov. S. Važnik a P. Raah spolupracovali na referáte *Спроба сінтагматычнай класіфікацыі беларускіх, польскіх і славацкіх дзеясловаў з прадыметнай семай „расліна“*.“ Autori sa pokúsili uskutočniť porovnávaciu analýzu skupiny bieloruských, poľských a slovenských slovies. Skúmané slovesá rozdelili do troch skupín. Referát *Структура ўласных імёнаў мікратапааб’ектаў Славакіі і Беларусі ў святле семасялогіі і анамасялогіі* publikoval A. Kopač. Preberá v ňom prístupy aplikované pri výskumoch mikrotoponým. Sociolingvistikou situáciou v súčasnej Litve sa zaoberala L. Plygavkova v referáte *Сацыялінгвістычная сітуацыя ў сучаснай Літве*. Príspevok prináša analýzu funkcionality aktívnych jazykov na území dnešnej Litvy. Autorka uvádza, že jazyková situácia je najzložitejšia na juhovýchode krajiny, kde po stáročia spolunažívali rozličné kultúry. V. Fedoňuková sa vo svojom referáte *Мовний образ світу і аксіологія* zamerala na aktuálne otázky axiologických výskumov v 90. rokoch 20. storočia v Poľsku a Rusku. Na príspevku *Treści etyczne w znaczeniu słowa „reka/ruka“* spolupracovali D. Filarowa a B. Kotułow. Autorky analyzovali rozličné významy používania slova *reka/ruka*. A. Czesak prezentoval svoj príspevok pod názvom *Współczesne próby tworzenia, opisu i kodyfikacji nowych języków słowiańskich (górnosłowacki, wschodniosłowacki, „pudłaśka mova“)*. Príspevok sa venuje problematike troch projektov na vytvorenie nových slovanských spisovných jazykov. Zaujímavý pohľad na poľsko-slovenské jazykové vzťahy ponúka vo svojom referáte s názvom *Poľsko-słowackie stosunki językowe jako przedmiot badań* J. Okoniowowa. Autorka hovorí o poľských a slovenských dialektoch, ktoré boli predmetom skúmania už od konca 19. storočia. *Paralely a odlišnosti v dejinách spisovnej slovenčiny a spisovnej bielorusčiny* rozobral vo svojom referáte L. Bartko. Sústredil sa na spoločensko-politické, etnické, náboženské, kultúrne a jazykové pomery a snažil sa posúdiť vplyv týchto javov na vznik spisovnej podoby obidvoch jazykov. Vo svojom príspevku *Martin Hattala o Bielorusoch* referuje J. Šelepec o stati M. Hattalu, ktorú v podobe hesla *Bielorusi* napísal do Riegrovho slovníka. *Bulhari v slovenskej obci Čiv (Piliscsév) v Maďarsku* sa stali témou referátu M. Žilákovvej. Zameriava sa na geografické, historické, kultúrne a jazykové faktory, ktoré vplývali na rozvoj „pilišského“ jazykového ostrova. Predmetom príspevku V. Kováčovej sa stali *Slovensko-ukrajinské vzťahy a ich odraz v sotáčkych dialektoch severovýchodného Zemplína*. Autorka podčiarkuje dôležitosť teórie jazykových kontaktov pri výskume nárečových celkov. D. Baláková predstavila výskum zameraný na *Komunikačne exponované slovenské frazémy z internacionálneho aspektu*, v ktorom sa snažila načrtnúť prejav dimenzie civilizačných a kultúrnych vplyvov na frazeologické jednotky. Otázkami vzťahu teológie a jazyka sa zaoberal V. Kovár v referáte *Otázka prekladu cirkevnoslovanských bohoslužobných textov do slovenčiny*. Autor oboznamuje poslucháčov so základnými stanoviskami skupiny zástancov prekladania bohoslužobných textov do národných jazykov, ako aj zástancov tzv. konzervatívneho smeru, ktorí sú za používanie cirkevnej slovančiny pri bohoslužbách

v pravoslávnej cirkvi. *Onymický aspekt odborných textov z pohľadu prekladových možností (na materiáli oficiálnych dokumentov v rusko-bielorusko-slovenskom pláne)* opisala vo svojej štúdií J. Opalková. Zmeny, ktoré nastali v ruskom jazyku v sovietskom období, opísal E. Guzi v referáte *Ruské historizmy a sovietizmy (minulosť a súčasnosť)*. Načrtol vznik jazyka sovietskej epochy (*lingua sovietica*). N. Ščipanska sa prezentovala príspevkom *Фольклорные тексты в преподавании языка: славянские параллели*. Autorka analyzuje ruské, slovenské, bieloruské, rusínske a české texty. Jej analýza sa zakladá na materiáli detského folklóru. M. Dronov sa vo svojom referáte *Из истории белорусско-русинских культурных связей (до 30-х гг. XX в.)* zameral na bieloruské a rusínske vzťahy. Informuje, že Bielorusi a Rusíni síce spolu nesusedia, no aj napriek tomu majú množstvo podobností. Autor podčiarkuje potrebu skúmania kultúrnych kontaktov Bielorusov a Rusínov. V referáte *Компоненты „баба, бабушка, бабий и бабский“ в составе паремий и фразеологических единиц* skúma D. Antoňáková frazeologické jednotky z aspektu rusko-slovenskej komparatistiky. Autorkou príspevku *Концепт Бог и его отражение в речи (сопоставительный аспект)* je A. Petriková, ktorá z daného pohľadu analyzuje príslovia a porekadlá. Precedentnými textami ako „fondom vedomostí a poznania“ sa zaoberala A. Virostková v referáte *Прецедентные тексты как единицы текстовой концептосферы*, analýzu konceptu „peňaží“ predniesol D. Mitev v štúdií *Основные номинационные сферы на концепта „пари“ в болгарския и руския език*. Autor upriamuje svoju pozornosť na špeciálne pomenovania peňazí, na primárne a sekundárne znakové podoby (pôžička, derivácie, frázy, sémantické derivácie a i.). Táto štúdia uzatvára jazykovednú sekciu.

Literárnovednú sekciu začína príspevok M. Trusa *Янка Купала ў Славакіі ў 1935 г.*, v ktorom autor informuje o návšteve delegácie sovietskych spisovateľov a žurnalistov v Československu v roku 1935. V tejto delegácii bol aj významný spisovateľ, jeden zo zakladateľov bieloruského spisovného jazyka Janka Kupala. Autor skúma, ako táto návšteva podnietila výskum kultúrnych bielorusko-slovenských vzťahov. V príspevku *Димовите романи в контекста на европейската литература* priniesla T. Ičevska pohľad na romány D. Dimova v kontexte európskej literatúry. Na problematiku romantickej estetiky poukázal P. Kaša v referáte *K otázke romantickej estetiky v slovensko-poľských súvislostiach*. Ako typický znak umenia prvej polovice 19. storočia udáva autor ideologizáciu literatúry, keď do popredia vystúpila národná idea. Profil ukrajinskej poety L. Kostenkovej analyzuje A. Valcerová v referáte *Poezia ako výraz historickej pamäti národa*. L. Kostenková patrí k významnej generácii 60. rokov 20. storočia, v jej básňach sa kombinujú folklórne prostriedky s modernými prvkami. Feministickej literatúre venovala pozornosť M. Součková v referáte *K poetike ženských autoriek v slovenskej a poľskej próze po roku 1989*. Autorka interpretovala diela J. Juráňovej a O. Tokarczukovej z axiologického aspektu. Dielo W. Szymborskej predstavil J. Gavura v príspevku *Telo a duša medzi entitami sveta (W. Szymborska)*, v príspevku *Fragmentárne vyslovenie sveta v Prirodzenom románe Georgriho Gospodinova* venoval M. Mitka svoj záujem

spisovateľovi G. Gospodinovovi, ktorého dielo kritika označila ako typické „dieťa“ postmoderného diskurzu. Historické motívy v diele J. M. Hurbana a A. Kralyckého si vo svojej štúdií *Історичні мотиви в творчості Йосифа Милослава Гурбана й Анатолія Краліцького* všima I. Ilčisková. Analyzuje poviedky J. M. Hurbana a A. Kralyckého, ktoré majú viacero spoločných, ale aj odlišných črt. K. Vilčeková sa zamerala na *Slovensko-slovanské súvislosti v diele Daniela Krmana ml.* Čitateľa informuje o tom, že dielo *Itinerarium (Cestovný denník)* sa stalo medzníkom vo vývine slovenskej memoárovej literatúry a jeho „historicko-faktografická rovina radí uvedenú slovenskú (aj slovanskú) kultúrnú pamiatku medzi diela stredoeurópskeho významu.“

Poslednú časť zborníka, doktorandskú sekciu, otvára M. Vojteková príspevkom *Miesto predložiek vo vybraných starších gramatikách slovenčiny a poľštiny*. Predmetom jej analýzy sú slovenské gramatiky A. Bernoláka, L. Štúra, S. Cambela a poľské gramatiky S. Szobera a J. Łoša. *Slovensko-bieloruské vzťahy v kontexte historickej jazykovedy* si ako tému svojej štúdie zvolila I. Džundová, porovnávaním neživotných podstatných mien mužského rodu v slovenčine a bielorusktine sa zaoberala J. Ladzińska v referáte *Dubletné tvary v genitive singuláru neživotných maskulín v spisovnej slovenčine a bielorusktine*, východiskom uvažovaní G. Imrichovej bola kategória slovesného vidu. Svoj príspevok uverejnila pod názvom *Kategória slovesného vidu (Konfrontačné porovnanie tvorenia sloves dokonavého a nedokonavého vidu v spisovnej slovenčine a bulharčine)*, v štúdií *Фонетична система і морфологічна будова українських говірок верхньої течії річки Цироху* opisala M. Beňková základné osobitosti fonetickej a morfolologickej štruktúry ukrajinských dialektov na rieke Cirocha. Doktorandskú časť ako aj celý zborník uzatvára príspevok L. Beňkovej *Лексика комунікації в українських говірках верхньої течії річки Цироху*. Autorka sa tu venuje tradičnej slovnej zásobe ukrajinských dialektov na rieke Cirocha. Príspevok pozostáva z analýzy nárečových mien a ich porovnávaní s menami ostatných slovanských jazykov.

Zuzana Vodičková

GLOVŇA, J. – LINDNER, J. – OBST, U.: Slovenske, russische und deutsche Phraseologismen. Ein Handbuch für Studierende. Nümbrecht : Kirsch-Verlag 2007. 284 s.

Vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka prináša veľa podnetov nielen pre didaktiku predmetu, ale v mnohých ohľadoch motivuje aj lingvistické bádanie, a to predovšetkým komparatívne, resp. kontrastívne zameraný výskum. Prax na lektorátoch slovenčiny v zahraničí potvrdzuje, že okrem komparatívno-kontrastívneho štúdia jazykového systému slovenčiny, najmä morfológie a syntaxe, ale, samozrejme, aj fonetiky (výslovnosť, prozódia) a lexiky, veľkú pozornosť treba venovať frazeológii.

Je zrejmé, že frazeologizmy predstavujú kvantitatívne početnú a z hľadiska vyjadrovacích potrieb dôležitú oblasť jazyka alebo (skôr) reči. Pri štúdiu cudzieho jazyka ich poznávanie je o to závažnejšie a popri tom aj náročnejšie, že v porovnaní s inými jednotkami jazykového systému sa osvojujú ťažšie, resp. ich osvojovanie sa líši od štandardov získaných najmä zo štúdia gramatických javov príslušného jazyka (poznatie zákonitostí, princípov a pravidiel).

Z lingvodidaktického hľadiska má frazeológia veľa spoločného s lexikológiou, a to v tom zmysle, že tak pri poznávaní sémantiky (nefrazeologických) lexém, ako aj pri zisťovaní významu frázem rozhodujúcu úlohu má jazykový/rečový kontext. Z porovnávacích aj z didaktického hľadiska je na tom oveľa lepšie lexikológia, keďže vďaka lexikografii je väčšina známych alebo štandardných jazykov (SAE) „vybavená“ dvojjazyčnými (prekladovými) slovníkmi, kým porovnávacích frazeologických slovníkov je zatiaľ málo. Medzeru v tejto oblasti jazykovedy a lingvodidaktiky sa pokúsila vyplniť trojica lingvistov a pedagógov Inštitútu slavistiky Kolínskej univerzity – Juraj Glovňa (v rokoch 2003-2007 pôsobil ako lektor slovenského jazyka, od r. 2007 pôsobí opäť na UKF v Nitre), Jutta Lindnerová a Ulrich Obst –, ktorí pripravili a v roku 2007 publikovali trojjazyčný (slovensko-rusko-nemecký) frazeologický slovník (Slovakische, russische und deutsche Phraseologismen. Ein Handbuch für Studierende). Táto publikácia má slúžiť ako príručka pre študentov slavistiky.

Pri výbere asi 500 frazeologizmov z materinského jazyka jednotlivých autorov (J. Glovňa – slovenčina, J. Lindnerová – ruština, U. Obst – nemčina) rozhodovali najmä tieto faktory: frekvencia, stupeň náročnosti, didaktická funkcia a predpokladaná miera nepoznanosti frazeologizmov.

Slovník má tri časti: slovensko-rusko-nemeckú, rusko-slovensko-nemeckú a nemecko-rusko-slovenskú, čiže každý z uvedených troch jazykov môže byť východiskovým aj cieľovým jazykom. Vďaka tomu sa možnosť praktického využitia tejto publikácie znásobuje.

Vzhľadom na svoje praktické zameranie príručka neobsahuje teoretické výklady mnohostranných frazeologických otázok. Okrem toho cieľom autorov nebolo ani detailne opísať či charakterizovať frazeologizmy z hľadiska formy a obsahu, a tak pojem frazeologizmus sa v tejto publikácii používa dosť voľne, ide teda o širšie ponímanie frazeologických jednotiek. Nájdeme tu aj minimálne frazeologické jednotky, ustálené slovné spojenia so slovesnou syntagmatickou stavbu a pod., nie však príslovia a paremiologické útvary. Pri výbere frazeologických jednotiek autori brali do úvahy ustálenosť formálnej štruktúry a celistvosť významu. Sú to frazémy, ktoré tvoria pevnú súčasť frazeologického fondu každého z uvedených jazykov, teda nie okazionalizmy.

Pri zoradovaní hesiel sa autori riadili schematickým formálno-abecedným princípom, pričom hlavným kritériom ich klasifikácie je substantívum alebo prvé substantívum daného frazeologizmu, keďže substantívum je jadrovým komponentom väčšiny (spracovaných) frazeologizmov; v menšom počte sú zastúpené frazeologizmy s adjektívnym, adverbiálnym alebo verbálnym jadrovým komponentom. Adjektívum býva heslovým slovom najmä v prirovnaniach, a to v pozícii tertium comparationis; porov.: slk. *hluchý ako peň*, nem. *hungrig wie ein Wolf*, rus. *jasno kak deň*. Tento

postup umožňuje používateľovi rýchlo nájsť žiadanú informáciu bez potreby odkazovať na ďalšie heslá.

Prehľadne usporiadaný frazeologický materiál pomáha používateľovi bezprostredne konfrontovať frazeologické jednotky spomenutých troch jazykov z viacerých aspektov – štruktúrneho, sémantického, štylistického aj pragmatického. Hoci slovníkový materiál nie je usporiadaný tematicky, v slovníku prezentovaná konfrontácia slovenských, ruských a nemeckých frazeologizmov potvrdzuje predovšetkým skutočnosť, že nositelia spomenutých jazykov pri referovaní o veciach a javoch objektívnej skutočnosti pociťujú potrebu rozličné aspekty mimojazykovej skutočnosti, najmä však ľudského života nielen (neútrálne, bezpríznačovo) pomenovať, ale zaujať k nim aj svoj postoj. A práve frazeologizmy sú jedným z výrazných jazykových prostriedkov a spôsobov vyjadrovania subjektívnych postojov hovoriaceho k obsahu výpovede, resp. priamo k objektu referencie. Od iných jazykových prostriedkov (lexikálnych, gramatických) sa líšia vyšším stupňom obraznosti a zároveň aj expresívnosti a emocionálnosti.

Pokiaľ ide o obraznosť a expresívnosť, frazeologické jednotky obsiahnuté v prezentovanom slovníku ukazujú, že stupeň obraznosti frazeologizmov, prípadne aj ich expresívnosti je v spomenutých troch jazykoch približne rovnaký. S tým korešponduje aj fakt, že väčšina prezentovaných frazeologizmov má jeden alebo viac ekvivalentov v jednom alebo v oboch jazykoch. Prípady s absenciou frazeologického ekvivalentu, keď význam daného frazeologizmu bolo treba opísať, je v slovníku málo; porov. nemčina podľa slovníka nemá (?) ekvivalent slk. frazeologizmu *aby bol i baran celý, i vlk sýty*, preto sa v nemčine iba vysvetľuje ako *beiden Seiten gerecht werden*, no aj v tejto ne frazeologickej perifráze je prítomná obraznosť. Vzhľadom na to, že tento slovenský frazeologizmus sa vyskytuje aj v podobe *aby bol aj vlk sýty, aj baran celý*, azda ho bolo treba uviesť aj pri hesle *vlk*. A okrem toho sa zdá, že nemčina predsa len i tu má (približný) frazeologický ekvivalent, a to *wasch mir den Pelz, aber mach mich nicht naß*. Pri hesle *vlk* sa žiadalo uviesť aj dosť frekventovaný frazeologizmus *my o vlku a vlk za humnami*, prípadne aj *nebude zo psa slanina ani z vlka baranina; ešte vlka nezabili, už na jeho kožu pili*.

Autori sa v tejto publikácii prezentujú nielen ako lingvisti, ale aj ako pedagógovia, ktorí poznajú, resp. u recipientov (najmä študentov) anticipujú ťažkosti pri porozumení niektorých frazeologizmov, preto v niektorých prípadoch k danému ekvivalentu pridávajú aj vysvetlenie, porov. nemecký frazeologizmus *Tantalusqualen erdulden (müssen)* má v slk. sémanticky identický ekvivalent (*musieť*) *vystáť/vytrpieť/znášať Tanalove muky*, no autor slovenskej časti pripája k nemu vysvetlenie (*musieť*) *vystáť/vytrpieť/znášať strašné bolesti/veľké trápenie*.

Ako nasvedčuje doterajšia prax na lektoráte slovenského jazyka a kultúry na univerzite v Kolíne, trojjazyčný frazeologický slovník *Slovakische, russische und deutsche Phraseologismen* bude dobrou pomôckou tak pre poslucháčov slavistiky na zahraničných univerzitách, ako aj pre prekladateľov a zrejme aj pre širší okruh slavistov. Kiež by sa stal podnetom pre lingvistov pri zostavovaní podobných publikácií.

Juraj Vaňko

JANKOVIČ, J.: Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny.

Bratislava : Jaga – VEDA 2005. 277 s.

Ak platí zásada, že najvýraznejším kritériom hodnotenia kultúrnych vzťahov medzi dvoma národmi sú vzájomné knižné preklady, potom kniha Jána Jankoviča *Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny* exaktne odmeriava kultúrne vzťahy Slovákov s národmi (bývalé) Juhoslávie – Srbsmi, Chorvátmi, Slovincami i Macedóncami v rozpätí posledného poldruha storočia. Publikácia vyšla vo vydavateľstve *Jaga* v koedícii s Vedou, vydavateľstvom Slovenskej akadémie vied.

Významnú zložku recenzovanej publikácie tvorí *Slovník prekladateľov* (s. 54-146), v ktorom autor predstavuje 176 prekladateľov v podobe biografických medailónov. Táto časť už svojím rozsahom, ale aj umiestnením v publikácii pred vlastnou Bibliografiou prekladov svedčí vari o autorovom objektívnom posudzovaní prekladateľa v celom prekladateľskom procese. Autor publikácie J. Jankovič je totiž nielen bádateľom v oblasti slovensko-južnoslovanských kultúrnych stykov, ale je aj prekladateľom z južnoslovanských jazykov, a navyše prekladateľom značne produktívnym, a teda veľmi dobre pozná nelichotivý status prekladateľa v národnej literatúre. Ak teda do svojej publikácie zaradil i biografické medailóny o prekladateľoch, nesporne chcel poukázať na významné miesto prekladateľa v prekladateľskom procese. A keďže do *Slovníka prekladateľov* zaradil i „jednorázových či náhodných“ prekladateľov, ktorí sa o prekladanie pričínili skôr sprostredkované (ako lexikografi, literárni historici a kritici či jazykovedci – srbisti, chorvátisti, macedónisti a slovinisti), zaradil prekladanie do širšieho kontextu bádanía slovensko-južnoslovanských kultúrnych vzťahov.

Jadro publikácie tvorí *Bibliografia prekladov* (s.148-224), ktorá obsahuje 891 záznamov o knižných prekladoch nielen umeleckej literatúry, ale i prekladov inscenovaných dramatických diel, ako aj náučnej, odbornej a vedeckej literatúry zo štyroch uvedených jazykov do slovenčiny. Použitelnosti bibliografie nesporne významne prispeje i príloha *Registre k bibliografii* (226-262), v ktorej sa popri registri autorov nachodí aj register prekladateľov a popri registri názvov prekladov autor uvádza i register názvov originálov. Register vydavateľstiev a register divadiel naisto ocenia najmä historici, pre ktorých napokon chronologický register, ktorý naznačuje kontinuálne i diskontinuálne vzťahy, je indikátorom intenzity kultúrnych stykov slovensko-južnoslovanských literárnych vzťahov i kultúrnych stykov v rozpätí poldruha storočia.

Bibliografiu prekladov vhodne doplní osobitná príloha pod názvom *Štatistické prehľady k bibliografii* (s.164-177) s rozmanitými štatistickými údajmi,¹ ktoré svojou „kvanti-

¹ Iba na ilustráciu uvedieme niektoré štatistické údaje z prekladania zo srbského do slovenského jazyka. Zo srbského jazyka v danom období autor uvádza 252 autorských záznamov (z toho 102 kníh próz, 57 kníh pre

tatívnou“ povahou určite presahujú i do roviny kvalitatívneho hodnotenia prekladov. Lebo štatistika najproduktívnejších prekladateľov v úzkej spojitosti s ich biografickými charakteristikami nie je bezvýznamná pre dejiny prekladu v prijímajúcej literatúre, rovnako nie je bezvýznamná štatistika najprekladanejších autorov pre východiskovú literatúru. Ostatne pre dejiny prekladu sú významné i štatistiky prekladania literárnych druhov a žánrov. Napokon štatistické údaje o najproduktívnejších vydavateľstvách a divadlách naisto prívitajú i bádatelia slovensko-južnoslovanských kultúrnych stykov a vzťahov.

Pri celkovom hodnotení recenzovanej publikácie môžeme konštatovať, že v nej Ján Jankovič dokázal predovšetkým pravdivosť tradičného viac-menej intuitívne vyslovovaného tvrdenia o „bohatých slovensko-južnoslovanských literárnych a kultúrnych vzťahoch.“ A dokázal to výsostne faktograficky – faktami, ku ktorým dospel premyslenou metodológiou spracovania rozsiahleho materiálu. V publikácii okrem toho presvedčivo ukázal, že získané fakty, poväčšine kvantitatívnej povahy, sa budú môcť ďalej využiť nielen v múdrom projektovaní ďalšej prekladateľskej praxe, ale že sa môžu stať i významným stavebným materiálom dejín umeleckého prekladu ako súčasť dejín slovensko-južnoslovanských kultúrnych stykov a literárnych vzťahov.

Emil Horák

Varia Slavica. Sborník příspěvků k 80. narozeninám Radoslava Večerky.

Ed. I. Janyšková – H. Karlíková. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2008. 276 s.

Recenzovaná publikácia vyšla pri príležitosti životného jubilea významného brnianskeho slavistu prof. Dr. Radoslava Večerku, DrSc., ktorý 18. apríla 2008 oslávil v dobrom zdraví a uprostred čínorodej práce svoje 80. narodeniny. Zborník obsahuje 27 príspevkov, ktorých rozmanité tematické zameranie (naznačené už latinským titulom *Varia Slavica*) zodpovedá šírke jubileantových vedeckých záujmov.

Na úvod sa zmienime o dvoch štúdiách, ktoré sú venované všeobecným otázkam paleoslovenistiky ako hlavnej domény bádateľskej činnosti prof. Večerku. L. Pacnerová (Brno) uvádza prehľad dejín slovanskej liturgie v českých krajinách od veľkomoravského obdobia až do súčasnosti, pričom sa osobitne zameriava na uplynulé storočie, keď úsilie o obnovu slovanskej liturgie viedlo k definitívnemu vydaniu hlaholského Rímskeho misála (v r. 1992), ktorý „vzkrísl k životu novou cirkevnú slovanštinu českého typu“ (s. 167). V príspevku E. Dogramadžiovej (Sofia) sa čitateľ vracia k otázke vyslovenej ešte V. Jagičom – kedy sa Zografský kódex dostal do Zografského kláštora na hore Athos? Na základe analýzy

rukopisov nadväzujúcich na túto hlaholskú pamiatku autorka predpokladá, že kódex sa nachádzal v Zografskom kláštore už na konci 12., resp. na začiatku 13. storočia.

Samostatnú skupinu tvoria štúdie venované syntaktickej problematike, predstavujúcej jednu z ťažiskových oblastí jubilantovo vedeckého záujmu. Mnohí autori priamo nadväzujú na výskumy prof. Večerku, ktoré vyústili do jeho päťzväzkovej monografie *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax* (Freiburg i. Br. 1989-2003). E. Bláhová (Praha) analyzuje ekvivalenty gréckych infinitívnych konštrukcií v najstaršej redakcii staroslovienského apoštola, pričom dospieva k záveru, že pri jeho preklade sa takéto konštrukcie zachovávali dôslednejšie ako v prípade evanjelií a sčasti aj žaltára, ktorých prekladateľ, resp. prekladatelia postupovali oveľa voľnejšie a rozvíjali infinitívne konštrukcie do vedľajších viet. Z. Hauptová (Praha) v príspevku o tzv. futurum exactum v homiliách Gregora Veľkého ukazuje, že ich slovanský prekladateľ využíval uvedenú konštrukciu nielen v temporálnom, ale predovšetkým v modálnom význame. Tmáu viacerych štúdií sú konkrétne gramatické prostriedky – staroslovienske zvrtné zámeno *se/si* (K. Trost, Regensburg), vzťažné zámeno *iže* v starosloviencine a ruskej cirkevnej slovančine (Ch. Hannick, Würzburg), číslovka *četira tisuča* v chorvátskej redakcii cirkevnej slovančiny (J. Reinhart, Viedeň), častica *eda* v chorvátskych hlaholských textoch (M. Mihaljevič, Záhreb), konektor *až* v češtine barokového obdobia (P. Kosek, Brno) –, ktoré spoluautorí zborníka skúmajú v širokom slovanskom i všeobecnolingvistickom kontexte. Takáto metodologická charakteristika sa v plnej miere vzťahuje aj na príspevky venované rozličným kategóriám gramatického systému slovanských jazykov: P. Karlík (Brno) si v uvedenej perspektíve všima posesívne adjektíva v starej češtine, S. Žaža (Brno) analyzuje funkcie bezpredložkového datívu v starej ruštine, pričom ich porovnáva so stavom v gréčtine a latinčine, a J. Bestersová-Dilgerová (Freiburg) skúma na materiáli šiestich slovanských jazykov zhody a rozdiely v používaní predložiek tvoriacich súčasť príslovkového určenia príčiny. Do tejto skupiny príspevkov sa dá napokon zaradiť aj úvaha O. Šefčíka (Brno) o možnostiach aplikácie rozličných typov metriky na opis niektorých staroslovienských morfonologických alternácií, na ktorú tematicky čiastočne nadväzujú dve štúdie s akcentologickou tematikou: zatiaľ čo A. Bičan (Brno) venuje pozornosť otázke (ne)voľnosti a dištinktívnej funkcie českého prízvuku, jeho kolega B. Vykypěl si všima existenciu dvoch prozodických subsystémov v hornej lužickej srbčine, vyplývajúcu z intenzívneho kontaktu s nemčinou.

V zborníku je solídne zastúpená aj etymologická problematika. Autormi štúdií tohto druhu sú najmä zástupcovia (pracovníci aj spolupracovníci) brnianskeho etymologického centra, s ktorým je vedecká činnosť prof. Večerku intenzívne spätá od 80. rokov minulého storočia, najmä v súvislosti s projektom Etymologického slovníka jazyka staroslovenského. (Túto okolnosť napokon potvrdzuje i fakt, že recenzovaný zborník vyšiel ako 4. zväzok série *Studia etymologica Brunensia*, vychádzajúcej od r. 2000.) Z hľadiska určitej „exotickosti“ spracovanej témy, ale aj širokého materiálového záberu môže čitateľov osobitne zaujať príspevok H. Karlíkovej a V. Blažka o arabiz-

deti a mládež, 42 kníh drám a 32 divadelných inscenácií a 19 kníh poézie. Poradie prvých piatich najprekladanejších srbských autorov: 1. Branislav Nušić, 2. Dušan Kovačević, 3. Ivo Andrić, 4. Branko Ćopić a 5. Dobrica Ćosić. Poradie prvých piatich prekladateľov: 1. Andrej Vrbacký, 2. Ján Jankovič, 3. Karol Chmel, 4. František Lipka a 5. Vladimír Mičátek.

moch v slovanských jazykoch. Autori uvádzajú vyše 110 arabských výrazov, ktoré boli prevzaté v rozličných obdobiach, pričom zároveň identifikujú ich hlavné sémantické okruhy a základné cesty, akými lexika arabskej proveniencie prenikala do slovanského prostredia. Prehľadový charakter má aj štúdia J. Pleskalovej, ktorá koncízne charakterizuje špecifické rysy staročeských zložených a prefigovaných antroponým.

Ďalšie príspevky etymologického charakteru sú venované analýze konkrétnych výrazov. V súvislosti s výkladom staroslovienského substantíva *navěždenije* „návsťeva“ sa E. Havlová sústreďuje na jeho fundujúce sloveso **na-věditi* „navštíviť“, ktoré interpretuje ako možné intenzívum, resp. faktitívum k **na-viděti*. Otázka domácich východísk lexiky jednotlivých slovanských jazykov rezonuje aj v príspevkoch J. Komárkovej, ktorá si všima chorv. dial. *kujā* „západka na zadnom vratidle krosien“ (v zmysle autorkinej interpretácie geneticky totožné s chorv. *kujā* „suka“ [podľa tvarovej podobnosti s psím chvostom], čo je výsledok kontaminácie chorv. *kučka* „suka; zlá žena“ a *kujā* „zlá žena“, od psl. **kujati* „reptať a pod.“), a I. Janyškovej, dospievajúcej na základe komplexnej analýzy stsl. *rogъ* „arbor sub qua sepultus est esaias“ (F. Miklosich) k záveru, že išlo o subtropickú drevinu rohovník obyčajný (bot. *Ceratonia siliqua*). Fytonymickou problematikou sa zaoberá aj V. Boček v štúdiu o staročeských názvoch trebulky voňavej (bot. *Anthriscus cerefolium*). Zatiaľ čo pre staročeské *třebule*, *třebule* (z neskorého psl. **čerbul’a*) možno identifikovať priame románske východisko, synonymný výraz *kerblík* bol do češtiny prevzatý nemeckým prostredníctvom. Otázky jazykových kontaktov sú zastúpené i v príspevkoch ďalších brnianskych etymológov: V. Šaur sa vracia k málo jasnému miestu zo Zografského kódexu, podľa ktorého bol Ježiš na lodi *na dochtorě sьpe* „ἐπὶ τῷ προσκεφάλαιον καθεύδων“ (Mk 4, 38); v nadväznosti na staršie hypotézy o nemeckom pôvode slova (porov. starohornonemecké *dofta* „veslárská lavica“) autor interpretuje príslušné substantívum ako *docht-or-a*, t. j. ako slovanský derivát (so substitúciou *f ~ ch* a s významom „čo patrí k veslárskej lavici“ > „poduška na nej“ a pod.) od uvedeného nemeckého výrazu. Témou príspevku P. Valčákovvej je stsl. *korъ*, *korьсь* „dutá miera“ (porov. slovenské *korec*), obyčajne vysvetľované ako výraz domáceho pôvodu. Podľa autorky je vhodnejšie vrátiť sa k staršiemu predpokladu, že ide o dávne kultúrne prevzatie gréckeho názvu miery *κόρος* (semitského pôvodu). Nad prítomnosťou hebraizmov v staroslovienských biblických textoch sa zamýšľa Ž. Šarapatková, odmieta však názor, podľa ktorého má adjektívum *božii* aj význam „veľmi veľký, veľmi vysoký a pod.“ údajne odrážajúci ešte predbiblickú sémantiku zodpovedajúceho hebrejského výrazu *él*.

Staroruská lexika je témou príspevkov G. Birkfellnera (Münster), ktorý analyzuje názov pôstneho jedla *tavrančukъ* (s formálnymi variantmi *varančugъ*, *vrančugъ* a i.), ako aj Ž. Z. Varbotovej (Moskva), vyslovujúcej domnienku, že staroruské substantívum *vasnъ* „šťastie, úspech“ (bez pendantov v iných slovanských jazykoch) je v konečnom dôsledku prevzaté z gr. *βασκανιον*, „čaro, amulet.“ Takáto interpretácia predpokladá značné formálne zmeny východiskového výrazu, čo možno konštatovať

aj v súvislosti so zaujímavou hypotézou E. Hansacka (Regensburg) o pôvode toponyma *Istanbul*: odmietajúc tradičný etymón (gr. *εἰς τὴν πόλιν* „do mesta“), autor tu predpokladá redukciu názvu *Konstantinopolis*, spôsobenú prenosom prízvuku na prvú slabiku v ľudovej gréckej výslovnosti. Dôsledkom mal byť nielen zánik začiatočného *k-*, ale aj vývin *on > q > ɛ* (jeho druhú fázu E. Hansack vysvetľuje vplyvom stredovekej bulharčiny, kde dochádzalo k častým zamenám nosových samohlások, čo mohlo v podmienkach balkánskeho jazykového zväzu ovplyvniť aj stav v gréčtine), pričom *ɛ* neskôr splynulo s gr. *η* a zúžilo sa na *i*.

Súčasnou zborka je rozsiahla príloha bibliografického charakteru (s. 241-273), obsahujúca prehľad publikačnej a redakčnej činnosti R. Večerku za obdobie r. 1951-2008, ako aj súpis prác venovaných jubilantovi.

Editorcky publikácie sa v úvode priznávajú, že keď uvažovali, ako si čo najvhodnejšie pripomenúť vzácné životné jubileum prof. Večerku, zistili, že „asi najlepším darčekom bude venovať mu zborník sestavený z príspevků autorů profesně a lidsky mu blízkých“ (s. 7). Veríme, že čitatelia recenzovaného zborníka sa stotožnia s našim názorom, že išlo o vskutku pekný, dôstojný a hodnotný darček.

Lubor Králik

Starší východoslovanská kultura a myšlení jako demiurg modernosti (inspirující dílo Hryhorije Skovorody); МАРЧЕНКО, О. В.: Григорий Сковорода и русская философская мысль XIX-XX веков. Исследования и материалы. Москва 2007.

Shodou okolností v posledných letech se objevila řada prací o podivuhodném Hrygoriji Skovorodovi (1722-1794). Rusové ho sice ve svých slovnících jako svého vysloveně neuvádějí, ale řadí ho alespoň do ruského okruhu nebo do kultury Ruské říše – a právem, neboť jeho jazykem rozhodně nebyla moderní ukrajinština, ale spíše ruština prosycená církevněslovanskými a obecně východoslovanskými prvky. A navíc byl módní a silně působil na ruské 19. a zčásti 20. století. Jinak ovšem patří literatuře ukrajinské. Vzhledem k tomu, že Skovoroda byl svým životem, cestami a vzděláním Evropanem a ještě přesněji Středoevropanem a vytvářel poněkud záhadnou spojnici mezi západní, střední, snad také jižní a východní Evropou, že svým renesančně rozkročeným dílem v sobě koncentroval de facto vše, co v Evropě proběhlo od gotiky přes renesanci a humanismus k baroku a klasicismu s náznaky rokoka a preromantismu, sakrální i sekulární literatury, stanul ve středu zájmu i jiných národů, především tvůrců pojmu „Mitteleuropa.“

Jádrem Marčenkova opusu je analýza Skovorodových životních peripetií a jeho základních děl a idejí v souvislosti s jeho biblickou hermeneutikou, modelem jeho filozofického dialogu, s jeho pokusem o syntézu antiky a křesťanství (kapitola *Афины и Иерусалим*), učení o moudrosti a dialektika božského a lidského. Když jen letmo nahlédneme na V. Solovjova, D. Merežkovského a N. Berďajeva, máme tu v kostce všechny problémy, kte-

ré je vzrušovaly. H. Skovoroda tedy znovu překročil hranice, tentokrát nikoli do středu Evropy, ale na severovýchod. Je to směr, který je sice notoricky znám, ale neškodí si to kvalifikovaně a hlubinně připomenout.

Moskvan a zjevně podle jména svým rodem také Ukrajinec O. V. Marčenko tedy hledal ukotvení a uchopení H. Skovorody ve filozofii. Klíčem k Skovorodovi je mu především analýza jeho filozofických pramenů, které nachází tradičně v antice, zejména u Platóna. Nicméně již zde je zřejmé, že základním Marčenkovým tématem je křesťanská teologie a Skovoroda jako teolog, hermeneutik bible a filozof. Autor ukazuje, jak Skovoroda právě v tématech Athén a Jeruzaléma nebo Sofie jako Moudrosti Boží ve snaze syntetizovat antické a křesťanské dědictví působil na ruské náboženské filozofy první poloviny 20. století, např. na S. Trubeckého, P. Florenského, V. F. Erna, A. Bloka, Vjač. Ivanova, A. Bělého, L. Karsavina a zejména S. Bulgakova. Tedy, jinak řečeno, celou éru po porážce první ruské revoluce spjatou se sborníkem Věchi (1909) a další rozvoj náboženské filozofie si bez Skovorody lze v Rusku jen těžce představit, stejně jako bez dialektiky božského a lidského (N. Berdajev). Příloha věnovaná moskevskému profesorovi filozofie V. F. Ernovi, jenž o Skovorodovi napsal roku 1912 rozsáhlou monografii, Marčenkovi knihu na pomězi filologie, filozofie a teologie uzavírá.

Jinak se na Skovorodu dívá ukrajinská autorka. Emocí a patosem začíná fundamentální monografie D. Teterynové o Hryhoriji Skovorodovi:¹ motivací je znovu ukázat na minulost ukrajinské literatury a na autora, jehož význam rozhodně přesáhl hranice Ukrajiny právě svými typicky východoslovanskými rysy. Knihu pokládám za vědomou součást současných ukrajinských snah prezentovat Ukrajinu a ukrajinskou kulturu a umění jako svého druhu most mezi Západem a Východem (tedy nikoli jako Východ; takto je koncipována řada současných ukrajinských knih většinou v západní koprodukcí, často německé nebo italské, resp. obecně mezinárodní), spíše jako střední Evropu. Právě postava H. Skovorody je k prezentaci těchto hodnot a tradic velmi vhodná: vzdělání nabyl ve střední Evropě, působil na několika místech na Ukrajině (Kyjev, Charkov) a zprostředkoval, stejně jako jiní, evropské myšlenkové proudy. Proto má v knize svou logiku, že první oddíl (kapitola) je věnován souvislostem Skovorodovy tvorby. Vztah mezi Ukrajinou a Moskevskou Rusí charakterizuje autorka takto: „Московщина стояла на низькому культурному рівні, порівнюючи з Україною, їм був чужим звичай дипломатичної ввічливості, хоч деякі і надіянули на себе європейський одяг, але в їх середині сидів подавньому хлоп”“ (s. 11). To je sice pravda, ale právě to, že Rusko „přeskočilo“ prostor Němci tradičně nazývaný Ostmittleuropa, umožnilo jeho „raketový“ rozvoj a ve svých důsledcích i paradoxní „záraz ruské literatury.“ Tato tradiční ruská ignorance střední Evropy je sice pro nás jako Středoevropany ponižující, ale je realitou, která s sebou nesla i možnost ruské „světovosti“, zatímco české či ukrajinské středoevropskosti, tedy spíše latinskosti: hlavní poetologické impulsy přicházely tehdy z jihozápadu (Itá-

lie) a západu (Francie, Anglie). Nicméně středoevropský archaismus ve smyslu specifické podoby evropských kategorií, jako byla renesance, reformace a baroko, vyvolával po letech zájem právě zvláštním protutím, komprimací různých, často protikladných kulturních vrstev.

Je nepochybné, že se geopolitický prostor Ukrajiny a Běloruska stal tranzitivní zónou k působení katolicismu, baroka, sylabické versifikace a že právě v tomto kadlubu se formovala specifická podoba kulturní a politické ukrajinskosti i zárodky jejího schizoidního východozápadního charakteru. Jiná věc je, že autoři, které Václav Černý zařadil do své antologie *Kéž hoří popel můj* (1967), např. I. Velyčkovskij, patří současně k několika východoslovanským literaturám. Jinak řečeno: málo se autorka orientovala na kategorie, které kultivoval slovenský či mezinárodní tzv. Ďurišinův tým (zvláštní meziliterární společenství, meziliterárnost, dvojdomost a vícedomost, biliterárnost a polyliterárnost) – je o tom dosti rozsáhlá sekundární literatura.²

Autorka prezentuje Skovorodu komplexně jako básníka, prozaika, filozofa, náboženského myslitele a pedagoga. To je jistě velká přednost této monografie. Tato šíře však brání autorce, aby šla více do hloubky. To se týká jak poetiky Skovorodovy poezie a prózy, tak jeho náboženské filozofie – ostatně o těchto artefaktech vznikala již dříve řada jiných děl. Zato interně, místy i externě komparatistická metoda umožnila badatelce vytvořit kontext Skovorodova díla, kde se objevuje nejen renesančně reformační a barokní rámec, ale také rokoko, klasicismus a jména Meletije Smotryčského, Ivana Velyčkovského, Symeona Polockého, Teofana (Feofana) Prokopovyče, barokní školské drama apod. Právem Teterynová upozorňuje na psychologický základ Skovorodovy kreativní subjektivitu (fatalismus, filozofie vůle, stoicismus apod.). Jistě má svou pravdu D. Čyževskij, když Skovorodu pokládá za velkého ukrajinského spisovatele barokní epochy, ale ještě mnohem důležitější – na což autorka nepřímo ukazuje – je synkretický ráz jeho díla. V jednom celku, doslova vedle sebe, stojí a ještě častěji se prolínají a prostupují kulturní vrstvy v komprimované, zhuštěné, paradoxní podobě. Skovoroda je ještě v podstatě dědic velkých tradic středověku, jeho myšlenství a jeho gotického mysticismu, který u něho prochází barokním sítím. Současně však jeho přirozený antropologismus, na nějž Teterynová upozorňuje, přivedl do jeho díla renesanční titanismus, barokně rokokovou klasicistickou didaxi a exemplární bajkovou miniaturu vytvářející již klasicistickou vizi všemocného tvaru a osvícenskou podstatu omnipotentního vzdělání.

² Dorovský, I.: Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie. Brno 1997; Dorovský, I.: Balkánské meziliterární společenství. Brno 1993; Ďurišin, D. a kolektiv: Osobitné meziliterárne spoločnosti. I-VI. Bratislava 1987-1993; Ďurišin, D.: Čo je svetová literatúra? Bratislava 1993; Pospíšil, I.: Genologie a proměny literatury. Masarykova univerzita, Brno 1998; Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire. Stredomorje medziliterárna sieť. A cura di Dionýz Ďurišin e Armando Gnisci. Università degli studi di Roma „La Sapienza“, Studi [e testi] italiani. Collana del Dipartimento di italianistica e spettacolo, Bulzoni Editore, Roma 2000 aj.

¹ Daryna Teteryna: Hryhorij Skovoroda – ukrajinský pys'mennyk, filosof i pedagog. Kyjiv–München : RVA Triumf 2001.

Žila ukrajinského folklóru je však vede až na pokraj preromantismu, jak je ostatně pro jeho dobu charakteristické.³

Německá autorka pojala téma Skovorody a jeho textů jako filozofický problém ontopoetiky, tedy v podstatě tematicky tradičně, ale konkrétním instrumentálním zpracováním netradičně, a dospěla tak ke kompromisu.⁴ Její pojetí vychází z hloubky i kontextu díla ukrajinského „potulného filozofa“,“ současně však splňuje nároky kladené na komplexní monografii. V první kapitole *Leben und Kontexte* ukazuje Skovorodu jako typický synkretického autora, který do sebe pojal impulsy středověké magie i klasicisticko-osvětského konceptu světa prozářené náboženským duchem. Bedlivě sleduje jeho životní dráhu, zejména tam, kde šlo o nějaké duchovní podněty, tedy Kyjevskou akademii, ale také předpokládané zahraniční cesty, o jejichž podobě a obsahu se zprávy badatelů liší. Klíčovým pojmem v její koncepci Skovorody je *philosophia perennis*, kterou volně spíná s působením svobodných zednářů a jejich učení. Zde má již možnost navázat na řadu publikací, které již na toto téma v minulosti i nyní vyšly. Druhá kapitola pojednává o stavu skovorodského bádání. Zde autorka také definuje svou pozici vycházející z pojmu *philosophia perennis* a ontopoetiky a ukazuje na řadu otevřených otázek, jež kdysi nastínil již D. Čyževskij ve struktuře „nepodobné podobnosti“ (unähnliche Ähnlichkeit).

Badatelka rozdělila svou práci dosti originálně do několika oddílů. V prvním (jde o třetí kapitolu *Der Traum: Initiation in die Allegorese*) je jejím tématem *sen a bible* a alegorický výklad snu v kontextu mystické zkušenosti a také v souvislosti se svobodným zednářstvím coby vstup do *philosophia perennis*. Další oddíl (čtvrtá kapitola *Gottes ewige Weisheit: philosophia perennis, die theologia oder sapientia prisca*) přináší koncepci triadity, další část (*Der Ursprung und Schöpfer*) sleduje skovorodovské traktování pojmů *vznik a tvůrce* a idejí a archetypů po počátek a konec, čas, hmotu a zlo.

Autorka vytvořila komplexní obraz Skovorodova díla jako svěbytného systému – právě to bylo Skovorodovi vždy vytýkáno, tedy že je spíše živelným filozofujícím

literátem, básníkem, potulným filozofem, že jako Slovan obecně a východní Slovan zvláště nemá smysl pro systémové otázky. Von Erdmannová vlastně tento systém objevila, jakoby pod povrchem jeho poněkud na první pohled chaotického díla, zkonstruovala jeho systém jako cestu k lidské blaženosti skrze řadu fází a pohledů od teologického po poetologický a pokusila se Skovorodu ukázat jako celistvou osobnost, jež se pokusila o syntézu náboženství a podnětů moderní osvícenské vědy. Tento její pokus je v podstatě úspěšný a navazuje – ovšem jinak a s jinými nástroji – na podobné pokusy Nikolaje Berďajeva ukázat na potenciálně jinou cestu evropské renesance, nikoli jako titánského hnutí často nenáboženského nebo i protináboženského rázu, ale jako hnutí náboženské obrody. D. S. Lichačov se takto po desetiletí pokoušel vytvořit ze zlomků dochovaných nebo jen tušených textových spojitostí autentický systém staroruské literatury a její poetiky – osobně nemohu nemít k těmto pokusům účtu, zvláště když byly úspěšně nasugerovány vědecké komunitě, jež je konvenčně přijala, ale dal bych před demiurgickým modelováním přednost fragmentárnímu záznamu, který více odpovídá niterné povaze zkoumaných předmětů.

Jsem toho názoru, že se dlouho udržoval celovychodoslovanský charakter literatury vznikající na území východních Slovanů. Náslínná modernizace a nacionalizace (ať již rusifikační, ukrajinizační nebo bělorusizační) těchto jevů neodpovídají historické realitě. Šlo o jevy kulturně otevřené nejen Západu, ale i Východu. Prozrazuje to ostatně právě život a dílo H. Skovorody, hlavně jeho jazyk, podstatně bližší moderní ruštině, využívající však plnou měrou ukrajinismů, ukrajinských přísloví, reálií a aluzí, ale současně v mnohém zachovávající i církevně-slovanskou strukturu lexikální a morfologickou (aoristy apod., některé rysy syntaxe apod.).

Rozdíl mezi ukrajinskou a německou autorkou je tedy nejen v artikulaci problému na jedné straně v obecně filozoficko-poetologické rovině, na straně druhé v rovině kulturologické a poetologické, ale také ve vnitřním traktování Skovorodova díla jako univerzálně vychodoslovanského na straně jedné, nebo vysloveně národního na straně druhé. I když se zde přiklání spíše k variantě obecně kosmopolitní, myslím, že by neměla zcela zastiňovat to, co se ve Skovorodovi také najde: utváření národního celku a specificky národního postoje; ten se za kulismi náboženského a vědeckého univerzalizmu rýsuje již zcela zřetelně.

Marčenko se tedy pohyboval ještě blíže obecným kategoriím než ontopoetická von Erdmannová.⁵ Ukazuje spíše na projekci Skovorodova učení do budoucna. Ani v tomto smyslu není Skovoroda bez šance, spíše naopak – jeho vliv, zejména v poslední třetině 19. a v prvních letech 20. století (za vrcholné konzervativních panovníků Alexandra III. a Mikuláše II., kteří jakoby systematicky vytvářeli co nejlepší předpoklady k revolučnímu výbuchu) v Rusku vrcholí v souvislosti s celkovým návratem k religiozitě, hledání kořenů v pravoslaví a ortodoxní teologii. Problém Skovorodovy národní příslušnosti řeší autor elegantně a po pravdě takto: „Фигура Григория Саввича Сковороды

³ Viz naše recenze: Minus pafos ta apoletyka (Daryna Teteryna: Hryhorij Skovoroda – ukrajinsk'kyj pys'mennyk, filosof i pedagog. Kyjiv, Mjunchen: RVA Triumph 2002, 322 s. Slovo i čas (Kyjiv) 2004, č. 5, s. 76-78). Monografie o Hryhoriji Skovorodovi a obecné otázky ukrajinskosti (Daryna Teteryna: Hryhorij Skovoroda – ukrains'kyj pysmennyk, filosof i pedagog. Kyjiv-München, RVA Triumph 2001. 322 s.). Slavica Litteraria. X 6. 2003, s. 183-185.

⁴ Elisabeth von Erdmann: Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722-1794). Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge. Begründet von Hans-Bernd Harder und Hans Rothe. Herausgegeben von Karl Gutschmidt, Roland Marti, Peter Thiergen, Ludger Udolph und Bodo Zelinsky. Reihe A: Slavistische Forschungen. Begründet von Reinhold Olesch, Bd. 49. Böhlau-Verlag, Köln-Weimar-Wien 2005. Viz naši rec.: Fundamentální německá práce o Hryhoriji Skovorodovi z hlediska ontologické poetiky. Slavica Litteraria, X 9, 2006, s. 271-273.

⁵ O. V. Marčenko: Grigorij Skovoroda i russkaja filosofskaja mysl' XIX-XX vv. Issledovanija i materialy. Čast' I. Moskva 2007.

(1722-1794) в истории отечественной философии становится в этом смысле совершенно особой. Будучи представителем украинской культурной и философской традиции, связанной прежде всего с киевской школой, в русском философском сознании он присутствовал (а во многом продолжает присутствовать) в качестве „первого русского философа“, играя тем самым роль чрезвычайной важности – роль „предтечи“ специфического русского философствования...“⁶

Marčenkova kniha je ešte jiná – výsostne teoretická a filozofická až teologická, ale také naplnená materiálmi, jak o tom ostatné svědčí uvedený a v Rusku běžně zavedený podtitul: бádání (výzkum) a materiály. Má tedy Marčenko zdvojenou šanci uspět a v tom se dobře pojistil. Na straně jedné jsou jeho úvahy o Skovorodově filozofickém myšlení mezi božským a lidským, mezi sakralitou a sekularitou, na straně druhé je vše pečlivě faktograficky podloženo. Marčenko tu patrně nezámyslně ukazuje jednu z cest, již se současná teorie uměleckého díla může ubírat – naplno rozvířít nůžky mezi obecným a zvláštním, volnou meditací, kontemplací a pozitivistickou materiálovou verifikací; ty nůžky však přitom stále zůstávají jednolitým nástrojem.

Ivo Pospíšil

LAPTEVA, E. P.: Istorija slavianovedenija v Rossii v XIX veke.

Moskva : INDRIK 2005. 848 s.

Profesorka Moskovskej štátnej univerzity predkladá čitateľom objemnú monografiu. Sama autorka priznáva, že na materiále pracovala mnoho desaťročí – „počas celého svojho vedeckého života“ (s. 8).

Pramennou základňou práce sú dokumenty z väčšej časti nepublikované. Popri nich sú do pramennej základne monografie zahrnuté všetky publikované dokumenty, práce z dejín Slovanov, polemika spojená s týmito prácami, recenzie i hodnotenia v historiografii. Tento obsiahly materiál sa autorke podarilo vtesnať do viac ako 800 strán vo vyváženej forme. Tento môj príspevok nie je ani tak recenziou, ako skôr správou o obsahu monografie, ktorá by sa mala zaradiť k základným publikáciami o dejinách slavistiky 19. storočia. Laptevoová nezahŕňa do publikácie všetky okruhy slavistiky. Svoju pozornosť obmedzila na výskum dejín Slovanov, ich literatúry, etnografie, kultúry. Slovanská jazykoveda nie je súčasťou jej výskumov v predkladanej práci.

Slavistika v Rusku sa v 19. storočí koncentrovala na univerzitách. Z toho pramení aj rozčlenenie textu podľa univerzít. Kniha sa delí na dve časti: Zrodenie a profilácia slavistiky v Rusku a Rozvoj ruskej slavistiky od 60. rokov do konca 19. storočia. Autorka sa sústredila na druhú časť, ktorá zaberá väčší priestor ako prvá (s. 237-826).

Hranice cárskeho Ruska v 19. storočí siahali inam ako súčasnej Ruskej federácie. Autorka preto analyzuje aj varšavskú a kyjevskú slavistiku, čím presahuje „ruský“ terén a zaplňa aj oblasť dejín slavistiky na území súčasnej

Ukrajiny a Poľska, na území od Varšavy po Ural. Po takto vymedzenom rozsahu práce autorka prechádza k úvodu do ruskej slavistiky prvými neruskými vedeckými postavami s takými menami, ako Leibniz (1646-1716), Schlözer (1735-1809), ktorý hľadal pravlast' Slovanov v oblasti, kde žijú Slováci (s. 20), von Anton (1751-1818), Durych (1736-1802), Procházka (1749-1809), Dobner (1719-1790), Dobrovský (1753-1829), Kopitar (1780-1844), Bandtke (1768-1835), Linde (1771-1847). V krátkosti uvádza ich životopisy a zásluhy v slavistike, metodické postupy, slabiny či základné postuláty, na ktorých vedci budovali svoje teórie (s. 15-42).

Predstavy o Slovanoch a o ich výskume v Rusku do začiatku 40. rokov 19. storočia nájdeme na stranách 43-126, slavistika na ruských univerzitách v 40.-50. rokoch 19. storočia je predmetom opisu v nasledujúcej časti (s. 127-234). Čitateľ sa môže v krátkosti dozvedieť o vzťahu Sreznevského so Štúrom, o jeho pobyte na Slovensku i o Štúrových prednáškach (s. 188-189). Na týchto stranách začína Laptevoová štruktúrovať prácu podľa jednotlivých univerzít – Moskovskej, Peterburskej, Charkovskej a Kazanskej. Tu sa dozvedáme o osudoch vedcov – na Moskovskej univerzite sú to: Kačenovskij (1775-1842), O. M. Boďanskij (1808-187), o ktorom autorka publikovala samostatnú monografiu, E. P. Novikov (1826-1903), A. A. Majkov (1826-1902), na Peterburskej univerzite: P. I. Prejs (1810-1846), I. I. Sreznevskij (1812-1880), na Charkovskej I. I. Sreznevskij a na Kazanskej univerzite V. I. Grigorovič (1815-1876). Laptevoová sa pridáva názvu kapitol, a preto napr. Sreznevskému venuje priestor v kapitole o Peterburskej univerzite (s. 171-200), Charkovskej (s. 201-209), ako aj, pridávajúc sa časového obdobia, v druhej časti monografie (s. 344-354).

Jadro práce tvoria profily vedcov A. F. Gil'ferdinga (1831-1872, s. 256-299), A. N. Pypina (1833-1904, s. 431-466) a V. V. Makuševa (1837-1883, s. 595-668), v nadväznosti na nich aj kapitoly o slavistike na Moskovskej (s. 241-342), Peterburskej (s. 343-494) a Varšavskej (s. 591-748) univerzite od 60. rokov po koniec 19. storočia. Nasledujú vedecké osobnosti pôsobiace na Univerzite sv. Vladimíra v Kyjeve (s. 495-554; tu je obsažná časť venovaná A. A. Kotľarevskému [1837-1881], s. 496-549), na Kazanskej univerzite (s. 555-590), na Novorosijskej univerzite (s. 749-790), kde sa prezentuje osobnosť A. A. Kočubinského (1845-1907, s. 753-790) a na Charkovskej univerzite (s. 791-826).

Vzhľadom na územné vymedzenie predmetu knihy autorka v krátkosti uvádza aj profily zahraničných vedcov pôsobiacich na ruských univerzitách (Jagić, Drinov).

Pri charakteristike vybraných autorov postupuje E. P. Laptevoová tak, že uvádza najprv ohlasy na konkrétnu osobu v súdobej tlači a s odstupom niekoľkých desaťročí hodnotenie samými slavistami. Potom sa venuje v krátkosti životopisným údajom, identifikuje základné metodické a obsahové prvky v diele príslušných vedcov a ohlasy na ich práce vo vedeckej literatúre. Porovnáva výsledky ich výskumov so súčasným stavom bádania a komentuje aj ich politické a ideologické postoje. Sociálno-politické prostredie v Rusku 19. storočia sa zreteľne odráža aj vo vedeckých prácach, o čom autorka podáva nemálo dokladov.

⁶ Viz cit. d., s. 4.

Na základe skúmania veľkého množstva nepublikovaných aj publikovaných materiálov opisuje L. P. Laptevová súkromné pohľady a osobné vlastnosti vedcov, spôsoby ich výkladov na univerzitách, štruktúru prednášok. Cituje obšírne pasáže zo vzájomnej korešpondencie a približuje pomery v prostredí, v ktorom pôsobili. Pri hodnotení slavisťky na ruských univerzitách 19. storočia sa odlišuje od Jagića, o ktorom tvrdí, že nevedel oceniť ruskú slavistiku a niekedy sa zvysoka pozeral na ruských vedcov (s. 354).

Menný index na konci knihy je zrejme vplyvom technických problémov približne od písmena K posunutý o jednu či dve strany. Pavla Jozefa Šafárika autorka vníma ako výlučne českého vedca.

Luboš Lukoviny

ШЕЛЕПОВА, Л. И.: Русская этимология. Теория и практика.

Москва : Издательский центр Академия 2007. 128 s.

Publikácia prof. Ludmily I. Šelepovovej, pôsobiacej na Altajskej štátnej univerzite v Barnaule, je prepracovaným a rozšíreným vydaním staršej autorkinej príručky *Введение в русскую этимологию* (Barnaul 1997), určenej vysokoškolským študentom ruskej filológie. Potreba takéhoto diela vyplynula podľa autorky zo skutočnosti, že v Rusku zatiaľ nevyšlo „учебное пособие, адресованное студентам-русистам, в котором бы (более или менее систематически) излагался курс этимологии“ (s. 4). Existujúce práce z tejto oblasti sú neraz zastarané, príliš všeobecné alebo, naopak, sústredujú sa na konkrétne „pribehy slov“ a nevenujú adekvátnu pozornosť vlastnej metodológii etymologického výskumu. Príručka uvedeného typu by sa pritom mohla stať vhodným doplnkom k vysokoškolským učebniciam ruskej historickej gramatiky, v ktorých býva etymologická problematika zastúpená len okrajovo; takisto môže slúžiť ako študijný text pre samostatný výberový kurz so zameraním na ruskú etymológiu.

Z obsahového hľadiska pozostáva recenzovaná publikácia zo šiestich kapitol. Prvá kapitola (s. 6 - 11) stručne prezentuje etymológiu ako jednu z najstarších lingvistikých disciplín a vysvetľuje obsah termínu *этимология* v súčasnej ruskej jazykovede (1. lingvistická disciplína, 2. komplex bádateľských postupov objasňujúcich pôvod slov, 3. pôvod konkrétneho slova). Tému nadväzujúceho výkladu je proces deetymologizácie výrazov a faktory, ktoré ho spôsobujú. V druhej kapitole (s. 12 - 19) autorka formuluje cieľ etymologickej analýzy, ktorým je zistenie pôvodu slova, a prináša genetickú klasifikáciu ruskej lexiky (1. domáce výrazy utvorené počas historického vývoja ruštiny, 2. domáce výrazy, ktoré v ruštine nie sú slovotvorne motivované, 3. výrazy prevzaté z cudzích jazykov). Čitateľ sa tu oboznamuje aj s niektorými základnými pojmami, ktoré súvisia so štruktúrou výrazu (hlásková stránka, morfematické zloženie, slovotvorný model) a vnútornou formou slova (motivujúci príznak, etymón, sémantické východisko a pod.).

Najrozsiahlejšia, tretia kapitola (s. 20 - 56) sa začína stručnými informáciami z dejín etymológie. Po zmienkach o naivnom predvedeckom etymologizovaní L. I.

Šelepovová prechádza ku vzniku historicko-porovnávacej metódy v novodobej jazykovede. Zdôrazňuje potrebu komplexnej etymologickej rekonštrukcie autorka podrobne vysvetľuje jednotlivé aspekty etymologickej analýzy, ktoré označuje ako „критерии правильности этимологического решения;“ popri fonetickom, slovotvornom a sémantickom kritériu venuje zvláštnu pozornosť i tzv. chronologickému kritériu, pod ktorým rozumie zohľadňovanie širšieho extralingvistického kontextu, t. j. osobitostí dobovej materiálnej a duchovnej kultúry. Blízkej problematike je venovaná aj stručná štvrtá kapitola (s. 57 - 63) – o význame etymologickej rekonštrukcie pre súčasnú antropologickú lingvistiku, resp. lingvokulturológiu.

Piata kapitola (s. 64 - 86) prináša historický prehľad ruskej etymologickej lexikografie a charakteristiku základných etymologických slovníkov ruského jazyka. Na tieto informácie nadväzuje výklad o inoslovanskej etymologickej lexikografii, ako aj o novších projektoch v sfére etymologického výskumu ruskej nárečovej lexiky. Témou záverečnej, šiestej kapitoly (s. 87 - 99) sú možnosti využitia etymologických poznatkov v školskej praxi, najmä z hľadiska výučby ruského pravopisu.

Po stručnom závere (s. 100 - 101) a podrobnej bibliografii (s. 102 - 108), ktorá obsahuje vyše 140 prác (z nich sa 21 osobitne odporúča na ďalšie štúdium), nasledujú tri prílohy nadväzujúce na autorkin text. Prvá z nich vhodne ilustruje štvrtú kapitolu recenzovanej príručky – ide o fragmenty z monografie T. V. Gamkrelidzeho a V. V. Ivanova *Индоевропейский язык и индоевропейцы* (Tbilisi 1984), v ktorých sa analyzujú motívy vlka, včely a medu, ako aj vetra a búrky v indoeurópskych tradíciách (s. 109 - 119). Druhá príloha (s. 120 - 122) prináša modelové cvičenie na pravopisný rozbor potenciálnych „problémových“ ruských výrazov, pri ktorom sa využívajú prvky etymologickej analýzy. Tretiu prílohu (s. 123 - 126) tvoria záverečné kontrolné otázky, ako aj námety na ďalšiu samostatnú prácu študentov. Autorka používa formuláciu „темы докладов“ (témy referátov), ide tu však o 22 zaujímavých námětov, ktoré by sa akiste mohli stať aj východiskom na prípravu rozsiahlejších prác monografického charakteru (napr. historicko-etymologická analýza rozličných tematických skupín nárečovej lexiky a pod.).

Autorka uvádza v rámci svojich výkladov bohatú exemplifikáciu, pričom venuje osobitnú pozornosť lexikálnemu materiálu ruských dialektov. V závere publikácie konštatuje, že táto okolnosť súvisí nielen s faktormi objektívneho charakteru (význam nárečovej lexiky pre ruskú i slovanskú etymológiu), ale aj „с субъективными причинами (научными интересами автора)“ (s. 100). Na tomto mieste pre úplnosť dodávame, že L. I. Šelepovová je o. i. spoluautorkou slovníka altajských nárečí ruštiny a v súčasnosti vedie projekt zameraný na prípravu ich historicko-etymologického slovníka (plánovaného na 10 zväzkov), ktorého prvý zväzok, spracúvajúci heslové výrazy na písmená *А* a *Б*, vyšiel v novembri 2007. Zastúpenie ruskej nárečovej lexiky v recenzovanej publikácii môže byť podľa nášho názoru prínosom i z hľadiska jej primárnych adresátov – študenti ruskej filológie sa takto lepšie zoznajú s nárečovou lexikou svojho materinského jazyka a začínajú ju vidieť v širších jazykových súvislostiach. Keďže ide o vysokoškolskú príručku, treba osobitne oceniť „вопросы

и задания“ v závere každej kapitoly, ktoré slúžia na hlbšie osvojenie poznatkov patriacich do príslušného tematického okruhu. K nesporným pozitívam práce nepochybne patrí (nielen z pohľadu študenta) aj konciznosť autorkinho výkladu, vďaka čomu sa čitateľ nemusí namáhavo prehryzáť rozvláčnym textom menej bohatým na informácie.

Naše pripomienky k recenzovanej publikácii sú len nepočetné. – Ruský výraz *печатать* „pečať, pečatidlo; pečiatka; tlač“ (praslovanské **pečъtъ*) sa v práci zblízuje so slovesom *печатать*, *печать* (pôvodne malo ísť o znak vypálený na koži; porov. s. 10, 92); pozornosť si však zasluhuje aj predpoklad prevzatia z gruzínčiny (*bečedi* „pečať, prsteň, znak, stopa, odtlačok“), a to prostredníctvom protobulharského **pečъtъ*: v prospech takéhoto výkladu možno uviesť aj staroslovienské ПЕЧАТѢЛѢТИ „pečatiť“, interpretovateľné ako prevzatie z protobulharského slovesa **pečъtъ* (porov. najnovšie Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 11. Praha 2002, s. 634; tam aj ďalšia literatúra). Pri odvodzovaní adjektíva *обыденный* „bežný, všedný, každodenný“ od staroruského spojenia *объ инъ день* „v один день“ (s. 38; z významového hľadiska „zhotovený za jeden deň“ > „bežný a pod.“) by azda bolo možné pripomenúť aj staroruské *инъ* vo význame „jeden“ a zmeniť sa o jeho vzťahu k súčasnému ruskému *иной* „iný“. V prípadnom ďalšom vydaní publikácie bude potrebné opraviť drobné nepresnosti v uvádzaní neruského lexikálneho materiálu. V tejto súvislosti zároveň vyslovujeme nádej, že autorka perspektívne doplní príručku aj o niektoré problémové okruhy (etymologizácia prevzatí, kalkovanie, ľudová etymológia), na ktorých absenciu v jej súčasnej verzii sama poukazuje na s. 100; informačná hodnota publikácie by vďaka tomu mohla len vzrásť.

Uvedené drobné pripomienky neznižujú naše vysoko pozitívne hodnotenie recenzovanej vysokoškolskej príručky. Uvedomujeme si, že porovnávanie dvoch odborných prác podobného typu môže byť značne problematické, napriek tomu si však dovolíme s plnou zodpovednosťou konštatovať, že kniha *Русская этимология. Теория и практика* približuje čitateľovi problematiku etymologického výskumu (s primárnym dôrazom na jeho rusistické aspekty) oveľa adekvátnejšie a komplexnejšie ako iná príručka analogického určenia, o ktorej sme nie tak dávno informovali na stránkach časopisu *Slavica Slovaca* (2005, roč. 40, č. 2). Vzhľadom na spôsob svojho spracovania môže byť publikácia Ľ. I. Šelepovovej inšpiratívnou nielen pre študentov rusistiky, ale aj pre záujemcov z radov ruskej kultúrnej verejnosti, ktorí už majú určité filologické znalosti. Nepochybne ju ocenia i zahraniční rusisti a slavisti, ktorým môže v konečnom dôsledku poskytnúť aj cenné podnety pre prácu s vysokoškolskými študentmi iných slovanských filológií.

Lubor Králík

STĚPANOVÁ, L.: Rusko-český frazeologický slovník.

Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci 2007. 880 s.

Frazeológia tvorí v každom jazyku špecifickú vrstvu jazykových prostriedkov, ktoré mu dodávajú iba jemu

vlastnú osobitosť a neopakovateľnosť. Kým frazeológiu materinského jazyka si človek osvojuje nevedomky a bez námahy od útleho detstva, osvojenie frazeológie cudzieho jazyka si vyžaduje vedomú a do istej miery namáhavú intelektuálnu prácu. Neoceniteľnou pomôckou pri poznávaní frazeológie cudzieho jazyka sú prekladové frazeologické slovníky, jednak tie, v ktorých má frazeológia cudzieho jazyka podobu prekladových ekvivalentov frázem materinského jazyka, ako aj tie, ktoré uvádzajú frazeológiu cudzieho jazyka ako východiskovú a konfrontujú cudzojazyčné frázemy s frázemami materinského jazyka. Českí záujemcovia o ruskú frazeológiu, medzi ktorých zahŕňame filológov-rusistov i špeciálne frazeológov, študentov rusistiky, ale aj bohemistov a slavistov a napokon všetkých ostatných, ktorí sa zaujímajú o ruštinu, majú hneď dve takéto pomôcky: V roku 2002 vyšiel Česko-ruský frazeologický slovník od V. M. Mokijenk a A. Wurma (Olomouc : Univerzita Palackého) a v roku 2007 recenzovaný Rusko-český frazeologický slovník L. Stěpanovej. Napriek tomu, že slovníky napísali rozdielni autori, vyznačujú sa rovnakým chápaním frazeológie a spôsobom spracovania frazeologického materiálu, ako aj celkovou grafickou úpravou, takže tvoria jeden celok. Spája ich totiž osobnosť významného ruského frazeológa a frazeografa, profesora V. M. Mokijenk, ktorý je spoluautorom prvého slovníka a učiteľom autorky druhého slovníka.

Autorkou recenzovaného Rusko-českého slovníka je rusistka a bohemistka Ludmila Stěpanová, docentka na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, skúsená frazeologička a frazeografka, spoluautorka takých fundamentálnych frazeologických slovníkov, ako je historicko-etymologický frazeologický slovník (Бирих, А. К. – Мокієнко, В. М. – Степанова, Л. И.: Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Изд. Астрель, Изд. АСТ 2005) a synonymický frazeologický slovník (Бирих, А. К. – Мокієнко, В. М. – Степанова, Л. И.: Словарь фразеологических синонимов русского языка. Москва : Изд. Астрель, Изд. Люкс 2001).

Rusko-český frazeologický slovník spracúva približne 9 tisíc ruských frázem. Už sám tento počet vzbudzuje úctu, najmä keď ho porovnáme s počtom 4 tisíc frázem uvádzaných v doposiaľ jedinom kompletnom výkladovom frazeologickom slovníku vydanom v redakcii A. I. Molotkova. Počtom spracovaných frázem sa recenzovaný slovník líši aj od predchádzajúceho rusko-českého frazeologického slovníka M. Martinkovej (Rusko-český slovník frazeologický. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1953), ktorý bol na svoju dobu kvalitným prekladovým slovníkom, no po viac ako polstoročí vývinu ruskej frazeológie už nemohol spĺňať nároky používateľov ani z hľadiska objemu uvádzaných frázem, ani ich frazeografickým spracovaním. Frazeografia ako teória a prax tvorby frazeologických slovníkov v čase vydania Martinkovej slovníka ešte prakticky neexistovala a len postupne sa vyčleňovala z lexikografie na základe svojich špecifických postupov a cieľov.

Frazeologický fond súčasnej ruštiny sa v slovníku spracúva v celej jeho šírke – od knižných frázem, cez publicistické, hovorové, nižšie hovorové, až po slangové. Významný prínos slovníka spočíva v tom, že uvádza

nižšie hovorové a slangové výrazy, ktoré sú v dnešnej bežnej hovorovej ruštine a v súčasnej ruskej beletrii vysoko frekventované, ako aj v tom, že uvádza aj nové hovorové výrazy, ktorých novosť sa ešte zreteľne pociťuje a ktoré tak majú status neologizmov. Autorka ich zaradila do slovníka na základe excerpcie viacerých slovníkov, najmä slovníka ruského slangu (Мокиенко, В. М. – Никитина, Т. Г.: Большой словарь русского жаргона. С.-Петербург : Изд. Норинт 2000) a slovníka ruských frazeologických neologizmov (Мокиенко, В. М.: Новая русская фразеология. Ополе : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 2003), takže sa jej podarilo predstaviť skutočne živú ruskú frazeológiu. Recenzovaný slovník tak supluje do istej miery nielen výkladový frazeologický slovník ruštiny, ale nahrádza aj slovníky ruských frazeologických slangových výrazov a neologizmov, čo je osobitne dôležité pre neruského používateľa, pretože za hranicami Ruska sú prakticky nedostupné. Štylová príslušnosť frazémy a aktuálnosť jej použitia sa označujú kvalifikátormi: *книжн.* (книжное), *публ.* (публицистическое), *прост.* (просторечное), *жарг.* (жаргонное), *арх.* (архаическое), *нов.* (новое). Neoznačuje sa hovorovosť, ktorá je charakteristická pre väčšinu frazém, a tak nie je potrebné označovať ju osobitným kvalifikátorom.

Stavba hesla je v slovníku prehľadná a umožňuje ľahko sa v ňom orientovať a nachádzať potrebnú ruskú frazému. Heslové slová sa radia abecedne; za každým heslovým slovom sa uvádzajú jednotlivé frazémy v abecednom poradí podľa koncovky príslušného slova, napr. pri slove НОС sa uvádzajú najskôr frazémy s komponentom *нос*, potom *носа*, ďalej *носом* a nakoniec *носу*. Každá frazéma má dve označenia: písmeno a v jeho rámci príslušné poradové číslo. Pretože frazéma sa uvádza v slovníku toľkokrát, koľko pôvodne plnovýznamových komponentov obsahuje, no spracúva sa len raz, takýto systém označovania frazém umožňuje odkázať na príslušné písmeno a poradové číslo, kde možno nájsť frazému spracovanú. Napríklad odkaz pri heslovom slove ВЕТРИЛО – *без руля и без ветрил. См. Р-439* znamená, že príslušná frazéma je spracovaná pod písmenom Р ako 439. frazéma. Spracovanie ruskej frazémy, t. j. jej uvedenie so všetkými kvalifikátormi, výklad jej významu a jej české ekvivalenty, má nasledujúce poradie: frazéma sa spracúva pri prvom substantívnom komponente; ak frazéma neobsahuje substantívum, tak pri prvom adjektíve, ďalej adverbii, zámene, číslovke a nakoniec slovese. Napríklad frazéma *помянуть* / *помянуть чье имя всею (полную, не к месту)* sa spracúva pri substantíve ИМЯ, *вкдывать как каторжный* pri adjektíve КАТОРЖНЫЙ, *смотреть / посмотреть (глядеть / поглядеть) исподлобья* pri adverbii ИСПОДЛОБЬЯ, *кто бы мог подумать!* pri zámene КТО, *первый срею равных* pri číslovke ПЕРВЫЙ a *не дыша; чуть дыша* (слушать, смотреть и т. п.) pri slovese ДЫШАТЬ.

Pri nejednotnosti chápania frazémy a z toho vyplývajúcej rozmanitosti slovných spojení, ktoré sa v rozličných slovníkoch prezentujú ako frazémy, je dôležité, že autorka v predslove uvádza definíciu frazémy a vymedzuje okruh ňou uvádzaných ustálených slovných spojení: „Словник zahrnuje pouze frazémy, т. е. устáленé репродуковательнé экспресивнé единицы, которые имеют целостную семантику. Присловия и окриденные выражения не входят в него”

(s. 5). To znamená, že v slovníku sa spracúvajú predovšetkým jednotky, ktoré patria do vlastnej frazeológie (vo vinogradovovskej sémantickej klasifikácii frazeologické zrásty a frazeologické celky), ostatné typy frazém len ojedinele. Bolo by však vhodné zmieniť sa aj o ustálených prirovnaniach, ktoré tvoria početnú skupinu uvádzaných ruských frazém, pričom predstavujú osobitný sémantický a konštrukčný typ (*блédнеть / поблédнеть как смерть, грязный как свинья, [весело] как на похоронах*). Z uvedenej definície zároveň vyplýva, že autorka za kritériálny znak frazém pokladá ich expresivnosť, čo jej umožňuje uvádzať v slovníku nielen expresívne obrazné frazémy, predstavujúce v ruštine i v každom jazyku najpočetnejšiu skupinu frazém (*чужими руками жар загребать, краше в гроб кладут, кровь с молоком, на волосок (волос) от чего, с ноготок [чего]*), ale aj expresívne neobrazné frazémy (*задавать / задать (давать / дать) стрекача (стречка), дрожмя дрожать, шалтай-болтай, разводить тары-бары [растабды]* [с кем], *вот еще!, какое там!, вот это да!*).

Autorka prezentuje frazému so všetkými jej variantmi: morfológickými, syntaktickými, lexikálnymi a kvantitatívnymi (s fakultatívnymi komponentmi). Prvé tri typy variantov uvádza v okrúhlych zátvorkách, fakultatívne komponenty umiestňuje do hranatých zátvoriek: *открывать / открыть Америку (Америку), расписывать / расписать что яркими (живыми) красками (в ярких красках), ехать (гнаться) за длинным рублём, непогрешим как папа [римский]* kto. Slovník tak odráža skutočnosť, že väčšina (nielen) ruských frazém sa nevyskytuje v jedinom, petrifikovanom tvare, ale v rozličných variantných tvaroch, ktoré sú výsledkom ich historického vývinu. Zapájatelnosť frazém do textu, ich valencia, sa vyznačuje tvarmi neurčitých zámen, adverbiami a predložkami: *зайка слаба у кого [для чего], низкого поища* kto, что, *чтобы (чтоб) ног не было (не ступало)* чей где. Autorka vyznačuje aj obligatórny alebo zvyčajný kontext frazémy, ktorý pomáha nielen lepšie pochopiť význam frazémy, ale ju aj správne použiť v texte: uvádza ho v okrúhlych zátvorkách odlišným typom písma: *с закрытыми (завязанными) глазами (найти, делать что)*. Pri pohyblivosti ruského prízvuku je pre neruského používateľa slovníka významné jeho označovanie podčiarknutím samohlásky v prízvuchej slabike: *обрастать / обрасти бородою*.

Jednou z najťažších úloh, pred ktorou stojí autor frazeologického slovníka, je expresívno-štylistická charakteristika frazém; vôbec preto neprekvapuje, že väčšina autorov ju neuvádza. Ak však chápeme frazémy ako jednotky, ktorých expresivnosť vyplýva z ich hodnotiacej funkcie v jazyku, a ak uznáme, že hodnotiaci význam tvorí podstatnú zložku celkovej sémantiky frazémy, musíme dospieť k záveru, že zachytenie spôsobu hodnotenia frazémou má pre celkovú charakterizáciu frazémy veľký význam. L. Stěpanová necúva pred touto ťažkou úlohou a používateľom slovníka predstavuje ruské frazémy ako výrazy vyjadrujúce tak racionálne (kladné alebo záporné) hodnotenie ľudí, vecí, javov a situácií, ako aj ich emocionálne hodnotenie, prejavujúce sa v citovom postoji (žartovnom, ironickom, pochvalnom, znevažujúcom, vulgárnom a i.). Využíva na to súbor kvalifikátorov: *одобр.* (одобрительное), *неодобр.* (неодобрительное), *иштил.*

(шутливое), ирон. (ироническое), шутл.-ирон. (шутливо-ироническое), пренебр. (пренебрежительное), грубо-прост. (грубо-просторечное). Kombináciou kvalifikátorov označujúcich aktuálnosť použitia frazémy, jej príslušnosť k istému funkčnému štýlu a jej expresívno-štylistické zafarbenie vzniká napríklad takáto detailná charakterizácia frazémy: *доходит как до жирафа до кого. Нов. прост. шутл.-ирон.*

V prekladovom frazeologickom slovníku sa zvyčajne neuvádza výklad významu východiskových frazém. V recenzovanom slovníku ho nachádzame pri každej frazéme (pri polysémantickej frazéme sa uvádza pri všetkých jej významoch). Výklad významu frazémy slúži ako tertium comparationis, na základe ktorého sa východiskovej ruskej frazéme priradujú české prekladové ekvivalenty. Tým, že ho autorka uvádza, sprostredkúva používateľovi slovníka všetky významové odtienky ruských frazém a uľahčuje pochopenie ich významu aj neruským používateľom. Zároveň sa tak slovník stáva unikátnym výkladovo-prekladovým frazeologickým slovníkom.

České ekvivalenty sú od ostatného textu heslovej state oddelené znakom •. Na prvom mieste autorka uvádza frazeologické ekvivalenty, ktorých počet sa pohybuje od 1 do 5, napr.: *одним (тем же) миром мазаны кто* • jeden ako druhý; jeden za osmáňst, druhý za dvacet bez dvou (bez dvou za dvacet); jsou z jednoho (stejného) pytle; mohou si podat рuce. V prípade, že ruská frazéma nemá frazeologický ekvivalent (t. j. ak sa v ruštine vo vzťahu k čestine stretávame s javom tzv. bezekvivalentnej frazeológie), uvádza opis významu ruskej frazémy českým voľným slovným spojením alebo jedným slovom, na čo sa používateľ slovníka upozorňuje znakom ♦, napr.: *смутное время* ♦ ♦ nestabilná doba; *вдохнуть жизнь в кого, во что* ♦ ♦ oživiť *кого, со*. Ako tretí typ autorka uvádza české ekvivalenty, ktoré sú lexikálne a gramaticky príliš vzdialené východiskovej ruskej frazéme, a upozorňuje na ne znakom ≈, napr.: *рвать из рук что* • bráť všemi deseti *со*; ≈ jde na драчку *со*. Takéto hierarchické uvádzanie českých ekvivalentov ruských frazém je významné aj z hľadiska rusko-českej konfrontačnej frazeológie, pretože môže slúžiť ako materiál na výskum rusko-českej frazeologickej ekvivalencie a idiomatikosti.

Na ilustráciu spôsobu spracovania ruských frazém v recenzovanom slovníku uvedieme jeden príklad:

[не] *пришёл кобыле хвост. Прост. пренебр.*

1. Ненужный, лишний; не имеющий определенного положения (о бестолковом, не умеющем справиться с делом человеке).

• není k ničemu; je tam platný jako pes v kostele; učiněné dřevo; je na obě ruce levý

2. Неуместно, ненужно, не идет к делу (о чём-л. не имеющем никакого отношения к делу, ситуации, явлению).

• to je jako pěst na oko

Recenzovaný Rusko-český frazeologický slovník patrí nesporne k výnimočným frazeografickým prácam. Jeho vypracovanie je výsledkom dôkladného praktického ovládania ruskej a českej frazeológie, hlbkej znalosti frazeologickej teórie a precíznej frazeografickej práce.

Milada Jankovičová

KREJČÍ, P.: Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání.

Brno : Masarykova univerzita 2006. 108 s.

Recenzovaná monografia rozširuje tradične bohatú a mnohostranne orientovanú jazykovednú, literárnovednú, prekladateľskú, lexikografickú a editorskú bibliografiu brnianskej slavistiky o tematiku z oblasti kontrastívnej frazeológie. Ťažiskom práce je analýza frazeologických jednotiek získaných excerpciou bulharských a českých publicistických textov počas rokov 2001-2005 s cieľom získať aktuálny obraz o tom, ako sa do publicistickej frazeológie dvoch geneticky príbuzných jazykov premietli spoločensko-politické zmeny z prelomu tisícročí.

P. Krejčí sa titulom aj na viacerých miestach práce prihlásil k teórii F. Čermáka, ktorý frazeológiu a idiomatiku chápe ako rovnocenné súčasti zdvojeného pomenovania pre súbor ustálených, sémanticky anomálnych kombinácií slov alebo vetných celkov. Predmet svojho vedeckého záujmu začlenil do širšieho porovnávacieho rámca už prvou kapitolou *Teorie idiomu a frazému* (s. 7-40), kde v úvode koncizne charakterizuje genézu idiomatiky a frazeológie v dielach jazykovedcov prvej polovice minulého storočia (J. van Ginneken, F. de Saussure, Ch. Bally, L. P. Smith, V. V. Vinogradov, Ch. F. Hockett).

V podkapitole *Idiom a frazém* (s. 12-28) sa venuje celému komplexu otázok súvisiacich s definíciou základnej jednotky frazeológie, ako aj formálnej a sémantickej charakteristike idiómu a frazémy. Nepredstavuje deskriptívny prehľad názorov na túto problematiku v českej a bulharskej jazykovede, ale prináša analytické sondy zo zorného uhla predstaviteľov rozličných frazeologických škôl (A. S. Aksamitaŭ, M. Basaj, S. Bába, D. Buttlerová, W. Fleischer, J. Jernej, B. A. Larin, A. M. Lewicki, J. Matešić, J. Mlacek, V. M. Mokijenko, B. Nikolić, S. Skorupka, J. P. Solodub a i.). V teoretickej časti sa neobmedzuje iba na predpokladanú bohemisticko-bulharistickú komparáciu, ale pri otázkach týkajúcich sa terminológie, klasifikačných kritérií či komponentovej analýzy frazém ju rozširuje aj o slovackistický rozmer. Nejde tu však o účelové digresie v snahe podporiť niektoré argumentácie, resp. teoreticko-metodologické pozície českej lingvistiky a ich prostredníctvom akcentovať inkompatibilné segmenty českej a bulharskej frazeologickej teórie. P. Krejčí sa pre metódu trojrozmernej interpretácie rozhodol programovo, čo avizuje už v úvodnej poznámke takto: „V monografii najprve predkladáme prehľad poznatkov o idiomatice a frazeológii ako špecifické jazykovedné disciplíny, pričomž vychádzame predovšetkým z českých, bulharských a slovenských prací...“ (s. 6). Slovenskú frazeológiu reprezentujú stánoviská a výsledky výskumu P. Ďurča, K. Habovštiakovej, E. Krošlákovej, J. Mihála, F. Míka, J. Mlaca, J. Skladanej, E. Smieškovej, ale najmä obsahové vymedzenia pojmov z publikácie *Frazeologická terminológia* (1995).

Pre úplnosť treba dodať, že pre slovenskú teóriu frazeológie bolo mimoriadne produktívne aj obdobie po vydaní slovníka frazeologického pojmoslovía. Významné vývinové zmeny podnietili predovšetkým inšpiratívne impulzy J. Dolníka, J. Furdíka a J. Horeckého, na základe ktorých sa východiskom posudzovania vlastností frazém a frazeo-

lógie vôbec stali všeobecné jazykové princípy. V slovenskej frazeologickej teórii sa za kľúčové pokladajú: princíp analógie a idiomatičnosti; princíp druhotnosti frazeologického pomenovania, princíp ekvivalencie, princíp funkčnej separácie, princíp jazykovej ekonomie, princíp motivácie a princíp (lexikálno-syntaktického) synkretizmu; princíp príznakovosti, princíp transpozície, princíp tvarovosti a princíp emancipácie (Baláková, 2007). V monografii *Tvary a tváre frázém v slovenčine* (2001, 2007) aplikoval nový prístup k frazeológii aj J. Mlacek. Nadväzuje v nej na tú časť výskumov, ktoré sa venovali tvarovej stránke frázém. Práve analýzy tvarovosti frázém priniesli pomerne veľký súbor pojmov, ale aj viacero otvorených otázok, ktoré neurčitou, často aj protirečivou interpretáciou oslabovali konzistentnosť celej frazeologickej teórie. J. Mlacek preto v záujme jej prehlbenia a precizovania hľadá špecifickejšie metódy i pevnejšie metodologické zázemie. Za jednu z možností ako dosiahnuť tento cieľ odporúča sledovať jazykové princípy, ktoré sú prítomné pri vzniku, vývine aj rečovom uplatnení frázém.

P. Krejčí uzatvára prvú kapitolu staťou *Teorie idiomatiky a frazeologie v českých a bulharských jazykových příručkách z posledních dvaceti let* (s. 28-40). V rozmedzí sledovaného časového úseku si všima zastúpenie frazeológie a definície jej základných pojmov v reprezentatívnych českých (*Frazeologie a idiomatika*. In: *Česká lexikologie*, 1985; *Česká lexikologie a lexikografie*, 1992; *Příruční mluvnice češtiny*, 1997; *Slovník lingvistických terminů pro filology*, 2000; *Encyklopedický slovník češtiny*, 2002) a bulharských (*Лексикология на българския език*, 1998; *Българска лексикология*, 2002; *Съвременен български език*, 1998; *Кратък речник на българската езиковедска терминология*, 1993; *Речник на лингвистичните термини в българския език*, 1999; *Енциклопедия на съвременния български език*, 2000) lingvistikých dielach. Na úvod tohto prehľadu sa uvádza stručný výpočet českých, bulharských aj slovenských publikácií venovaných špeciálne frazeológii, ktoré mali podľa autora v Čechách, v Bulharsku a na Slovensku zásadný vplyv nielen na jej formovanie ako samostatnej vedeckej disciplíny, ale aj na jej súčasné smerovanie.

Druhá kapitola *Frazeologie jako součást publicistického funkčního stylu* (s. 41-56) vychádza z premisy, že štylistický príznak je podstatnou zložkou významu frázém, pojmy emocionálnosti a expresívnosti sa podrobne analyzujú v samostatnej časti (s. 53-54). V slovenskej teórii sa princíp príznakovosti pokladá za rozhodujúci podnet vzniku, motivácie aj existencie všetkých jednotiek frazeologického fondu.

Autor ďalej venuje pozornosť konštrukčnej transformácii frázém. Pri zmene ich komponentového obsadenia hovorí o lexikálnej aktualizácii, napríklad české *ježkovy voči* → *ježkovy brejle* alebo bulharské *море (вълна) от + subst.* → *цunami от плакату*. Pri inovácii syntaktickej štruktúry, ktorú nazýva syntaktická aktualizácia frázém, si všima tendenciu k vetveniu východiskových jednotiek do rozsiahlejších vetných celkov. Porovnaj syntaktickú aktualizáciu biblickej frázémy v českom publicistickom texte *oddělit zrna od plev* → *Já si myslím, že zrna zůstala a plevel odešel* alebo jednotky so stavbou determinatívnej syntagmy v bulharskej tlači *заровено куче* → *Но кучето може да е заровено и другаде* a pod.

Jadrom práce je tretia, záverečná kapitola s názvom *Тематické okruhy motivující idiomu a frázemy (сémантико-тематические группы)*. P. Krejčí tu klasifikuje a postupne rozoberá osem základných frazeosémantických skupín: (1) človek v širokom slova zmysle, (2) ľudská činnosť a nástroje potrebné na jej realizáciu, (3) predmety vyrobené človekom, výsledky ľudskej činnosti, (4) kultúra a intelektuálna sféra, reflexie dejinných udalostí, (5) príroda v širokom slova zmysle, (6) nadprirodzené javy, (7) abstraktné výrazy, (8) výrazy označujúce farby. Získaný korpus (817 bulharských a 332 českých frázém) diferencuje podľa meritornej zložky významu a celkového stupňa expresivity na jednotky „s pozitívnymi, neutrálnymi a negatívnymi expresií“ (s. 58). Pred vlastným rozborom jednotlivých sémanticko-tematických skupín uvádza v tabuľke štatistický prehľad kontextovo-štylistickej realizácie frázém, resp. ustálených kolokácií v bulharských a českých tlačových a elektronických médiách.

Hoci pozornosť si zasluhujú všetky spomínané tematické okruhy, niekoľko poznámok venujeme iba jednotkám, ktorých základ tvoria zložky farebného spektra. Popri všeobecne známej politickej symbolike farieb (*rudá dila, zelené hnutí, hnědá hrozba; червено ръководство, червено-зелена коалиция, кафяви ризи*) sa tu analyzujú aj sémanticky nepriepravené kolokácie, ako napríklad *modří ptáci, modrá šance, růžová politika; жълти депутати, синя мъгла, светло и тъмно синя конкуренция*. Keďže v podobných prípadoch je prenos informácií prostredníctvom adjektívnych komponentov z oblasti koloristiky netransparentný, autor explikuje širšie spoločensko-politické súvislosti vzniku takýchto syntagiem a viacerými príkladmi dokumentuje ich výskyt v publicistických textoch. Okrem konkrétnych pomenovaní farieb venuje pozornosť aj spojeniam, v ktorých je farebnosť vyjadrená hyperonymicky (*stranické barvy, sebeduhovější parlament; боята на управляващите, разноцветни правителства*), jednoslovným verbonominálnym kvázifrázémam (*Zelení* válcujú unionisty; *Жълти, червени* и Доган променят конституцията) a pod.

Monografia P. Krejčího prináša hutný pohľad na existenciu a fungovanie frazeologických jednotiek a špecifických, zväčša spoločensko-politicky motivovaných lexikálnych spojení v súčasnej bulharskej a českej publicistike. Frazeológia a štylistika sa na viacerých miestach prelínajú s otázkami translitológie. Cenné sú najmä exkurzy do bulharských a českých reálií, ktoré objasňujú históriu a motiváciu vzniku neologizmov v publicistickom štýle obidvoch porovnávaných jazykov.

Mária Dobříková

HERIBAN, J.: Dizionario terminologico-concettuale di scienze bibliche e ausiliarie (Terminologico - pojmový slovník biblických a pomocných vied).

Roma : Editrice Libreria Ateneo Salesiano 2005. 1495 s.

Pokladal som si za veľkú česť, keď mi z Pápežskej salesiánskej univerzity v Ríme doručili pozvánku zúčastniť sa na vernisáži Terminologico-poimového slovníka biblických a pomocných vied v taliančine, ktorého autorom

je Slovák, prof. Jozef Heriban, vynikajúci vedec svetového formátu na poli biblických vied.

Vernisáž sa konala 1. decembra 2005 o 17.00 hodine vo veľkej aule Pápežskej saleziánskej univerzity v Ríme za prítomnosti vzácných hostí, kardinála Jozefa Tomka, arcibiskupa Dominika Hrušovského, biskupa Jozefa Zlatňanského, profesora dogmatickej teológie Rudolfa Blatnického a vyše stovky pozvaných hostí z viacerých rímskych univerzít.

Prítomných privítal rektor univerzity prof. Mario Toso. Prof. Giorgio Zevini, dekan teologickej fakulty, predstavil bio-bibliografický prehľad osobnosti a činnosti prof. Jozefa Heribana a zhodnotil jeho vyše štyridsaťročné vedecké bádanie na poli biblických vied i pedagogickú činnosť na univerzitách v Japonsku, Filipínach, v Ríme a v Európe, ako aj rozsiahlu vedeckú publikačnú činnosť. P. Prosper Grech, profesor biblických vied na Pápežskej gregoriánskej univerzite, sa „vedecko-humoristickým“ štýlom popasoval s bohatým obsahom Heribanovho slovníka. Dlhoročnú namáhavú prácu na príprave slovníka predstavil prof. Rudolf Blatnický, kolega prof. Heribana.

Veľavýznamné svedectvo o našom slovenskom vedcovi podal kardinál Tomko, ktorý vo svojom prejave načrtnol Heribanove životné osudy od jeho dobrodružného úteku cez rieku Moravu až po misionársku, kňazskú a vedeckú činnosť na viacerých univerzitách v západnej Európe a na Ďalekom východe.

Prof. Heriban sa dopracoval mimoriadnych vedeckých výsledkov, ktoré ocenili aj občianske a akademické autority na Slovensku. Prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič mu 1. januára 2005 udelil štátne vyznamenanie Pribinov križ III. triedy *za významné zásluhy o kultúrno-duchovný rozvoj Slovenskej republiky* a 12. decembra 2005 mu zasa Trnavská univerzita udelila čestný doktorát.

Jozef Heriban sa narodil 7. mája 1925 v Šelpiciach pri Trnave. Študoval na saleziánskej pedagogickej škole v Trnave, kde aj zmaturoval roku 1947 na Gymnáziu Jána Holého. V roku 1950 bol internovaný v koncentračnom tábore pre rehoľníkov v Podolinci. Čoskoro však tajne prekročil hranice, usadil sa v Taliansku a vykonal si teologické štúdiá na Saleziánskom pápežskom ateneu v Turíne, kde dosiahol licenciát z teológie a roku 1955 bol vysvätený za kňaza. O dva roky neskôr dosiahol v Ríme licenciát z biblických vied. V rokoch 1957-1976 pôsobil v Japonsku na viacerých univerzitách ako profesor biblických vied. V roku 1976 zakotvil v Taliansku na Pápežskej saleziánskej univerzite v Ríme, kde 15. 11. 1980 obhájil doktorskú dizertáciu z biblickej teológie a stal sa riadnym profesorom novozákonnej exegézy, biblickej teológie a biblickej gréčtiny.

Profesor Heriban vypracoval citovaný slovník biblických vied najprv v slovenčine s titulom *Príručný lexikón biblických vied*, ktorý vyšiel v troch vydaniach (1992 v Ríme a 1994 a 1998 v Bratislave). V úvode k prvému vydaniu biskup Dominik Hrušovský vyslovil presvedčenie, že Heribanov *lexikón* zodpovedá požiadavke vyslovenej Druhým vatikánskym koncilom v dogmatickej konštitúcii *Dei Verbum* (č. 24-25), aby sa veriaci venovali dôkladnejšiemu čítaniu a

štúdiu Svätého Písma. Pravda, vtedy ešte nikto netušil, že dielo prof. Heribana vzbudí záujem aj na medzinárodnom poli a že to prinúti autora pripraviť aj taliansku verziu jeho lexikónu.

Na príprave takého náročného diela, akým je Heribanov lexikón, sa spravidla zúčastňuje skupina viacerých odborníkov na jednotlivé biblickovedné disciplíny. Vtedajšia politická situácia na Slovensku však nedovolila, aby sa takýto vedecký kolektív odborníkov mohol utvoriť. Preto zostavenie tohto priekopníckeho diela v slovenčine, ktoré je podkladom recenzovaného talianskeho vydania, zostalo úlohou iba nášho slovenského vedca. Prof. Heriban prezradil, že sa podujal na takú náročnú prácu z lásky k Cirkvi a k rodnému Slovensku.

Náš autor obohatil slovenskú biblickovednú literatúru aj inými publikáciami. V roku 1986 Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme vydal jeho Bibliografickú príručku pre štúdium Svätého Písma. Prof. Heriban pripravil aj všeobecný úvod do Biblie a úvod do jednotlivých biblických spisov. Novozákonné úvod vyšiel vo vydaní Nového zákona v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda roku 1988 a súčasne i v osobitnom knižnom vydaní. Starozákonné úvod znamenali dôležitý prínos k vydaniu Svätého Písma Starého i Nového zákona, ktoré Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda vydal pre Spolok svätého Vojtecha v roku 1995. Úvod vyšiel aj ako osobitné dielo s titulom *Úvod do Starého a Nového zákona* s výberovou a tematicky zoradenou bibliografiou (Trnava–Rím, Spolok svätého Vojtecha – Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda 1997).

Moderné vedecké štúdium Biblie je dnes natoľko rozvetvené, že aj odborníci majú ťažkosti, keď treba určiť presný význam termínov a pojmov rozličných odvetví biblického bádania. Úspech Heribanovho slovníka sa zakladá na tom, že na 1.500 stranách jediného zväzku dokázal rozvrhnúť a predložiť podstatný obsah viacerých špecializovaných lexikónov rozličných biblických disciplín. Slovník zachytáva a vysvetľuje okolo 3.000 termínov z dvadsiatich rozličných biblických a pomocných vied. Autor musel určiť prísne kritérium výberu termínov a vyriešiť aj štruktúrny problém obsahu rozličných pojmov, čo ho prinútilo privilegovať určité informácie. Čitateľ Slovníka ľahko spozoruje, že Heriban prejavuje mimoriadnu vyrovnanosť pri riešení mnohorakých problémov, ktoré na biblickom poli vznikajú z rozmanitosti vedeckých prístupov alebo postojov vedcov prejavujúcich určitú, hoci aj neúmyselnú predpojatosť, ako to pripomenul biskup Hrušovský už pri prvom vydaní lexikónu. V tomto ohľade katolícky vedec prof. Heriban zaujíma objektívne a účtivé stanovisko aj k pozíciám nekatolíckych vedcov. Jeho konkrétne ekumenické svedectvo našlo pozitívny ohlas aj u slovenských a českých protestantských biblistov.

Popri heslách uvedených v lexikóne v abecednom poriadku predkladá profesor Heriban základné informácie určené používateľom slovníka (skratky a značky, zoznamy biblických spisov a mimobiblickej literatúry, transliteráciu písmen z biblických jazykov, zoznamy použitej literatúry atď.). V jedenástich prílohách podáva prehľad poznatkov z pomocných biblických vied (archeologické vykopávky a historické obdobia Palestíny, ríše, dynastie a panovníkov starovekého Blízkeho Východu, mapky biblických krajín atď.).

Takto v jedinom zväzku encyklopedického rázu nájdú používatelia lexikónu v syntetickej forme podané poznatky, ktoré zvyčajne treba hľadať vo viacerých veľkých špecializovaných slovníkoch. Autor vložil každý termín do príslušného kontextu, pričom sa šípkou odkazuje

na ďalšie príbuzné pojmy. Pozoruhodné je aj to, že autor vykonal priekopnícku prácu pri výbere hesiel a najmä pri utváraní slovenskej biblickovednej terminológie, ako aj pri komplexnej koncepcii lexikónu. S určitou dávkou hrdosti mohol profesor Heriban poznamenať, že takéto dielo nejestvuje doteraz v nijakom inom jazyku.

Keď talianski univerzitní profesori opätovne naliehali na profesora Heribana, aby pripravil talianske vydanie slovníka, celé dielo prepracoval a prispôbil talianskym čitateľom, ktorých potreby dobre poznal počas dvadsaťročnej didaktickej činnosti na Pápežskej saleziánskej univerzite v Ríme. Pozorný čitateľ nájde v talianskej verzii určitú disporporciu v rozsahu hesiel vzťahujúcich sa na úvody do jednotlivých biblických spisov, ako aj na iné poznatky. Príčinou obsiahlejšieho výkladu hesiel boli potreby slovenských adresátov prvého vydania. V talianskom vydaní slovníka je rozsah termínov skrátený a upravený pre potreby talianskych čitateľov. Slovník je určený študentom teológie a všetkým, ktorí sa na univerzitách zaujímajú o štúdium Biblie, seminaristom, študentom na vysokých školách, ako aj biblickým krúžkom a účastníkom rozličných kongresov. Slovník môže byť výbornou pomôckou aj pri vypracúvaní akademických prác doktorandov. Najdôležitejším cieľom Slovníka však je poskytnúť čitateľom možnosť nadobudnúť vedecky podložené znalosti o Božom slove a o jeho poslanstve.

Profesor Jozef Heriban precítenými slovami vyjadril vďaka profesorovi Rudolfovi Blatnickému, profesorovi dogmatickej teológie na Pápežskej saleziánskej univerzite, ktorý s ním spolupracoval na príprave slovenského vydania slovníka. Profesor Blatnický sa podujal na preklad slovenského textu do taliančiny a svojimi vecnými pripomienkami sprevádzal prípravu talianskej verzie slovníka, až kým nenadobudla konečnú formu. Prácu profesora Heribana na slovníku sprevádzali so živým záujmom nilelen akademické authority saleziánskej univerzity, ale aj redakčná rada vydavateľstva Libreria Ateneo Salesiano a talianski technici, najmä pri náročnom riešení typografických problémov dotýkajúcich sa textu slovníka.

Augustín VISCO

Letná škola lingvistiky v Dačiciach

V českom meste Dačice sa v dňoch 16.-23. augusta 2008 organizoval druhý ročník seminárov zo všeobecnej lingvistiky. Tematickú náplň odborných výkladov a priebežných diskusií určovali najnovšie zistenia i problémové otázky vo výskumoch kognitívnej lingvistiky, jazyka dieťaťa, fonetiky, morfosyntaxe a štatistiky. Nosné myšlienky svojho bádateľského zamerania predstavilo a pútavo priblížilo desať prednášajúcich z viacerých zahraničných univerzít a výskumných pracovísk v Prahe, Nijmegen, Londýne, Edinburgu a Glasgowe.

Napriek širšej škále lingvistických prístupov a škôl pôsobil cyklus seminárov ucelene, s prejavom úprimného úsilia interaktívne poznávať, čo je jazyk, ako funguje v našej komunikácii a mentálnej reprezentácii. V pozadí bohatej siete názorov, východísk a čiastkových výskumných cieľov rezonovalo štúdium jazyka (a jeho

systémov) ako psychickej ľudskej činnosti, prostredníctvom ktorej zisťujeme, ako vníma skutočnosť niekto druhý. V tejto báze sa postupne krystalizovalo niekoľko problémových okruhov, a to 1. vzťah abstraktných jednotiek a pozorovateľných psychických správania človeka, 2. vzťah štruktúry jazyka a jeho pragmatických dimenzií a 3. miera abstrakcie pri opise jazyka. Každý prednášajúci si vzhľadom k téme svojho príspevku zvolil parciálne otázky, ktoré svojim spôsobom postupne osvetľovali hlavný predmet – jazyk.

Barbora Škarabelová (Department of Linguistics and English Language, University of Edinburg) sa vo svojich troch prednáškach zamerala na to, ako sa lexika, morfológia a syntax u detí vyvíja a ako je možné, že sa z detí stanú dospelí hovoriaci. Poukázala na zákonitosti a vývojové štádiá spoločné pre deti rozličných jazykových kultúr a rodinných prostredí (monolingválne a polylingválne deti). Dôležitú úlohu pri rozvíjaní detského jazyka pripísala sociálnej kognícii, pri ktorej je dieťa schopné rozpoznávať mentálne stavy iných ľudí (metóda tzv. false beliefs). Tento komplex otázok autorka doplnila o novodobé prehodnotenia starších zistení: Deti nehovoria výlučne slovami, ktoré počujú (Skinnerova teória), ale utvárajú prostredníctvom univerzálnej gramatiky nové tvary a konštrukcie (Chomskij). Na prepojenie zvukovej a lexikálnej roviny vo vývine detského jazyka upozornil Mits Ota (Department of Linguistics and English Language, University of Edinburg). Vo svojich výskumoch upriamil pozornosť na to, ako novorodenci vnímajú rečové zvuky, kedy a ako rozpoznávajú dištinkatívne znaky svojho materinského (príp. cudzieho) jazyka, ako schopnosť rozlíšenia zvukov súvisí s určením lexikálnych kontrastov a či sú deti citlivé na zvukové kombinačné vzory už pred narodením. Predmetom výskumného záujmu Filipa Smolika (Psychologický ústav AV ČR, Praha) boli deti s vývojovými i získanými poruchami jazyka (dysfázia, afázia, autizmus) a reprezentácie gramatických kategórií. Zdôraznil najčastejšie deficity a ich príčiny v oblasti reprezentácie substantív a slovies. Napriek pomerne obsiahlemu zdroju poznatkov o nešpecifických prejavoch spracovania syntaktických kategórií v kognitívnom systéme prednášajúci poukázal na všeobecne väčší nedostatok získaných údajov v oblasti produkcie a porozumenia.

Na cyklus prednášok venovaných skúmaniu detského jazyka nadväzovali semináre z fonetických vied (napr. z fonológie a z fyziologickej fonetiky). Medzi nimi má podľa Jana Volína (Fonetický ústav FF UK, Praha) najdôležitejšie postavenie fonológia pevne zviazaná s ďalšími disciplínami zaoberajúcimi sa zvukovou stránkou jazyka, ale aj jej podpovrchovou (mentálnou) vrstvou. Z hľadiska psychofonetiky skúmala Rachel Smithová (Department of English Language, University of Glasgow) aspekty percepčných znalostí („perceptual learning“) a rečovej percepcie (akusticky veľmi odlišné vzory sa môžu vnímať ako rovnaké fonémy) vo foneticky odlišnom kontexte, u rozdielnych jednotlivcov, v rozličných regiónoch, sociálnych prostrediach a podmienkach. Zistila, že práve percepčné znalosti ovplyvňujú rozpoznávanie foném, čo vedie k porozumeniu lexikálneho významu. Na druhej strane proces rečovej produkcie a artikulácie približil

Radek Skarnitzl (Fonetický ústav FF UK, Praha), a to teoreticky i prakticky prostredníctvom prístrojov a metód určených na meranie činnosti orgánov nevyhnutných pri tvorbe rečových signálov.

Ďalšími pohľadmi do spoločného diskurzu boli lexikálna segmentácia hovorenej reči, analýza morfo-syntaktických interakcií, ale aj porozumenie ironie a vizuálne vnímanie písaného jazyka. Adriana Hanulíková (Max-Planck Institut für Psycholinguistik, Nijmegen) riešila prostredníctvom mechanizmu slovnej súťaže problém členenia zvukového signálu, ktorý je aktuálny napríklad pri počúvaní cudzieho jazyka. Kým fonetické pomôcky (predovšetkým vetný a slovný prízvuk, fonotaktika) sa pri segmentácii menia v závislosti od daného typu jazyka, Possible-Word Constraint (PWC) je univerzálny model. Spočíva v slovnej súťaži konkurujúcich slov, ktoré sú vložené do rozličných samohláskových alebo spoluhláskových kontextov, ovplyvňujúcich mieru rozlíšenia jednotlivých lexém. Iné teoretické hľadiská (Chomsky, Marantz, Bracket, Katzir a i.) na lexému a jej vzťah k vyšším jazykovým jednotkám predstavila Ivona Kučerová (Department of Phonetics and Linguistics, University College of London), ktorá vychádzala z názoru, že slová sa správajú ako morfémy a už v samom lexikóne existujú operácie (napr. gerundium), ktoré zodpovedajú skladbe. Čím viac sa kombinujú morfémy v lexikóne, tým menej slov v syntaxi. Myšlienku, že v ľudskom mozgu existujú informácie, ktoré hľadajú relácie medzi jednotlivými jazykovými rovinami, potvrdilo i socio-kognitívne a socio-komunikatívne nazeranie Evy Filippovej (Centrum pro teoretická studia, Praha) na porozumenia ironie. Komentovanie postoja voči osobám, situáciám a výkonom pomocou slovo-významového protikladu je nielen kultúrne podmienené, ale na základe vlastných výskumov prednášajúca dokumentuje, že rozdiely v pochopení ironie sa objavujú aj medzi deťskými a dospelým príjemcom. Zaujímavé fakty pre psycholinguistické poznávanie percepcie písaného textu priniesol Jiří Lukavský (Psychologický ústav AV ČR, Praha), ktorý monitoroval očné pohyby pri čítaní. Hoci väčšina slov je očami fixovaná, prevažne čítame do bloku a na konci riadku dochádza ku skoku a korekcii. Kvantita fixovaných slov je determinovaná vlastnosťami jazyka, ale aj čitateľskými zručnosťami probanta.

Príspevky vychádzajúce z experimentov sa museli určitým spôsobom vyrovnat' s vysokým množstvom údajov, bolo potrebné nájsť medzi nimi vzťahy a mentálne ich uchopiť. Podľa Jana Volína výrazne k tomu prispieva štatistické vyčíslenie istého trendu v skúmanom jave. Okrem pomerne známeho t-testu sa meranie realizuje napríklad pomocou Anovej analýzy rozptylu, viacnásobnej regresnej analýzy alebo zhlukovej či diskriminačnej analýzy.

Jednotlivé príspevky prinášali mnoho cenných informácií, poznatkov a zistení. Neustále sa otvárali ďalším názorom a hľadáiskám, ktoré na seminároch zaznievali zo strany študentov, doktorandov, postdoktorandov, asistentov i odborných pracovníkov, jednoducho záujemcov o hlbšie poznávanie (nielen) materinského jazyka.

Katarína Pekaríková

Slovenská slavistika na 14. medzinárodnom zjazde slavistov v Ochride

Nad Ochridským jazerom, v prekrásnom prostredí, ktorého duchovnú silu už celé stáročia umocňuje prítomnosť cyrilometodskej tradície sprostredkovaná vďaka svätému Klimentovi Ochridskému i svätému Naumovi, neúnavným ohlasovateľom, pestovateľom a tvorcom slovanskej kultúry a písomníctva, sa v dňoch 10.-16. septembra 2008 uskutočnil 14. medzinárodný zjazd slavistov. Odznelo na ňom vyše 700 referátov v troch tematických okruhoch, podľa zjazdovej tematiky (jazykoveda, literárna veda, kultúra a folklór, dejiny slavistiky). Do tohto počtu referátov patria aj vystúpenia referentov v tematických blokoch a pri okrúhlych stoloch. Tematika zjazdu, zoznam referentov, spôsob dopravy na miesto slovanskej zjazdu, informácie o ubytovacích a stravovacích možnostiach v čase kongresu i ďalšie relevantné informácie o 14. medzinárodnom zjazde slavistov (MZS) boli spolu s odkazom na stránku Medzinárodného komitétu slavistov (www.msk.edu.mk) uvedené na stránke Slovenského komitétu slavistov (SKS) (<http://slavu.sav.sk/sks/>). Na rokovaníach zjazdu slavistov v jednotlivých sekciách, tematických blokoch a pri okrúhlych stoloch odznelo 12 referátov slovenských slavistov z pôvodne schválenej kvóty 20 referátov. Počet referentov v národnej delegácii stanovuje Medzinárodný komitét slavistov (MKS) pre každú z členských krajín MKS. Zoznam schválených referátov a tematických blokov slovenských slavistov na 14. medzinárodnom zjazde slavistov bol publikovaný v časopise *Slavica Slovaca* (2007, roč. 42, č. 1, s. 93-95). O výsledkoch výskumov slovenských slavistov referovali na 14. MZS v Ochride títo členovia slovenskej delegácie: T. Štefaničová (*Počiatky christianizácie Slovanov na strednom Dunaji*), P. Žigo – A. Ferencíková (*Slovenský jazykový atlas – obraz prirodzeného vývinu jazyka*), J. Krško (*Stav a perspektívy slovenskej hydronomastiky*), E. Horák (*Zákonitosti dezintegračných procesov v slovanských spisovných jazykoch v 20. storočí*), M. Košková (*Negácia vo frazeológii [na slovenskom a bulharskom materiáli]*), H. Hložková (*Folklórny festival – jedna z foriem súčasného folklorizmu*), J. Jankovič (*Adaptabilita poézie hviezdneho obdobia [vzájomné prekladanie poézie zo slovenčiny do srbčiny a chorvátčiny a naopak v prvej polovici 19. storočia]*), P. Žeňuch – K. Žeňuchová (*Jazykové, etnické a konfesijné procesy v byzantsko-slovanskom prostredí karpatského regiónu v 18. a 19. storočí*), E. Brtňanová (*Polarizácia medzi traktátovým a románovým žánrom v slovenskej literatúre v 18. storočí*), V. Grešlík (*Niektoré ohlasy byzantsko-balkánskych a slovanských tradícií na ikonách východného Slovenska 15.-18. storočia*) a P. Koprda (*Dionýz Ďurišin: od dejín literárnych monumentov k dejinám vývinových zákonitostí*) a v tematickom bloku odznel aj jeho príspevok na tému *Frank Wollman očami neslavistu*. Mimo účastníkov slovenskej delegácie predniesol T. Žilka príspevok *Komparatistika a postmoderna* v rámci tematického bloku o Frankovi Wollmanovi. Bolo na škodu slovenskej slavistiky, že na zjazde neodznel prijať a očakávaný blok venovaný výskumom najstaršieho slovanskeho osídlenia v strednej Európe a na Balkáne a o

počiatkoch južných a západných Slovanov, hoci materiály k tomuto tematickému bloku boli publikované v zborníku príspevkov slovenských slavistov. Podobný osud postihol aj tematický blok venovaný výskumom folklóru v multi-mediálnej komunikácii. Možnože viacerých prihlásených účastníkov odradila od účasti na zjazde slavistov v Ochride finančná náročnosť i zložitejšia doprava do miesta konania kongresu.

Slovenský komitét slavistov v spolupráci so Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV a s finančným príspevím Ministerstva kultúry SR vydal zborník štúdií (ŽEŇUCH, Peter [ed.]: *XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008. 299 s.) a výberovú bibliografiu slovenskej slavistiky k 14. medzinárodnému zjazdu slavistov v Ochride, kde sa publikujú výsledky aktuálnych vedeckých výskumov slovenských slavistov (ŽEŇUCH, Peter [ed.]: *Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 2003-2007 [výber]*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008. 164 s.). Výsledky svetovej a v jej rámci aj slovenskej slavistiky sa na kongrese prezentovali aj na výstave slavistických vedeckých a odborných monografií, zborníkov vedeckých štúdií, ročníkov, časopisov a ďalších neperiodických i periodických publikácií uverejnené v rokoch 2003-2007, ktorá sa pravidelne organizuje počas svetového slavistického kongresu. Na tejto výstave sa prezentujú najvýznamnejšie výsledky porovnávacích slavistických výskumov, ktoré sa v uplynulých rokoch uskutočnili v slovanských i neslovanských krajinách. Výstava periodických i neperiodických publikácií počas svetového slavistického kongresu je jedinečnou možnosťou prezentovať výsledky domácich výskumov na svetovom slavistickom fóre. Slavistické publikácie prezentované jednotlivými národnými reprezentáciami na 14. medzinárodnom zjazde slavistov zostali ako dar Macedónskemu komitétu slavistov, macedónskym slavistom a organizátorom 14. medzinárodného zjazdu slavistov. Slovenský komitét slavistov zabezpečil dopravu publikácií slovenskej slavistiky prostredníctvom macedónskeho veľvyslanca vo Viedni. Na výstave publikácií slovenskú slavistiku prezentovali publikácie Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, Ústavu svetovej literatúry SAV, Ústavu etnológie SAV, Prešovskej univerzity, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Univerzity Komenského v Bratislave. Chýbali napríklad publikácie s najnovšími výsledkami výskumov Archeologického ústavu SAV, Matice slovenskej, vydavateľstva VEDA, niektoré publikácie Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV a ďalších inštitúcií.

V rámci 14. MZS v Ochride sa 13. septembra 2008 uskutočnilo aj zasadnutie Medzinárodného komitétu slavistov, ktoré zhodnotilo prípravu i organizáciu prebiehajúceho zjazdu. Predseda MKS akademik Milan Gjurčinov informoval o niektorých problémových aspektoch neúčasti niektorých (gréckych, albánskych, tureckých, španielskych etc.) delegácií. S. Gajda zhodnotil činnosť komisií, ktoré pracujú pri Medzinárodnom komitáte slavistov a predložil návrhy na schválenie 33 komisií, ktoré budú fungovať pri Medzinárodnom komitáte slavistov

podľa schváleného harmonogramu do uskutočnenia 15. medzinárodného zjazdu slavistov. Slovenská slavistika má predsedov v troch komisiách: predsedom Archeologickej komisie pri MKS je PhDr. Peter Šalkovský, DrSc., predsedom Komisie pre slovanskú fonetiku a fonológiu pri MKS je prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., a predsedom Komisie pre slovanskú poetiku pri MKS sa stal prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc., tajomníčkou Komisie pre folklór pri MKS je PhDr. Hana Hložková, CSc.

Na zasadnutí MKS sa prerokoval aj návrh na schválenie profesora PhDr. Jána Doruľa, DrSc., čestného predsedu Slovenského komitétu slavistov, za čestného člena Medzinárodného komitétu slavistov. Návrh, ktorý predložil akademik Henadz A. Cychun a doc. PhDr. Peter Žeňuch, CSc., bol prijatý všeobecným konsenzom. Na tomto základe sa profesor Ján Doruľa od 13. septembra 2008 stáva čestným členom Medzinárodného komitétu slavistov. Zároveň došlo aj k zmene členov Medzinárodného komitétu slavistov po odstúpení predsedov niektorých národných komitétov slavistov. Na zasadnutí MKS sa konsenzuálne prijal aj návrh Bieloruského komitétu slavistov na organizovanie 15. medzinárodného zjazdu slavistov. Podľa štatútu Medzinárodný komitét slavistov sídli vždy v tej krajine, ktorá organizuje medzinárodný zjazd slavistov (MZS) a jeho predsedom sa stáva predseda národného komitétu slavistov príslušnej krajiny. Po 14. medzinárodnom zjazde slavistov v Macedónsku prebralo predsedníctvo Bielorusko, ktoré bude organizátorom 15. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa uskutoční v Minsku v roku 2013 a predsedom Medzinárodného komitétu slavistov sa stal profesor Dr. Aleksander Lukašanec, DrSc., predseda Bieloruského komitétu slavistov.

Prezídium Medzinárodného komitétu slavistov listom zo dňa 21. 9. 2008 požiadalo Slovenský komitét slavistov, aby pripravil prvé rokovanie prezidia MKS, ktoré sa bude venovať vedecko-organizačným otázkam prípravy 15. medzinárodného zjazdu slavistov. Slovenský komitét slavistov tak bude aktívne participovať na príprave 15. medzinárodného zjazdu slavistov. Poverenie organizovať prvé zasadnutie prezidia Medzinárodného komitétu slavistov je svedectvom o dobrom medzinárodnom postavení slovenskej slavistiky.

Strategickým zámerom slovenskej slavistiky bude v rámci aktivít venovaných prípravám 15. medzinárodného zjazdu slavistov uplatňovať interdisciplinárny model prezentácie slavistických výskumov, predovšetkým prepojenie porovnávacej jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie s archeológiou.

Peter Žeňuch

MENNÝ REGISTER

- Абрамович, Д. И. 41
 Афанасьев, А. М. 12, 16, 97, 130
 Afinogenov, D. Je. 29-44, 93
 Aftonios Antiochijský 24
 Акентьева, К. К. 42
 Aksamitai, A. S. 178
 Алексей Студита 43
 Амартол, Г. 34
 Ambruš, J. 7
 Ammonius, ml. 14
 Anastasiou, I. E. 16
 Anastázios 18
 András, M. 155-162
 Andraščík, J. 103
 Andrejčin, Ľ. 54
 Annekov, N. 50
 Andrić, I. 170
 Annenkova, N. 45
 Anrich, G. 36
 Антанюк, Л. А. 137
 Antoňáková, D. 167
 Antoni, Dino de 91
 Apolonius Dyskolus 22
 Archimedes 24
 Aristofanes 24
 Aristoteles 14, 22, 24
 Aristoxenes 24
 Atrachovič, K. K. 66
 Атройский, П. 30
 Augustyn z Hippony 14
 Augustyniak, K. 14
 Avenarius, A. 16, 18, 27
 Baĝa, S. 178
 Bačínský, A. 163
 Bagar, A. 151
 Багданович, А. Я. 124
 Bahrianyj, I. 88, 89
 Bajčev, V. 62
 Байер, Э. 30
 Bajza, J. I. 80, 81, 87
 Baláková, D. 167, 179
 Bally, Ch. 178
 Bancíková, M. 151, 153
 Baník, A. A. 80, 87
 Baranovič, Š. 81
 Барар, Л. П. 13, 16, 17, 18, 26, 27, 30, 107
 Bardovič, A. V. 65
 Baričová, G. 151
 Barnettová, V. 66
 Барташэвіч, Г. А. 137
 Bartek, H. 87
 Bartko, L. 167
 Basaj, M. 178
 Baštová, V. 147
 Bazil Veľký 23
 Bednárová, K. 154
 Bednarski, J. 157
 Begović, M. 146-154
 Bel, M. 4, 5, 6, 87
 Beličová-Križková, H. 66
 Belyj, A. 172
 Benedikt z Nedožier, V. 5
 Beneš, E. 156
 Beňková, L. 168
 Beňková, M. 168
 Berďajev, N. 171, 173
 Бернацки, А. Б. 34
 Bernolák, A. 3-10, 53, 79, 80, 81, 87, 168
 Bestersová-Dilgerová, J. 170
 Bičan, A. 170
 Bilasová, V. 27
 Bily, I. 109
 Birich, A. K. 176
 Birkfellner, G. 171
 Bláhová, E. 170
 Blanár, V. 7, 53, 62, 79, 108-117
 Blatnický, R. 180, 181
 Blažek, V. 170
 Blok, A. 172
 Boček, V. 171
 Bogatyriov, P. 92
 Bogorov, I. A. 53
 Bogadžiev, T. 60, 62
 Borek, H. 109, 114
 Bosák, K. 104
 Bosáková, V. 7
 Botev, Ch. 54
 Boyer, M. P. 26
 Brendler, A. 116
 Brendler, S. 113, 116
 Brlićová-Mažuranićová, I. 147
 Brooke-Rose, Ch. 19
 Browning, R. 27
 Brtáňová, E. 80, 182
 Bryla, E. 116
 Budovičová, V. 54
 Budský, J. 151, 153
 Budziszewska, W. 46, 50
 Будагов, П. А. 119, 137
 Buřfa, F. 45, 46, 47, 50
 Bulgakov, S. 172
 Buttlerová, D. 178
 Бжустковска, А. 34
 Cambel, S. 85, 87, 91, 92, 99, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 157, 164, 165, 168
 De Camillis, J. 85, 103
 Capaldo, M. 14
 Царанкоў, Л. А. 137
 Cassiodorus 14
 Ciešlikowa, A. 109, 117
 Clementis, V. 156
 Čopić, B. 170
 Coranič, J. 85
 Čosić, D. 170
 Cubínek, J. E. 147
 Culler, J. 19
 Cychun, H. A. 65, 66, 67, 183
 Czesak, A. 167
 Čahojová, B. 152
 Čermák, F. 178
 Černý, V. 172
 Češmedžiev, D. 14, 86
 Чипевъ 30
 Čižmarová, M. 45-51
 Čolakov, V. 53
 Čolakova, K. 56, 57, 58
 Čorba, A. 103
 Čoroleeva, M. 92
 Čučka, P. 109
 Čyževskij, D. 172, 173
 Далматский, И. 30
 Дамиан 35, 36
 Доброклонский, А. П. 31
 Damascénsky, sv. Ján 13, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28
 Damborský, J. 87
 Danti, A. 14
 Dávid Anachtos 14, 15
 Debnár, J. 80
 Demeter, D. 149
 Demostenes 24
 Dimadis, K. A. 82
 Dimov, D. 167
 Diogenes Laertský 24
 Diogenes Synopský 24
 Dionýzos Halikarnaský 24
 Dobner, G. 80
 Dobříková, M. 52-63, 179
 Dobrovoľskij, D. 60
 Dobrovský, J. 80, 166
 von Dobschütz, E. 39
 Dobšinský, P. 119, 122, 130, 137, 139, 141, 142, 143,

- 144, 164
Dokulil, M. 70
Doležal, P. 6, 52, 87
Dölger, F. 27
Dollinayová-Vračanová, A. 147
Dolník, J. 62, 178
Domański, J. 14, 17
Dorotjaková, V. 57
Dorovský, I. 172
Doruľa, J. 3-10, 76, 77, 79, 91, 92, 94, 95, 96, 99, 102, 103, 118, 119, 122, 134, 137, 138, 142, 183
Dostalová, R. 27
Dragičevićová, R. 90, 91
Draye, H. 109
Dronov, M. 167
Droppa, B. 148
Držić, M. 148
Dubček, A. 88
Dubisz, S. 46, 50
Dudašová-Kriššáková, J. 80, 95, 155-162, 166
Duchnovič, A. 163
Duma, J. 117
Dupkala, R. 16, 17, 18, 27, 166
Đurčo, P. 55, 57, 58, 59, 62, 63, 111, 116, 178
Đuridanov, I. 54
Đurišin, D. 172, 182
Dvonč, L. 87
Dvorník, F. 13, 14, 16, 27
Dzendzelivskij, J. 46, 50
Dziuba, I. 88
Дзмітрыев, М. А. 130
Dzubáková, M. 163
Džundová, I. 64, 87, 165, 168
Eco, U. 19
Efrém Sýrsky 86
Ehrhard, A. 38
Eichler, E. 109, 114, 115, 116
Ελεόπουλος Ε. Ν. 43
Epikuros 24
Erben, K. J. 143, 144
Erdmann, E. 173
Ern, V. F. 172
Euklides 23, 24
Euripides 24
Evagrios Pontský 25
Фаддей Студит 31, 36, 39
Fándli, J. 80, 81, 87
Fedoňuková, V. 167
Felix, J. 154
Феофан 30
Феодор Сикеот 33, 37
Феодосий Печерский 41
Ferenčíková, A. 81, 164, 182
Feris, G. 82
Festugière, A. - J. 35, 36
Feščenko, H. 46
Filan, B. 148
Filarowa, D. 167
Filippová, E. 182
Filkusová, M. 57
Filová, B. 141
Fircáková, K. 81
Фядосік, А. С. 137
Fleischer, W. 112, 116, 178
Flogl, A. 148, 154
Florenskij, P. 172
Floria, B. N. 86, 40
Florin, S. 56
Flusin, B. 41
Fobius 20
Follieri, E. 37
Fordinálová, E. 80
Fotez, M. 148
Fotios, patriarcha 19
Francisciho, J. 165
Froňáková 46
Furdík, J. 70, 75, 178
Gáfríková, G. 80
Gajda, S. 183
Gál, L. A. 164
Gálábov, K. 56
Galanda, M. 148
Galenos 24
Gamkrelidze, T. V. 175
Gasparov, B. 42
Gašparíková, V. 12, 78, 139-145, 164
Gašparovič, I. 180
Gavlovič, H. 6
Gavura, J. 167
Gazda, J. V. 80
Gazdík, T. 149
Genadievová, Z. 54, 56
Génin, P. 37
Георгий, мученик 35
Georgiev, E. 14
Georgiev, V. 54, 62
Georgijeva, S. 62
Gerov, N. 54
Ginneken, J. 178
Gjurčinov, M. 183
Glovňa, J. 168
Gnidovec, F. 13
Gnisci, A. 172
Gomułka, V. 88
Gorazd 22
Gorskij, A. V. 14
Gospodinov, G. 167, 168
Grégoire, H. 38
Gregor Nysský 27
Gregor Veľký 170
Grech, P. 180
Grešlík, V. 182
Grimmovci, J. a W. 144
Grivec, F. 13, 14, 16, 19
Grundlerová, V. 56
Gutschmidt, K. 109, 173
Guzi, L. 167
Habovštiak, A. 46, 55, 87
Habovštiaková, K. 52, 55, 56, 62, 178
Hadbavný, R. 87
Halás, O. 81
Halkin, F. 30, 36
Hamuljak, M. 87
Hannick, Ch. 170
Hannig, D. 55
Hansack, E. 110, 113, 116, 171
Hanudeľová, Z. 47, 50
Hanulíková, A. 182
Haraj, I. 111
Haraksim, L. 163
Harder, H.-B. 173
Harvalík, M. 109
Hasák, V. 56
Hassiotis, I. K. 82
Hattala, M. 167
Hattala, M. 87
Hatzigeorgiová-Hassiotiová, V. 82
Havlová, E. 171
Heldák, P. 156
Heriban, J. 179, 180
Herodotos 24
Hesiodos 24
Hitler, A. 158
Hladký, J. 115
Hlavatá, R. 165
Hlinčíková, M. 93
Hlovík, A. 103
Hlovík, J. 103
Hlôšková, H. 141, 164, 182, 183
Hňat'uk, V. 85, 164
Hockett, Ch. F. 178
Hodža, M. M. 8, 87
Holá, A. 111
Hollý, J. 80
Holuby, J. L. 92, 139, 140, 164, 164
Homér 23, 24
Horák, E. 77, 78, 84, 170, 182
Horák, G. 55, 87
Horáková, R. 91
Horčíčka, D. S. 52
Horecký, J. 178
Houdek, F. 85
Hrabanus Maurus 21
Hrinčenko 46

- Hrušovský, D. 180
 Hrušovský, F. 158, 159
 Hurban, J. M. 7, 9, 87, 168
 Húsek, J. 99
 Hutter, I. 39
 Chilendarský, P. 53
 Chmel, K. 170
 Chmel, R. 7
 Chochol, M. 81, 82
 Choma, B. 148, 151
 Chomskij, A. N. 66, 181
 Chovan, J. 79
 Christoph, E. M. 111
 Chrysippos 24
 Churchill, W. 160
 Chvyľovij, M. 88
 Ičevska, T. 62, 167
 Ilčev, S. 56
 Ilčisková, I. 168
 Ilievski, P. Ch. 17
 Il'inskij, G. 86
 Imrichová, G. 168
 Imrichová, M. 111
 Никита Исповедник 34
 Ivanov, S. A. 26, 27, 86
 Ivanov, V. 172, 175
 Ivanová-Šalingová, M. 55
 Jablonický, V. 20
 Jaeger, W. 15
 Jagić, V. 12, 170
 Jakobson, R. 13
 Jakub, K. 148
 Jakubec, J. 80
 Jamblichos 24
 Jamriška, P. S. 164
 Jankovič, J. 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 169, 170, 182
 Jankovičová, M. 58, 62, 178
 Jánošík, A. 87
 Евфимий Великий 40, 41
 Janyšková, I. 170, 171
 Jenkins, R. J. H. 22, 24, 27
 Jernej, J. 178
 Jesenský, R. 147
 Иоанн Богослов 35
 Иоанникий Великий 30, 33
 Jóna, E. 87
 Иосиф (Левицкий), архим. 35
 Joveva-Dimitrova, S. 93
 Jozefovič, M. 109, 111, 116
 Juhasevič, J. 89
 Juráňová, J. 167
 Jurkovič, M. 148
 Jusić, D. 148
 Jusková, J. 64
 Juščenko, V. 89
 Кабашнікаў, К. П. 13, 26, 130, 137, 138
 Kaczyński, L. 159
 Kačala, J. 66, 86
 Kačic, L. 80, 91, 92, 94, 106
 Kačirová, Z. 143
 Kaleb, V. 147
 Kaleta, Z. 109, 113, 116
 Kalinčiak, J. 164
 Kamenárová, R. 81, 82
 Kantor, M. 16
 Kany, W. 108, 111, 112, 116
 Kapská, A. 46
 Karakases, S. 24
 Karakostanoglou, V. 82
 Karaš, M. 109
 Karaulova, J. N. 90
 Karavelova, L. 54
 Karlík, P. 170
 Karlíková, H. 170
 Karpenko, J. A. 109
 Karsavin, L. 172
 Karski, J. F. 64, 101, 106, 165
 Karvaš, P. 148
 Káša, P. 167
 Kazhdan, A. P. 27, 30, 42
 Kecskeméti, G. 165
 Kenížová-Bednárová, K. 146, 154
 Kirilov, K. 93
 Kiuvlievová-Mišajkovová, V. 56, 59, 63
 Klátik, Z. 147
 Клеиной, Е. Ю. 34
 Клышка, М. К.: 137
 Kmeť, A. 164
 Kmeť, J. 147
 Knappová, M. 109
 Kocvár, V. 167
 Kohút, J. 81
 Kollár, J. 8, 87, 164
 Kolonič, J. (kardinál) 103
 Komárková, J. 171
 Kondis, B. 82
 Konstantinos, N. 93
 Konštantín Laskaris 23
 Konštantín-Filozof Sicílsky 24
 Konštantín-Filozof Solúnsky 11, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 27
 Kopač, A. 167
 Korpa, P. 182
 Kornickij, J. 103
 Kosek, P. 170
 Косьма 35, 36
 Kostenkova, L. 167
 Kostova, N. 92
 Košelev, A. K. 56, 63
 Košková, M. 57, 62, 63, 92, 93, 166, 182
 Kotułow, B. 167
 Kotvan, I. 81
 Kovačević, D. 170
 Kováčová, M. 148
 Kováčová, V. 167
 Kovalčík, J. 143, 144
 Kovár, V. 148
 Kovijanić, R. 83, 84
 Krajčovič, R. 109, 114, 116
 Krajčovič, R. 86
 Kralčák, L. 16, 22
 Králik, L. 81, 171, 176
 Kralyckij, A. 168
 Krapiva, K. 66
 Krasnej, V. P. 65
 Krasnovská, E. 111
 Kratochvíř, M. 80
 Krčméry, Š. 89
 Krejčí, P. 63, 178
 Krleža, M. 147, 153
 Krman, D. 6, 80, 81, 168
 Krošláková, E. 16, 22, 52, 55, 56, 62, 178
 Krško, J. 115, 116, 182
 Крык, I. 134, 138
 Крыўко, М. Н. 137
 Ktesios Knidský 24
 Kucarov, I. 60, 62
 Kučerová, E. 55
 Kučerová, I. 182
 Kulihová, A. 78, 146-154
 Kuryłowicz, J. 110, 116
 Kurz, J. 12
 Kuzmanović, N. 83
 Kuzmanović, R. 84
 Kuzmova, M. 60, 61, 63
 Кузьмич, Л. П. 118, 138
 Kvetko, O. 56
 Kwieka, M. 161
 Ladzianska, J. 168
 Lach, M. 93
 Lang, J. 79
 Langendonck, W. 112, 116
 Lapárová, V. 54
 Lapteva, L. P. 174
 Larin, B. A. 178
 Latta, V. 46, 50
 Latyshev, V. V. 30, 36
 le Diacre, M. 38
 Lehr-Spłwiński, T. 12
 Lemerle, P. 23, 24
 Lengyelová, R. 165
 Leonidovová, M. 56, 58, 63
 Leška, O. 66
 Letz, B. 87
 Lev Filozof 23, 24, 34
 Lewicki, A. M. 178
 Leys, O. 109

- Libanios 24
 Lichačov, D. S. 173
 Lindner, J. 168
 Lindnerová, J. 168
 Lipka, F. 170
 Lipták, Š. 94, 164
 Лишвинка, В. Дз. 137
 Лопарев, Х. М. 30
 Łoś, J. 168
 Louth, A. 22
 Lovell, J. 161
 Lubaš, W. 109
 Lučyc-Fedarec, I. I. 67
 Lukašanec, A. 183
 Lukavský, J. 182
 Lukianos 24
 Lukoviny, Ľ. 11-28, 86, 93, 175
 Lutterer, J. 109
 Lužik, R. 144
 Lyytynenková, O. 93
 Ляшук, В. 12, 30, 64, 118-138, 164, 166
 Maco, J. M. 140
 Mach, A. 150
 Machek, V. 46, 47, 48, 49, 50
 Maier, E. 29
 Majda, T. 85
 Majchráková, L. 93
 Majtán, M. 108, 109, 111, 114, 115, 116, 117
 Majtánová, M. 46
 Makowiecki, S. 50
 Malíková, M. O. 57
 Manica, B. 148
 Marčenko, O. V. 171, 172, 173
 Marčok, V. 80
 Mária Terézia 101
 Marincák, Š. 85, 90
 Marinković, R. 148
 Марк Диакон 38
 Maroje, D. 148
 Maršalová, L. 91
 Marti, R. 173
 Martinková, M. 176
 Masár, I. 46
 Masaryk, T. G. 156
 Masník, T. 4, 6, 80
 Matejčík, J. 46, 50, 111, 114, 116
 Matešić, J. 178
 Мавр, А. 32
 Маврикий 37
 Maxim Vyznávač 19, 20, 21, 24, 25, 28
 Мефодий, патриарха 33
 Meličková, H. 151
 Melicherčík, A. 130, 138
 Meľnyčuk, O. 47, 48, 49, 50
 Mengel, S. 75
 Merežkovskij, D. 171
 Merkulova, V. 46, 50
 Mesároš, O. 80
 Метафраст, С. 30
 Metod 20
 Meyendorff, J. 13, 14
 Mezenko, A. 109, 116
 Mičátek, V. 170
 Мидийский, Н. 33
 Mihál, J. 87, 178
 Mihaljević, M. 170
 Michajlova, J. 110
 Michálek, J. 164
 Michnevič, A. J. 66, 67,
 Miklosich, F. 171
 Miko, F. 55, 56, 57, 63, 147, 154, 178
 Miladinovov, D. 53
 Miladinovov, K. 53
 Minárik, I. 147, 148, 151, 153, 154
 Minárik, J. 106, 130, 134, 138, 139, 142, 143, 144
 Minns, E. H. 26
 Mistrík, J. 53, 87
 Mišík, Š. 92, 99, 139, 140, 141, 164
 Mitev, D. 167
 Mitka, M. 167
 Mits, O. 181
 Mitter, P. 68
 Mjartan, J. 140
 Mlacek, F. 63
 Mlacek, J. 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 116, 178, 179
 Mokijenko, V. M. 176, 177, 178
 Mokoš, D. 80, 92
 Molotkov, A. I. 176
 Moser, M. 107
 Moyzes, Š. 87
 Mráz, A. 80, 148, 149, 150, 154
 Mráz, F. 87
 Mrózek, R. 109
 Muličák, J. 46
 Мусин, А. Е. 34, 38
 Mustajoki, A. 118, 138
 Mušinka, M. 164
 Mutaľčiev, R. 54
 Nadubinský, M. 147
 Nagy, I. 88
 Naziánsky, sv. Gregor 13, 25
 Nazor, V. 148
 Nediľskyj, S. 45
 Nedožerský, V. B. 80
 Němcová, B. 165
 Nemčoková, O. 115
 Nemomucký, sv. Ján 105
 Nevrlý, M. 89
 Nicolaisen, W. F. H. 113, 116
 Ničeva, K. 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63
 Niederle, L. 157
 Niedziela, Z. 66
 Nikefor, patriarcha 22, 24
 Никита Исповедник 33
 Nikitina, T. G. 177
 Николай Студита 32, 37
 Nikolić, B. 178
 Nikolov, N. K. 166
 Nikolova, S. 14, 17
 Nikolovová-Gäläbovová, Ž. 56
 Nikol'skij, N. K. 15
 Nikon, patriarcha 97
 Nimčuk, V. 46, 97
 Nitsch, K. 157
 Nosák-Nezabudov, B. 164
 Novacký 46
 Novák, Ľ. 87
 Nuk, J. 81
 Nünning, A. 165
 Nušić, B. 170
 Nysský, G. 15
 Obst, U. 168
 Oikonomou, D. 82
 Okoniowova, J. 167
 Olbracht, I. 88
 Olesch, R. 173
 Ološtiak, M. 68-75, 111
 Olšavský, M. M. 85, 100, 104, 105
 Olšinský, R. 148
 Ondrčková, E. 55
 Ondrus, P. 54, 55
 Ondruš, Š. 22, 65, 114, 116
 Opalková, J. 167
 Oravec, M. 87
 Origenes 15, 25
 Orlovský, J. 46, 50, 87
 Osadčá-Janata, N. 46, 50
 Osvald, F. R. 81, 87
 Pácalová, J. 165
 Pacnerová, L. 170
 Pachomios 22
 Paikkala, S. 111
 Palkovič, J. 80, 87
 Palkovič, K. 55
 Panca, D. 85
 Pančeva, T. 54
 Pančíková, M. 166
 Pančovski, I. 25, 26
 Paňkevyč, I. 92, 100
 Papierzová, M. 166
 Pargoire, J. 31
 Parmenides 17
 Partenius, P. 103
 Pastrnek, F. 92

- Патмос, отец 35
 Pauliny, E. 53, 54, 87
 Paussianus 24
 Pavel, V. 50
 Pavlova, S. 92
 Pavlovič, J. 91
 Pavlovičová, K. 13, 14
 Pažur, Š. 103
 Peciar, Š. 87
 Pejčev, B. 12, 14
 Pekariková, K. 182
 Penčev, J. 60, 62
 Пентковский, А. М. 42, 43
 Peri, V. 92
 Petriková, A. 167
 Petrov, A. 99, 100
 Petrovič, P. P. 148
 Petrufová, M. 57
 Picchio, R. 14
 Pietorová, M. 148
 Pimpinella, L. 48
 Piper, P. 90
 Pirih, Metod 91
 Pirtiak, M. 148
 Platón 17, 20, 24
 Плагон, мученик 35
 Pleskalová, J. 109, 111, 116, 171
 Плетнева, А. А. 97
 Plotnikav, B. A. 65
 Plutarchos 24
 Plygavkova, L. 167
 Polívka, J. 18, 25, 28, 139, 140, 143, 144
 Polockij, S. 172
 Popov, K. 54, 56
 Popovič, A. 154
 Porfyrios 14, 15, 22
 Порфирий Газский, свт. 37, 38
 Pospišil, I. 93, 141, 174
 Помяловский, И. 41
 Подскальски, Г. 42
 Pražák, A. 80
 Pridavková, M. 139
 Profantová, Z. 55, 62, 93, 164
 Proklus z Xantu 23, 24
 Prokopovyč, T. 172
 Pseudo-Dionýzos Areopagita 17, 18, 19, 24, 25, 28
 Псевдо-Константин
 Багрянородный 39
 Psychaitos, sv. Ján 13, 23
 Ptolemaios 24
 Перетц 101
 Raah, P. 167
 Račeva-Slavejkova, P. 54
 Radlinský, A. 87
 Radzika, R. 166
 Raevsky-Hughes, O. 42
 Rajčáni, J. 166
 Ramanov, J. R. 164
 Раманав, Е. Р. 119, 130, 132
 Раманав, М. Я. 126
 Rampák, Z. 151, 154
 Rapant, D. 163
 Raškova, N. 93
 Raučinová, H. 144
 Reinhart, J. 170
 Reuss, G. 46
 Ribay, J. 53
 Ripka, I. 46, 50
 Rišková, L. 80
 Rohovyč, S. 45
 Rorty, R. 19
 Rosenqvist J. O. 35, 36
 Rospond, S. 109
 Rothe, H. 89, 106, 173
 Rufus 24
 Rummelová, H. 95
 Rusinov, R. 62
 Ruščin, P. 104, 105
 Ružička, J. 54, 87
 Rybák, J. 55
 Rymut, K. 109, 115
 Rzetelska-Feleszko, E. 108, 109, 117
 Sabadoš, I. 46, 47, 50
 Sabol, J. 183
 Sabolová, D. 146, 154
 Salay, B. 164
 Санько, З. 137
 Sapfo 24
 Sásky, Tomka J. 4, 5
 Saussure, F. 178
 Савва 30, 39, 40, 41
 Sedlák, I. 6, 79, 80, 103
 Sedlák, J. 150, 154
 Sedláková, K. 79, 80
 Seibicke, W. 112, 117
 Selimski, L. 110
 Semeš, A. 86
 Semkowicz, L. 156
 Sentiváni, J. 85
 Serdaj, K. B. 103
 Сергей 35
 Серпутоўскіі, А. К. 130
 Sfetas, S. 82
 Schmid, W. P. 115
 Schneider, G. 13
 Schreiera, N. 81
 Siatkowski, J. 81
 Sičáková, Ľ. 111, 115
 Сикеот, Ф. 34
 Sipko, J. 166
 Simová, E. 56
 Sinapius-Horčíčka, D. 4, 87
 Sipos, I. 110
 Sirácky, J. 147
 Skarnitzl, R. 182
 Skaryna, F. 66
 Skladaná, J. 53, 55, 62, 63, 178
 Skorupka, S. 178
 Skoumalová, Z. 66
 Skouteriová-Didaskalová, E. 83
 Skovoroda, H. 171, 172, 173
 Skrypnyk, M. 88
 Sládkovič, A. 8
 Slavejkov, P. R. 54, 63
 Smiešková, E. 54, 55, 56, 57, 63, 178
 Smimenský. Ch. 54
 Smith, L. P. 178
 Smithová, R. 181
 Smolík, F. 181
 Smotryckij 172
 Smyk, H. 47, 49, 50
 Соболевский, А. И. 41
 Sofokles 24
 Sokrates 24
 Solodub, J. P. 178
 Sölösi, B. 80
 Solovjov, V. 171
 Sosiura, V. 88
 Soták, M. 55
 Součková, M. 167
 Spasova-Michajlova, S. 56, 57, 58
 Sreznevskij, I. I. 164
 Stalin, J. V. 160
 Stanislav, J. 16, 87, 109
 Stefanovičova, M. 90
 Stegherr, M. 107
 Stepanova, L. I. 176
 Stojkova, S. 54
 Straková, V. 66
 Stržić, St. 148
 Судніка, М. Р. 137
 Superanskaja, A. V. 109
 Svoboda, J. 116
 Sýkora, V. 150, 154
 Symonenko, L. 46
 Szober, S. 168
 Šafárik, P. J. 6, 8, 10, 86, 87, 164
 Šakun, L. M. 64, 65
 Šalkovský, P. 95, 183
 Šamota, A. 46, 48, 50
 Šarapatková, Ž. 171
 Šaur, V. 171
 Ščipanska, N. 167
 Šefčík, O. 170
 Шэйн, П. В. 119, 124
 Šelepce, J. 167
 Šelepovová, Ľ. 175

- Šenoa, A. 147
 Ševčenko, I. 13, 14, 15, 16, 18
 Šilon, L. 156
 Šimunovič, P. 109
 Šípka, M. 50
 Škarabelová, B. 181
 Škoviera, A. 85, 86, 92, 93
 Škovierová, A. 80, 81, 83, 85, 92, 93
 Škultéty, A. H. 164
 Škultéty, J. 56, 87
 Škultéty, P. 119
 Шкурко, А. И. 30
 Šmajda, I. 48
 Šmajda, M. 50
 Šmelík, J. 164
 Šmelík, L. 114
 Шмидт, С. О. 30
 Šmilauer, V. 109
 Šoft, D. 81
 Špidlík, T. 27
 Šrámek, R. 109, 111, 113, 114, 115, 116, 117
 Štec, M. 97, 166
 Štefanovičová, T. 95, 182
 Štolc, J. 50, 54, 87, 164
 Štúr, E. 3, 7, 8, 9, 10, 87, 110, 114, 117, 168
 Šuhaj, O. 88, 89
 Šuchevyč, V. 45
 Šujanský, F. 164
 Šumskyj, O. 88
 Švec, J. 144
 Тарасий, патриарх 34
 Tablic, B. 80
 Tachiaos, A.-E. N. 17
 Talbot, A.-M. 27
 Taraba, J. 56
 Tarasovič, B. 103
 Tarliński, P. 106
 Tataarkiewicz, W. 27
 Telijova, V. 60
 Teodorov-Balan, A. 12
 Teodózius II. 24
 Teren, I. 148
 Teteryna, D. 172, 173
 Theodor z Gazy 23
 Thiergen, P. 173
 Thomson, F. J. 42, 86
 Thurzová, E. 49, 50
 Tibenský, J. 5
 Tichá, M. 141
 Tichý, F. 101
 Tito, J. Broz 88
 Tóbiš, Š. 164
 Tokarczuková, O. 167
 Tomko, J. 180
 Törökóvá, M. 56
 Toso, M. 180
 Tóth, I. 14, 19
 Tóth, J. 27, 100, 101
 Trajkovskaja, V. P. 65
 Tranovský, J. 81
 Trost, K. 116, 170
 Trošok, R. 55
 Trubeckoj, S. 172
 Truman, H. 160
 Trusa, M. 167
 Třeštík, D. 86
 Tšiafakiová, D. 82
 Турилов, А. А. 41
 Turčány, V. 80
 Tušiak, J. 147
 Ťuťunyk, H. 88
 Tymko, O. 46, 49, 50
 Токарева, И. И. 119, 138
 Udolph, J. 115
 Udolph, L. 173
 Uther, H.-J. 142
 Uzeňova, J. S. 93
 Vaillant, A. 86
 Vajs, J. 12
 Baxx 35
 Valach, J. 150, 151, 154
 Valcerová, A. 167
 Valčáková, P. 171
 Valentová, I. 111
 Van den Ven, P. 13, 23
 Van Esbroeck, M. 26
 Vaňko, J. 166, 169
 Vapordžiev, V. 56
 Varbotová, Ž. Ž. 171
 Varhol, N. 51
 Varcholová, N. 48, 49
 Varsik, B. 109
 Baceva, И. 56
 Vasiľ, C. 85, 93, 104
 Vasmer, M. 49, 51
 Vátov, V. 60, 63
 Vaverčáková, K. 91
 Vavrinec Benedikt 87
 Vavřínek, V. 13, 22, 86
 Važnik, S. 167
 Vážný, V. 87
 Večerka, R. 170, 171
 Велчев, В. 14, 18, 19, 28
 Velyčkovskij, I. 172
 Vendina, T. 82
 Verchratskij, I. 45, 51
 Vidoeski, B. 115
 Viktorin, J. K. 87
 Vilčeková, K. 168
 Виноградов, В. В. 41, 178
 Virostková, A. 167
 Visco, A. 181
 Vitfanov, S. 166
 Vlachov, S. I. 56
 Vlček, J. 80
 Vodičková, Z. 168
 Vodopivec, G. 28
 Vojnovič, I. 148
 Vojteková, M. 168
 Volek, P. 20
 Volín, J. 181, 182
 Volkov, F. 45
 Volobujev, M. 88
 Votruba, F. 149
 Vráblová, T. 81
 Vragaš, Š. 16, 26
 Vrbacký, A. 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 170
 Vykypěl, A. 170
 Wagner, F. P. 53
 Weiher, E. 29
 Wenzel, W. 109, 111
 White, R. C. 16
 Wirth, P. 40
 Witkowski, T. 109
 Wollman, F. 79, 140, 141, 182
 Wotjak, G. 111
 Wowyová, Š. 141
 Wölkowa, S. 82
 Wurma, A. 176
 Zaimov, J. 109
 Zajac, P. 151, 154
 Зайцева, И. И. 127, 138
 Zakrevska, J. 46, 51
 Zašev, E. 93
 Záturský, A. P. 53, 63, 137
 Zavorský, S. 81, 85, 166
 Zelenka, M. 141
 Zelenková, A. 93, 165
 Zelinsky, B. 93, 173
 Zevini, G. 180
 Zíbrt, Č. 92
 Zidarova, V. 60, 61, 63
 Zlatňanský, J. 180
 Zoltán, A. 107
 Zubko, P. 85
 Žaža, S. 170
 Želechivskij, J. 45
 Žemberová, V. 27
 Žeňuch, P. 77, 79, 84, 85, 89, 92, 93, 94, 95, 97-107, 163, 182, 183
 Žeňuchová, K. 79, 85, 91, 92, 94, 130, 138, 139, 140, 163, 164, 182
 Žigo, P. 62, 81, 82, 115, 117, 182
 Žiláková, M. 167
 Žilka, T. 182, 183

Informácie pre prispievateľov

1. Redakcia časopisu v súvislosti s technickými podmienkami spracovania príspevkov prijíma texty spracované v elektronickej podobe v programe Word, WordPro, WordPad, OpenOffice. Príspevky treba posilať do redakcie v tlačenej a v digitálnej forme (na diskete alebo CD-nosiči) alebo e-mailom na adresu katarina.zenuchova@savba.sk.
2. Súčasťou každého príspevku (okrem správ a recenzií) musí byť anotácia, kľúčové slová v anglickom jazyku a resumé v angličtine, nemčine, ruštine alebo francúzštine.
3. Každý príspevok musí obsahovať meno, tituly a adresu pracoviska autora, príp. telefonický a e-mailový kontakt.
4. Termíny redakčných uzávierok časopisu Slavica Slovaca:
Prvé číslo 30. 4.
Druhé číslo 31. 10.
5. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržať tieto zásady:
 - v texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; N. 1. Feldman; s. 312; t. j., a pod.),
 - dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l,
 - tvrdý koniec riadku (ENTER) používať iba na konci odsekov,
 - pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný / dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.,
 - žiadame autorov, aby pri vytváraní VERZÁLOK nepoužívali klávesy CAPS LOCK (SHIFT),
 - pri riedení nepoužívať medzery, ale uviesť za slovom údaj (ried.),
 - znaky, ktoré neobsahuje klávesnica, písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Zoznam používaných znakov uviesť na konci príspevku. Napríklad *i = i; *o = o; *d = d;
*n = n; *e = e; *u = u
 - žiadame autorov o priloženie všetkých vlastných rezov písma (fontov) použitých v príspevku,
 - poznámky pod čiarou písať automatickým spôsobom, ktorý ponúkajú textové editory,
 - grafy, schémy a obrázky pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu, alebo v digitálnej forme.

CONTENTS

STUDIES

P. ŽEŇUCH: Do Cyrillic Paraliturgical Songs Belong in the Context of Slovak Culture?.....	97
V. BLANÁR: Slovak Onomastics in International Context	108
B. ЛЯШЫК: Linguistic Aspects of Semantic Correlation in Belarusian and Slovak Prose Folklore Texts.....	118
V. GAŠPÁŘIKOVÁ: Samo Cambel's Records of Fairytales and their later Development	139
A. KULIHOVÁ: Milan Begović Bez tretieho and his two Slovak Translations.....	146

REVIEW ARTICLES

J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Borderlines on the North of Slovakia in Changes of Time.....	155
--	-----

REPORTS and REVIEWS

P. ŽEŇUCH: In Memory of PhDr. Ľudovít Haraksim, CSc.	163
J. PÁCALOVÁ: Ľudová prozaická tradícia na Slovensku v období konštituovania profesionálnych vedeckých disciplín – národopisu, jazykovedy, historiografie a literárnej vedy	163
S. ZAVARSKÝ: Where did the Hungarian Muses dwell?.....	165
Z. VODIČKOVÁ: Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy.....	166
J. VAŇKO: GLOVŇA, J. – LINDNER, J. – OBST, U.: Slovakishe, russische und deutsche Phraseologismen. Ein Handbuch für Studierende.....	168
E. HORÁK: JANKOVIČ, J.: Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny	169
E. KRÁLIK: Varia Slavica. Sborník příspěvků k 80. narozeninám Radoslava Večerky	170
I. POSPÍŠIL: Older East-Slavonic Culture and Thought as a Demiurge of Modernity (Hryhorij Skovoroda's Inspiring Work).....	171
E. LUKOVINY: ЛАПТЕВА, Е. Р.: Историја славяноведения в России в XIX веке	174
E. KRÁLIK: ШЕЛЕПОВА, Л. И.: Русская этимология. Теория и практика.....	175
M. JANKOVIČOVÁ: STĚPANOVÁ, L.: Rusko-český frazeologický slovník	176
M. DOBŘÍKOVÁ: KREJČÍ, P.: Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání	178
A. VISCO: HERIBAN, J.: Dizionario terminologico-concettuale di scienze bibliche e ausiliarie 179 (Terminologicko - pojmový slovník biblických a pomocných vied).....	179
K. PEKARÍKOVÁ: The summer School of linguistics in Dačice	181
P. ŽEŇUCH: The Slovak Slavistics at the 14th International Congress of Slavists in Ochrid.....	182

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA

MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

SLAVICA SLOVACA, ročník 43 (2008), č. 2. Vychádza dvakrát do roka. Cena jedného čísla 60,-- Sk.
Ročné predplatné 120,-- Sk. Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 842 34 Bratislava.
Tel.: 02/54774253, fax: 02/54772682.

Objednávky do zahraničia / Distributed by:

Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin

Slovak Academic Press, s. r. o., P. O. Box 57, Pošta 15, 810 05 Bratislava

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787